

ნათო სონღულაშვილი

**საგანმანათლებლო სისტემა
საქართველოს დემოკრატიულ
რესპუბლიკაში
(1918-1921)**

**გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2021**

UDC (უაკ) 37.09(479.22) „1918-1921“
ს – 677

ნაშრომში საარქივო დოკუმენტური წყაროების და სამეცნიერო ლიტერატურის გათვალისწინებით შესწავლილია საგანმანათლებლო სისტემა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921).

ნაშრომი განკუთვნილია სპეციალისტებისა და მკითხველთა ფართო საზოგადოებისთვის.

In the scope of the study the educational system of Georgian Democratic Republic (1918-1921) is studied with documentary, archival and scientific resources. The study is dedicated to the specialists and broader audience of the readers.

რედაქტორი: სამართლის დოქტორი,
პროფესორი **ირაკლი გაბისონია**

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი **ვაჟა ჩოჩია**
ისტორიის დოქტორი, პროფესორი
არჩილ ჩაჩხიანი

Editor: Doctor of law, Professor **Irakli Gabisonia**
Reviewers: Doctor of History, Professor **Vaja Chochia**
Doctor of History, Professor **Archil Chachkiani**

© ნ. სონტულაშვილი, 2021

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“

თბილისი, 0186, ა. კოლიტაოვსკაისი №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

ISBN 978-9941-26-949-3

NATO SONGULASHVILI

**THE EDUCATIONAL SYSTEM IN
THE DEMOCRATIC REPUBLIC
OF GEORGIA
(1918-1921)**

Publishing House “**UNIVERSAL**”
Tbilisi 2021

შოთა რუსთაველის ეროვნული
სამეცნიერო ფონდი
SHOTA RUSTAVELI NATIONAL
SCIENCE FOUNDATION

აღნიშნული მონოგრაფია დაიწერა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№YS-18-608) ფარგლებში. პროექტი განხორციელდა საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში, სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტზე

This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSJG), (№YS-18-608). Project supported Georgian Technical university, Faculty of Law and International Relations.

შინაარსი

შესავალი	7
თავი პირველი. ქართული ენა, სოციალურ ფენათა დაახლოების პროცესი და განათლება	29
თავი მეორე. ეკონომიკა და განათლება	159
თავი მესამე. ჯარისკაცი და განათლება	211
თავი მეოთხე. ეროვნული უმცირესობები და განათლება	241
თავი მეხუთე. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია და განათლება	265
თავი მეექვსე. პროექტები განათლების შესახებ....	300
თავი მეშვიდე. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი და განათლება	337
დასკვნა	353

CONTENTS

Introduction	357
First chapter. Georgian language, Rapprochement	
Process of Social State and Education	371
Chapter Two. Economy and Education	417
Chapter Three. Soldier and Education	438
Chapter Four. Education and National Minority	455
Chapter Five. Georgian Orthodox Church and Education .	472
Chapter Six. Projects on education	489
Chapter Seven. Education and Tbilisi State University	506
Conclusion	517

შესავალი

ქართულ ისტორიოგრაფიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია განათლების საკითხის შესწავლას სხვადასხვა ქრონოლოგიურ მონაკვეთში და არა ერთი გამოკვლევაა შექმნილი ამ მიმართულებით. თუმცა, ამჯერად ჩემი მიზანია შევისწავლო განათლება, როგორც: 1. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის, 2. ეროვნული იდენტობის და 3. სოციალურ ფენათა დაახლოების საშუალება. აღნიშნული საკითხის ამგვარად შესწავლა მნიშვნელოვანი და აქტუალურია.

ნაშრომის მიზანს წარმოადგენს გამოვარკვიოთ: 1. რა ფაქტორებმა განაპირობა საგანმანათლებლო სისტემის აქტუალობა? 2. რა ფუნქცია შეიძინა 1918-1921 წლებში განათლებამ? 3. რა როლი ითამაშა განათლებამ ეროვნული ცნობიერების განმტკიცებაში და სხვადასხვა სოციალური ფენების დაახლოებაში. 4. რა ღონისძიებებს ატარებდა ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა საგანმანათლებლო სისტემის აღორძინებისთვის? 5. რა გავლენა იქონია განათლების სისტემის განვითარებისათვის ბრძოლაში რუსეთსა და ზოგადად, ევროპაში მიმდინარე ფაქტორებმა? 6. რა წარმოადგენდა ეპოქის გამოწვევას?

რატომ 1918-1921 წლები? 1. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველო ახალი გამოწვევების წინა-

შე აღმოჩნდა. მას, ერთი მხრივ, უნდა გადაელახა ფეოდალური სისტემის რღვევის შედეგად წარმოქმნილი პრობლემები და ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოში დამკვიდრებულიყო და ჩამოყალიბებულიყო და, რაც მთავარია, განეგრძო ბრძოლა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის განსხვავებული გზით: შეიარაღებული გამოსვლების ნაცვლად განათლებით, ცოდნით, ორგანიზებულობით და მისი მოთხოვნა ეპოქის და საქართველოს ინტერესებისა და შესაძლებლობების შესაბამისი ყოფილიყო. 2. მეორე მხრივ, ეს არის პერიოდი, როდესაც ქართული კულტურული ელიტის ნაწილი ცდილობს ნაციონალიზმის პროპაგანდას, ცოდნის ამაღლებას, ქვეყნის ისტორიის გაცნობას ფართო ფენებში, წარსულის იდეალიზაციას, ეროვნული ფასეულობების დაცვის შეგნების გაღვივებას. 3. XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ჩნდებიან ახალი სოციალური ფენები: პროლეტარიატი და ბურჟუაზია, საფუძველი ეყრება სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების ჩამოყალიბებას რომელთაც დამოუკიდებლობის მოპოვების და საქართველოს სამომავლო განვითარების საკუთარი ხედვები გააჩნდათ. ეს არის ეროვნული იდეის ჩამოყალიბებისათვის, თავისუფლებისათვის ბრძოლის პერიოდი, რო-

მელიც გახდა საფუძველი 1918 წელს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აღნიშნული პრობლემის კვლევა აქტუალურია რადგან:

1. თანამედროვე პერიოდში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება განათლების ფაქტორს საზოგადოების აზროვნების ფორმირებაში. განათლების შესწავლის საკითხი მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ცოდნის გავრცელების, არამედ ეროვნული ცნობიერების განვითარების და სახელმწიფოებრივი აზროვნების ჩამოყალიბების თვალსაზრისით.

2. დღეს, როდესაც ასეთი აქტუალურია ნაციონალიზმის საკითხი და შექმნილია სხვადასხვა თეორიული მიმდინარეობა და ზოგიერთი თეორიული მიმართულება, მაგალითად მოდერნიზმი, თანამედროვე ერის ჩამოყალიბებაში განათლების გავრცელების ფაქტორს დიდ ყურადღებას ანიჭებს, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპის 1918-1921 წლების შესწავლა საგანმანათლებლო სისტემის თვალსაზრისით.

3. პრობლემისადმი ამგვარი მიდგომა სიახლეს წარმოადგენს და კვლევის შედეგად მიღებული დასკვნები საშუალებას მოგვცემს წარმოჩინდეს ეპოქის ახალი მოთხოვნილებების შესაბამისად სასწავლო-სა-

განმანათლებლო პროცესის საჭიროება არამარტო, როგორც მოსახლეობაში ცოდნის გავრცელების, არამედ მთლიანად ქართველი ერის ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნების მთავარი საშუალება.

1. **განათლების როლი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პროცესში** – კაპიტალისტური წყობის დამკვიდრებამ ახალი სოციალური ფენების: პროლეტარიატის და ბურჟუაზიის ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი. ბატონყმობის გაუქმებამ მნიშვნელოვნად შეცვალა პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური სისტემა. ახალ გარემოში ახალი მოთხოვნები და გამოწვევები გაჩნდა. არა მხოლოდ პროლეტარიატი და ბურჟუაზია, არამედ მთელი საზოგადოება ძირეულ გარდაქმნებს განიცდიდა. მით უმეტეს, რომ XIX საუკუნეში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ევროპაში საკმაოდ გაძლიერდა, რასაც შედეგად ეროვნული სახელმწიფოების ჩამოყალიბება მოჰყვა. საქართველო ამ ცვლილებებს განსხვავებულად ხვდება. ის, როგორც რუსეთის იმპერიის დაპყრობილი ნაწილი, ბუნებრივია აქ მიმდინარე მოვლენების ზეგავლენას განიცდის და მაშინ, როცა ევროპაში ეროვნული სახელმწიფოების ჩამოყალიბების პროცესი მიმდინარეობს, საქართველო თავისუფლებისთვის ბრძოლის ახალ გზებს ეძებს და ქართული კულტურული და პო-

ლიტიკური ელიტა ბრძოლის განსხვავებული მეთოდებით საზოგადოების ეროვნული ცნობიერების ამაღლების მეშვეობით საერთო ქართული სივრცის შექმნას და ყველა სოციალური ფენის თანაბრად ჩართვას ცდილობს დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის ბრძოლაში. ეს პროცესი გრძელდება 1918-1921 წლებში. სწორედ ამიტომ მნიშვნელოვანია გაანალიზდეს რა ფორმით ვითარდებოდა ეროვნული იდეა? როგორ მოიაზრებოდა განათლების პროცესი?

2. განათლების როლი ეროვნული იდენტობის განმტკიცების პროცესში – მას შემდეგ, რაც რუსეთის იმპერიის მიერ გაუქმდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და ქართველი ერის მთავარი ლოიალობის ობიექტი – მეფე აღარ არსებობდა, გაუქმდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია, სასულიერო წოდების წარმომადგენლებს სერიოზული დაბრკოლებები შეექმნათ საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული უფლებების რეალიზაციისთვის. ხაზგასასმელია, რომ ხალხთან მთავარი დამაკავშირებელი და ეროვნული იდეების მატარებელი ყოველთვის იყო სამღვდელოება. ამ უფლების ჩამორთმევის შემდეგ, რუსეთმა მაინც ვერ შეძლო საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული კავშირის სრული აღმოფხვრა ხალხსა და ეკლესიას შორის, საჭირო

გახდა ახალი ორგანოს შექმნა, რომელიც ხელს შეუწყობდა ხალხთან კავშირს და რაც მთავარია, ეროვნული იდეების ქადაგებას.

სკოლა გარდა იმისა, რომ საგანმანათლებლო დაწესებულება იყო, მას ახალი ეპოქა ახალ მოთხოვნებს უყენებდა. ამიტომ საჭიროა გამოირკვეს: 1. რა როლი ჰქონდა და რა მეთოდებით მოითხოვდა ქართული კულტურული ელიტა ქართულ ენაზე წარმოებულ განათლებას. 2. რა ფორმით უნდა მომხდარიყო სკოლების საშუალებით ეკონომიკური, სამეურნეო განათლების და ეროვნული ცნობიერების ამაღლება და თავისუფლებისათვის ბრძოლის პროცესში ყველა სოციალური ფენის ჩართვა.

3. სოციალურ ფენათა დაახლოების საკითხი – ბატონყმობის გაუქმებას შედეგად მოჰყვა კაპიტალისტური წყობის დამკვიდრება. ახალმა ეკონომიკურმა ფორმამ გარკვეული ცვლილებები გამოიწვია სოციალურ სისტემაში. ჩამოყალიბდა ახალი სოციალური ფენები: ბურჟუაზია და პროლეტარიატი. ფაქტობრივად გაქრობის საფრთხე შეექმნა თავადაზნაურობას, რაც ეტაპობრივად ხორციელდებოდა. შეეზღუდა გლეხებს ფუნქციები, განსხვავებულ გარემოში თავის დამკვიდრება უჭირდა. არაქართველთაგან შემდგარი ბურჟუაზია, რომელიც მატერიალური თვალსაზრისით

ძლიერ ძალას წარმოადგენდა ნაკლებად იყო დაინტერესებული ქართველი ერის მომავლით, პროლეტარიატი კი სანყის ეტაპზე კლასობრივი ცნობიერებით იყო შეპყრობილი. ეს ყოველივე უარყოფითად აისახებოდა ქართველთა ერთიანობაზე, ამიტომ საჭირო გახდა მტკიცედ ჩამოყალიბებული იდეოლოგია, რომლის ირგვლივ გაერთიანდებოდა ქართველობა.

როგორც ცნობილია, საქართველოში ეროვნული იდეის განვითარების მიმართულებით ახალი ეტაპი იწყება XIX საუკუნის II ნახევრიდან, როდესაც სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდიან სამოციანელები ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით და მათი მთავარი მიზანი ხდება ილიას მიერ დამკვიდრებული ლოზუნგის: „მამული, ენა, სარწმუნოება“ შენარჩუნებისთვის ბრძოლა. ეს არის იდეა, რომელიც, ფაქტობრივად მთლიანად გასდევს XIX საუკუნის II ნახევრის ქართველი საზოგადოების წამყვანი ნაწილის, კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ბრძოლას ეროვნული ცნობიერების ამადღებისათვის მოსახლეობის ფართო ფენებში და ეროვნული თავისუფლებისათვის. დავიწყებ იმით, რომ ილიას მიერ ერთიან ლოზუნგად დამკვიდრებული „მამული, ენა, სარწმუნოება“, საუკუნეების მანძილზე, სხვადასხვა ეტაპზე ეპოქის მოთხოვნილებებიდან გამომდინარე დღის წესრიგში იდგა ყოველთვის, თუმცა ცალკეულ

შემთხვევებში რომელიმე მათგანი წინა პლანზე იყო წამოწეული და განმსაზღვრელ როლს თამაშობდა. 1918-1921 წლებში კი თითოეული სიმბოლო მნიშვნელოვანი ხდება და განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს დამოუკიდებელ საქართველოში.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე კვლევის ობიექტია:

პირველი რესპუბლიკის პერიოდი ერთ-ერთი რთული მონაკვეთია საქართველოს ისტორიაში. ერთი მხრივ, ყალიბდება და მეორე მხრივ, განვითარებას განიცდის ეროვნული მოძრაობის იდეოლოგიური ფორმები, რომლის უპირველეს გამოხატულებას წარმოადგენა განათლებული და საკუთარი ქვეყნის ისტორიის მცოდნე საზოგადოება. როგორც უკვე აღვნიშნე, XIX საუკუნის II ნახევრიდან დაწყებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პროცესი განათლებული და ნაციონალური იდეის შეგნებით განმსჭვალული საზოგადოების ჩამოყალიბებისკენ იყო მიმართული. ამ პროცესების ლოგიკური გაგრძელებაა 1918-1921 წლებში მიმდინარე მოვლენები. დამოუკიდებელმა საქართველომ გეზი დასავლეთზე აიღო და მისი მიზანი გახდა ქვეყნის სხვადასხვა სფეროს ევროპეიზაცია და მათ შორის განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა განათლების ფაქტორმა.

საქართველოს სახელმწიფომ საკუთარი მიზანი ნათლად გამოხატა დამფუძნებელი კრების 1919 წლის 12 მარტის სხდომაზე, სადაც ალექსანდრე ლომთათიძემ განაცხადა: „ჩვენ გვინდა აზია დავტიოთ, ევროპის საერთო ხალხთა ოჯახში შევიდეთ და ჩვენი ძალით და სხვისი დახმარებითაც, თუ ეს დახმარება ვინმესგან გვეღირსება, გავხდეთ სწორუფლებიანი წევრი ევროპიულ ხალხებთან, ევროპიულ დემოკრატიათა და მათ სახელმწიფოთა საერთო ოჯახისა.

ჩვენ გვინდა, რომ გაიგოს ეს ყველამ, გაუწიოს ამას ანგარიში, მე მგონი, რომ ის ევროპის სახელმწიფოები, რომლის წარმომადგენლები დღეს არიან აქ, დიდი ბრიტანეთი, განთქმული თავისი დემოკრატიული კონსტიტუციით, დიდი რევოლუციის აკვანი, დიდი საფრანგეთი, დემოკრატიული შვეიცარია, დიდი ამერიკა, ამას სათანადო ანგარიშს გაუწევინ და მართლაც, რომ ჩვენ გვერგება წილი ამ საკაცობრიო ლომუნგის განხორციელების დროს, რომლის ძალით მცირე ერს და მის დემოკრატიას საშუალება უნდა მიეცეს თავის საკუთარი ბედი თვითონ გამოჭედოს“.¹

ნიკოლოზ ტრუბეცკოი წერდა: „უნდა გავიცნობიეროთ ის, რომ ქართული ნაციონალიზმი მხოლოდ იმ-

¹ საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, (შემდეგში სცსა), ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №81, ფურც. 4

დენად იძენს მავნე ფორმებს, რამდენადაც იმსჯვალე-
ბა ევროპეიზმის ცნობილი ელემენტებით. ამგვარად,
ქართული საკითხის სწორი გადაწყვეტა შესაძლებე-
ლია, მხოლოდ ჭეშმარიტი ქართული ნაციონალიზმის,
ანუ ევრაზიული იდეოლოგიის განსაკუთრებული ქარ-
თული ფორმის, წარმოშობის პირობებში“.²

ლ. ბოცვაძე 1917 წელს ჟურნალში „განათლება“
აღნიშნავდა: „დასაწყისში სახალხო სკოლები კი ჩვენ-
ში აუცილებლად უნდა გაჰყვეს ზოგად განათლების
გზას, მაგრამ არა იმ წესით, როგორც დღეს არის შე-
მოდებული, არამედ სხვა გზითა და სხვა საშუალებით.
ჩვენებური სახალხო განათლების საქმე მოითხოვს
როგორც სკოლაში სასწავლო დროს გადიდებას, აგ-
რეთვე სასწავლო საგნების შერჩევას, სკოლის საქმის
სრულს რეორგანიზაციას, პროგრამის გაფართოებას,
დედაენაზე საგნების სწავლების შემოდებას, საღი პე-
დაგოგიური პრინციპების დაცვას და სკოლის ცხოვრე-
ბასთან დაახლოებას. თუ გვინდა, რომ ზოგად განათ-
ლების სკოლა სამოგადოდ და კერძოდ სახალხო სკო-
ლა მართლა პირნათლად ემსახურებოდეს განათლე-
ბის საქმეს, იგი ადგილობრივს პირობებთან შეგუებით
ისე უნდა მოეწყოს, როგორც მოწინავე ქვეყანაშია. ევ-

² ნ. ზაზანაშვილი, რუსოფობია, ანუ პოეტური იმპერიალიზმი ლო-
მონოსოვიდან ევტუშენკომდე, თბილისი, არტანუჯი, 2017, გვ.

როპა და ამერიკა ამ მხრითაც საუკეთესო მაგალითს იძლევიან. ის, რაც ევროპისა და ამერიკის სკოლებში ბავშვის ბუნებრივი ნიჭის განვითარებას შეადგენს, ჩვენებურსა და რუსულ სკოლებში ან სრულად უარყოფილია, ან მხოლოდ ახლა ცდილობენ ამ გზით სკოლების განახლებას.³

განათლების ფაქტორის მნიშვნელობაზე საინტერესო ინფორმაციაა თეორიულ ლიტერატურაში. ნაწილი მეცნიერებისა განათლების წინა პლანზე წამოწევას ნაციონალიზმის წარმოშობასაც კი უკავშირებს. ნაშრომში „წარმოსახვითი საზოგადოებები“ ბენედიქტ ანდერსონი ნაციონალიზმის საფუძვლებს მეთვრამეტე საუკუნის ევროპულ „ბეჭდვით ნაციონალიზმში“ ეძიებს. „მეთვრამეტე საუკუნემდე ნაკლებად არსებობდა ეროვნული ერთობის გრძნობა, თუ არ ჩავთვლით ტახტისადმი ერთგულების განზოგადებულ გაგებას, მშობლიურ ენაზე ფართომასშტაბიანი ბეჭდვითი სიტყვის წარმოშობასა და შესაბამისად, ფართო მასებში წერაკითხვის გავრცელებასთან ერთად ჩვეულებრივ ადამიანებს პირველად მიეცათ იმის საშუალება, რომ საკუთარი თავი იმ დანარჩენ ადამიანებთან გაეგივივებინათ, რომლებიც არც არასდროს ენახათ და ვერც ვე-

³ ლ. ბოცვაძე, სახალხო სკოლა და საპროფესიო განათლება, ჟურნალი, განათლება, 1917, №2, გვ. 89

რასდროს შეხვდებოდნენ. ამ პროცესს ხელს უწყობდნენ გამომცემლებიც, რომლებიც მოგების მიღების მიზნით, ცდილობდნენ ბაზრის გაფართოებას და შესაბამისად, მათ ხელს აძლევდა მოქალაქეებს შორის წერა-კითხვის ცოდნის დონის ზრდაც. მსგავსი დაჯგუფებების კიდევ უფრო გამყარებას ხელი შეუწყო იდეოლოგიების სწრაფი ტემპებით გავრცელებამაც. იდეოლოგიები ხალხებს ყოფდა ენების, კულტურების, სამშობლოსთვის თავგანწირვისა და სხვა საგმირო საქმეებით აღსავსე ისტორიული წარსულის მიხედვით“.⁴

მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ათწლეულები, პირობითად, ის დროა, როცა შესაძლებელია ისტორიის პროფესიონალიზაციაზე საუბარი. საუკუნის შუა ხანებისათვის ცხრა უნივერსიტეტში ისტორიის ოცდარვა პროფესორი საქმიანობდა. სამოცი წლის შემდეგ ისტორიას არანაკლებ 185 პროფესორი ასწავლიდა. მათი რაოდენობა იზრდებოდა მეოცე საუკუნის ოცდაათიან წლებამდე, რომელმაც 1931 წელს პიკს მიაღწია – არსებობდა ისტორიის 238 პროფესორი.⁵

⁴ ტედ ლეველნი, პოლიტიკური ანთროპოლოგია, შესავალი, მესამე გამოცემა, თბილისის, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017, გვ. 224

⁵ როგორ დავწეროთ ისტორია, შესავალი დისციპლინის ისტორიასა და პრაქტიკაში, რედაქტორები პიტერ ლამბერტი და ფილიპ სკოფილდი, შესავალი წერილი, თარგმანის საერთო რედაქცია,

1870 წელს ამერიკის უნივერსიტეტებში 52000 სტუდენტი სწავლობდა, რომელთა რაოდენობაც 1930 წელს 1 100 000-მდე გაიზარდა; უფრო მნიშვნელოვანი ის იყო, რომ დიდ საჯარო და კერძო უნივერსიტეტებში დიდი რეორგანიზაცია განხორციელდა, რათა დაემკვიდრებინათ ახალი დისციპლინები და ძიების ახალი მოდუსები. ძველი რომისა და საბერძნეთის შემსწავლელი საგნების, მათემატიკისა და „ფილოსოფიის“ ტრადიციული ნარევის ნაცვლად, რომელიც აისახა ომის წინა პერიოდის ამერიკული კოლეჯის სილაბუსში, რეფორმირებული უნივერსიტეტები სტუდენტებს სთავაზობდნენ იმ „არჩევითი“ საგნების ფართო სპექტრს, რომელთა შორის ისტორიაც იყო. სტუდენტს ამ საგანთაგან უნდა აერჩია სასურველი დისციპლინა. საბაკალავრო საგნები უფრო ინტენსიური და სპეციალიზებული გახდა. ამიტომაც დასჭირდათ უფრო სპეციალიზებულ პედაგოგთა შემადგენლობაც.⁶

კომენტარები მარიამ ჩხარტიშვილის, თბილისი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017, გვ. 32

⁶როგორ დავწეროთ ისტორია, შესავალი დისციპლინის ისტორიასა და პრაქტიკაში, რედაქტორები პიტერ ლამბერტი და ფილიპ სკოფილდი, შესავალი წერილი, თარგმანის საერთო რედაქცია, კომენტარები მარიამ ჩხარტიშვილის, თბილისი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017, გვ. 47

როგორც გუსტავ ლე ბონი აღნიშნავს ნაშრომში „ერებისა და ბრბოს ფსიქოლოგია“: „რომელიმე ეპოქაში ძალისა და გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე იდეებიდან (ხშირად ილუზიური ხასიათისა და მცირერიცხოვნობის მიუხედავად) პირველ რიგში უნდა დავაყენოთ შემდეგი: განათლება შესამჩნევად ცვლის ადამიანებს და იმდენად აკეთილშობილებს მათ, რომ შეიძლება თანასწორობაც კი შექმნას. სწავლებისა და გამეორების გზით ეს პრინციპი გახდა დემოკრატიის ერთ-ერთი ყველაზე ურყევი დოგმატი და ამჟამად ისევე ხელშეუხებელია, როგორც ოდესღაც ეკლესიის დოგმატები“.⁷

ავტორი აკრიტიკებს იმ პერიოდის სასწავლო-აღმზრდელობით სისტემას: „ამ აღმზრდელობითი სისტემის (სრულიად სამართლიანად ლათინურ სისტემად ნოდებულის) მთავარი საშიშროება იმაშია, რომ იგი ეყრდნობა იმ ძირითად ფსიქოლოგიურ შეცდომას, თითქოს სახელმძღვანელოების ზეპირად დასწავლით ჭკუა ვითარდება. ამ რწმენიდან გამომდინარე, მონათფებს აიძულებენ ისწავლონ რაც შეიძლება ბევრი და დაწყებითი სკოლიდან სწავლულის ხარისხის მიღებამდე ახალგაზრდა მხოლოდ იმას აკეთებს, რომ იზეპირებს

⁷ გუსტავ ლე ბონი, ერებისა და ბრბოს ფსიქოლოგია, თბილისი, მთაწმინდელი, 2013, გვ. 177

წიგნებს, თანაც ისე რომ, არც მისი განსჯის უნარი, არც მისი ინიციატივა არანაირად არ ვითარდება. მთელი სწავლა მისთვის არის ის, რომ უპასუხოს ზეპირად და იყოს დამტყერე. „გაკვეთილების სწავლა – წერს სახალხო განათლების ერთ-ერთი ყოფილი მინისტრი, ჟიულ სიმონი, – გრამატიკის კონსპექტის ზეპირად ცოდნა, კარგად გამეორება ან მიბაძვა – აი, სავალალო აღმზრდელობითი სისტემა, სადაც ყოველგვარი ძალისხმევა მიმართულია მასწავლებლის უცოდველობის რწმენის განმტკიცებისკენ და მიდის მხოლოდ იქით, რომ ჩვენ დაგვიმორჩილონ და გაგვხადონ უძლურნი“.⁸

როგორც ვენტონი სმითი მიიჩნევდა: „სამოქალაქო განათლება ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ნიშანია როგორც ტერიტორიული ნაციონალიზმის, ისე იმ იდენტობისა, რომლის შექმნასაც ის ცდილობს. ის, ვინც თვალყურს ადევნებს ხსენებულ პროცესს, ხშირად შენიშნავს, თუ როგორი სერიოზულობით იწყებენ ახალი სახელმწიფოების რეჟიმები ბრძოლას მთელ მოსახლეობაში პირველადი, და ზოგჯერ მეორადი, განათლების შესატანად. ასევე მნიშვნელოვანია ამ განათლების შინაარსი ტერიტორიულ ნაციებში. თუ კურიკულუმი სეკულარულია და ვესტერნული (გამო-

⁸ გუსტავ ლე ბონი, ერებისა და ბრბოს ფსიქოლოგია, თბილისი, მთანმინდელი, 2013, გვ. 178-179

ნაკლისია ზოგიერთი ისლამური სახელმწიფო), მას აქვს გამოკვეთილად „სამოქალაქო“ ხასიათი. ეს იმას ნიშნავს, რომ მოსახლეობაში განათლების შეტანა განზრახულია როგორც ნაციონალური ერთობის, ისე ცალკეული ინდივიდის საკეთილდღეოდ. კიდევ უფრო დიდი ყურადღება ეთმობა იმ სამსახურს, რომელიც ცალკეულმა ადამიანმა უნდა გაუწიოს მთელს ერთობას და იმ პასუხისმგებლობას, რომელიც მას აკისრია ამ ერთობის წინაშე. შესაძლებელია, ეს იდეები პირდაპირ არ გაცხადდეს, ანუ არ იყოს დოქტრინალური სწავლება, მაგრამ, სამაგიეროდ, არსებობდეს სოციალური კეთილგანწყობა მათ დასაწერგად“.⁹

მართალია, 1918 წელს 26 მაისს აღსდგა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, თუმცა სხვა მრავალი პრობლემის მოგვარებასთან ერთად ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა განათლების რეფორმას. 117 წლის მანძილზე რუსული განათლების სისტემამ უარყოფითი კვალი დააჩნია ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას და ამიტომ აღნიშნული მოვლენის ქართულ რეალობაზე მორგება სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხს წარმოადგენდა.

⁹ ე. დ. სმითი, ნაციონალური იდენტობა, თარგმანი ლელა პატარიძის, თბილისი, ლოგოს პრესი, 2008, გვ. 148

განათლების როლი და ფაქტორი საქართველოში ყოველთვის განსაკუთრებულ ადგილს იკავებდა და ამათუიშ საუკუნეში ეპოქის გამონწვევებიდან გამომდინარე საზოგადოების ცნობიერების ფორმირება-განვითარებაზე დიდ გავლენას ახდენდა. იმ პერიოდში, როდესაც საგანმანათლებლო სივრცეს ყურადღება მიექცა და სკოლას, უმაღლეს სასწავლებელს არა მხოლოდ განათლების მიცემის, ეროვნული და სახელმწიფოებრივი ფუნქცია მიენიჭა, საქართველო ამ ყოველივეს განსხვავებულ რეალობაში ხვდება. რუსული მმართველობის სისტემამ განათლება მაქსიმალურად გამოიყენა ქართველი ხალხის გარუსების და გარდაქმნისათვის. სწორედ ამიტომ დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ხელისუფლებაში მოსულ პოლიტიკურ თუ კულტურულ ელიტას ორმაგი საპასუხისმგებლო მისია დაეკისრა. სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხების მოგვარებასთან ერთად, საგარეო თუ საშინაო პრობლემების გადაჭრის ფონზე განათლების რეფორმა ქვეყნის ამოსავალი პრინციპი გახდა.

ბუნებრივია, განათლების პრობლემით დაინტერესება მხოლოდ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელმძღვანელობისთვის არ ყოფილა დამახასიათებელი და ამ ყოველივეს გარკვეული წინაპირობები გააჩნდა. დავიწყოთ იმით, რომ ჯერ კიდევ

მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული საქართველოში იწყება სრულიად ახალი ეტაპი, რაც გულისხმობდა განათლების მასშტაბის განსაკუთრებულ გაზრდას და რაც მთავარია მის ხელმისაწვდომობას ყველა სოციალური ფენისათვის. განათლების გავრცელების საშუალებებს და მეთოდებს შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მისი მასობრიობის საკითხი იყო. სწორედ აღნიშნულ პერიოდს უკავშირდება საგანმანათლებლო ცენტრების რაოდენობის გაზრდა, განათლების ფაქტორის წინა პლანზე წამოწევა, მისი დაკავშირება ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, კულტურულ წინსვლასთან, ეროვნული ცნობიერების ამაღლებასთან.

XIX საუკუნის II ნახევრიდან მოყოლებული 1918 წლამდე მაქსიმალურად ცდილობენ ქართული პოლიტიკური და კულტურული ელიტის წარმომადგენლები, დამოუკიდებლობის არქონის, რუსიფიკაციის პირობებში ქართული საზოგადოების ეროვნულ ფორმებში მოქცევას განათლების მეშვეობით. ამ მიმართულებით აღსანიშნავია თერგდალეულების მუშაობა ეროვნული თემატიკის აქტუალიზებაში.

როგორც უკვე აღვნიშნე, რუსული მმართველობის პირობებში შეზღუდული იყო საგანმანათლებლო სისტემის გააქტიურებაზე ზრუნვის აფიშირება და ქარ-

თული საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც მიზანმიმართულად ზრუნავდა ამ პრობლემის მოგვარება-განვითარებაზე უფლებაშეკვეცილი იყო. 1918 წლიდან ამ მიმართულებით სრულიად ახალი ეტაპი იწყება.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, ამიერკავკასიის სახალხო განათლების სამინისტროს ნაცვლად, შეიქმნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განათლების სამინისტრო. განათლების მინისტრად დაინიშნა სოციალისტ-ფედერალისტი გიორგი ლასხიშვილი. ახალმა მინისტრმა გააუქმა ამიერკავკასიის სასწავლო ოლქი, თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების სახალხო სკოლათა დირექციები, თბილისის ქალთა ინსტიტუტი, თბილისის სამხედრო გიმნაზია (კადეტთა კორპუსი), დაიწყო სასწავლო დაწესებულებათა რეორგანიზაცია. სამინისტროში დაწესდა სამი თანამდებობა: 1. უმაღლესი და საშუალო სკოლების მთავარგამგის; 2. სახალხო სკოლების მთავარგამგის და 3. საპროფესიო და სატექნიკო სკოლების მთავარგამგის. ადგილობრივ სკოლათა მეთვალყურეობისათვის სამინისტრომ დატოვა სახალხო სკოლების ინსპექტორთა ინსტიტუტი. სამინისტროში ფუნქციონირებდა საბჭო, რომელშიც შედიოდნენ: მინისტრი, მისი ამხანაგი (მოადგილე), სამი მთავარგამგე, სამინისტროს კანცელარიის დი-

რექტორი, ქალაქისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წარმომადგენელი, აგრეთვე ის პირნი, რომელთა მოწვევას მინისტრი დაინახავდა საჭიროდ. სამინისტროს კანცელარიაში მსახურობდა 19 კაცი. კანცელარიის დირექტორი იყო ვუკოლ ბერიძე, საქმის მწარმოებელი მაქსიმე ბერძნიშვილი. საქმის წარმოება სრულდებოდა სახელმწიფო ენაზე. სამინისტროს შტატები დამტკიცდა საქართველოს პარლამენტის მიერ 1918 წლის 6 სექტემბერს. სულ სამინისტროში 56 თანამშრომელი მუშაობდა, რომელთაგან ბევრი ცნობილი მეცნიერი, მწერალი და საზოგადო მოღვაწე იყო. სამინისტროს თანამშრომელთა შორის იყვნენ: ვუკოლ ბერიძე, დიმიტრი უზნაძე, გრიგოლ რობაქიძე, გიორგი ჭუმბურიძე, ალექსანდრე მიქაბერიძე, კონსტანტინე აბაშიძე, მაქსიმე ბერძნიშვილი და სხვა.

განათლების მინისტრად 1920-1921 წლებში შეთავსებით იყვნენ: ჯერ შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი, შემდეგ კი სამხედრო მინისტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე.

სამინისტრომ ყურადღება მიაქცია ახალი სკოლების გახსნას, ერობებისთვის ადგილობრივ სკოლათა გადაცემას, რათა მეტი ყოფილიყო სკოლისადმი ყურადღება. 1918-1919 წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განათლების სამინისტროს

შემადგენლობაში შედიოდა შემდეგი სასკოლო-საგანმანათლებლო დაწესებულებები:

1. თბილისის უნივერსიტეტი;
2. ამიერკავკასიის კერძო უნივერსიტეტი;
3. პოლიტექნიკუმი;
4. კონსერვატორია;
5. თბ. ობსერვატორია;
6. კავკასიის მუზეუმი;
7. საოსტატო ინსტიტუტი;
8. საოსტატო სემინარია;
9. ვაჟთა გიმნაზია;
10. ქალთა გიმნაზია;
11. რეალური სასწავლებლები;
12. საკომერციო სასწავლებლები;
13. სატექნიკო სასწავლებელი;
14. სახელოსნო სასწავლებელი;
15. უმაღლესდაწყებითი სასწავლებელი;
16. დაწყებითი სკოლა,
17. კერძო საშუალო სკოლა.¹⁰

როგორც უკვე აღვნიშნე, 1918 წლიდან მოყოლებული სრულიად ახალი ეტაპი იწყება ამ მიმართულებით. „განათლების რეფორმა და სკოლების შემდგომი რეორგანიზაცია ითვალისწინებდა საყოველთაო უფასო, სავალდებულო სწავლების შემოღებას, ხალხის სულიერი ცხოვრების აღმავლობას და ტრადიციული პედაგოგიური მეთოდების შერწყმას თანამედროვე მონიხვევ პედაგოგიურ მეთოდებთან, სკოლების მთლიანად გაეროვნულებას, ნაციონალური უმცირესობებისათვის ახალი სკოლების გახსნას (სადაც მნიშვნელოვან ადგილს დაიჭერდა ქართული ენისა და

¹⁰ <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/>

საქართველოს ისტორიის სწავლება), პროფესიული და ტექნიკური სკოლების დაარსებას, უმაღლესი სასწავლებლებისა და სამეცნიერო დაწესებულებების შექმნას, მასწავლებლებისა და სტუდენტების გაგზავნას საზღვარგარეთ კვალიფიკაციის ასამაღლებლად.¹¹

სწორედ ზემოთ განხილული საკითხებია შესწავლილი წინამდებარე მონოგრაფიაში.

¹¹ დ. ჭუმბურიძე, განათლება 1918-1921 წლებში, თბილისი, 2000, გვ. 8-9

თავი პირველი
ქართული ენა, სოციალურ ფენათა დაახლოების
პროცესი და განათლება

ქართული ენისათვის ბრძოლა XIX საუკუნესა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში წარმოადგენდა ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ძირითად საკითხს. ქართული ენის, მისი სწავლებისა და არსწავლების, სასწავლებელში მისი მდგომარეობის საკითხი სრულიად გასცდა, განსაკუთრებით აღებულ პერიოდში პედაგოგიური კამათის სფეროს და ერისათვის სასიცოცხლო საკითხად იქცა.¹² ჯერ კიდევ 1873 წლის დადგენილებით ქართული ენა ამოღებულ იქნა სასწავლებლების ოფიციალურ საგანთა შემადგენლობიდან და მის სწავლებას მიეცა კერძო ხასიათი. 1874 წლიდან კი – სასწავლებელთა კურსიდან, მისი შესწავლა შეეძლოთ მსურველებს საგნის მასწავლებლებისათვის გარკვეული საფასურის გაღების პირობით. ეს პრობლემა ასევე არსებობდა XX საუკუნის დასაწყისში. ფაქტობრივად ქართველი ერის ბრძოლას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მანძილზე ქართული ენის საკითხი არ მოსცილებია. რუსეთის ხელისუფლების მხრიდან ქართული ენის

¹² ფ. გოგიჩაიშვილი, რჩეული ნაწერები, ტ. 1, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1974, გვ. 17

უფლებების შეკვეცა შემთხვევითი არ ყოფილა. რადგან „უმთავრესი ძირი კულტურული ცხოვრებისა ენაა. სამშობლო ენა ის ნიადაგია, რომელზედაც აღმოცენდება ნორმალური, კულტურული ზრდა და განვითარება ხალხისა. ამიტომ სწავლა-განათლება ხალხისა უსათუოდ სამშობლო ენაზე უნდა იყოს მოწყობილი. ეს აუცილებელი პირობაა, რომლის გარეშე შეუძლებელია განმანათლებელ დაწესებულებათა მოქმედება და მასთან ძირითადი მოთხოვნილებაა ამ დროის და ყველა დროის პედაგოგისა“.¹³ როგორც ცნობილია, ეროვნულ მახასიათებლებს შორის ერთ-ერთი მთავარი ადგილი ენას უკავია. ქართველი ერის ცხოვრებაში ქართული ენა ყოველთვის გამაერთიანებელ როლს ასრულებდა. ამ პერიოდში სკოლას ეკისრება ეროვნული ფუნქცია, რომლის საშუალებითაც უნდა მომხდარიყო საერთო ნაციონალური ცნობიერების ფორმირება. „როგორც ბნეობრივი და გონებრივი განვითარება, ისე ნივთიერი კეთილდღეობის ინტერესები დაჟინებით მოითხოვენ ხალხის ბრბოს განათლებას, რაც დაფუძნებულია განათლების საშუალებებზე, აქ ერთდებიან სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინტერესები. განათლება ამაღლებს ხალხის ძალას და ამრავლებს სიმდიდრეს. ბრბოს უვიცობა არის ხალხის უბედურება,

¹³ უერნალი, განათლება, 1908, №1, გვ. 9

რაც ავად ცხადდება კერძო პირის, საზოგადოების და სახელმწიფოს ცხოვრების ყოველ მხარეებზე. გონებრივი სახელმწიფოებრივი აღზრდა და ყველასათვის ხელმისაწვდომი პირველდანიყებითი სწავლა-განათლება წარმოადგენენ ქვეყნის იმ საფუძველს, რომელიც უზრუნველყოფს ნივთიერ და გონებრივ კეთილდღეობას.¹⁴ ყველა ნაციონალურ საკითხთა შორის, უეჭველია, საკითხები ეროვნული სკოლისა, ენისა და კულტურის შესახებ უდიდესი მნიშვნელობის საკითხებია, ვინაიდან ეროვნული აღზრდა-განათლება, ენა, კულტურა, – ეს ისეთი ფაქტორებია ერის ცხოვრებაში, რომლებიც ხშირად აკავშირებენ ერის სხვადასხვა ნაწილებს ერთმანეთთან, რომელიც აძლევს ერს უფლებას თვითარსებობისას.¹⁵ ამისათვის საჭირო იყო ყველა სოციალური ფენის დაახლოება და გაერთიანება ერთი საერთო საქმისათვის. „დროა შევიგნოთ, რომ ცალკე განვეა ჩვენი ერის წოდებათა: გლეხთა, თავადაზნაურთა, ვაჭართა, სამხედროთა და სხვათა ხერს არ დაგვაყრის და ამიტომ დროც არის დაუყოვნებლად შევუდგეთ ერის ერთიანობის ამ ძირისმომთხრელი მიზეზების ფრთების შეკვეცას“.¹⁶ საზოგადოების სხვა-

¹⁴ ჟურნალი, მოგზაური, 1903, №11-12, გვ. 662

¹⁵ ნაციონალიზმი და დემოკრატიული ინტერესები, თბილისი, გვ. 2

¹⁶ ჟურნალი, მოგზაური, 1904, გვ. 167

დასხვა ფენათა და წოდებათა დაახლოება, ჟურნალ „მოგზაური“-ს პუბლიცისტების აზრით, მხოლოდ მაშინ შეიძლებოდა „როცა ჩვენ სამეურნეო საქმეს ჩვენის ბნელით მოცულის გლეხის დახმარებით ვანარმოებთ, როცა მას ჩვენ ჰუმანურად ხელს გავუწვდით და გვერდში ამოვიყენებთ იმ საქმეში, რომელიც მას მთელი ათასი წლებით აქვს შეწვნიებული, როცა მას გვერდით დავისვამთ და მასთან ერთად დავლევთ ჩაის“.¹⁷ სოციალურ ფენათა დაახლოება უშუალოდ იყო დაკავშირებული საერთო ნაციონალური ცნობიერების ჩამოყალიბებასთან. სოლიდარობის განცდა ერთობის წევრებს შორის ერთი მიზნისათვის ბრძოლას გააადვილებდა: „უპირველეს ყოვლისა საჭიროა, რომ ჩვენმა ხალხმა ერთი გარკვეული და ნათელი აზრი და შეხედულება იქონიოს თავისი ყოფა-ცხოვრების გაუკეთესების პირობებზე და საშუალებებზე, რათა ჩვენი ყოველი საზოგადო მოქმედება იმ მხრით იყოს ერთ სულ და ერთ ხორც“.¹⁸

ბეჭდურ მედიაში სოციალური საკითხებისადმი ინტერესი შემთხვევითი არ იყო, რაც შემდეგი გარემოებებით აიხსნება: 1. 1864 წლიდან ბატონყმობის გაუქმების შედეგად წარმოშობილი ახალი თავისუფალი ფე-

¹⁷ ჟურნალი, მოგზაური, 1903, № 1-2, გვ. 9

¹⁸ იქვე, გვ. 795

ნის ერთობის წევრებს შორის დაახლოვება უნდა მომხდარიყო. 2. საერთო ნაციონალური ინტერესების გარეშე თავისუფლებისათვის ბრძოლა წარმოუდგენელი იქნებოდა და სოციალურ ფენათა დაახლოვება აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენდა. როგორც XX საუკუნის დასაწყისში, ისე 10-იან წლებში პრობლემა აქტუალობას არ კარგავს. გაზეთ „თემში“ ვკითხულობთ: „აღვძრავთ საკითხებს თუ უკვე აღძრულს შევეხებით, მხოლოდ ერის კეთილდღეობას მივიღებთ მხედველობაში, უპირველეს ყოვლისა, ჩვენი მშრომელი ხალხის მდგომარეობას გავითვალისწინებთ. ის მიგვაჩნია ჩვენი ერის კულტურულად განახლების საფუძვლად, მასზე ვამყარებთ ჩვენ იმედებს, ჩვენს მომავალს. მასში უნდა გავავრცელოთ სწავლა-განათლება. შევათვისებინოთ კულტურული საშუალებანი მძიმე ეკონომიკურ პირობებთან ბრძოლაში და საზოგადოდ შევუნყოთ ხელი მის წინსვლას და გონებრივ აყვავებას“.¹⁹

განათლების საკითხის წინა პლანზე წამოწვევა უკავშირდება ეპოქის მოთხოვნილებას. გარდა იმისა, რომ ქართველი ნაციონალისტების მიზანი იყო წიგნიერი თაობის აღზრდა, ეს ისტორიული აუცილებლობიდანაც გამომდინარეობდა. XIX საუკუნის II ნახევარი და

¹⁹ გაზეთი, თემი, 1911, №1, გვ.1

XX საუკუნის პირველი ოცნლეული არის დრო, როდესაც მსოფლიო მასშტაბით იწყება ახალი გარდაქმნები, როგორც პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ასევე კულტურული თვალსაზრისითაც. განათლებული საზოგადოების საჭიროება ახალმა პოლიტიკურმა წყობამაც მოითხოვა. განსხვავებით ძველი პერიოდისგან, როდესაც მსოფლიო მხოლოდ ომებით იყო დაკავებული და ამასთან მიწაზე მიმაგრებულ გლეხს განათლების მიღების არც დრო და არც საშუალება ჰქონდა. კაპიტალისტურმა წყობამ მთლიანად შეცვალა არსებული სიტუაცია. მოდერნულ ეპოქაში განათლება ყველასთვის სავალდებულო გახდა. ამასთან სქესთა განურჩევლად ყველას ერთად უნდა ესწავლა. ეს პროცესი სოციალური უთანასწორობის მოსპობისკენაც იყო მიმართული. „ბავშვობაში სწავლის დროს ერთად ყოფნა სხვადასხვა საზოგადოებრივ კლასთა შვილებში განავითარებს ისეთ სულიერ და ზნეობრივ ჩვეულებებს, რომელიც შემდეგ, როცა ისინი ცხოვრებაში გამოვლენ, ბევრის მხრით სასარგებლო და გამოსადეგი იქმნება. ეს გარემოება ხელს შეუწყობს წოდებრივ ცრუმორწმუნეობის აღმოფხვრას“.²⁰ სკოლის უმთავრეს ფუნქციად იქცა სოციალური ფენების დაახლოება. „სკოლამ სრულიად უნდა მოსპოს თავის კედ-

²⁰ გაზეთი, ივერია, 1905, №148, გვ. 1

ლებში წოდებრივი განსხვავება. შეძლებითი უთანასწორობა კიდევ უფრო საგრძნობელია დღეს. სკოლა არ უნდა უწყობდეს ხელს შეძლებულთა ეგოიზმის განვითარებას. არ უნდა ზრდიდეს მათში რაიმე თავისებურ ეგოიზმს, რომელიც შეძლებულს აგრძნობინებს თავის ვითომდა უპირატესობას. ამიტომ დაწყებითი სკოლა ყველასათვის საერთო უნდა იყოს, რომ ღარიბ მუშის შვილი და მილიონერისა თანასწორნი იყვნენ აღზრდის წინაშე. ეს შეამცირებს განკვერდობას, ორივე მხარეს შეაჩვევს ერთმანეთის მეტის პატივისცემას“.²¹ საზოგადოებრივი ცხოვრების საერთო სივრცის შექმნა უნდა მომხდარიყო ქართულ ენაზე წარმოებული სასწავლო-საგანმანათლებლო სისტემით: „სამშობლო ენა იგივე სისხლი და ხორცია ადამიანისა და მაშასადამე მისი განუვითარებლობა დაჰბადავს მსგავსსავე ფიზიკურ განუვითარებლობას, რასაც მოჰყვება ყოველმხრივი გონებრივი და მნეობრივი დაცემა და გადაგვარება სამშობლო ენის უარისმყოფელის ერისა. იგი უნდა იყოს საფუძველი და საძირკველი, რომელზედაც უნდა აშენდეს მთელი სწავლა-აღზრდა ადამიანისა.

²¹ ვ. კანდელაკი, საქართველოს ეროვნული მეურნეობა, ტ. 1, პარიზი: დ. ხელაძის გამოცემა, 1935, გვ. 18

ყოველი სწავლა-აღზრდის მიღება ყოველი ადამიანი-სათვის სამშობლო ენაზედ უნდა სწარმოებდეს“.²²

ქართული ენის და განათლების ერთიან კონტექსტში განხილვა შემთხვევითი არ ყოფილა. ახალ ეპოქაში ტრადიციულ ეროვნულ მახასიათებლებს დაემატა განათლების საკითხი, რომლის საშუალებითაც უნდა მომხდარიყო ქართული ენის, ტრადიციების, ისტორიული წარსულის შენარჩუნება და ამასთან საზოგადოების სამეურნეო-სამრეწველო დონის ამაღლება. რუსეთის ხელისუფლების მიზანს წარმოადგენდა ქართული ენის უფლება და ფუნქცია შეკვეცილი ყოფილიყო. 1909 წლის გაზეთ „ამირანში“ ვკითხულობთ: „ბიუროკრატის მიერ სამშობლო ენა სისტემატიურად იდევენბოდა სკოლებიდან. ამან კი დიდი ვნება მოუტანა არა რუსებს. ავიღოთ, მაგალითად, ქართული სკოლები, ან უფრო სწორედ ქართველებისთვის დაარსებული რუსული სკოლები... იმ გარემოებამ, რომ სასწავლებელში რუსულ ენაზე იყო სწავლება და არა სამშობლო ენაზე, ფაქტიურად სკოლის მნიშვნელობა სრულიად გააქარწყლა ჩვენში, სასწავლებლები ვერც ცოდნას აძლევდნენ ხალხს და რუსულ ენასაც ბედმინევნით ვერ ასწავლიდნენ. ასე რომ, მოსწავლე სასწავლებლიდან სრულიად არაფრის მცოდნე გამოდიოდა. მაგრამ

²² უერნალი მოგზაური, 1903, № 7-8, გვ. 499

მარტო ეს ვნება არ მოგვიტანა იმ გარემოებამ, რომ სწავლება ქართველებისათვის უცხო ენაზე სწარმოებდა. რუსული სკოლა აშორებდა ქართველ ხალხს ქართულ კულტურას და საზოგადოებრიობას“.²³

ქართული ენის სტანდარტიზაციას პუბლიცისტების აზრით ხელს შეუწყობდა ეროვნული სკოლა, სადაც განათლებას ქართულ ენაზე მიიღებდნენ: „ისეთი სკოლა, სადაც ყმაწვილები დედაენის საშუალებით გაიცნობენ და შეითვისებენ მეცნიერებას, ხელოვნებასა და საზოგადოდ კაცობრიობის სულის მისწრაფებასა, განამტკიცებს ჩვენში საღ, სისტემატურ აღზრდას ჩვენი ყმაწვილთათვის და მის ზნეობრივ, გონებრივ და ფიზიკურ განვითარებას. დიდებულია შედეგი ეროვნული სკოლისა ერებად დაყოფილ კაცობრიობისათვის. ეროვნული სკოლა ისევე შეერგება ყმაწვილს, როგორც დედის ძუძუს წოვა. ერი, ენა და ეროვნული სკოლა ერთსულოვანი ბუნებრივი პრინციპია. ამას უნდა აღვიარებდეთ ჩვენს რწმენად, ჩვენს აღთქმად“.²⁴

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის აქტიური ბრძოლა საზოგადოების ნიგნიერებისთვის შემთხვევითი არ ყოფილა. ჯერ ერთი, მსოფლიოში მიმდინარე ცვლილების შედეგად მოხდა ღირებულე-

²³ გაზეთი, ამირანი, 1909, №25, გვ.

²⁴ ჟურნალი, მოგზაური, 1903, №7-8, გვ. 500

ბების გარკვეული გადაფასება და მასების განათლების პრობლემა ყველა ქვეყანაში მთელი სიმწვავეით დაისვა და, ბუნებრივია, ევროპულ იდეებს ზიარებული ქართული ინტელიგენცია ცდილობს საქართველოში ახალი სისტემის დანერგვას; და მეორე, ქართული ერთობისთვის ორმაგად მნიშვნელოვანი იყო საერთო ცნობიერების ფარგლებში ქვეყნის აღორძინებისთვის მოქმედება, რაც უნდა გამხდარიყო საფუძველი შემდგომში საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა. „ძირითად საკითხს შეადგენს სახალხო განათლება და საზოგადოებრივი აღზრდა. კეთილი მწეჩვეულებების დანერგვა, ამაღლება განათლებით ბრბოსი, მიწოდება მისთვის განახლებული და განმავითარებელი გასართობების, გაღვიძება ხალხის სულიერი ინტერესებისა, ბრძოლა მის სიბნელისა და უვიცობის წინააღმდეგ – აი რას უნდა ვესწრაფოდეთ სხვა ზომებთან, საშუალებებთან ერთად, თუ გულწრფელად გვსურს ხალხისათვის კეთილი, თუ გვინდა მათ ნამდვილად დავეხმაროთ“.²⁵

არასწორ სასწავლო სისტემას ემატებოდა სკოლებში რუსული ენის მომძლავრება, რაც უარყოფითად მოქმედებდა სასწავლო-აღმზრდელობით სისტემაზე და ეროვნულ ფორმას აკარგვინებდა: „მთელი და

²⁵ეურნალი, მოგზაური, 1903, № 7-8, გვ. 549

ერთადერთი მიზეზი სახალხო სკოლის ასეთი უნუგეშო მდგომარეობისა იყო და დღესაც არის არა რაციონალურად, არა პედაგოგიურად მოწყობა სწავლების საქმისა ჩვენს სახალხო სკოლებში, ერთადერთი მიზეზი ჩვენის სახალხო სკოლის უნაყოფობისა იყო და არის ის, რომ მთელი სწავლება ამ სკოლებში მიმართულია ბავშვებისთვის უცნობ რუსულ და არა მშობლიურ, ქართულ ენაზე“.²⁶ სწორედ ამან განაპირობა ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ღონისძიებები ქართული ენის შენარჩუნებისათვის, რაც შეიძლება შემდეგნაირად დაიყოს: 1. ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა ქართულ ენაზე. 2. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსება 1879 წელს. 3. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ინიციატივით სკოლების გახსნა მთელი საქართველოს მასშტაბით. 4. ქართული თეატრის ჩამოყალიბება. გაზეთ „თემის“ პუბლიცისტები გაზეთის თითქმის ყველა ნომერში ქართული ენის მდგომარეობაზე ამახვილებენ ყურადღებას: „არ ვფიქრობ ჩვენს წარსულში მოიძებნოს იმისთანა დრო, როცა ისე შევიწროებულყოს და შებღალულიყოს ქართული ენა, როგორც ახლა. შევიწროება, აბუჩად აგდება ჩვენი ენისა შინაურ და გარეშეთაგან სავალალოა დღეს ჩვენს ცხოვრებაში. ის გარემოება,

²⁶ ჟურნალი, მოგზაური, 1903, № 7-8, გვ. 503

რომ ჩვენს ენას არა აქვს რიგიანი ყურადღება მიქცეული სასწავლებელში, რომ ეს ენა არ არის სავალდებულო საგნად ცნობილი და რომ ამის გამო, ქართულ ენას „სხვათა შორის“ მისჩერებია ქართველი მოწაფე და ქართველი მშობელი, აი, სწორედ ეს გარემოება აფერხებს, ხელს უშლის ჩვენი ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის შესწავლის საქმეს“.²⁷

გაზეთის პუბლიცისტები ქართულ ენაზე საგანმანათლებლო პროცესის აუცილებლობის დასაბუთებას ცდილობდნენ. საქართველოს ისტორიის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე გარეშე ძალის შემოსვლის შემთხვევაში ეროვნულ ფასეულობებს გარკვეული პრობლემები ყოველთვის ექმნებოდა და რუსეთის საიმპერატორო კარის პოლიტიკა და მისი ქმედებები საქართველოსთან მიმართებაში შემთხვევითი არ ყოფილა. ამიტომ შექმნილი პოლიტიკური თუ სოციალურ-ეკონომიკური ვითარებიდან გამომდინარე, შესაძლებლობების ფარგლებში, ეროვნულად მოაზროვნე ძალები ყოველმხრივ ცდილობდნენ საგანმანათლებლო სისტემის ისეთი ფორმით ჩამოყალიბება-განვითარებას, რაც საზოგადოების ფართო ფენებს შესაძლებლობას მისცემდა ზოგადი განათლების მიღებასთან ერთად ეროვნული ცნობიერებაც განემტკიცებინათ. კერ-

²⁷ გაზეთი, თემი, 1914, №164, გვ. 2

ძოდ, „მკვიდრ ნიადაგზე აგებული პირველდანიყებითი აღზრდა უძლიერესი და უდიდესი ფაქტორია ქვეყნის წარმატების საქმეში, ეს ახლა უკვე ყველა შეგნებულ კაცს ესმის, რომ ახალთაობის საღ აღზრდაზე უნდა იყოს დამყარებული ჩვენი ქვეყნის მომავალი და ამიტომ უმთავრესად აქეთ უნდა იყოს მოპყრობილი მშობლების და საზოგადოების ყურადღება. როგორც კერძო პირთა და მშობლების, ისე მთელი საზოგადოების იმედები, ერის იდეალების განხორციელება, ახალთაობის საღს გონებრივ და მნეობრივ აღზრდაზე უნდა იყოს დამყარებული, რომელთანაც მჭიდროდ არის დაკავშირებული ჩვენი ქვეყნის სულიერი და ნივთიერი ინტერესების განვითარება“.²⁸ მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვნად მიიჩნევდნენ არა მხოლოდ ქართულ ენაზე წარმოებულ სწავლა-განათლების პროცესს, არამედ სკოლებში არსებული ბიუროკრატიული სულის აღმოფხვრას. საგანმანათლებლო საკითხებზე გვხვდება ინფორმაცია ნებისმიერი სახის წყაროში. რადგან ეს იყო ეპოქის მთავარი მოთხოვნა და გამოწვევა. ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა მაქსიმალურად ცდილობდა საზოგადოების დარწმუნებას სკოლების დიდი რაოდენობით გახსნის აუცილებლობაში. როგორც უკვე აღვნიშნე, ეს ფაქტორი გამომდინარეობდა

²⁸ გაზეთი, თემი, 1912, № 54, გვ. 3

როგორც ეპოქის გამონწევებიდან გამომდინარე, ასევე ქართული საზოგადოებისთვის ეროვნული დატვირთვაც გააჩნდა. XIX საუკუნის II ნახევრიდან დაწყებული ბრძოლის ახალი ეტაპი, თავისთავად მოითხოვდა საგანმანათლებლო სისტემის დახვეწა-განვითარებას, რაც გრძელდება როგორც XX საუკუნის დასაწყისში, ისე 1918-1921 წლებში. „ეროვნული სკოლა ეს ის მოედანია, სადაც ერის გრძნობამ და გონებამ პირველი ფეხი უნდა აიდგას; ის გამზრდელია ერისა, რომელმაც უნდა აძლიოს ერს მასაზრდოებელი სულისა და ხორცისა იმ პატარა სანყაოთი, რომელიც ზედ გამოჭრილია ერის შინაურ ცხოვრებაზედ, მის სულიერ და ხორციელ ცხოვრებაზედ. და მართლაც სკოლა მსაზრდოებელია ერისა, მაგრამ სკოლასაც გარჩევა აქვს: მახინჯ სკოლის შემწეობით შეიძლება ადამიანის სრული გადაგვარება, მისი პიროვნების დაჩაგვრა. მისი უნარიანობის ჩაკვლა. სკოლის დახმარებით ძალიან ადვილია მონების გაზრდა. სწორედ ამისთანა მისიას კისრულობდნენ ჩვენებური ძველი მთავრობის სკოლები, რომელთა უპირველესი მიზანი მოზარდ თაობისათვის გონების ახსნა და განვითარება კი არ იყო, არამედ სხვადასხვა მოზარდ თაობის გადაგვარება და მათთვის საჭირო ბიუროკრატ მოხელეების აღზრდა“.²⁹ აღ-

²⁹გაზეთი, მებრძოლთა ხმა, 1917, №40, გვ. 13

ნიშნული პერიოდი ნაციონალიზმის და სოციალიზმის ქადაგების დროა და ამიტომ განსხვავებული იდეები არსებობდა. ყველა მიმდინარეობა, თუ ორგანო საკუთარი იდეოლოგიის დამკვიდრებას ცდილობდა ხალხში. ამ მხრივ გამონაკლისი არც სკოლა იყო. რამდენადაც ეროვნულ მოღვაწეებს სკოლის საშუალებით ნაციონალური, ეკონომიკური და საგანმანათლებლო იდეების ქადაგება სურდათ, იმდენად რუსეთის ხელისუფლება საკუთარი მიზნების განხორციელებისთვის იყენებდა. მაშინ, როდესაც დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ბრძოლაში ყველა სოციალური ფენის ჩართვა გახდა საჭირო დღის წესრიგში დადგა საზოგადოების ერთიანი იდეის ირგვლივ გაერთიანება. ეს ფუნქცია სკოლას უნდა შეესრულებინა. „ერთადერთი საშუალება სახელმწიფოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის სწავლა-განათლებაა. დემოკრატიული სახელმწიფო ვერ უშველის საქმეს, თუ ხალხი, მასსა მოკლებულია თვითშეგნებას, გათვითცნობიერებას“.³⁰ გარდა იმისა, რომ ქართველი ინტელიგენცია დაინტერესებული იყო სკოლების გახსნით, რომლის საშუალებით უნდა მომხდარიყო ეროვნული ცნობიერების ამაღლება და განათლების დონის აწევა, ამასთან რუსეთის ხელისუფლება ასევე დაინტერესებული იყო

³⁰ გაზეთი, საქართველოს რესპუბლიკა, 1920, №41, გვ. 3

სკოლების გახსნით, რომლის მეშვეობით უნდა მომხდარიყო ქართველების გარუსება. მაგალითისთვის მოვიყვანოთ შემდეგი სტატისტიკური ინფორმაცია: „1901-1902 სასწავლო წელს თბილისის გუბერნიაში სულ 197 დაწყებითი სახალხო სკოლა ირიცხებოდა, ქუთაისის გუბერნიაში კი – 223. სულ ორივე გუბერნიაში 420 დაწყებითი სასწავლებელი არსებობდა, მაშინ, როდესაც სასკოლო ასაკის ბავშვთა 67% სკოლის გარეთ იყო დარჩენილი. 1904 წელს 543-ის ნაცვლად, ერთი წლის შემდეგ პირველდაწყებითი სახალხო სკოლების რიცხვი 513-მდე შემცირდა, ხოლო 1906 წელს ეს რაოდენობა 491-დღე დავიდა. მარტო აღმოსავლეთ საქართველოში მთავრობამ 59 სასწავლებელი დახურა. საქალაქო და სასოფლო ერთკლასიანი და ორკლასიანი სკოლების ქსელი საქართველოში 1907-1908 წ.წ. რეაქციის პერიოდში კიდევ უფრო შემცირდა. 1913 წლისთვის სახელმწიფოს გამგებლობაში საქართველოში იყო ვაჟთა და ქალთა 23 გიმნაზია, 4 პროგიმნაზია, 3 რეალური სასწავლებელი, 2 163 სამასწავლებლო ინსტიტუტი, 25 სამოქალაქო და უმაღლეს დაწყებითი სასწავლებელი და რამდენიმე სკოლა. 1908-1912 წ.წ. განმავლობაში „კავკასიის სასწავლო ოლქის სამზრუნველოს“ საქართველოში არც ერთი საშუალო სკოლა არ დაუარსებია, მაშინ როდესაც მოსახლეობის ინიცია-

ტივით, ადგილობრივი სახსრებით გახსნილ იქნა თბილისის მე-6 და ფოთის ვაჟთა გიმნაზიები. ახალციხის, ხონის, ბათუმის და ხაშურის პროგიმნაზიები.³¹

მას შემდეგ, რაც რუსეთის საიმპერატორო კარმა ქართულ საზოგადოებას სკოლების გახსნის უფლება მისცა, წლების მანძილზე ეს რიცხვი ზოგჯერ იზრდებოდა, ზოგჯერ მცირდებოდა. სკოლების რუსიფიკაციის პირობებში მეტნაკლებად, როგორც აღვნიშნეთ ხერხდებოდა ეროვნული თემეტიკის საგნების სწავლება. თუმცა ეს პროცესი მთელი რიგი პრობლემების ფონზე მიმდინარეობდა, რასაც მოწმობს განხილული მასალა. 1916 წელს გაზეთი სამშობლო წერდა: „ეს რამდენიმე ხანია, რაც რუსეთის სწავლა-განათლების სამინისტრომ წყალობის თვალით გადმოგვხედა და კერძო სასწავლებლებში ნება დაგვრთო საგნების სამშობლო ენაზე სწავლისა. ამ მოულოდნელ ბედნიერებას შეეძლო დიდი სამსახური გაენია ჩვენთვის, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების გამო მოუმზადებელი დავხვდით ამ რეფორმას, არა გვაქვს სამოსწავლო წიგნები, არა გვაქვს შემუშავებული საჭირო სამეცნიერო ტერმინები, არც ქართულისა და სპეციალურ საგნების ერთსა და

³¹ ტ. სარიშვილი, სკოლა და პედაგოგიური მიმდინარეობანი რევოლუციამდელ საქართველოში (1901-1921), თბილისი, 1965, გვ. 26

იმავე დროს მცოდნე მასწავლებლები გვყავს ბევრი და, რაც შეეხება კერძოდ, ქართული ენის სწავლებას საშუალო სასწავლებლებში, არავითარი დამუშავებული საერთო პროგრამა არ მოგვეპოვება, ყველა სასწავლებელში მასწავლებელი ან ლიტერატურას ასწავლის კარგად, მხოლოდ ისტორიასა და გრამატიკას გერელედ ან კიდევ მოწაფეებს თავს აბეზრებს ლინგვისტურ წვრილმანებით, ლიტერატურაში კი ლექსების დაზეპირებას აკმარებს მოწაფეებს. ამ გარემოებას მოსდევს ის, რომ საშუალო სასწავლებლის კურსდამთავრებული ან ლიტერატურას არ იცნობს ჯეროვნად და ან ისტორიის სრული არმცოდნეა...

..... ქართველი კურსდამთავრებული არ იცნობს საკუთარ ერს არც პრაქტიკულად, არც ლიტერატურის ნყალობით, ხოლო თუ აქვს წარმოდგენა უთუოდ ტენდენციური, პარტიულია, რაც ფრიად არანორმალურია.³²

მიუხედავ იმისა, რომ რუსეთის საიმპერატორო კარი გარკვეულ ბერკეტებს იყენებდა განათლების პოლიტიზირებისთვის და მას საკუთარი მიზნებისთვის იყენებდა, ქართულ საზოგადოებაში სწავლის სურვილი საკმაოდ დიდი იყო. ეს კარგად ჩანს ჟურნალ „მნათობში“ დაცულ ინფორმაციაში: „განათლების მიღების

³²ბანი, ქართული ენა, გაზეთი, სამშობლო, 1916, № 365, გვ. 3

ნყურვილი ჩვენში იმდენად დიდია, რომ ხალხი არავითარ დაბრკოლებას არ ერიდება, ხშირად უკანასკნელ ლუკმას იკლებს, „პერანგის ფულს“ იხდის, რომ შკოლა მაინც ასწავლოს. ამჟამად ჩვენში, – განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში იშვიათად შეხვდებით ისეთ სოფელს, სადაც ერთი პირველდანწყებითი სასწავლებელი მაინც იყოს. ამ ბოლო დროს ზოგ მჭიდროდ დასახლებულ სოფლებში და დაბებში სამოქალაქო საწავლებლებსაც კი აარსებენ. ყველა შემთხვევებში უმთავრეს ხარჯს თვითონ ხალხი კისრულობს, მიუხედავად საერთო ეკონომიური ჩამოქვეითებისა და მეტისმეტი ნივთიერი ხელმოკლეობისა. სხვაგან კულტურულ სახელმწიფოში ასეთ მოვლენას სიხარულით მიეგებებოდნენ და ხელს შეუწყობდნენ სწავლა-განათლების გავრცელებას, რომელიც თვით სახელმწიფოსთვის არის სასარგებლო, ვინაიდან უკულტურო და ბნელი მასა ვერაფერი თავდება ქვეყნის სიძლიერისა, მარა ჩვენში ყველაფერი უკუღმა წარმოებს. ნაქვების მაგიერ, აქ ხელს უშლიან ხალხს, ზედმეტ დაბრკოლებას უყენებენ“.³³

საგანმანათლებლო საკითხმა განვითარების სხვადასხვა საფეხურები განვლო. თუ XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის ხელისუფლება აქტიურად ცდილობ-

³³ ქუთაისი, ჟურნალი, მნათობი, 1911, № 62, გვ.1

და სწავლა-განათლების ქართულ ენაზე აკრძალვას. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ სიტუაცია არსებითად შეიცვალა. სკოლების ნაციონალიზაციის საკითხი საგანმანათლებლო რეფორმების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო, რომელიც ხორციელდებოდა ჯერ კიდევ რუსეთის გავლენის ქვეშ მყოფ საქართველოში. ამ პროცესებმა საინტერესო განვითარება ჰპოვა შემდგომ პერიოდში. აღნიშნული საკითხი დღის წესრიგში დადგა ეროვნული ინტერპარტიული საბჭოს სხდომაზე. როგორც ცნობილია, ეროვნული ინტერპარტიული საბჭო შეიკრიბა 1917 წლის 19 ნოემბერს და 20 ნოემბერს კი დაისვა საკითხი სკოლების ნაციონალიზაციის შესახებ. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა აქტიურ ნაბიჯებს დგამდა ამ პრობლემის მოსაგვარებლად. ჯერ კიდევ 1917 წლის ივლისში, საქართველოსა და ამიერკავკასიის პროლეტარიატი ბოლშევიკების ხელმძღვანელობით მოითხოვდა საერთო, უფასო, მშობლიურ ენაზე ყველასათვის სავალდებულო სწავლა-განათლების შემოღებას (16 წლამდე), მოსწავლეთათვის უფასო სასწავლო ნივთების, ტანისამოსის, სადილის და სხვ. მიცემას, სკოლისგარეშე და სასკოლო ასაკამდე სწავლა-განათლების მოწყობას, უფასო კლუბების,

კურსების, ბიბლიოთეკა-სამკითხველოების, ექსკურსიების ორგანიზაციას, საბავშვო სახლების, ბაღების და სხვა.³⁴ 1917 წლის სექტემბერში ეს მოვლენა განვითარების ახალ ფაზაში შევიდა. ჟურნალ „განათლების“ 1917 წლის №6-7 ვკითხულობთ: „გამოქვეყნდა კავკასიის დროებითის საგანგებო კომიტეტის დებულება სკოლების ნაციონალიზაციის ანუ გაეროვნების შესახებ. ამ დებულებით წრეულ საშუალო სასწავლებლებისათვის სავალდებულოა ნაციონალიზაციის მოხდენა საანბანო და პირველ მოსამზადებელ კლასში, ხოლო სხვა კლასებში კი მისი მოხდენა დამოკიდებულია საპედაგოგიო საბჭოს აზრზე. თუ საბჭო დაინახავს მოსახერხებლად სხვა კლასებშიც შემოდებულ იქნას სწავლა სამშობლო ენაზე, მას ეძლევა უფლება ამ კლასებშიც განახორციელოს ნაციონალიზაცია“.³⁵

აღნიშნულის დასამტკიცებლად მოვიყვანთ შემდეგ დოკუმენტს: საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივი. ფონდი 1935, აღწერა 1, საქმე №20. ეს დოკუმენტი დათარიღებულია 1917 წლის 5 სექტემბრით. „კავკასიის სასწავლო ოკრუგის მითითებით საბჭო ვარაუდობს სასწავლო წლის დაწყებისას

³⁴ ნაციონალიზმი და დემოკრატიული ინტერესები, თბილისი, გვ. 146

³⁵ ჟურნალი, განათლება, 1917, № 6-7, გვ. 4

მოახდინოს დამწყები და მოსამზადებელი კლასების ნაციონალიზაცია საშუალო სასკოლო დაწესებულებებში. რაც შეეხება კლასებს, მათი ნაციონალიზაცია არ მოხდება სასწავლო წლის დაწყების დროს, საბჭო დადგენილებით გააცნობს მათ გაძლიერებულ და სავალდებულო სწავლების ნაციონალურ საგნებს. ნაციონალურ საგნებად შეიძლება გავიგოთ: მშობლიური ენა, ლიტერატურა, ისტორია და გეოგრაფია. 1917-1918 სასწავლო წელს საოლქო კომისარიატმა დაადგინა გაკვეთილების შემდეგი რიცხვი ნაციონალური საგნებიდან: მოსამზადებელი კლასის უფროს განყოფილებაში – 5 საათი, 1, 2, 3, 4 კლასებში 4 საათი, დანარჩენ უფროს კლასებში 3 საათი კვირაში“.³⁶

ზემოთ აღნიშნული პრობლემის გადაწყვეტასთან ერთად დღის წესრიგში დადგა მასწავლებლების შერჩევის საკითხი. რაც შემდეგნაირად იქნა გადაჭრილი.

1. პირი, უმაღლესი განათლებით მიღებული იქნება საშუალო და დაწყებით სასწავლო დაწესებულებებში პედაგოგიური საბჭოს შეფასებით და გადაწყვეტილებით.
2. პედაგოგიური საბჭოს გადაწყვეტილებით იქნება დამტკიცებული გიმნაზიების 1-4 კლასების ხელმძღვანელები, რეალური სასწავლებლების და დაწყებითი სასწავლებლის პირი, რომელსაც აქვს დასრულებული

³⁶ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 20, ფურც. 17

ის საშუალო სასწავლო დაწესებულება, რომლებიც იღებენ სპეციალურ განათლებას ნაციონალურ საგნებთან შესაბამისობაში. ასეთ სასწავლო დაწესებულებებად კომისარიატი თვლის: ა) ქართული ნაციონალური საგნებისთვის: ქართული გიმნაზია – თბილისის და ქუთაისის, მართლმადიდებლური სასულიერო სემინარია – თბილისის და ქუთაისის, ეპარქიალური სასწავლებელი – თბილისის და ქუთაისის გუბერნიის, თბილისის ქალთა სამასწავლებლო სემინარია „განათლება“. ბ) სომხური ნაციონალური საგნებისათვის ყველა სომხური საშუალო სასწავლო დაწესებულება. გ) თურქული ნაციონალური საგნებისათვის: ყველა საშუალო სასწავლო დაწესებულება თურქული ენის ხელმძღვანელობით და მედრესე. 3. რაც შეეხება იმ პირებს, რომლებსაც არ აქვთ წინა პარაგრაფში მითითებული ცენზი, კომისარიატის კანონის და სასწავლო ოკრუგის მითითების შესაბამისად დაიკავებენ შტატს.³⁷ ცალკე პუნქტად იყო განსაზღვრული ნაციონალური საგნები. საშუალო სასწავლო დაწესებულებებში და დაწყებით სასწავლებლებში კავკასიაში ნაციონალური საგნების სწავლებაზე. 1. საშუალო სასწავლო დაწესებულებებში და დაწყებით სასწავლებელში მიმდინარეობს სწავლება ნაციონალური საგნებით. 2. ნაციონალური საგნები-

³⁷სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №20, ფურც. 18

დან იგულისხმება მშობლიური ენა მის ლიტერატურულ ფორმებში, ნაციონალური ლიტერატურა და მისი ისტორია, ნაციის ისტორია, ნაციონალური გეოგრაფია და მუსულმანებისთვის შარიათი. 3. ნაციონალური საგნების სწავლება წარმოებს სასწავლო პროგრამის მიხედვით, დამტკიცებული ნაციონალური-სასწავლო კომისარების მიერ, ნაციონალური საბჭოს თანხმობით. 4. საშუალო სასწავლო დაწესებულებებში და დაწყებით სასწავლებლებში დაფუძნდება ნაციონალური საგნების მასწავლებლის საშტატო თანამდებობა კავკასიის ხალხში. 5. კავკასიის სასწავლო ოკრუგის გადამწყვეტილებით კომისარიატი განსაზღვრავს მოსწავლეებისათვის რომელი ნაციაა და ნაციონალური საგნების მასწავლებლების რამდენი საშტატო ერთეული შეიძლება იყოს დაწესებული ყოველ სასწავლო დაწესებულებაში.³⁸ ბუნებრივია ეს პროცესი ასევე გრძელდება დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში და განვითარების ახალ ფაზაში შედის. გარდა იმისა, რომ სკოლები იხსნება მოსწავლეებისთვის, ასევე არსებობს საპედაგოგიო მოსამზადებელი კურსები, სადაც მასწავლებლები ეუფლებიან ეროვნულ საგნებს. „დასავლეთ საქართველოში საშუალო სკოლათა მასწავლებლების კავშირის გამგეობამ გახსნა ქალაქ ქუთაისში მიმდინა-

³⁸ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №20, ფურც. 18

რე წლის 17 ივნისიდან საზაფხულო კურსები საშუალო და დაბალი სკოლების მასწავლებლების მოსამზადებლად – ქართულ ენაში, სიტყვიერებაში, საქართველოს ისტორიასა და გეოგრაფიაში. კურსები განზრახულია 150 მსმენელისათვის, აქედან 121 – უკვე ქუთაისში იმყოფება და ლექციებს ისმენს. კურსების შენახვა ორი თვის განმავლობაში ჯდება ოცდაათი ათას ორასი მანეთი (30. 200 მან.).³⁹ საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ოთხი პედაგოგიური სასწავლებელია: თბილისის საოსტატო ინსტიტუტი და სემინარიები გორში, ხონსა და სოხუმში. ამ სასწავლებელთა მიზანია – სახელმწიფოსათვის სახალხო მასწავლებელთა მომზადება.⁴⁰

1917 წელს ჟურნალი „განათლება“ წერდა: „ამჟამად არავისთვის საეჭვო არ უნდა იყვეს, რომ სახალხო სკოლების რეფორმაში პირველი ადგილი ეროვნულ საკითხს უჭირავს ე.ი. დედაენაზე სწავლების შემოღებას; ეროვნული სკოლა ნიშნავს სკოლის ხალხთან დაახლოებას და ხალხის მონაწილეობის მიღებას, ჩარევას სწავლა-განათლების საქმეში.“⁴¹

³⁹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №453, ფურც. 1

⁴⁰ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №20, ფურც. 4

⁴¹ კახაბერი, შინაური მიმოხილვა, ეროვნული სკოლის აუცილებლობა, ჟურნალი, „განათლება“, 1917, №1, გვ. 56

სასწავლო-საგანმანათლებლო დაწესებულებების გახსნის საკითხში განათლების სამინისტროსთან ერთად აქტიურობდა ერობა. 1920 წლის 1 ივნისის მონაცემებით თბილისის მაზრაში „ერობას აქვს 74 სკოლა, მათ შორის სამი უმაღლეს დანყოფილი. ამ 74 სკოლიდან 9 პირველდანიყოფილი სკოლა არ მოქმედებს. მასწავლებელთა რიცხვი უდრის 102 კაცს, ხოლო მონაფეთა რიცხვი 3942 ბავშვი“.⁴² ქართული საზოგადოების მოაზროვნე ნაწილი აცნობიერებდა იმას, რომ სწავლა-განათლების საკითხს საქართველოსთვის ეროვნული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ მიზანს ემსახურებოდა ერობის მიერ გადადგმული ნაბიჯებიც. „1914 წელს მაზრაში 54 სკოლა იყო, მასწავლებელთა რიცხვი –74, მონაფით – 3182. ერთი სკოლა მოდიოდა 1810 მცხოვრებზე /მცხოვრებლები მაზრაში დაახლოებით ითვლებოდნენ 9777 77 სული/, 163 ბავშვზე /სასკოლო ასაკის ბავშვები ითვლებოდნენ 8786/ და 74 კვადრატულ ვერსზე /მაზრის სივრცე უდრის 400, 408 კვ. ვერსს/. სოფლების ერთ მესამედში იყო სკოლები დაარსებული. /მაზრაში სულ 152 მოზრდილი სოფელია/. ერთი მონაფე მოდიოდა 31 მცხოვრებზე და 2, 75 სასკოლო ასაკის ბავშვზე. ასე რომ სასკოლო ასაკის ბავშვების 36% სწავლობდა,

⁴² სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. №21, ფურც. 5

დანარჩენი კი 64% სკოლის გარეშე იყო დარჩენილი. ამნაირად რაღაც კეთდებოდა ძველ დროშიაც ხალხის გასანათლებლად, მაგრამ ეს მარტო პირველ შეხედვით. სკოლა არ ემსახურებოდა თავის პირდაპირ დანიშნულებას: ეს, ერთი მხრივ რუსეთის თვითმპყრობელობისათვის იარაღი იყო ქართველი ერის გასარუსებლად და მეორე მხრივ – ერთგულ მოხელე-ჩინოვნიკთა კადრის მოსამზადებლად. ამ ორი მიზნის გარშემო ტრიალებდა უმთავრესად ჩვენში სწავლა-განათლების საქმე. სამშობლო ენა, როგორც ცალკე საგანიც კი განდევნილი იყო სკოლებიდან, პედაგოგიური პრინციპები დავიწყებული. სკოლაში, ცოცხალი, შრომის პრინციპებზე დამყარებული სწავლის მაგიერ, ცხოვრებიდან დაშორებული წიგნობრივი, სხოლასტიკური სწავლა იყო გამეფებული. სკოლების ტიპიც სხვადასხვანაირი იყო. 54 სკოლიდან 18 ე.წ. სამრევლო სკოლა იყო, დანარჩენი – სამინისტრო. პირველში თუ საღმრთო სჯული და ლოცვები სჭარბობდა, მეორეში ბავშვებს მეფის თვითმპყრობელობისადმი სიყვარულს უნერგავდნენ. სამრევლო სკოლები ყოველმხრივ უარესად იყვნენ მოწყობილი, ვიდრე სამინისტრო სკოლები“.⁴³ ბუნებრივია ასეთ მდგომარეობაში არსებული

⁴³ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №77, ფურც. 16

სკოლები ვერ აძლევდნენ მოსწავლეებს სათანადო განათლებას. ამიტომ განათლების მხრივ საგანგაშო მდგომარეობა იყო. 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ ამ მიმართულებით გარკვეული ნაბიჯები გადაიდგა, დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ კი ახალი ეტაპი დაიწყო, რაც მთლიანად ითვალისწინებდა სკოლების მდგომარეობის და განათლების სისტემის გაუმჯობესებას. როგორც აღვნიშნე, განათლების სამინისტროსთან ერთად ამ კუთხით აქტიურად მოღვაწეობდა ერობა. „საანგარიშო წლის ბოლოს 1920 წლის 1 ივლისს ასეთი სურათია: მაზრაში სულ შტატით ითვლება 74 სკოლა და მათ რიცხვში სამი უმაღლესი დაწყებითი და 103 მასწავლებელი, მონაფეთა რიცხვი უდრის 3942, სასკოლო ასაკის ბავშვი 9300 იქმნება, მაზრის მცხოვრებთა რიცხვი დაახლოებით 103000 უდრის. ამნაირად ერთი სასწავლებელი მოდის 1365 მცხოვრებზე, 125 სასკოლო ჰასაკის ბავშვზე 53 მონაფე. ერთი მონაფე მოდის მცხოვრებთა 25 სულზე და 2, 3 სასკოლო ჰასაკის ბავშვზე; 43% სასკოლო ბავშვებისა სწავლობდნენ, დანარჩენი 57% სკოლის გარეშე რჩება. მაზრაში 152 მოზრდილი სოფელია, სადაც სკოლები უნდა გაიხსნას. ამ ადგილების ორ მესამედში სკოლები დაარსებულია“.⁴⁴

⁴⁴ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №77, ფურც. 18

შედარებისთვის რომ ავიღოთ, 1897 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით საქართველოს მცხოვრებთა შორის წერა-კითხვის უცოდინარობა შეადგენდა 89%-ს. სოფლის მოსახლეობიდან წერა-კითხვის უცოდინარი იყო: თბილისის გუბერნიაში – 99, 1%, ქუთაისის გუბერნიაში – 87%. ამავე აღწერის მიხედვით, ქართველთა შორის წერა-კითხვის უცოდინართა რაოდენობა შეადგენდა 85, 8%-ს.⁴⁵

1897 წლის აღწერის მიხედვით მცხოვრებთა საერთო რაოდენობა საქართველოში შეადგენდა 2 020 889 კაცს. აქედან 22%, ე. ი. სულ მცირე 440 000 სასკოლო ასაკის ბავშვი და მოზარდი იყო. სკოლაში კი სწავლობდა – 87, 360, რაც შეადგენდა სასკოლო ასაკის ბავშვთა და მოზარდთა 21%-ს. სკოლის გარეთ რჩებოდა სასკოლო ასაკის ბავშვთა და მოზარდთა 79-80%.⁴⁶

1904 წელს თბილისის ვაჟთა 1 გიმნაზიაში სწავლობდა 957 მოსწავლე, აქედან თავადაზნაურთა წრიდან იყო 542 (50%); სასულიერო წოდების – 39 (40%); მოქალაქეთა შვილები – 54 (5, 7%); გლეხი – 74 (7, 7%); ქუთაისის ვაჟთა გიმნაზიაში ამავე დროს მოსწავლეთა წოდებრივი შემადგენლობა ასეთი იყო: თავადაზნაუ-

⁴⁵ ქართული პედაგოგიკის ისტორია, თბილისი, განათლება, 1974, გვ. 153

⁴⁶ იქვე, გვ. 153-154

რობა – 60%, სასულიერო წოდება – 8%, მოქალაქეთა შვილები – 18%, გლეხი – 9%.⁴⁷

1915 წლისათვის დაწყებით სასწავლებელთა რიცხვი საქართველოში 1648-მდე გაიზარდა, ხოლო მასწავლებელთა რაოდენობამ მათში 124 721-ს მიაღწია. 1902 წლიდან 1915 წლამდე საქართველოში გაიხსნა 629 ახალი დაწყებითი სასწავლებელი. ამავე პერიოდში მოსწავლეთა რაოდენობა გაიზარდა 62 592-ით.⁴⁸

როგორც ტიტე სარიშვილი წერს თავის ნაშრომში: არასავალდებულო საგნად 1908 წელს წართული ენა ითვლებოდა: ბათუმის, ქუთაისის, ფოთის, თბილისის 1, 2, 3, და 4 გიმნაზიებში, გორის, თბილისის და ხონის პროგიმნაზიებში; ქალთა გიმნაზიებსა და პროგიმნაზიებში 1907-1908 წლებში არასავალდებულო საგნად ითვლებოდა: ახალი ენებიდან ერთ-ერთი (გერმანული ან ფრანგული), ქართული ენა, გიმნასტიკა და ცეკვა, რომელთა შესწავლისათვის /გარდა გიმნასტიკისა/ მოსწავლეები წლიურად გარკვეულ გადასახადს (6-18 მანეთი) იხდიდნენ. 2253 ქართველი მოსწავლე ქალიდან, რომლებიც საქართველოს გიმნაზიებსა და პროგიმნაზიებში ირიცხებოდნენ (1908 წელს), ქართულ ენას,

⁴⁷ ქართული პედაგოგიკის ისტორია, თბილისი, განათლება, 1974, გვ. 154

⁴⁸ იქვე, გვ. 206

როგორც არასავალდებულო საგანს, მხოლოდ 1521 (67%) ქართველი და 65 სხვა ნაციის ქალები სწავლობდნენ. ქართული ენა არასავალდებულო წესით ისწავლებოდა: ბათუმის, გორის, ქუთაისის, ფოთის, თბილისის 1, 2, 4 და 5 გიმნაზიებში, ქუთაისის, თბილისის და თელავის წმინდა ნინოს ქალთა სასწავლებლებში და სოხუმის პროგიმნაზიაში, თბილისის 1 და 2 ქალთა გიმნაზიაში არასავალდებულო საგნად ისწავლებოდა აგრეთვე სომხური ენა, სოხუმის პროგიმნაზიაში აფხაზური ენა, ბათუმის, თბილისის, ქუთაისის, თელავის და სხვა სასწავლებლებში სიმღერა, ხატვა, ხაზვა, ცეკვა და სხვა.⁴⁹

1919-1920 სასწავლო წლისათვის მთელ საქართველოში დაახლოებით 1500-მდე პირველ-დანწყებითი სასწავლებელი, 100-მდე უმაღლეს-დანწყებითი და 40-მდე საშუალო სკოლა არსებობდა, მაგრამ ამ სკოლების მნიშვნელოვანი რაოდენობა უმოქმედო იყო.⁵⁰

ვახტანგ ღამბაშიძე თავის მემუარებში 1918 წლამდე ქართული ენის მდგომარეობის შესახებ იგონებს: „... ასეთი უვიცობა ქართულის, თანაც ყოველკვირეული ჩვენი კრებები, სადაც ოციოდე სტუდენტი ვიკრიბებო-

⁴⁹ ტ. სარიშვილი, სკოლა და სახალხო განათლება რევოლუციამდე საქართველოში (1901-1921), თბილისი, 1951, გვ. 8-9

⁵⁰ იქვე, გვ. 125

დით და ქართული ენის მაგივრად მხოლოდ რუსული ისმოდა, გულს მიწეხებდა და ამ გარემოებას ვერ ვეგუებოდი. სანამ კრება გაიხსნებოდა და ბაასი უბრალოდ გასართობ საქმეს შეეხებოდა, კიდევ გაიგონებდით ქართულს, მაგრამ როგორც კი სხდომა გაიხსნებოდა და თათბირი დაიწყებოდა, მხოლოდ რუსულს გაიგონებდით, როდესაც არც ერთი რუსი არ გვერია.“⁵¹

ზემოთაღნიშნულთან შედარებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა სასკოლო ქსელი საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში. თუ 1915 წელს საქართველოში ყველა ტიპის მხოლოდ 864 სკოლა იყო 80 ათასი მოსწავლით, 1920 წელს 1924 სკოლაში სწავლობდა 162 ათასამდე მოსწავლე. ქართული სკოლების გვერდით იყო რუსული, სომხური, გერმანული სკოლები. საქართველოს ხელისუფლება ცდილობდა პირველდანიწყებითი განათლებით მოეცვა არაქართული მოსახლეობა, რომ ის უფრო ინტენსიურად ჩაბმულიყო ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.⁵²

⁵¹ ვ. ღამბაშიძე, ჩემი თავგადასავალი, მასალები მოიძია, შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა და კომენტარები დაურთო ნინო ძანძავამ, თბილისი, 2018, გვ. 146

⁵² ა. კაჭარავა, ა. დაუმვილი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის 1918-1921, თბილისი, ატლანტა, 2012, გვ. 62-63

1917 წელს 23 საქალაქო სკოლაში 1309 მოსწავლე სწავლობდა. აღნიშნულ სასწავლო წელს 998 ბავშვს ეთქვა უარი სკოლების გადატვირთვის მიზეზით. განსაკუთრებით დიდი კონტიგენტი იყო – ვერის, დიდუბის, ჩუღურეთის, ავლაბრის და სოლოლაკის სკოლებში. 1918 წლის სექტემბერში ქალაქს 9 საქალაქო სკოლა შეემატა, თუმცა არც ეს იყო საკმარისი. უკვე 1919 წელს არსებობდა 76 საქალაქო სასწავლებელი, აქედან 5 უმაღლესი და 4 პროფესიული. მათ შორის საბურთალოზე გახსნილი პირველი დაწყებითი ახალი სკოლა.⁵³

1917 წლის გაზეთ „სახალხო საქმეში“ ვკითხულობთ: „რევოლუციამ ყველა ჩაგრულ ერს გზა გაუხსნა და თავისუფალი განვითარების საშუალება მისცა. ყველა ერის ენა ძველი მთავრობის დროს სასტიკად იდევნებოდა და ყოველ ზომას ხმარობდნენ ბავშვების დასამახინჯებლად: მშობელი ქვეყნისათვის მონყვეტისა და გარუსებისათვის. რევოლუციამ ყველაფერი ეს მოსპო და ძირს დასცა ძველი სკოლის წესებიც. მაგრამ ყველზე ძნელი ხანა ეხლა იწყება, ხანა შემოქმედებითი მუშაობისა, როდესაც უნდა შეიქმნას სრულიად ახალი სკოლა, ახალ პედაგოგიურ საფუძველზე. სკო-

⁵³ მ. კვარაცხელია, თბილისის ადგილობრივი თვითმმართველობის პრაქტიკული მოღვაწეობა 1917-1921, თბილისი, ქართული უნივერსიტეტი, 2017, გვ. 84

ლა უნდა იყოს ეროვნული, კულტურა შეიძლება იყოს მხოლოდ ეროვნული – ეს უდავო ჭეშმარიტებაა და ამას ანგარიში უნდა გაუწიოს ქართველმა საზოგადოებამ, რომელიც ამ ერთი საუკუნის მონობის განმავლობაში სრულიად გადაეჩვია საკუთარ შემოქმედებას და საკუთარ ფეხებით სიარულს. დღეს ჩვენი საზოგადოების წინაშე წარმომდგარა საკითხი სკოლების ნაციონალიზაციის, გაეროვნების შესახებ“.⁵⁴

იგივე გაზეთი წერდა: „დღევანდელი ისტორიული ხანა, როცა ცხოვრების ყოველ დარგში ძირითადი ცვლილებები ხდება და ახალი ფორმების და წესების საძირკველი ისკვნება, – ჩვენ, ქართველებს სხვა დიდ მოვალეობათა შორის ერთ დიდ და საშურ საქმეს გვავალებს – ეროვნული სკოლის შექმნას.“

ახალ ცხოვრებას აღარ შეეფერება ძველი რეჟიმის სკოლა, საიდანაც განდევნილი იყო სამშობლო ენა და ქართველი ბავშვები მათთვის გაუგებარ უცხო ენაზე სწავლობდნენ. ეს დიდი ბოროტება იყო, რომელიც ძველ რეჟიმთან ერთად საუკუნოდ მოისპო და დაიმარხა. დადგა დრო, როდესაც პედაგოგიური მეცნიერების საანბანო ჭეშმარიტება, სწავლა სკოლაში მოსწავლეთა სამშობლო ენაზე უნდა სწარმოებოდა, რომე-

⁵⁴მეთაური წერილი, გაზეთი, სახალხო საქმე, 1917, №58, გვ. 1

ლიც ძველი რეჟიმის სკოლაში დაგმობილი იყო, საფუძვლად ედება სწავლა-აღზრდის საქმეს“.⁵⁵

საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტისადმი რაჭის მაზრის კომისრის მიერ გაგზავნილი 1918 წლის 23 იანვრის წერილით ირკვევა შემდეგი: „რევოლუციის დაწყებისთანავე რაჭის სამაზრო აღმასრულებელი კომიტეტის პირველ სხდომაზე დაისვა კითხვა საქმის წარმოების ქართულ ენაზე შემოღების შესახებ და ერთხმად მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება საქმის წარმოებაში ქართული ენის გამყვების შესახებ. მაგრამ რადგან გარეშე პირობები ხელს არ უწყობდა, გადაწყვეტილება სისრულეში ვერ იქნა მოყვანილი. დღესაც ამ საკითხის შესახებ იმავე მდგომარეობაში ვართ, რომელშიდაც რევოლუციის პირველ დღეებში ვიყავით. ეროვნული საბჭოს დადგენილების ცხოვრებაში გასათარებლად საჭიროა შემოღებულ იქმნას ქართული ენა ყველა ინსტანციაში და ყოველ დაწესებულებებში საქართველოს ფარგლებში. მართო საადმინისტრაციო დაწესებულებები ვერ შეძლებენ ქართული ენის შემოღებას. შეკითხვების ფურცლებზე ჩამოწერილ კითხვების შესახებ მოგახსენებთ შემდეგს: 1. მთხოვნელებისგან თხოვნებსა და საჩივრებს ვიღებთ როგორც ქართულ, ისე რუსულ ენა-

⁵⁵ მეთაური წერილი, გაზეთი, სახალხო საქმე, 1917, №59, გვ. 2

ზედ. 2. საქმეებს და კანცელარიას ვანარმოებთ რუსულ ენაზე, რადგანაც სხვა დაწესებულებანი რუსულ ენაზე დაწერილი ქაღალდებით მოგვმართავენ. ვეცადეთ ადგილობრივი ხასიათის ქაღალდები, მაგალითად მოწერილობები რაიონის და სოფლის კომისრებზე და აღმასრულებელ კომიტეტებზე ქართულად გვენარმოებინა, მაგრამ რადგან ქართულზე საბეჭდავი მაშინა ვერსად ვერ ვიშოვეთ, იძულებული ვიყავით ამ შემთხვევაში რუსული ენიზა მიგვემართა. 3. საპოლიციო ოქმებს ვადგენთ რუსულ ენაზე. პირველად ვცდილობდით ქართულ ენაზე შეგვედგინა, მაგრამ სხვა დაბრკოლებებს გარდა, იმანაც შეგვიშალა ხელი, რომ ქართულ ენაზე შედგენილი ოქმი სასამართლოებიდან უკანვე დაგვიბრუნეს, მათი გადარჩენა მოგვთხოვეს. 4. საქმის წარმოების ქართულ ენაზე დაუყონებლივ შემოღება, როგორც ზევით მოვიხსენიე შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ ყველა დაწესებულებათა ნაციონალიზაცია დაუყონებლივ მოხდება.“⁵⁶

საქართველოს პირველმა ეროვნულმა ყრილობამ დაადგინა (1917 წლის 23 ნოემბერს) განხორციელდეს საქართველოში საადმინისტრაციო დაწესებულებათა ნაციონალიზაცია, რაც გულისხმობს საქმის წარმოების ქართულ ენაზე შემოღებას, ამ დადგენილების

⁵⁶ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №18, ფურც. 85

ასრულება დავალებული აქვს საქართველოს ეროვნულ საბჭოს.⁵⁷

1917 წლის 17 ივლისის განათლების სამინისტროს მოხსენებიდან სკოლების რეორგანიზაციის თაობაზე, საუბარია წოდებათა მოსპობის აუცილებლობაზე: „თანასწორობის იდეაზე აგებულს დემოკრატიულ სახელმწიფოში შეუწყნარებელია, რომ სოციალურად და წოდებრივად განკვერძობულს ერში ყოველ წრეს, ყოველ კლასს ჰქონდეს თავისი საკუთარი დამოუკიდებელი გზა განვითარებისათვის. თანასწორობა არა მარტო უფლებრივი მოვლენაა, იგი აუცილებლად კულტურულ თანასწორობას გულისხმობს და მაშასადამე, მთელი საზოგადოების ცოცხალი ძალები თავისი განვითარებისათვის ერთგვარს, თანასწორსა და თანაბარ პირობებში უნდა იყოს ჩაყენებული. ცხადია, რომ საზოგადოების ყველა ელემენტისათვის ერთი საერთო განათლების სკოლაა საჭირო თავისი შინაარსით, თავისი პროგრამით. თანასწორობა მოითხოვს, რომ საზოგადოებაში ჯგუფებისა და კლასების არსებობამ არ შეჰქმნას მთლიანობის დამრღვევი, გამთიშველი პირობები, რასაც ადგილი აქვს, როდესაც სკოლა წოდებრივ შემადგენლობაზეა აგებული. აქედან – ერთი სკოლა არა მარტო შინაარსით, არამედ შემადგენლო-

⁵⁷სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №18, ფურც. 5

ბის მხრივაც.⁵⁸ ახალმა სოციალურ-ეკონომიკურმა წყობამ გარკვეული გავლენა იქონია, როგორც ევროპაში, ასევე რუსეთში მიმდინარე მოვლენებზე და ახალი ეპოქისათვის დამახასიათებელ იდეებს ზიარებული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ზემოთაღნიშნულ პრობლემებთან ერთად წოდებრიობის გაუქმებაზეც ამახვილებდა ყურადღებას. მართალია, თითოეულ პოლიტიკურ დაჯგუფებას საკუთარი სამოქმედო გეგმა გააჩნდა საქართველოს სამომავლო განვითარებასთან დაკავშირებით, თუმცა საგანმანათლებლო სისტემის ამ ფორმით დახვეწა-სრულყოფაზე თითქმის ყველა თანხმდებოდა.

სკოლის სასწავლო გეგმა შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: „ჰუმანიტარული საგნები: ქართული ენა და სიტყვიერება, რუსული და მსოფლიო ლიტერატურა, ორი უცხო ენა, მათ შორის ერთი რუსული, მეორე არჩევითი – ფრანგული ან გერმანული ან ინგლისური, ისტორია, პოლიტიკური ეკონომია, სამართლის მეცნიერება, ფსიქოლოგია, ლოგიკა. 2. სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველო საგნები: მათემატიკა, მათემატიკური გეოგრაფია, ფიზიკა, ქიმია, ბუნებისმეტყველება. აღ-

⁵⁸ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №509, ფურც. 6

მზრდელობითი საგნები: ფიზიკური ვარჯიშობა, სიმღერა-გალობა, მუსიკა, ხელსაქმე და ხელგარჯილობა.⁵⁹

ნაციონალიზაციის დანყების შემდეგ ჩამოყალიბდა საქართველოს ქართველ მოხელეთა კავშირი, რომელსაც საკუთარი წესდება გააჩნდა. „1. კავშირის მიზანი: მოხელეთა მომზადება მომავალ ნაციონალიზაციისათვის ყველა დანესებულებაში ქართულ ენაზე საქმეების სანარმოებლად. 2. საშუალებანი: კავშირის მიზანი განსახორციელებლად აარსებს კურსებს, მართავს სავარჯიშო საღამოებს და ლექციებს ყველა საჭირო დარგის შესასწავლად. 3. შემადგენლობა: კავშირის წევრად საბჭო იღებს ყველა მოსამსახურეს განურჩევლად სქესისა. შენიშვნა: წევრად მიიღებიან აგრეთვე სხვა ეროვნებათა პირნიც, თუ მათ შესწევთ შესაფერისი ცოდნა ქართული ენისა. 4. აღმასრულებელი ორგანო საქმეების გასაძლოლად კავშირი, საზოგადო კრება და მისი უფლებანი. კრება ირჩევს საბჭოს 30 კაცისაგან, რომელიც თავიანთ შორის ირჩევს პრეზიდიუმს 7 კაცისაგან: ერთ თავმჯდომარეს და ორ მის ამხანაგს, ორ მდივანს, ხაზინადარს და მის ამხანაგს. შენიშვნა: სასურველია საბჭოს შემადგენლობაში შედიოდეს წევრად ყველა დანესებულებების წარმომად-

⁵⁹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №509, ფურც. 12

გენელნი“.⁶⁰ აღნიშნულ კავშირს გააჩნდა საკუთარი ბეჭედი, იხდიდნენ ყოველთვიურ გადასახადს, იკრიბებოდა დამატებითი თანხა საჭიროების შემთხვევაში. არსებობდა როგორც ჩვეულებრივი ასევე საგანგებო კრება.

როგორც ცნობილია ყალიბდება საოსტატო სემინარიები. ერთ-ერთი დოკუმენტიდან შემდეგ ინფორმაციას ვიგებთ: არსებულ დაკანონებათა შესასწორებლად და შესავსებლად დაადგინეს: „1. საოსტატო სემინარიები შესდგებიან 4-6 კლასისგან, საოსტატო სემინარიები შეიძლება იყვნენ: ვაჟებისა, ქალებისა და შერეული. 2. საოსტატო სემინარიებთან შეიძლება დაარსებული იქმნას ერთი ან ორი მოსამზადებელი კლასი, პარალელური კლასები და პანსიონები. 3. სემინარიის მოსამზადებელ კლასებში მიიღებიან პირველდანიყებითი ორკლასიან სასწავლებლებში კურს დამთავრებულნი; 1-ლ კლასებში მიიღებიან უმაღლეს პირველდანიყებით ან და მასთან კურსით თანასწორ სასწავლებლებში კურს დამთავრებულნი, მოსამზადებელ და სხვა კლასებში მიიღებიან აგრეთვე ისინიც, რომელნიც ჩააბარებენ გამოცდებს შესაფერ სასწავლებლის კურსის ცოდნაში. 4. მოწაფეების სავარჯიშო გაკვეთილებისათვის სემინარიებთან არსებობენ პირ-

⁶⁰ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ.№ 18, ფურც. 104

ველდანყებითი ორკლასიანი სასწავლებლები 6 წლის კურსით. 5. დირექტორი (უფროსი, ვაჟი ან ქალი) და მასწავლებლები მეცნიერულ-საგნებისა, ირჩევიან რუს ქვეშევრდომთაგან – უმაღლეს სწავლა მიღებულნი, მასწავლებლებად ადგილობრივ ენებისა, ხატვისა, ფიზიკური ვარჯიშობისა, გალობისა და მუსიკისა, ხელგარჯილობისა და ხელსაქმისა ირჩევიან რუსქვეშევრდომნი არა ნაკლებ საშუალო განათლება მიღებულნი; ამას გარდა სახალხო განათლების უწყების სასწავლებლებში, აღნიშნული საგნების და ხელოვნების მასწავლებლობის უფლება მიღებულნი, სემინარიებთან არსებულ პირველდანყებითი სასწავლებლების მასწავლებლები ირჩევიან რუს ქვეშევრდომთაგან – საოსტატო ინსტიტუტებში და სემინარიებში კურს დამთავრებულნი, აგრეთვე საშუალო სწავლა მიღებულთაგან, რომელთაც აქვს მიღებული პირველდანყებითი სასწავლებლის უფლება და აგრეთვე პედაგოგიურ კურსებ გავლილნი.

6. სხვა სარწმუნოების საღმთო სჯულის მასწავლებლნი და სარწმუნოების მასწავლებლნი, იმ სემინარიებში, სადაც მოწაფენი უცხო სარწმუნოებისა და სჯულისა შეადგენენ არა ნაკლებ ნახევარსა მთელ მოწაფეთა რიცხვისას, ირჩევიან რუს ქვეშევრდომთაგან და სარგებლობენ საოსტატო სემინარიების შტატებში ნაჩ-

ვენებ უფლებებით, ჯამაგირისა და პენსიის შესახებ“.⁶¹

მაგალითისთვის მოვიყვანთ, როგორი იყო ქართული ენისა და სიტყვიერების პროგრამა საშუალო სკოლისათვის უმცროსი და უფროსი განყოფილებისათვის. „უმცროსი განყოფილება: 1. უმცროს განყოფილებაში შესვლის დროს მონათქვამ უნდა იცოდეს გარკვეული წერა-კითხვა. 2. ორი წლის განმავლობაში მან უნდა შეითვისოს თავისუფალი და შეგნებული კითხვა, აგრეთვე წაკითხული გადმოცემა თავისის სიტყვით. 3. ცოდნა ზეპირად და შეგნებით საუკეთესო ლექსებისა სახელმძღვანელოდან. 4. სიტყვიერად გადმოცემა თავის შთაბეჭდილებათა – ნახულისა და გაგონილისა. 5. წერა მოკლე ფრაზებისა და წიგნიდან გადმოწერა, ან წაკითხული სტატიების შინაარსის წერილობითი გადმოცემა, აგრეთვე თავისუფლად წერა მოკლედ საკუთარ შთაბეჭდილებათა“.⁶²

უფროსი განყოფილება: „1. თავისუფალი, შეგნებული კითხვა და წაკითხულის გადმოცემა ლიტერატურულის ენით. 2. ზეპირად ცოდნა, საჭირო განმარტების შემდეგ, საუკეთესო ლექსებისა და იგავ-არაკვებისა და სახელმძღვანელო წიგნებიდან. 3. თავისუფლად აღწერა საგნებისა და სურათებისა, აგრეთვე გადმოცემა სა-

⁶¹სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №455, ფურც. 67

⁶²სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. № 1166, ფურც 4

კუთარ შთაბეჭდილებათა – ნახულისა და გაგონილისა. 4. წერიტი სავარჯიშოები: საგნებისა და სურათების აღწერა, ნაკითხულის შინაარსის გადმოცემა წერით, საკუთარ შთაბეჭდილებათა მოკლედ გადმოცემა, აგრეთვე ნახულ-გაგონილისა და შემთხვევებისა საკუთარის ცხოვრებიდან. 5. ამავე განყოფილებაში მასწავლებელმა მოწაფეებს უნდა გადასცეს ცოცხალის საუბარით პირველდანიცებითი ცნობანი გეოგრაფიიდან საზოგადოდ და სამშობლო ქვეყნის აღწერილობიდან კერძოდ, დაახლოებით შემდეგის გეგმით: საკლასო ოთახის მონყობილობა და მისი გეგმა, მთელი სასწავლებლისა და მისი კარმიდამოს გეგმა და მოკლედ აღწერა და გეგმა იმ ქალაქისა ან დაბისა, სადაც სასწავლებელია; მახლობელი მთა და მთის ნაწილები, მახლობელი მდინარე და მდინარის ნაწილები, ქვეყნის კუთხეები; საქართველოს ის კუთხე, სადაც სკოლა იმყოფება; საქართველო და მისი მთავარი ნაწილები, მთები და მდინარეები, აგრეთვე ქალაქები და შესანიშნავი ადგილები; საზოგადო ცნობანი კავკასიაზე (საჭიროა მოწაფეებს რუკაც გააცნოთ)“.⁶³ აგრეთვე განერილი იყო რვა კლასის პროგრამა ქართულ ენასა და ზეპირსიტყვიერებაში. ბუნებრივია, აქ სრულად ვერ ჩამოვთვლით ყველა იმ ნაწარმოებს, რომელიც ისწავ-

⁶³სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №1166, ფურც. 4

ლებოდა, თუმცა აღვნიშნავთ იმ ავტორებს, რომელთა თბულებები აუცილებელ სასწავლო კომპონენტად იყო გათვალისწინებული პირველიდან მერვე კლესის ჩათვლით. ასე მაგალითად, ვაჟა-ფშაველას, ეკატერინე გაბაშვილის, ნიკო ლომოურის, შიო არაგვისპერილის, სოფრომ მგალობლიშვილის, თედო რაზიკაშვილის, დუტუ მეგრელის, აკაკი წერეთლის, იროდიონ ევდომვილის, სულხან-საბა ორბელიანის, რაფიელ ერისთავის, დავით გურამიშვილის, გიორგი ქუჩიშვილის, ილია ჭავჭავაძის, დავით კლდიაშვილის, ალექსანდრე ყაზბეგის, ია ევალაძის, ვახტანგ ორბელიანის, გალაქტიონ ტაბიძის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, გრიგოლ ორბელიანის და სხვათა ცალკეული ნაწარმოებები.⁶⁴

1918 წლის 31 აგვისტოს სხდომაზე განათლების სამინისტრომ დაადგინა, რომ თბილისის გუბერნია განათლების მხრივ ჩამორჩენილი იყო ქუთაისის გუბერნიასთან შედარებით. 1916 წლის კავკასიის ვალენდარში მოთავსებული ცნობების მიხედვით ქუთაისის გუბერნიაში დაახლოებით სულ 1 000 000 მცხოვრებია, სახალხო სკოლათა რიცხვი კი 900; ასე რომ ერთი სკოლა მოდის დაახლოებით 1 100 მცხოვრებზე. თბილისის გუბერნიაში კი 600 000 მცხოვრებზე ითვლება 240 ქართული სკოლა. ე . ი. ერთი სკოლა მოდის დაახ-

⁶⁴ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №1166, ფურც 4-5

ლოებით 2500 მცხოვრებზე. უმაღლესი დაწყებითი სკოლა ქუთაისის გუბერნიაში არის 70, თითო სასწავლებელი მოდის 14 280 მცხოვრებზე, თბილისის გუბერნიაში კი 6, ე.ი. ამ ტიპის სკოლა აქ მოდის 100 000 მცხოვრებზე.⁶⁵

მართალია, 1918-1921 წლებში საქართველოს ხელისუფლების მიზანმიმართული და თავდაუზოგავი მუშაობის შედეგად განათლების პრობლემის მოგვარება უმთავრეს საკითხად იყო დაყენებული და ამისთვის არაერთი ღონისძიება გატარდა, თუმცა საწყის ეტაპზე ჯერ კიდევ მრავალი პრობლემა არსებობდა, რაც შეეხებოდა სკოლებში ეროვნული საგნების შეტანის საკითხს. ბუნებრივია, როდესაც აღნიშნულ პერიოდს ვაფასებთ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ეს პერიოდი საკმაოდ ხანმოკლე იყო იმისთვის, რომ ყველა დასახული მიზანი და გეგმა განხორციელებულიყო და რეალობად ქცეულიყო. თუმცა, ვფიქრობ აღნიშნული დროის მონაკვეთი ერთ-ერთი გამორჩეულია საქართველოს ისტორიაში თავისი მიღწევებით.

ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა, რომელიც იდგა 1918 წელს ახლად დამოუკიდებლობამოპოვებული საქართველოს წინაშე იყო სკოლებში ეროვნული ხასიათის საგნების შეტანა. ეს კარგად არის ასახული 1918

⁶⁵ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 27, ფურც. 6

წლის 13 ნოემბრის ქალაქ თბილისის მეორე ქართული გიმნაზიის დირექტორისადმი, ამავე გიმნაზიის მოსწავლეების მიერ მიმართული განცხადებიდან: „დამოუკიდებელ საქართველოს სახელმწიფოში ყოველ მცხოვრებს ესაჭიროება სახელმწიფო ენის ცოდნა და ნამეტნავად თვით ქართველობას. ჩვენ ტფილისის მე-2 ვაჟთა გიმნაზიის ქართველნი მოწაფენი, როგორც ასეთნი, მოკლებული ვიყავით სამშობლო ენის სათანადოდ შესწავლას. გვრცხვენოდა ჩვენი თავისა, რომ არ შეგვეძლო სამშობლო ენაზედ მსჯელობა ფართე საზოგადოებაში; იჩრდილებოდა ჩვენი გულის წადილი და სულიერი განცდა სწრაფად ქრებოდა, ვინაიდან ამას ენა ვერ გამოთქვამდა და სათანადო მომზადებაც არ მოგვეპოვებოდა. ასე მიდიოდნენ წელნი, მაგრამ ისტორიამ თავისი გაიტანა და საქართველოც ჩადგა თავისუფალ ერთა ლაშქარში. სახელმწიფოებრივი აპარატი სწრაფად იქმნება და ქართველი მონინავე ახალგაზრდობაც უნდა მიეშველოს მას თავისი ცოდნით. ეს რომ შეასრულოს ქართველმა ეხლანდელმა ახალგაზრდობამ, მას სჭირია ზედმინევნით მშობლიურ ენის ცოდნა, რომელიც გამოიხატება არა მარტო ქართული წერა-კითხვის შესწავლაში, არამედ ქართული ლიტერატურის, საქართველოს ისტორიის, გეოგრაფიის და მის კანონმდებლობის ცოდნის და შესწავლისაგან. ეს

განხორციელებულია ჩვენს გიმნაზიაში/სახეში გვყავს მე-8 კლასი/, მაგრამ უკიდურესად მცირე მასშტაბში. საქართველოს ისტორიას სულ 2 გაკვეთილი აქვს კვირაში დათმობილი, მაშინ როდესაც ისეთ საგანს, როგორც არის რუსული ისტორია, რომლის შინაარსიც რამდენჯერმე გვაქვს შესწავლილი 2-ჯერ აქვს ადგილი დათმობილი კვირაში. მართალია, ეს რუსული ისტორიის კურსი ზოგადად აშუქებს საგანს კულტურის და ეკონომიის მხრივ, მაგრამ ჩვენ მე-8 კლასის მონაფეებს, რომელნიც აგერ რამდენიმე თვის შემდგომ უნდა წარვსდგეთ საზოგადოებათა წინაშე, გვესაჭიროება უფრო ჩვენი ერის, სამშობლოს ისტორიის ცოდნა, მისი კულტურის და ეკონომიის განვითარება, ვინაიდან ამიერიდან მასთან გვექნება ყოველდღიურად საქმე“.⁶⁶ ამასთან განცხადებაში მოსწავლეები სვამენ კითხვას: „რა ვიქნებით ჩვენ? აქ არსებობს მხოლოდ ერთი პასუხი: ყოველ ჩვენგანის ქართული სახე დაიჩრდილება და როდესაც კამათი ჩამოვარდება საქართველოზე, მის ისტორიის-განვითარებაზე, ჩვენ მხოლოდ შეგვრჩება სახეზედ წითელი ფერი“.⁶⁷

1918 წლის გაზეთ „საქართველოში“ ვკითხულობთ: „სკოლა უნდა წარმოადგენდეს ცხოვრების

⁶⁶სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 211, ფურც. 32

⁶⁷ იქვე, ფურც. 32

მოთხოვნების დასაკმაყოფილებელ საშუალებას. რათა ეს დიდი გაჭირვება აიცილოს თავიდან სკოლამ, მან უნდა დაისახოს მიზნად დააკმაყოფილოს მინიმალური საჭიროება მოსწავლისა, გაუღვიძოს მას სურვილი სწავლის შეძენისა. შეაჩვიოს იგი ბეჭითობას, გულმოდგინე შრომას, მისცეს მის ხასიათს სიმკვიდრე-სიმტკიცე, განავარჯიშოს ბავშვი მოქმედებაში. აჩვენოს თუ როგორ და რანაირად შეიძლება საჭირო სწავლაცოდნის შეძენა, მისი სისტემაში მიყვანა და მისი ცხოვრებაში გამოყენება. ამ თვალსაზრისით უპირველეს დანიშნულებას სკოლისას წარმოადგენს მისი აღმზრდელობითი ხასიათი“.⁶⁸ ავტორის აზრით, აუცილებლობას წარმოადგენს სკოლაში ისეთ საკითხებზე ყურადღების გამახვილება, როგორიცაა: წერა-კითხვა, ანგარიში, ბუნების მოვლენათა ელემენტარული ცოდნა. ისტორია-გეოგრაფია, ხატვა-ხაზვა, ხელოსნობა-დურგლობა, ჭრა-კერვა და სხვა. იგი დიდ ყურადღებას ანიჭებს საქართველოს ხელოვნების და ეთნოგრაფიის შესწავლას, რისთვისაც მიზანშეწონილად თვლის ექსკურსიების მოწყობას საქართველოს სხვადასხვა მხარეებში. ამას გარდა, იგი ყურადღებას ამახვილებს

⁶⁸ ა. ნატროშვილი, სკოლის ნაციონალიზაცია საქართველოში, გაზეთი, საქართველო, 1918, #184, გვ. 2

მშობლიური ენის, მწერლობის და ლიტერატურის შესწავლის აუცილებლობაზე.

სტატიაში ავტორი აგრეთვე ყურადღებას ამახვილებს შემდეგ საკითხზე: „ყველას მოეხსენება, რომ რუსულ სკოლაში სამშობლოს სწავლებას არა ჰქონდა ადგილი. ეს ერთნაირად ითქმის როგორც დაბალის, ისე საშუალო და მაღალი სასწავლებლების შესახებ. აი მიზეზი, რის გამოც ჩვენ ძლიერ სუსტნი ვართ სამშობლოს ქვეყნის ცნობაში. ხშირად ქართლ-კახელი მოკლებულია ცოდნას შესახებ იმერეთის, სამეგრელო-სვანეთის და გურიის, მთიელნი, რომელნიც მომწყდევულნი არიან თავის მთებში, უცნობნი არიან ერთისაც და მეორისაც. გაცნობა სამშობლოსი აგრეთვე პატრიოტულ-მამულიშვილობის გრძნობის განვითარების საქმეში. – წარმოუდგენელია როგორ უნდა აღეძრას ბავშვს მამულის სიყვარული, როდესაც მისთვის „სამშობლო“ ცარიელი, უშინაარსო სიტყვის მეტს არაფერს შეადგენს“.⁶⁹

აუცილებელ საჭიროებად იყო მიჩნეული შემდეგი პრობლემების გადაჭრა: „თუ გვსურს, რომ სკოლამ მიიღოს ეროვნული მიმართულება, იყოს ბავშვისთვის ნამდვილი დედა და არა როგორათაც აქამდინ „დედი-

⁶⁹ ა. ნატროშვილი, სკოლის ნაციონალიზაცია საქართველოში, გაზეთი, საქართველო, 1918, #184, გვ. 2

ნაცვალი“, მან უნდა გააღოს ფართოდ თვისი კარი ყველას, განურჩევლად სქესისა, სარწმუნოებისა და ნოდებისა. დემოკრატიულ საქართველოს სახელმწიფოში სახალხო განათლება უნდა იყოს სავალდებულო ყველასათვის. იგი უნდა გავრცელდეს განურჩევლად ყველა მოქალაქეზედ.... გაერთიანებულ სასწავლებელში არ უნდა იყოს სწავლის მხრივ არავითარი გარჩევა ვაჟთა და ქაღთა სასწავლებელთა შორის. სწავლა-განათლება უნდა სწარმოებდეს ერთნაირი კურსით, ერთნაირი პროგრამის საშუალებით. ქაღებს უნდა მიეცეთ ისეთივე უფლება, რომელნიც მიენიჭებიან ვაჟებს“.⁷⁰

1918 წელს ზემოთ აღნიშნულ საკითხებთან ერთად დღის წესრიგში იდგა სკოლების გაერთგვაროვნება და ყველგან ერთნაირი სწავლა-აღზრდის სისტემის გამყარება. კომერციული სასწავლებლები და სავაჭრო სკოლები ირიცხებოდა სავაჭრო და სამრეწველო სამინისტროში, მუსულმანთა სასწავლებლები და სხვა ექვემდებარებოდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს, მიწისმომელთა სასწავლებელს განაგებდა იუსტიციის სამინისტრო და ამგვარი მაგალითები მრავალი იყო. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ „ასეთი

⁷⁰ ა. ნატროშვილი, სკოლის ნაციონალიზაცია საქართველოში, გაზეთი, საქართველო, 1918, #184, გვ. 2

მდგომარეობა სასწავლებლებისა, თუ გინდ მათ სპეციალური მიზანი ქონდეთ დასახული, სრულიად არა ბუნებრივად და არა სასურველად უნდა ჩაითვალოს შემდეგის მოსაზრებით; 1. აუცილებლად საჭიროა ყველა სახელმწიფოებრივ სასწავლებელში საქართველოს ტერიტორიაზე დაამყარებულ იქმნას ერთგვარი სწავლა-აღზრდის პრინციპები და ამ რიგად დაცული იქმნას სწავლა-განათლების ყოველ დარგში პედაგოგიური მთლიანობა... 2. ყოველი სამინისტრო, რომლის უწყებაშიაც ირიცხება სასწავლებლები, (თუ გინდ ამ სასწავლებელთა რიცხვი მცირე იყოს), იძულებულია დაარსოს სამინისტროსთან ცალკე დაწესებულება – სამოსწავლო განყოფილება. ამგვარი განყოფილებები ძვირი უჯდებოდა რუსეთს, ძვირად დაუჯდება აგრეთვე საქართველოს. ეს ხარჯი ზედმეტ ხარჯად უნდა ჩაითვალოს, რადგან არსებობს სწავლა-განათლების სამინისტრო... 3. მრავალ სამინისტროს ზედმეტ ტვირთად აწევს მეტად ძნელი საქმე სწავლა-აღზრდის გაძღოლისა. ყოველ სამინისტროს თავისი პირდაპირი საქმე მრავალი აქვს. 4. სკოლის ადმინისტრაციულ აგებულებასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს სკოლის ცხოვრებაში და სკოლის მართვა-გამგეობაში. საზოგადოდ უნდა იქნას დაცული მთლიანობა. სრულიად არ არის სასურველი და სასარგებლო, რომ საქართვე-

ლოს რესპუბლიკის მცირე ტერიტორიაზე სახელმწიფოებრივ სკოლაში სხვადასხვა სასწავლებელში დამყარდეს სხვადასხვა წესი მართვა-გამგეობისა, ზოგან პასუხისმგებელი სასწავლებლის შესახებ დირექტორი იყვეს, ზოგან პედაგოგიური საბჭო, ზოგან სამზრუნველო საბჭო, ზოგან მშობელთა წრე, ამგვარი სხვადასხვაობა არღვევს სკოლის მთლიანობას“.⁷¹ განათლების სამინისტრომ აღნიშნული პრობლემის მოგვარების მიზნით მიმართა მინისტრთა საბჭოს.

1918 წლის 13 სექტემბრის განათლების სამინისტროს მონაცემებით „სახალხო განათლება საქართველოს ყველა ნაწილებში ერთნაირად არ არის გავრცელებული. ამ მხრივ დასავლეთი საქართველო შედარებით უკეთეს პირობებში იმყოფება. ამიტომ ამ ხანად მთავრობის განსაკუთრებული ყურადღება აღმოსავლეთ საქართველოს, ანუ თბილისის გუბერნიას უნდა მიექცეს. აქ ორგვარი დაბალი სასწავლებელი არსებობს: პირველდანწყებითი და უმაღლესდანწყებითი. ორისავე ტიპის სკოლების რიცხვი მეტად მცირეა. განსაკუთრებით უმაღლეს პირველდანწყებითია. ამის გამო პირველდანწყებით სასწავლებელში სწავლა დამთავრებულნი, უმეტეს შემთხვევაში, ან სრულიად ვერ ახერხებენ სწავლის გაგრძელებას, ან და იძულებულნი

⁷¹სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქმ. №454, ფურც. 6

არიან ფრიად დიდი შრომა და ენერჯია დახარჯონ, რომ სანადელს მიაღწიონ და სადმე უმაღლესდანყებით სასწავლებელში შევიდნენ, მაგალითად: თბილისის მაზრაში 60 პირველდანყებითი, 1 და 2 კლასიანი სასწავლებელია და არც ერთი უმაღლესი საფეხურის სასწავლებელი არ მოიპოვება, გარდა თვით ქალაქ თბილისისა, გორის მაზრაში 117 პირველდანყებითი სასწავლებელია და მხოლოდ ერთი მთავრობის უმაღლესდანყებითი; დუშეთის მაზრაში 32 პირველდანყებითი სასწავლებელია და არც ერთი უმაღლესი საფეხურისა, გარდა ქალაქ დუშეთში არსებული უმაღლეს პირველდანყებითი სკოლისა, რომელიც საზოგადოების ხარჯით ინახება“.⁷² სასწავლო დაწესებულებების გახსნა და მოსწავლეთა და მასწავლებელთა კონტიგენტის გაზრდა ბუნებრივია ემსახურებოდა ერთ მიზანს საზოგადოების საგანმანათლებლო დონის და ეროვნული შეგნების ამაღლებას. იმპერიის დაქვემდებარებაში ყოფნის დროს მართალია არსებობდა სკოლები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში, მაგრამ განათლების მიღებას ართულებდა რუსულ ენაზე წარმართული სასწავლო პროცესი. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ხელისუფლებამ განაგრძო ჯერ კიდევ 1917 წლის თებერ-

⁷² სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №77, ფურც. 48

ვლის რევოლუციის შემდეგ აღებული კურსი და სკოლების ნაციონალიზაციის პროცესი დააჩქარა, რაც პირველ რიგში გამოიხატა ქართული ენის უფლებების გაზრდით, თუმცა ვითარებას ართულებდა მოსწავლეთა ეროვნული შემადგენლობა. ამაზე ქვევით ვისაუბრებ, მანამდე კი მინდა ყურადღება გავამახვილო ერთ საინტერესო დოკუმენტზე, სადაც ქართული ენის შესახებაა საუბარი. „ქართული ენისა და სიტყვიერების პროგრამა საშუალო სკოლისათვის. უმცროსი განყოფილება: 1. უმცროს განყოფილებაში შესვლის დროს მოწაფემ უნდა იცოდეს გარკვეული წერა-კითხვა. 2. ორი წლის განმავლობაში მან უნდა შეითვისოს თავისუფალი და შეგნებული კითხვა, აგრეთვე წაკითხულის გადმოცემა თავისი სიტყვით. 3. ცოდნა ზეპირად და შეგნებით საუკეთესო ლექსებისა სახელმძღვანელოდან. 4. სიტყვიერად გადმოცემა თავის შთაბეჭდილებათა-ნახულისა და გამოგონილისა. 5. წერა მოკლე ფრაზებისა და წიგნიდან გადმოწერა, ან წაკითხული სტატიების შინაარსის წერილობითი გადმოცემა, აგრეთვე თავისუფლად წერა მოკლედ საკუთარ შთაბეჭდილებათა. უფროსი განყოფილება: 1. თავისუფალი, შეგნებული კითხვა და წაკითხულის გადმოცემა ლიტერატურულის ენით. 2. ზეპირად ცოდნა, საჭირო განმარტების შემდეგ, საუკეთესო ლექსებისა და იგავ-არაკებისა

სახელმძღვანელო წიგნებიდან. 3. თავისუფლად აღწერა საგნებისა და სურათებისა, აგრეთვე გადმოცემა საკუთარ შთაბეჭდილებათა-ნახულისა და გაგონილისა. 4. წერითი სავარჯიშოები: საგნებისა და სურათების აღწერა, ნაკითხულის შინაარსის გადმოცემა წერით, საკუთარ შთაბეჭდილებათა მოკლედ გადმოცემა, აგრეთვე ნახულგაგონილისა და შემთხვევებისა საკუთარის ცხოვრებიდან. 5. ამავე განყოფილებაში მასწავლებელმა მოწაფეებს უნდა გადასცეს ცოცხალის საუბარით პირველდანწყებითი ცნობანი გეოგრაფიიდან საზოგადოდ და სამშობლო ქვეყნის აღწერილობიდან კერძოდ, დაახლოებით შემდეგის გეგმით: საკლასო ოთახის მოწყობილობა და მისი გეგმა, მთელი სასწავლებლისა და მისი კარმიდამოს გეგმა და მოკლედ აღწერა და გეგმა იმ ქალაქის ან დაბისა, სადაც სასწავლებელია, მახლობელი მთა და მთის ნაწილები, მახლობელი მდინარე და მდინარის ნაწილები, ქვეყნის კუთხეები; საქართველოს ის კუთხე, სადაც სკოლა იმყოფება; საქართველო და მისი მთავარი ნაწილები, მთები და მდინარეები, აგრეთვე ქალაქები და შესანიშნავი ადგილები, საზოგადო ცნობანი კავკასიაზე.“⁷³ ამას გარდა გაწერილი იყო სასწავლო პროგრამა, რომელიც ისწავლებოდა 1-8 კლასებში. ბუნებრივია აქ

⁷³ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 1166, ფურც. 4-5

სრულად ვერ მოვიყვან პროგრამას, თუმცა შეიძლება აღინიშნოს ის ავტორები, რომელთა ნაწარმოებებიც ისწავლებოდა სკოლებში. ესენია: იაკობ ხუცესი, იოანე საბანისძე, გიორგი მერჩულე, ბასილ მარზმელი, შოთა რუსთაველი, სულხან-საბა ორბელიანი, დავით გურამიშვილი, ილია, აკაკი, ვაჟა, რაფიელ ერისთავი, სოფრომ მაგალობლიშვილი, ეკატერინე გაბაშვილი, ნიკოლოზ მორი, შიო არაგვისპირელი და სხვა. ის ფაქტი, რომ საქართველოში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელი ცხოვრობდა. ხელისუფლების მიერ გატარებული კანონების განხორციელებას ართულებდა. ასეთივე დამოკიდებულება იყო ქართული ენის საკითხთან. „სამინისტრომ მოახდინა ანკვეთა, გამოსარკვევად იმისა, სურთ თუ არა ქართველ მშობელთ, როგორც საქართველოს მოქალაქეთ, დასტოვონ თავისი შვილები მთავრობის იმ სასწავლებლებში, სადაც სწავლება მონაფეთა დედა ენაზე იქმნება და დღემდე მიღებული ცნობებიდან სჩანს, რომ თითქმის არც ერთის არა ქართველ მშობელს არ სურს საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქეობა /ქვეშევრდომობა/ და ამავე დროს კი ყველა დაჟინებით მოითხოვს, რომ საქართველოს მთავრობამ გაუხსნას მათ სრულუფლებიანი სკოლები სახელმწიფო ხარჯით“.⁷⁴

⁷⁴ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №453, ფურც. 8

განათლების სამინისტროს შეფასებით, ქართული ენა სავალდებულო უნდა იყოს რესპუბლიკის ყველა სკოლაში, მაგრამ ვინაიდან არა ქართველ მოწაფეთ ქართული სრულიად არ იციან და ზოგის მათგანის ჩვენში ყოფნას დროებითი ხასიათი აქვს, შეუძლებელი იქმნებოდა სახელმწიფო ენის შემოღება დაუყონებლივ ყველა კლასში. ჯერ-ჯერობით მოსახერხებელი იქნება მხოლოდ პირველ ოთხ კლასში სავალდებულოდ, ზევით კლასებში კი მსურველთათვის“.⁷⁵ საქართველოს ხელისუფლებამ შეიმუშავა კითხვარი და დაგზავნა ცალკეულ მხარეებში იმის გასაგებად, თუ როგორი მდგომარეობა იყო ქართულ ენასთან დაკავშირებით. აღმოჩნდა, რომ უმრავლეს რეგიონში საქმის წარმოებაში რუსული ენა იყო გაბატონებული, რაც ართულებდა პრობლემის მოგვარებას.⁷⁶

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულს ემატებოდა კიდევ ერთი პრობლემა, რაც დაკავშირებული იყო სკოლებში სხვადასხვა ეროვნების მოსწავლეებთან. განსხვავებით სოფლის სკოლებისგან, სადაც გაცილებით უკეთესი მდგომარეობა იყო ამ მხრივ, ქალაქის სასწავლო დაწესებულებები გამოირჩეოდა ეროვნულ უმცირესო-

⁷⁵ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №453, ფურც. 52

⁷⁶ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №18

ბათა სიმრავლით. ეს პრობლემა ასევე არსებობდა დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში.

ამდენად, 1918 წელს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის წინაშე სხვადასხვა პრობლემების გადანყვება დადგა დღის წესრიგში. 1918-1921 წლები მეტად რთული პერიოდია საქართველოს ისტორიაში. დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ მრავალ დადებით მოვლენასთან ერთად ბევრი პრობლემა მოიტანა. ეს დაკავშირებული იყო, როგორც ეროვნული, ნაციონალური სიმბოლოების შენარჩუნება-აღორძინებასთან, ასევე პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული ხასიათის რეფორმებთან, რომლებიც საბოლოო ჯამში ქართული საზოგადოების ცნობიერების ახალ სახელმწიფოებრივ საზღვრებში მოქცევას ითვალისწინებდა. სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გარდაქმნებთან და ღონისძიებებთან ერთად მოსაგვარებელი იყო ყველა ის პრობლემა, რომელიც რუსული მმართველობის გადმონაშთს წარმოადგენდა. ეს პირველ რიგში ეხებოდა განათლების სისტემას. აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა სკოლებში ქართულ ენაზე სწავლა-განათლების წარმართვა. ამასთან გასათვალისწინებელი იყო მოსწავლეების ეროვნული შემადგენლობა.

როგორც ცნობილია ამ პერიოდში საქართველოს სკოლებში, განსაკუთრებით თბილისის სკოლებში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები მრავლად სწავლობდნენ. თბილისის ვაჟთა გიმნაზიებში, მაგალითად, ითვლებოდა 1736 ქართველი, 1624 რუსი და 1477 სომეხი მოსწავლე. სხვა ეროვნებათა რიცხვი მცირე იყო. განათლების მინისტრმა მთავრობისაგან მოითხოვა დაეკანონებია ქართული, სომხური და რუსული გიმნაზიების ცალ-ცალკე არსებობა. მომდევნო სასწავლო წლისათვის თბილისში უნდა შექმნილიყო სამი ქართული, ერთი სომხური, ერთი რუსული და ერთიც შერეული – რუსულ-სომხური გიმნაზია. ასეთივე რეორგანიზაცია ხდებოდა ქალთა გიმნაზიებში. 1918 წლის სექტემბრისათვის მთელ საქართველოში არსებობდა ვაჟთა 24 და ქალთა 21 გიმნაზია, ერთი სამასწავლებლო ინსტიტუტი და 4 საოსტატო სემინარია, 3 რეალური და 3 კომერციული სასწავლებელი. ასევე სახალხო განათლების უწყებაში არსებულ საშუალო სკოლების გვერდით საქართველოში საკმაოდ ბევრი იყო კერძო გიმნაზიები, რეალური და კომერციული სასწავლებლები. 1919 წლის სტატისტიკური ცნობის მიხედვით საქართველოში მოქმედებდა ვაჟთა და ქალთა კერძო გიმნაზიები – 26, რეალური სასწავლებელი – 3, საკომერციო სასწავლებელი – 2, საბუღალტრო კურსები –

8. დაწყებითი, დაბალი და მაღალი ტიპის სკოლები სწავლა-განათლების საერთო სისტემაში შედიოდნენ, მაგრამ ცალკე აღირიცხებოდნენ. 1919 წელს მთელ საქართველოში მოქმედებდა 1860 პირველ-დაწყებითი სკოლა, საიდანაც მხოლოდ 120 იყო არაქართული.⁷⁷

1918 წლიდან საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამ და თავისუფლების მოპოვებამ დღის წესრიგში ახალი გამოწვევები დააყენა. შეიძლება ითქვას, რომ ხელისუფლებაში მოსულმა პოლიტიკურმა ელიტამ მთავარ ამოცანად განათლების საკითხის მოგვარება და იმ პერიოდისთვის დამახასიათებელი სტანდარტების შესაბამისად გარდაქმნა დაისახა მიზნად. „რევოლუციამ და განსაკუთრებით საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ ძირითადი ცვლილებები შეიტანა ქართული სკოლის ორგანიზაციის როგორც სისტემაში, ისე საპედაგოგო პრინციპებში. საუკუნეების განმავლობაში შებოჭილი ეროვნული სული და ეროვნული აღზრდა დღეს განთავისუფლდა, საქართველოს სკოლა ქართული ცხოვრების პრინციპებს დაეყრდნო და ნაციონალიზაციის დიადი აზრი დაუკავშირა დემოკრატიზმის საფუძვლებს.

⁷⁷ ალ. ბენდიანიშვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა, (1918-1921), თბილისი: მემატიანე, 2001, გვ. 262

რამდენადმე დასრულებულად შეიძლება ჩავთვალოთ ქართული სკოლის სქემა, ფორმა. ამიერიდან საჭიროა მხოლოდ განვახორციელოთ, ცხოვრებაში გავატაროთ და მოუპოვოთ მოქალაქეობრივი უფლება კანონპროექტებში ჩაქსოვილ ახალი ტიპის ის საღვრინციპებს. მხოლოდ მაშინ, როცა ახალი ტიპის სკოლა შეიქმნება ე. ი. გატარდება ცხოვრებაში საფუძველნი ქართული სკოლისა, ხმლოდ მაშინ შეიძლება მოვისვენოთ და ვთქვათ, – ამიერიდან ადვილი არ ექნება ქართული სკოლის გადაგვარება და მოსპობას“.⁷⁸

1918 წელს გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ აცალიბებს ყველა იმ პრინციპს, რომელსაც უნდა დაფუძნებოდა საგნმანათლებლო პოლიტიკა. ამასთან ერთად გაზეთი აკრიტიკებდა რუსული გავლენის უარყოფით შედეგებს და საზოგადოებას ახალი საგანმანათლებლო სივრცის შექმნისაკენ მოუწოდებდა. „ჩვენში კიდევ უფრო უარეს პირობებში იყო სახალხო განათლების საქმე: გამეფებული იყო სკოლებიდან მშობლიური ენის დევნა, რითაც სწავლა-აღზრდის „ჭირისუფალნი“ ფეხქვეშ სთელავდნენ ელემენტარულ პედაგოგიურ მოთხოვნილებებსაც კი. მაგრამ რაც იყო ისტორიას ჩაბარდა. ან მომავლისთვის ზრუნვა გვმართებს და ჩვენი თავის ჩვენივე პატრონობა.

⁷⁸ მეთაური წერილი, გაზეთი, სახალხო საქმე, 1918, №319, გვ. 1

ჩვენში არსებული ყველა სახის სკოლებს განახლება, ახალ ფუძემდებ დამყარება ესაჭიროება. სრულიად უნდა განიდევნოს სკოლიდან ბიუროკრატიული სული და ანტიპედაგოგიური პრინციპები. გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ სრული გაეროვნება სახელმწიფო დაწესებულებისა შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ განახლებულის სკოლის საშუალებით. ამისთვის, უპირველეს ყოვლისა სკოლამ სახელმწიფო განათლებამ უნდა მიიღოს ჯერ ეროვნული სახე“.⁷⁹

1918 წლის 6 სექტემბერს საქართველოს პარლამენტის მიერ დამტკიცებული წესის თანახმად გაუქმებულ იქნა: „1. კავკასიის სასწავლო კომისარიატი და ბ. გუბერნიებში არსებულ სახალხო სკოლების დირექტორები, რამაც გამოიწვია 80-მდე მსხვილი და წვრილ მოხელეს დატოვება – შტატგარეთ. ამ დაწესებულებათა მაგიერ სამინისტროში დაწესდა სამი თანამდებობა: 1. უმაღლეს და საშუალო სკოლების მთავარგამგისა; 2. სახალხო სკოლების მთავარგამგისა; 3. საპროფესიო და სატექნიკო სკოლების მოგვარებისა. რაც შეეხება სკოლების ადგილობრივ მეთვალყურეობას, ამ მიზნისათვის სამინისტრომ დატოვა სახალხო სკოლათა ინსპექტორის ინსტიტუტი.

⁷⁹ გაზეთი, საქართველოს რესპუბლიკა, 1918, № 40, გვ. 3

მთელი სწავლა-განათლების საქმეს რესპუბლიკაში განაგებს სამინისტრო თავისი საბჭოთი, რომელსაც შემდეგი მუდმივ წევრნი შეადგენენ: მინისტრი და მისი ამხანაგი, სამი მთავარგამგე, სამინისტროს კანცელარიის დირექტორი, ქალაქისა და სახელმწიფო უნივერსიტეტის წარმომადგენელი და აგრეთვე ის პირნიც, რომელთა მონვევას მინისტრი საჭიროდ დაინახავს. ამას გარდა სამინისტროში მსახურობს 19 კაცი, რომელთა შენახვა წლიურად ჯდება 273 200 მანეთი, ნაცვლად 1 356 750 მანეთისა, რაც გაუქმებული ოლქისა და დირექციების შესანახად იხარჯებოდა. საქმის წარმოება მიმდინარეობს სახელმწიფო ენაზე.⁸⁰

ამას გარდა განათლების სამინისტრომ ხელი შეუწყო ცალკეული სკოლების ეროვნულ ნიადაგზე გადაყვანას. მაგალითად: სრულიად გააეროვნულა თბილისის საოსტატო ინსტიტუტი, გორის, ხონის და სოხუმის საოსტატო სემინარიები. ამ მიზნითვე მიიღო თავის გამგებლობაში სახელმწიფო ხარჯით „განათლების“ საზოგადოების ქალთა სემინარია ქალაქ ტფილისში და ბოდბის მონასტერთან არსებული ქალთა სამასწავლებლო სკოლა. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად განათლების სამინისტრომ დაარსა საზაფხულო კურ-

⁸⁰ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №54, ფურც. 5

სები, სადაც შეიმუშავეს სხვადასხვა საგნის ტერმინები სათანადო სახელმძღვანელოების გამოცემამდე.⁸¹

1918 წლის 19 ნოემბრის საქართველოს პარლამენტის გადანაცვებით, სხვადასხვა უწყებაში არსებული სასწავლებელი, გარდა სამეურნეო სკოლები-სა, შეუერთდა განათლების სამინისტროს. ყოფილი სასულიერო სასწავლებლები თბილისში, გორში, ოზურგეთში, სენაკში, თელავში გარდაიქმნა საერო სასწავლებლებად; ამათგან ზოგი შეუერთდა ადგილობრივ გიმნაზიებს, ზოგიც დამოუკიდებელ საშუალო სკოლად გადაიქცა: მაგალითად, თბილისის მერვე და სენაკის ვაჟთა გიმნაზია.⁸² ამას გარდა განათლების სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადავიდა სხვადასხვა სამეცნიერო დაწესებულება: კავკასიის მუზეუმი, თბილისის ფიზიკური ობსერვატორია, ცენტრალური პედაგოგიური მუზეუმი.

სახელმწიფომ ასევე იზრუნა მასწავლებელთა ანაზღაურების შესახებ. ამასთან დაკავშირებით ქვემოთ უფრო ვრცლად გვექნება საუბარი. ამჯერად აღვნიშნავთ, რომ 1918 წლის 18 ოქტომბრის კანონის თანახმად დაბალ სკოლათა მასწავლებელს ნაცვლად თვეში 210 მანეთისა დაენიშნა 400 მანეთი. აგრეთვე ყურად-

⁸¹სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №54, ფურც 5

⁸²იქვე, ფურც. 6

ღება მიქცა იმ მოსწავლეებს, რომლებიც სახელმწიფო ხარჯზე სწავლობდნენ და ამ კატეგორიისთვის გაღებულ იქნა 150 00 მანეთი.⁸³ განათლების სამინისტრომ ასევე ადგილი დაუთმო ისეთი საკითხების განხილვას, რომელიც გულისხმობდა სხელმძღვანელოების ქართულ ენაზე გამოცემას და თარგმნას და ამისთვის 100 000 მანეთი გამოიყო.

როგორც უკვე აღვნიშნე, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ხელისუფლებამ არაერთი მნიშვნელოვანი რეფორმა განახორციელა. მათ შორის იყო გარდაქმნები განათლების სფეროში. ქართველი საზოგადოების ნაწილი ჯერ კიდევ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნის დროს მაქსიმალურად ცდილობდა ფართო ფენებში განათლების დონის ამაღლებას და ბუნებრივია დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ეს საკითხი უპირველესი განხილვის საგანი გახდა. ეს პირველ რიგში გამოიხატებოდა სკოლების ნაციონალიზაციით, რომელსაც საფუძველი 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ჩაეყარა და 1918 წლიდან ახალი აღმავლობა განიცადა. ეს ყოველივე კი დაკავშირებული იყო სკოლების რეორგანიზაციის პროგრამასთან, რაც პირველ რიგში გულისხმობდა ქართულ ენაზე სწავლა-

⁸³სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №54, ფურც. 6-8

განათლების წარმოებას და სასწავლო საგნებში: საქართველოს ისტორიის, ქართული ენისა და ლიტერატურის, საქართველოს გეოგრაფიის შეტანას. როგორც აღვნიშნეთ, ამ მიმართულებით მოღვაწეობას ართულებდა საქართველოს, განსაკუთრებით თბილისის სკოლების ეროვნული შემადგენლობა. როგორც ცნობილია რუსეთის საიმპერატორო კარმა საქართველოში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლების ჩამოსახლება შეუწყო ხელი, რამაც მთელი სიმწვავეთ თავი იჩინა დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ. 1918 წლის მონაცემებით ზოგიერთ სკოლებში ქართველებს არაქართველები სჭარბობდნენ.

1918-1921 წლებში, მაშინ, როცა საქართველოს რესპუბლიკა ვითარდებოდა და წელში გამართვას ცდილობდა, ფორმალურად თუ არაფორმალურად, მთელი საზოგადოება, მუნიციპალიტეტები თუ ქალაქების წარმომადგენელი ცდილობდნენ შეექმნათ დემოკრატიული და გახსნილი სივრცეები, რომელიც ხელმისაწვდომი გახდებოდა ყველა დაინტერესებული პირისთვის. რაც მთავარია, ამგვარ აღგილას მოხვედრილი ნებისმიერი მოქალაქე მეტად მნიშვნელოვან, ფასეულ ინფორმაციასა თუ ცოდნას მიიღებდა და ეს ურთიერთობა ნაცოფიერ შედეგებს მოიტანდა ზოგადად. სახალხო უნივერსიტეტებში იმართებოდა საინ-

ტერესო ლექციები ისეთ თემებზე, როგორცაა: ძველი და ახალი ქართული ლიტერატურა, მსოფლიო და საქართველოს ისტორია, ბუნებისმეტყველება, პოლიტიკური ეკონომიკა, ქალთა ჰიგიენა, ფიზიოლოგია, გეოგრაფია და ა.შ.

აი როგორ აღწერს 1919 წელს „სახალხო საქმეში“ დაბეჭდილ ერთ წერილში უცნობი „მოკეთე“ სახალხო უნივერსიტეტის მნიშვნელობას: „სახალხო უნივერსიტეტის მოღვაწეობას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოების იმ ელემენტებისთვის, რომელთაც სიღარიბისა თუ სხვა მიზეზების გამო თავის დროს ვერ მიუღიათ განათლება“.⁸⁴

როგორც ჩანს, სახალხო უნივერსიტეტი საკმაოდ ფართოდ იყო გავრცელებული თბილისში, მისი ფილიალები არსებობდა პრაქტიკულად დედაქალაქის ყველა უბანში და საზოგადოება დიდ ინტერესს იჩენდა ლექციებისა და დისკუსიების მიმართ.

1918 წელს, გაზეთ „სოციალდემოკრატი“ გამოქვეყნებულ წერილში ვკითხულობთ: „ავლაბრის რაიონის დემოკრატიას. თფილისში, თითქმის ყველა რაიონებში არსებობს სახალხო უნივერსიტეტები და მუშათა კლუბები. ჩვენს რაიონში უკვე დავაარსეთ სახალხო

⁸⁴ საქართველოს რეგიონების ცხოვრება 1918-1921 წლებში, თბილისი, 2018, გვ. 206

უნივერსიტეტი, სადაც უკვე დაიწყო სისტემატიურად ლექციების კითხვა, მუშები სწავლობენ ძველსა და ახალ ისტორიას, პოლიტიკურ ეკონომიასა და სხვა. დავაარსეთ მუშათა კლუბი, სადაც ხელოვნება უნდა დაუახლოვოთ ფართო დემოკრატიას და აღზარდოთ ის კულტურულად. ამ მიზნის ცხოვრებაში გასათარებლათ მუშათა კლუბის წევრებმა აირჩიეს ხელმძღვანელი ორგანო – მუშათა კლუბის გამგეობა, რომელიც უკვე შეუდგა მოვალეობების შესრულებას. გამგეობამ მოიწვია რეჟისორები ქართულ და სომხურ წარმოდგენების გასამართავად, შეადგინა რეპერტუარი. გამგეობა ყოველ ღონეს ხმარობს ხელოვნების ტაძარი მისაწვდომი გახდეს ფართო დემოკრატიისთვის. უკვე დაიწყო მუშათა კლუბმა. თავისი მოქმედება და გამგეობა მოუწოდებს ავლაბრის დემოკრატიას შემოიკრიბოს მუშათა კლუბის გარშემო და ნუ მოაკლებენ მას თავის თანაგრძნობას. ავლაბრის მუშათა კლუბის გამგეობა და ავლაბრის დემოკრატია ხელი ხელ ჩაკიდებულნი დადიოდნენ იმ გზით, რომელზედაც შესდგა ავლაბრის მუშათა კლუბის გამგეობა. ამ იმედით აღფრთოვანებული ვინყებთ ამ ახალ საქმეს.“⁸⁵

ამას გარდა 1919 წელს საქართველოს დამფუძნე-

⁸⁵საქართველოს რეგიონების ცხოვრება 1918-1921 წლებში, თბილისი, 2018 გვ. 208-209

ბელი კრების მეოთხე სხდომაზე მიღებულ იქნა შემდეგი დებულება: „პირველდანიყებითი სკოლები უკვე გადაეცა ადგილობრივ თვითმართველობებს. მთავრობა დაუყონებლივ შეუდგება თვითმართველობებთან შეთანხმებით პირველ დანიყებითი უფასო სავალდებულო და საყოველთაო სწავლა განათლების შემოღებას. მთავრობის მიზანია აგრეთვე საშუალო სკოლების ქალაქთა და ერობათა ხელში გადაცემა. ამავე დროს მთავრობა აღნიშნავს, რომ თანამედროვე სკოლა დაშორებულია ცხოვრებას. მთავრობა შეეცდება სამოსწავლო გეგმის ძირითად გადასინჯვას, სასწავლებელთა ახალი ტიპის გამომუშავებას და უმთავრეს მიზნათ ისახავს ხალხში პროფესიონალურ-ტექნიკურ და სამეურნეო ცოდნის გავრცელებას და სკოლის ახალ საფუძველზე აგებას. მთავრობა თავის მოვალეობათ აღიარებს ახლო მომავალში განახორციელოს ეკლესიის სახელმწიფოსაგან განცალკევება.⁸⁶

1919 წლის 27 მაისს დამფუძნებელი კრების მეოცე სხდომაზე განხილულ იქნა სოფლის მასწავლებელთა ანაზღაურების საკითხი: ივანე ჭავჭავანიძემ სიტყვით გამოსვლისას აღნიშნა: „იციოთ, აგრეთვე, თუ რა დიდ და მეტად სამძიმო მოვალეობას ეწევა სახალხო სოფლის

⁸⁶ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 1, თბილისი, 2019, გვ. 76

მასწავლებელი და რა ცუდ პირობებში უხდება ასრულება თავის მძიმე და დიდ მოვალეობისა. თითქმის ყველა თქვენგანს უსწავლია სოფლის სკოლაში და კარგად გეცნობებათ ის სურათი, რომელსაც წარმოადგენს სახალხო სკოლა. ბინებიც კი, სადაც მეცადინეობა წარმოებს, მეტად სამწუხარო სურათს წარმოადგენს: ხშირად პირდაღებულ კედლებში ზამთრის სუსხიანი ქარი, თავისუფლათ დანავარდობს და მასწავლებელი, ნაბადში გახვეული, ან გახუნებულ პალტოში, ზის და თავის მოვალეობას პირნათლად ასრულებს. მიუხედავად ამ მძიმე მდგომარეობისა სახალხო სკოლის მასწავლებელი მოთმინებით იტანს ამ თავის გაჭირვებას, და მის უკმაყოფილო ხმას იშვიათად გაიგონებს ადამიანი...საბიუჯეტო-საფინანსო კომისია სამართლიანად სთვლის სახალხო განათლების სამინისტროს წინადადებას, რომ, როგორც საშუალო და უმაღლეს პირველ დაწყებითი სკოლის მასწავლებლებისთვის, ისე სახალხო სკოლის მასწავლებლებისთვისაც დაწესდეს ხუთწლიანი დამატება. სულ, სამინისტროს ცნობებით, ჩვენ გვყვავს 2905 სახალხო სკოლის მასწავლებელი. მათემატიკური სისწორით გამოანგარიშება იმ თანხისა, რომლის გაღება იქნება საჭირო რესპუბლიკის ხაზინიდან იმ დამატების განსახორციელებლად, რომლებზედაც მოგახსენეთ, აქ შეუძლებელია, რადგან ეგ

თანხა უეჭველად მერყევი იქნება. დაახლოვებით ნავარაუდევია ყოველ წლიურად 1,045,800 მანეთი. საერთოდ კი ყოველ წლისათვის ცალკე უნდა იქნეს გამოანგარიშებული ხუთწლეულების მიერ გამოწვეულ ხარჯების დასაფარავი თანხა და საერთო ხარჯთაღრიცხვის წესით გაღებული. საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიას წინადადება შემოაქვს ეს კანონპროექტი მიღებულ იქმნეს და შევიდეს ძალაში 1919 წლის 1 იანვრიდან“.⁸⁷

გიორგი ლასხიშვილის მოსაზრებით: „უნდა ვსთქვათ, რომ დღეს სახალხო სკოლის მდგომარეობა მოშლილია და დაქსაქსული. საქმე იმაშია, რომ ის ჯამაგირი, რომელიც ჰქონდათ სახალხო მასწავლებლებს, ისეთი მცირე იყო, ისეთ უნუგეშო მდგომარეობაში ჩააყენა სახალხო სკოლის მასწავლებლები, რომ ბევრი კარგი მასწავლებელი ჩამოშორდა სოფელს, წავიდა და სხვა საქმეს ეწევა. ეხლა ასეთი საქმე ბევრი არის. ჩვენ რომ ახალი სკოლის გახსნა გვინდოდა, იმისთვის დაბრკოლება იყო იმაში, რომ სახალხო მასწავლებელს ვერსად ვშოულობდით. ახლა დიდ რეფორმის გატარებისთვის აუცილებლად საჭირო იქნება დიდი კადრი მასწავლებლებისა და კარგი მასწავლებლები, გაქცეულები უნდა დავაბრუნოთ, მოვიზიდოთ

⁸⁷ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 1, 2019, გვ. 538-539

სოფელში. და ახალი კადრის შექმნისთვის საჭირო არის ექსტრაორდინალური ზომა, საშუალება. მე ვფიქრობ, რომ ეს საშუალება არის სწორედ ის დამატება, რომელიც არ ჰქონდათ წინადასახალხო მასწავლებლებს. მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ 5-წლევანი დამატება არ არის ის ექსტრაორდინალური და მიზანშეწონილი ზომა, რომელიც დიდ საქმისათვის საჭირო არის, და როდესაც ჩვენ გვქონდა წინადასამინისტროში მუშაობა, ბევრი მოწვეული პირები იმ აზრისა იყვნენ, რომ ჩვენთვის ეხლა, ამ მომენტში, ამ საქმის გამოსწორებისთვის, საჭირო არის სხვა ზომებს მივმართოთ, – დავანესოთ არა ხუთწლევანი, არამედ 3-წლევანი დამატება. ეს დამატებები, სამწლევანი და ზოგან ორწლევანიც, არსებობს ზოგიერთ დემოკრატიულ ქვეყნებში. თუ სამწლიანი დამატების წესი მიღებული იქნება, შეიძლება სთქვან, რომ ეს სხვაგვარი წესი არის, რადგან საშუალო სასწავლებლებში 5-წლევანები არის, აქ კი ერთგვარი გამოყოფა იქნება, ერთგვარი პრივილეგია შეიქნება სახალხო სკოლისთვის. ამის პასუხად უნდა ითქვას, რომ სახალხო სკოლას დღეს არ აწყენს ასეთი პრივილეგია. თუ არა და რატომ არ შეიძლება საშუალო სკოლის მასწავლებლებისთვისაც დაწესდეს სამწლიანი დამატება? ყოველ შემთხვევაში თუ რაიმე მოსაზრებით 3-წლიანი დამატება არ იქნება მი-

ღებულის, – მაშინ რასაკვირველია, ჩვენ მხარი უნდა დავეჭიროთ იმ შესწორებას, რომელიც გამოსთქვა სახალხო განათლების კომისიამ. აქ მეტი ემატება. მაგრამ მე კი ვფიქრობ, რომ ეს საქმე უკეთესად გადაწყდეს იმ დროში, რომელშიაც ჩვენ ვცხოვრობთ, – უმჯობესი იქნება 3-წლევლის დამატების შემოღება. და თუ ამას გაიზიარებთ, მოვითხოვ, რომ ეს კანონ-პროექტი დაუბრუნდეს ისევ სასკოლო კომისიას. მან განიხილოს ორივე შესაძლებლობა: ან სამ-წლიანი დამატება, ან მომატების ჯამის გადიდება და ამნაირად გადაამუშავებული პროექტი წარმოადგინოს.⁸⁸ საბოლოოდ მიღებულ იქნა ივანე ჭიჭინაძის მოსაზრება.

1919 წლის 10 ივნისს საქართველოს დამფუძნებელი კრების ოცდამეხუთე სხდომაზე თევდორე კიკვიციმე სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელმა წამოაყენა შემდეგი საკითხი: „ბატონებო მოგესხენებათ, რომ ჩვენ უნდა შემოვიღოთ პირველ დაწყებითი, სავალდებულო და უფასო სწავლება. საამისო გეგმა უკვე მზად აქვს სამინისტროს. სამინიტრო ფიქრობს, რომ მომავალი სასწავლო წლისათვის, ის საქმის ნაწილის განხორციელებას უნდ შეუდგეს. მაგრამ ამ ახალი სკოლებისათვის საჭიროა მასწავლებლები, ვი-

⁸⁸საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 1, 2019, გვ. 541

ნაიდან ჩვენ ძველ სკოლებშიაც საკმაო მასწავლებლები არა გვყავს, ამის გამო ბოგიერთი სკოლები დაკეტილი არის, და სწავლა არ სწარმოებს. ახალ სკოლებისთვის მასწავლებლების მოსამზადებლად საჭირო არის გაიხსნას კურსები. ეს კურსები იქნება ორთვიანი, და ორ თვის განმავლობაში უნდა მომზადდეს ახალგაზრდობა, რომელსაც შეეძლება სკოლაში სწავლება. რა თქმა უნდა, ორთვიანი კურსები ვერ მოამზადებს ისეთ მასწავლებლებს, რომელნიც სავსებით აკმაყოფილებენ სკოლის მოთხოვნილებას, მაგრამ, დღეს ჩვენ სხვა გზა არა გვაქვს და ჯერჯერობით ამით უნდა დავკმაყოფილდეთ. ეს კურსები უნდა მოეწყოს სხვა და სხვა ქალაქებში – თბილისში, ქუთაისში და შეიძლება სხვაგანაც. კურსები გამოანგარიშებული არის 250 მსმენელთათვის. მსმენელები იქნებიან, როგორც ქართველები, ბერძნები, ისე მუსლიმანები, ვინაიდან ჩვენში არის ქართული, ბერძნული და მუსლიმანთა სკოლები. რა თქმა უნდა, მსმენელთა უმეტესი ნაწილი იქნება ქართველობა, რადგანაც ქართული სკოლა ყველაზე მეტია. კურსებზე ასწავლიან შემდეგ საგნებს: პედაგოგიკას, დიდაკტიკას.... (კითხულობს...) კურსების გასხნა მოითხოვს ხარჯებს: თვითვეული მსმენელზე ნაანგარიშებია 600 მანეთი თვიურად. კურსებს ესაჭიროება ლექტორები, რომელთაც უნდა მივცეთ 600 მანეთი.

თვიურად მთელი ხარჯები იქნება შემდეგი: მსმენელი 250. თითოეულს ორ თვეში 1200 მანეთი, სულ 300.000 მანეთი. მოულოდნელი ხარჯები ნაანგარიშეა 10.000 მანეთი. მაშასადამე მთელი ჯამი შეადგენს 334.000 მანეთს, რაც უნდა გავიღოთ ახლა, რომ კურსების გასხნა არ დაგვიანდეს. ამიტომ კომისია აძლევს წინადადებას დამფუძნებელ კრებას, რომ ეს ხარჯები იყოს გაღებული და კურსები მოწყობილი ამა ივნისის ათიდან“.⁸⁹

საქართველოს დამფუძნებელი კრების სხდომებზე ხშირად განიხილებოდა განათლების საკითხი. 1919 წლის 27 ივნისს 31-ე სხდომაზე სოლოლაშვილმა დააყენა საზღვარგარეთ გასაგზავნი ახალგაზრდების გადაჭრის პრობლემა, სადაც ხაზგასმით აღინიშნა, რომ „წარმოდგენილი კანონ-პროექტი ეხება საზღვარგარედ სპეციალურ სწავლა-განათლების მისაღებად გასაგზავნი ახალ-გაზრდებისათვის სასტიკენდიო თანხის 1 მილიონ მანეთის გადადებას. მოგეხსენებათ თუ რა პირობებში გვიხდება ჩვენი სახელმწიფოებრივ აღმაშენებლობითი მუშაობის წარმოება. ისტორიამ მეტად მძიმე და რთული მოვალეობა დაგვაკისრა: ეს არის ახალი სახელმწიფოს ახალ ნიადაგზე აშენება. ამისთვის, რასაკვირველია, საჭირო არის ჩვენთვის შესა-

⁸⁹ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 2, 2019, გვ. 107-108

ფერი ძალების ყოლა, რომელნიც ცხოვრების ყოველ დარგში გაუძღვებიან საქმეს ისე, როგორც ამას მოითხოვს საჭიროება. საჭირონი არიან მრავალ მხრივ ცოდნით აღჭურვილნი პირნი, ენერგიულნი და გამოცდილნი, მაგრა ჩვენდა-საუბედუროდ, ისეთი პირები მეტად ნაკლებად მოგვეპოვება, საჭიროება და მოთხოვნილება კი ძლიერ დიდია. მიზეზი ამ ნაკლისა მრავალგვარია, მაგრამ ერთი უმთავრესი მიზეზთგანი გახლავთ ის, რომ ძველმა ბიუროკრატიულმა მმართველობამ თავის ბრუდე პოლიტიკით საშუალება მოგვისპო, რომ ჩვენში განვითარებულიყო ეკონომიური, კულტურული, და საზოგადოდ ყველა სასიცოცხლო ძალები. ჩვენ ახალგაზრდობას არ ჰქონდა გასაქანი, მათ ხელ-ფეხი ჰქონდათ შებორკილი, და ისინი იძულებულნი იყვნენ სამშობლოს მოშორებულნი, სადმე სხვაგან ემუშავნათ და ეშრომათ. აი ეს უკარგავდა მათ ყოველგვარ უნარს, სურვილს მეცადინეობისას. მიუხედავად ბევრგვარი ცდისა, მიუხედავად ბევრგვარი მეცადინეობისა აქ ჩვენ მხარეში, ერთი უმაღლესი სასწავლებლის დაწესებაც კი ვერ მოხერხდა, რომ შექმნილიყო კულტურული ცენტრი და მის გარეშე შემოკრებილიყვნენ ჩვენი სამეცნიერო ძალები, რომელიც დღეს ჩვენ მოგვეპოვება – გაფანტულნი იყვნენ და მუშაობდნენ სულ სხვა მხარეში. ჩვენში კი გვიგზავნიდნენ ისეთ

პირებს, რომელნიც ჩვენთან ორგანიულად დაკავშირებულნი არ იყვნენ, არ იცნობდნენ ჩვენ ბუნებას, ჩვენ ქვეყანას, ჩვენი ქვეყნის თვისებას და, რასაკვირველია, ასეთი პირნი ვერ იქნებოდნენ ჩვენი ქვეყნის აყვავების მოსურვენი. აი ასეთი იყო მდგომარეობა. მაგრამ რუსეთის დიდ რევოლუციამ ძირიან ფესვიანად შესცვალა ეს მდგომარეობა და ჩვენი ხალხის ბედი ჩვენ ხელშივე გადმოგვცა. ეხლა მთელ თავის სიძლიერით, მთელ თავის სიგრძესიგანით წარმოსდგა საკითხი – სათანადო დარგებისთვის სპეციალისტების მომზადება და მათი სწავლა-განათლების გამოყენებისა. საქართველო წარმოადგენს განსაკუთრებულ მხარეს. ეს იშვიათი ქვეყანაა თავისი ბუნებრივი სიმდიდრით. მისი ზედა პირი დაფარულია მრავალგვარ ტყეებით, დედამიწის წიაღში დაფარულია მადნეულობა და სამკურნალო წყლები და სხვა; მაგრამ ყველა ეს თითქმის პირველყოფილ მდგომარეობაშია, დაუმუშავებელია და ჩვენ ვერ ვსარგებლობთ, ვერ ვიღებთ ყველა იმ სარგებლობას, რომელიც შეგვეძლო მიგვეღო, საჭირო არის მისი პატრონობა და მოვლა. ამას კი შევძლებთ მხოლოდ მაშინ, როცა გვეყოლება სათანადოდ მომზადებული პირები. რომელი დარგიც არ უნდა ავიღოთ ჩვენი ცხოვრებისა იქნება ეს ფინანსიური, სამეურნეო, ტექნიკური თუ სხვა, ყველგან ვგრძნობთ, რომ გვაკ-

ლია შესაფერი ძალები. განსაკუთრებით ჩვენი ქვეყანა სამეურნეო ქვეყანაა, მაგრამ აქაც კი არ მოგვეპოვებიან სათანადოთ მომზადებულნი პირნი. და თუ მოგვეპოვებიან ყველანი უცხო ტომისანი არიან, რომელნიც როგორც მოგახსენეთ, ნაკლებად არიან ჩვენთან დაკავშირებულნი და პირველ შემთხვევაშივე დაგვანებებენ თავს და წავლენ. ისე, რომ საკუთარი ძალებით უნდა დავფაროთ, ჩვენი მოთხოვნილება და საკუთარი ძალები განვაავითაროთ.“⁹⁰

ქრისტინე შარაშიძის განმარტებით: „დამფუძნებელ კრებისათვის დასადასტურებლად წარმოდგენილი გახლავთ დევრეტი საქართველოს საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოების საჭიროებისათვის ხაზინიდან 120.160 მან. გაღებისა. ამ 12 წლის წინად საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოება ბუნებრივად აღმოცენდა ჩვენი კულტურული წყურვილისა და ძიების განვითარების პროცესში, როგორც თვითნებობისა და თვით შესწავლისაკენ მძლავრ მიდრეკილების გამომხატველი. ამ 12 წლის განმავლობაში საზოგადოების დაუღალავი საქმიანობა ორი მიმართულებით ვითარდებოდა; ერთის მხრივ ის თავს უყრიდა და ინახავდა საისტორიო, საარქეოლოგიო, საეთნოგრაფო ნივ-

⁹⁰საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 2, თბილისი, 2019, გვ. 284-285

თებს, ხელთნაწერებს, სურათებს სიგელ-გუჯრებს, ფრესკების ასლებს – ყოველივეს, რაც კი ჩვენი ერის სულიერის და ნივთიერი კულტურის ფასდაუდებელ განძს წარმოადგენდა. ამ გვარად შექმნა საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ეროვნული მუზეუმი. მეორე მხრივ საზოგადოება ჩვენი წარსულის კვლევადიების წმინდა მეცნიერულ ნიადაგზე დაფუძნებას უწყობდა ხელს თავისი საუცხოვო გამოცემებით: მაგ: „საქართველოს სიძველენი“, „ძველი საქართველო“, „სახალხო პოეზია“ და სხვა მრავალი. ამ 12 წლის განმავლობაში, საისტორიო – საეთნოგრაფიო საზოგადოებისადმი ინტერესი და პატივისცემა ჩვენ ხალხის წლიდან-წლობით იზრდებოდა. სუყველა, ვისთვისაც ხელმისაწვდენი და საყვარელი იყო ქართული წიგნი და ქართული კულტურა, დიდის თუ პატარისა, მდიდარი თუ ღარიბი, მუშა თუ ინტელიგენტი, განურჩევლად გამოხატავდა ამ საზოგადოებისადმი ნდობას რაიმე იშვიათი ყურადღებას ღირს და სიძველის, ხელთნაწერისა თუ სხვაგვარი საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ჩვენი კულტურის წინაშე. მან გზა მისცა გაღვიძებულ შეგნებას. ჩვენ ახლო წარსულში როცა ჩვენი კულტურა მონობისა და დაბეჩავების ბეჭედს ატარებდა, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმი და წიგნთსაცავი ერთი იმ იშვიათ ადგილ-

თაგანი იყო საცა ჩვენი კულტურული წარსულის ბრწყინვალეობა დაუჩრდილავათ სჩანდა. იქ ჩვენ თამამად შეგვეძლო შეგვეყვანა მოყვარე თუ მტერი, თავისიანი თუ უცხო ყოველი ნივთი, მოსიყვარულე, მზრუნველი ხელით მოვლილი და ნაპატიები იყო, რაიც მონობდა არა მხოლოდ წარსულის კულტურას, აწინდელი ქართველი ხალხის კულტურულ მისწრაფებასაც. ეს საზოგადოება, კერძო ინტერნაციონალით აღმოცენებული, – თავისი მოღვაწეობით სახელმწიფოს, მთელ ერს ემსახურება. მისი საჭიროებისათვის გასაღები თანხა 120.160 მ. აწინდელი ფულის კურსის კვალობაზე მეტის მეტად მცირედათ უნდა ჩაითვალოს. ეტყობა თვითეული გროში აწონ-დაწონილია და მთლად ხარჯთაღრიცხვა დიდის დაზოგვით არის შედგენილი. საერთოდ ეს თანხა ერთი ხეირიანი გამოცემისთვისაც ცოტა არის დღეს, ვიცით, რომ მუზეუმს ჰყავს მოსამსახურეთა შტატი, საზოგადოებას მრავალი ხარჯი აქვს. სჩანს აღნიშნული თანხა გამოთვლილია მოუცილებელ საჭიროებათ დასაკამაყოფილებლად.“⁹¹

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში სახელმწიფო უნივერსიტეტთან დაარსდა პედაგოგიური ინსტიტუტი, რომლის დაარსება გამოწ-

⁹¹ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 2, თბილისი, 2019, გვ. 393-394

ვეულია იმ გარემოებით, რომ ჩვენ არ გვყავდა საკმაო რაოდენობა მომზადებული მასწავლებლებისა არც პირველდანწყებით, არც უმაღლეს დანყოფილთა და არც საშუალო სკოლებისთვის. გარდა იმისა, რომ მასწავლებლების უმრავლესობას არა აქვს სათანადო მომზადება საერთო განათლების მხრივ, მათ სრულიად არ ჰქონდათ თითქმის სპეციალური პედაგოგიური განათლება, რომლის გარეშეც, პრაქტიკულად მომუშავე აღმზრდელს საშუალება ეძლეოდა დამდგარიყო მოწოდების სიმაღლეზე. სწორედ ამიტომ, პედაგოგიური ინსტიტუტის მიზანი იქნებოდა შეეფასო ეს ნაკლი და შესაძლებლობა მომავალი მასწავლებლისათვის სამეცნიერო საერთო განათლებასთან ერთად მიეღო სპეციალური განათლებაც.⁹²

6. იმნაიშვილის კანონპროექტი ეხებოდა ჩვენს რესპუბლიკაში არსებულ საპროფესიო და სატექნიკო სკოლების შტატებსა და ხარჯთაღრიცხვას, სახელდობრ: „თბილისის საშუალო პოლიტექნიკუმის, მინის მზომელთა, საფერშლო სასწავლებლის, ბორჯომში და ხონში სახელოსნო სასწავლებელთა და ფოთის სახელოსნო სკოლისა. ზედმეტი არის დამფუძნებელი კრების ყურადღების შეჩერება იმაზე, თუ რა მნიშვნელობა

⁹²საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 3, თბილისი, 2019, გვ. 14

აქვს ჩვენში სპეციალურ სწავლა-განათლებას და სატექნიკო საპროფესიო ცოდნას. თუ რომელიმე ქვეყანაში ამას მნიშვნელობა აქვს, განსაკუთრებით და უპირველეს ყოვლისა ჩვენს ქვეყანაში, რომლის კულტურული და ეკონომიური წარმატება შეუძლებელია, თუ არა ამ ტექნიკურ და საპროფესიო ცოდნის გავრცელებით. განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ამას საქართველოში, სადაც ჩვენი მდიდარი ბუნება ამ ტექნიკურ და საპროფესიო დარგში უსაზღვრო ასპარეზს იძლევა სამოღვაწეოდ. მაგრამ აქამდის საუბედუროდ ჩვენ დაყრდნობილი ვიყავით უცხო ძალებზე, რომლებიც, შეიძლება, ჩვენდამი საუკეთესოდ განწყობილი იყვენ, მაგრამ ფაქტიურად მაინც უცხო ელემენტს წარმოადგენენ. ეს იმიტომ რომ ჩვენ ასეთი ძალებით ღარიბნი ვართ. ამიტომ უწყებისა და დამფუძნებელი კრების სახალხო განათლების კომისიის ყურადღება იქითკენ არის მიმართული, რომ ეს დანაკლისი გამოსწორებულ იქნეს. ამიტომ იყო და ამ მოსაზრებით ამას წინადად უწყების თაოსნობით ამ სპეციალურ ცოდნა-განათლების მისაღებად საზღვარგარედ გაიგზავნოს ახალგაზრდობა.⁹³ ხარჯთაღრიცხვის თანახმად, რომელიც შედგენილია მთელი წლისთვის, ხაზინიდან უნდა იქნეს გაღებუ-

⁹³ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, ტ. 5, სხდომის ოქმები, თბილისი, 2019, გვ. 176

ლი ამ სასწავლებლებისთვის 1.503.050 მან., ხოლო საბიუჯეტო წლის დამლევამდე პირველ ნოემბრიდან პირველ ივლისამდე 7 თვეში 777.087 მანეთი. აგრეთვე არის გამოთხოვილი სპეციალური თანხა ტფილისის საშუალო პოლიტექნიკური სასწავლებლისთვის 161.227 მან. ამას აქვს სპეციალური დანიშნულება, ვინაიდან ეს სასწავლებელი არის ახალი და ამ ნიადაგზე ის შარშან მოეწყო, როცა გადაკეთებულ იქნა პოლიტექნიკურ სასწავლებლად. საჭიროა ლაბორატორიების სახელოსნოების გაფართოება. ამიტომ არის გამოთხოვილი ეს თანხა.⁹⁴

აღ. ასათიანი მხარს უჭერდა აღნიშნულ კანონ-პროექტს და თავის მხრივ მიუთითებდა. „სამწუხაროდ ჩვენში ჯერ-ჯერობით სათანადო ყურადღება ვერ მივაქციეთ მას და ის კანონ-პროექტი და ის შტატები, რომელთაც დღეს ჩვენ ვღებულობთ, ოდნავადაც ვერ გააუმჯობესებს საქმეს. საზოგადოდ სკოლების რიცხვი საგრძნობლად გაფართოვდა. ეს არის დიდი ნაკლი ჩვენი განათლების პოლიტიკისა. შედარებით საპროფესიო განათლების სკოლების რიცხვი ნამეტნავად ცოტაა, სულ რამოდენიმე სკოლაა. 1916 წლის სტატისტიკას თუ გადავხედავთ, ვნახავთ, რომ ამ დარგის სკო-

⁹⁴საქართველოს დამფუძნებელი კრება, ტ. 5, სხდომის ოქმები, თბილისი, 2019, გვ. 177

ლებში 20 პროც. არ არის მომატებული მოსწავლეთა რიცხვი იმ დროს, როცა დაწინაურებულ ქვეყნებში ასეთი დარგის სკოლებში თავს იყრის მოსწავლე ახალგაზრდობის დიდი ნაწილი. უნდა გაუნოთ ანგარიში ეკონომიურ მდგომარეობას, თუ გვინდა ეკონომიური პირობები გაუმჯობესდეს. საჭიროა განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს ამ საპროფესიო და სატექნიკო სასწავლებლებს და ამისდამიხედვით შევქმნათ გეგმა განათლების. ამიტომ საჭიროა, რომ უწყებამ არა მართო ის სკოლები მოაწყოს, რომელიც ახლა არსებობს, არამედ მიიღოს ზომები, რომ ამ სკოლების რიცხვი გამრავლდეს. როდესაც ახალგაზრდობა გავგზავნეთ საზღვარ გარედ, იქაც არ იყო დაცული ეს პრინციპი საპროფესიო და სატექნიკო განათლებისა და ჯეროვანი რიცხვი არ დაეთმო ამ სპეციალური სწავლის შექმნის მსურველთ. ამის შესახებ სოც.-დემოკრატიულ პრესაში არის აღძრული საკითხი და მე ვფიქრობ, რომ ეს სამართლიანია. უწყებამ უნდა იზრუნოს, რომ მომავალში ახალი კადრი მოსწავლე ახალგაზრდობისა გაიგზავნოს საზღვარგარედ ამ საპროფესიო და სატექნიკო ცოდნის მისაღებად.“⁹⁵

1920 წლის 9 მარტს 96-ე სხდომაზე გამოტანილ

⁹⁵ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 5, თბილისი, 2019, გვ. 177

იქნა „დეკრეტი მინათმოქმედების სამინისტროს ერთდროული დახმარებისა უმაღლესი სასოფლო-სამეურნეო კურსების ოთხსემესტრიან განმეორებითი კურსებად გადაკეთებისა და კურსდამთავრებულთათვის აგრონომის წოდების მინიჭებისა“. მომხსენებელი თ. კიკვაძე მიუთითებდა, რომ „ეს დეკრეტი შეეხება მინათმოქმედების სამინისტროს მიერ სამ-სემესტრიანი უმაღლესი სასოფლო სამეურნეო კურსების ოთხ-სემესტრიან განმეორებითი კურსებად გადაკეთებისა და კურს-დამთავრებულთათვის აგრონომიის წოდების მინიჭების საქმეს. თქვენ მოგეხსენებათ, რომ ჩვენი ქვეყანა ძველი რეჟიმის დროს ჩამორჩენილი იყო მეურნეობის მხრივ, მაშინ ჩვენ არ მოგვეპოებოდა მომზადებული პირები, რომელთაც შესძლებოდათ მეურნეობისათვის ხელის შეწყობა. ეხლა, როდესაც დავაარსეთ საკუთარი სახელმწიფო, შემოვიღეთ ერობები, თავის თავად ცხადია, უაღრესი ყურადღება უნდა მიექცეს ამ დიდმნიშვნელოვანი საქმის მოგვარებას. ამ საკითხს მიაქცია ყურადღება მინათმოქმედების სამინისტრომ, რომლის განკარგულებაში არის სამეურნეო სკოლები, და გასული წლის თებერვალში მეურნეობის დაჩქარებით მოსამზადებლათ დაარსა სასოფლო-სამეურნეო სამ-სემესტრიანი კურსები. მაგრამ როგორც გამოირკვა, სამ-სემესტრიანი კურსები არ არის საკმარისი იმი-

სათვის, რომ სათანადო მომზადება მისცეს მსმენელთ. ამიტომ დადგა საკითხი, სამ-სემესტრიანი კურსების, ოთხ-სემესტრიანათ გადაკეთებისა, თუ მივიღებთ მხედველობაში იმას, რომ კურსებზე არიან საშუალო სკოლებში კურს დამთავრებულნი და აგრეთვე ის სტუდენტები, რომელთაც არ შეუძლიათ რუსეთში წასვლა და იქ სწავლის დამთავრება, ცხადი იქნება თქვენთვის, რომ ასეთ შემადგენლობის მსმენელებს შეუძლიანთ შეითვისონ პროგრამა ისე ფართოთ, როგორც ეს საზოგადოთ მიღებულია უმაღლეს სამეურნეო სკოლებში. ამ კურსებზე ასწავლიან მემინდვრეობას, მებაღეობის, საქონლის მოშენებას და საზოგადოდ უმაღლეს კულტურის შესწავლას. კურსებზე მონვეულნი არიან ლექტორები, საუკეთესო სპეციალისტები და როგორც დაამტკიცა გასულმა წელმა, დიდ წარმატებით სწარმოებდა აქ სწავლა და მსმენელების რიცხვი საკმაო არის. ამიტომ მინათმოქმედების სამინისტრო ითხოვს, რომ ეს 3 სემესტრიანი კურსები გადაკეთებული იქნეს 4 სემესტრიანად და პროგრამაც სათანადოდ გაფართოვებულიყო, რომ ის თავის შინაარსით და სიფართოთ ყოფილიყო იმ სიმაღლეზე, როგორც ეს მიღებულია ასეთ სპეციალურ სასწავლებლებში. ეს დეკრეტი განხილულ იქნა განათლების კომისიაში და იქ დასტური მიეცა, ვინაიდან ეს კომისიის აზრითაც სწორედ საჭი-

რო და მიზანშეწონილი არის. ეხლა საჭირო არის, რომ დამფუძნებელმა კრებამ მისცეს ამას თავისი დასტური. თვით ხარჯები ამ კურსებისა შარშან იყო გამოთხოვილი 10 მილიონი ფონდიდან 50 ათასი მანეთი, ხარჯები ეხლაც არის დანვრილებით წარმოდგენილი, იმიტომ, რომ ამ ხარჯებს სამინისტრო გამოითხოვს მომავალ წლის ხარჯთაღრიცხვით, როცა ამ უწყების ბიუჯეტი შესდგება, აი ამაში შევა ის, ამიტომ კომისია წინადადებას აძლევს დამფუძნებელ კრებას, რომ მიიღოს ეს დეკრეტი და ამით შეძლება მისცეს, რომ კურსებმა იარსებონ. ეს კურსები იქნება, თუ საჭიროება მოითხოვს, განმეორებითი, ესე იგი, თუ ჯერჯერობით ჩვენში არ გაიხსნა საშუალო ტიპის სამეურნეო სკოლა და აგრეთვე, თუ სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებულ სააგრონომიო განყოფილებამ თავის დროზე ვერ მოაშველა საჭირო პერსონალი, ეს კურსები მაშინ კიდევ განმეორებითი იქნება, ესე იგი, როცა ერთი წყება განმეორებითი იქნება, ესე იგი როცა ერთი წყება გაათავებს, მეორე და მესამე წყება შევა შიგ, სანამ ამის საჭიროება იქნება ჩვენ ქვეყანაში. უმთავრესად ეს კურსები მოამზადებენ იმ პირთ, რომელთაც შეეძლება დაჩქარებით შეითვისონ ის, რაც საჭირო არის და ჩაუდგებიან სათავეში მეურნეობას, ამათ უნდა მიეცეთ უფლება, რომ მიიღონ ადგილები ქარხნებში, ფაბრიკებში, სა-

ხელმწიფო მამულების გამგეობათ დადგნენ, და აგრეთვე საშუალო სასწავლებლებში შტატის მასწავლებლად სპეციალურ საგანში. ამასთანავე საჭირო არის, რომ იმ პირთ, ვინც გაივლიან ექვს თვიან პრაქტიკულ მუშაობას და გარდა ამისა, ერთი წლის განმავლობაში იმსახურებენ სამეურნეო დარგში და წარადგენენ მოწმობას, რომ ამათ აქვთ გამოცდილება, უნდა მიენიჭოთ მათ აგრონომის წოდება. ესენი იქნებიან აგრონომ-მემინდვრენი, აგრონომ-ბოლოტეხნიკები, აგრონომ-მებაღენი. თქვენ მოგეხსენებათ, რომ აგრონომები განიყოფებიან 2 კატეგორიებად. ვინც უმაღლეს სასწავლებელს გაათავებენ, იმათ ეწოდებათ მეცნიერებ-აგრონომები, მხოლოდ ესენი იქნებიან უფრო პრაქტიკულ სახის აგრონომები, ამიტომ მიწათმოქმედების სამინისტრო და კომისია თხოულობს, რომ მინისტრს უფლება მიეცეს, როდესაც ისინი სათანადო კურსს გაივლიან, როდესაც ისინი 6 თვის განმავლობაში პრაქტიკას შეასრულებენ, 1 წლის განმავლობაში იმსახურებენ ამ დარგში და ამის მოწმობას წარუდგენენ, აგრონომის წოდება მიანიჭოს.⁹⁶

მიუხედავად იმისა, რომ 1918 წელს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგე-

⁹⁶ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები, ტ. 5, თბილისი, 2019, გვ. 451-452

ნის შემდეგ ქართული ენა სახელმწიფო ენად გამოცხადდა, სოციალისტ-ფედერალისტები ამ სასაკითხისადმი სკეპტიკური მიდგომით გამოირჩევიან, უარყოფითად აფასებენ ქართული ენისადმი საზოგადოების თუ ხელისუფლების დამოკიდებულებას. „ძნელად თუ მოიპოვება ქვეყნად ერი, რომელსაც ისე აბუჩად ჰქონდეს აგდებული თავისი სამშობლო ენა, როგორც ქართველ ერს. ქართული ენა დამცირებული იყო ძველად, როდესაც საქართველო რუსეთის ნაწილს შეადგენდა, დამცირებულია დღეს, როცა ჩვენ თითქოს დამოუკიდებელი საქართველო შევქმენით. წინად ჩვენს ენას სხვები იგდებდნენ აბუჩად, ძალას გვატანდნენ უცხო ენისათვის გვეცა პატივი, უცხო ენა შეგვესწავლა, უცხო ენაზე გველაპარაკნა. დღეს კი ჩვენ თვითონვე ვჩაგრავთ ჩვენს ენას, ჩვენ ჩვენი ნებით ვაყენებთ მას მეორე რიგში, ხოლო სხვის ენას პატივსა ვცემთ, ვეთაყვანებით. ერთი მხრით ქართული ენა თითქოს სახელმწიფო ენად არის აღიარებული, მაგრამ სხვაა აღიარება და სხვაა მისი ცხოვრებაში გატარება.“⁹⁷

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ საქართველოს საკანონმდებლო ორგანო ხშირად ამახვილებდა ყურადღებას განათლების მდგომარეობაზე.

⁹⁷ ქართული ენა, გაზეთი, სახალხო საქმე, 1920, № 862, გვ. 2

ერთ-ერთ სხდომაზე ხაზგასმით ითქვა, რომ „ხალხშიც იფეთქა თავისთავად სწავლის სურვილმა და ეს ნამეტნავად, მოლოდინის გარეშე. ქართლში, სადაც შარშან 37 შკოლაც კი ვერ მოვახერხეთ რომ გაგვეხსნა. ასეთივე შესანიშნავი ტემპი დაეტყო ვახეთსაც. წელს დასახული 42 შკოლა და 6-იც მოძრავი ქართლს არა ყოფნის. მონაფეთა რიცხვმა ერთი სამად იმატა“.⁹⁸

დ. ონიაშვილის მოხსენებიდან თბილისის მაზრის ერობის გამგეობის მოქმედებაზე შემდეგი სახის ინფორმაციას ვიგებთ: „სასკოლო საქმე შედარებით წინანდელთან გაუმჯობესებულია. რასაკვირველია სკოლები არ ყოფნის სრულებით, შედარებით იმ დიდ მოთხოვნილებასთან, რომელიც არსებობს ხალხში და განყოფილება ყოველნაირად ცდილობს, რომ სწავლა-განათლების საქმე გაათართოვოს. რამდენიმე ადგილას მონყობილია მოზრდილთათვის საღამოს კურსები. სკოლები ეროვნულ ელფერიანობის მხრივ აჭრელებულია: არის რუსული, ბერძნული, თათრული და სომხური სკოლები. სამწუხაროდ, უნდა აღინიშნოს რომ ზოგიერთი ამ სკოლებთაგანში მასწავლებლები ვერ იქცევიან ღირსეულად და ნაცვლად კეთილი საქმისა შეაქვთ შხამი და შფოთი. იყო ისეთი შემთხვევა, როცა ერთი ეროვნული საბჭო გამოექომაგა კიდევაც

⁹⁸ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №302, ფურც. 32

აშკარა დამნაშავე პირებს, მაგრამ დროზე მიღებული ზომებით აღდგენილ იქნა ნორმალური მდგომარეობა. რასაკვირველია სკოლას აქვს თავისი დეფექტებიც: მასწავლებლების შემადგენლობა ვერ არის შესაფერისად მომზადებული, მაგრამ არსებულ ჯამაგირზე უკეთეს კონტიგენტს ვერ მოვიზიდავთ. კარგი მასწავლებელი კარგ გასამრჯელოსაც თხოულობს. მართალია მთავრობა იძლევა მასწავლებლისათვის კრედიტებს, მაგრამ ეს მცირეა და ერობას ვი თავის მხრივ იმაზე მეტის მიცემა, რასაც აძლევს, არ შეუძლიან“.⁹⁹

სამაზრო ადმინისტრაციის ცნობებით გორის მაზრაში არის არა ნაკლებ 220 000 მცხოვრები. „სასკოლო ასაკის რიცხვი უდრის 34 000-ს. ამ რიცხვიდან სწავლობს 5 537 და სკოლის გარეშე დარჩენილა 28 463. გორის მაზრაში 111 სკოლაა. მათგან 11 /თერთმეტი/ ორკლასიანია, 98 – ერთკლასიანი და 2 /ორი/ პირველდანწყებითი უმაღლესი სასწავლებელია.

ხარტთაღრიცხვის სიაში 111 სკოლიდან შეტანილია 106 სკოლა. ხუთი სკოლა /5/: ორი/2/ ცხინვალსა /პირველდანწყებითი უმაღლესი/ და თითო: ფხვენისისა, შვლისყურისა და ბარნაბიანთ კარისა /პირველდანწყებითი დაბალი სკოლები/ სიაში არ არიან შეტანილი. ცხონვალის სკოლები ინახებიან იმ ფულით, რო-

⁹⁹ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. №21, ფურც. 5

მელსაც ახდევინებენ შეგირდებს. ეს მდგომარეობა დიდ უხერხულ მდგომარეობაში აყენებს მასწავლებლებს.

გორის მაზრის სკოლებში 164 მასწავლებელია... გორის მაზრაში ამჟამად სკოლებში სწავლობს მცხოვრებთა რიცხვის 3%-ზე ნაკლები. საყოველთაო განათლება კი მოითხოვს, რომ სკოლებში სწავლობდეს მცხოვრებთა 16%-მდის.¹⁰⁰

საარქივო-დოკუმენტურ წყაროებში საინტერესო შეფასებას ვხვდებით განათლებასთან მიმართებაში ქართველი მაჰმადიანების შესახებ. აი, ერთი მათგანი: „სწავლა-განათლების მხრივ სამაჰმადიანო საქართველო ყველაზე უფრო ჩამორჩენილი მხარეა მთელ კავკასიაში. თავის ფიზიკურ და ეკონომიურ გეოგრაფიის მიხედვით აჭარა და მესხეთი შვეიცარიას მოგვაგონებს, მაგრამ აჩვენ არ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ მეორე ხალხი, რომელიც სწავლა-განათლების მხრივ აჭარა-მესხეთის ხალხზე უფრო უბედური იყოს. ამ ქვეყნის თითქმის ვერც ერთ ალაგს ვერ ნახავთ სწავლა-განათლების ნიშანწყალს, ვერ ნახავთ სკოლას. ხალხიდან გამოსული ინტელიგენცია არ არის; უნივერსიტეტ დამთავრებულთა რიცხვი ორია (რეჟები ნიჟარაძე და ჰასან ლორთქიფანიძე) და ისიც არის გიმ-

¹⁰⁰სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №273, ფურც. 50

ნაზიარათავებული (სულეიმან დიასამიძე და მუსტაფა ქანსელაძე), რომლებიც ამჟამად ქართულ უნივერსიტეტში სწავლობენ. მთელს ჩვენს ინტელიგენციას ეს პირები შეადგენენ.

აჭარა-მესხეთის მხარეში ბათუმი ისეთი ცენტრია, რომლის საშუალებითაც 3-4 დღეში შეიძლება დამოკიდებულების დაკავება ყველა კულტურულ ქვეყნებთან, ამასთანავე აჭარა-მესხეთში ბევრი არის ბუნებრივი გზები (ჭოროხის, აჭარის წლის, ფოცხოვის, ქობლანის ხევები), რომლებიც ამ მხარეს ბათუმთან აკავშირებენ. და ასეთ პირობებში საკვირველიც კია, რომ ამ მხარეზე ცივილიზაციის ნასახიც არ არის. ორივე ძმები ქართველები ერთნაირ გეოგრაფიულ პირობებში ცხოვრობდნენ; მით უფრო დამალონებელია ის გარემოება, რომ მაშინ, როდესაც ქრისტიან ქართველებმა მიაღწიეს განვითარების სათანადო სიმაღლეს და მათ დამოკიდებულება აქვთ მთელ კულტურულ ქვეყანასთან, – ქართველი მუსულმანები ამ მხრივ სრულიად მოწყვეტილნი არიან და განაგრძობენ პრიმიტიულ ცხოვრებას. ასეთი მოვლენა აიხსნება იმ ისტორიული პირობებით, იმ მონობით, რომელიც აჭარა-მესხეთმა გადაიტანა თავის თავზე.“¹⁰¹

¹⁰¹ სცსა, ფ. 1830, აღნ. 1, საქ. №9, ფურც. 10-11

1920 წლის 7 ივნისის საქართველოს დამფუძნებელი კრებაზე განხილული საკითხებიდან ირკვევა, რომ ახალციხის მაზრაში საშუალო სკოლები საერთოდ არ იყო, იყო მხოლოდ უმაღლესი და პირველდანიეებითი სკოლა. უმაღლესდანიეებით სასწავლებლებში სამი განყოფილებაა: ქართული, სომხური და რუსული. უმაღლეს სასწავლებელში სწავლა სესის მიხედვით არ იყო მონყობილი და ზოგადად ამ რეგიონში სკოლების გახსნის აუცილებლობა იდგა დღის წესრიგში.¹⁰²

1919 წლის 29 დეკემბრის მონაცემებით სენაკის მაზრაში ითვლებოდა: 121 პირველდანიეებითი სკოლა, აღნიშნული სკოლებიდან 11 ახალგახსნილია. 2. მაზრის მთელი პირველდანიეებითი სკოლები შეიცავდა 473 განყოფილებას, 3. მონათეთა რიცხვი უდრიდა 11 516. 4. მასწავლებლები 281, რომლებიდან 240-ს აკმაყოფილებს ხაზინა, 41-ს ინახავდა ერობა.¹⁰³

1921 წლის 3 თებერვლის შორაპნის ერობის გამგეობის მონაცემებით: მაზრაში არსებობდა სულ 128 დაბალდანიეებითი სასწავლებელი, რომელშიც ასწავლიდა 233 მასწავლებელი.¹⁰⁴

¹⁰² სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ. №970, ფურც. 1

¹⁰³ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №546, ფურც. 1

¹⁰⁴ იქვე, ფურც. 20

ოზურგეთის მაზრაში იყო 129 პირველდანწყებითი, 21 უმაღლეს დანწყებითი სასწავლებელი და 1 ვაჟთა გიმნაზია. პირველდანწყებით სასწავლებელში დასაქმებული იყო 368 მასწავლებელი, უმაღლეს დანწყებითში – 160 და ვაჟთა გიმნაზიაში – 7. აქედან: პირველდანწყებით სასწავლებელში მუშაობდა 45 საშუალო განათლება მიღებული და 323 დაბალ განათლებამიღებული მასწავლებელი. უმაღლესდანწყებით სასწავლებელში შესაბამისად იყო 10 უმაღლესდაუმთავრებელი, 115 საშუალო განათლება მიღებული და 35 დაბალ განათლება მიღებული. ვაჟთა გიმნაზიაში 1 უმაღლეს დამთავრებელი და 6 უმაღლეს დაუმთავრებელი.¹⁰⁵

1919 წლისთვის ერობამ გახსნა ტფილისის მაზრაში ათი სკოლა შემდეგ სოფლებში: აღბულაღში /კახეთი/, თხინვალში, შინდისში, ხატის – თელეთში, ახალ სოფელში, ვაშლოვანში, კუმისში, დიდი ენაგეთი და ერთობაში. სწავლა დაიწყო შემდეგ სასწავლებლებში: 1. აღბულაღში, 2. თხინვალში, 3. ხატის თელეთში, 4. პატარა თონეთში, 5. ვაშლოვანში. თბილისის მაზრაში სულ ფუნქციონირებდა 71 სკოლა.¹⁰⁶

ქუთაისის მაზრაში დანწყებითი 2 კლასიანი სკოლათა რიცხვი იყო 20 და 1 კლასიანი – 144, სულ: 164

¹⁰⁵ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №546, ფურც. 38

¹⁰⁶ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. № 616, ფურც. 1

სკოლა. მასწავლებელთა რიცხვი – 319.... დღის წესრიგში იდგა სკოლების გახსნა: მათხოჯის, 2. გურნის, 3. იანეთის, 4. ცხენტაროს, 5. სვეტ-მაღალის, 6. ჟონეთის, 7. მოჩა-ჭიხაიშის, 8. ეწრის, 9. ღანირის, 10. მთავარანგელოზის, 11. ბარის, 12. ზეკარის, 13. ბაშის, 14. ნახახულევის, 18. ენერის, 19. ჭიქ უბანია, 20. ბაგინეთის, 21. გაღმა წყალტუბოს, 22. გეგუთის, 23. ახალ სოფლის, 24. ციხისულორის, 25. გოდოგანის, 26. მეჩხერის, 27. ძმუისა-კისორეთის, 28. ლეკორეთის, 29. შუამთის, 30. ფერსათის, 31. ძვენარის, 32. ჭვაროვანის, 33. დაბაძველის, 34. წაბლარის, 35. კოკოხომარის.¹⁰⁷

1920 წლისთვის თბილისში ითვლებოდა მთავრობის თექვსმეტი გიმნაზია და რამდენიმე სხვა ტიპის საშუალო სასწავლებელი. საშუალო სასწავლებლების ასეთი რიცხვი სრულიად საკმარისი იყო თბილისისათვის, მაგრამ მიუხედავად ამისა, თბილისში მოქმედებდა კიდევ 27 კერძო საშუალო სასწავლებელი, რომელიც მთავრობის სასწავლებლების უფლებით იყვნენ აღჭურვილნი. მათ ეს უფლებები მოიპოვეს რევოლუციის პირველ ხანაში, როდესაც არავის ეცალა ხეირიანად გამოერკვია, ღირსი იყო თუ არა რომელიმე კერძო სასწავლებელი, რათა მას მინიჭებოდა მთავრობის

¹⁰⁷ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №742, ფურც. 19

სასწავლებლის სრული უფლებები.¹⁰⁸ ამტომ ხელი-სუფლება ცდილობდა არსებული პრობლემების მოგვარებას. ამ პერიოდისთვის არასასურველ სასწავლებლებად ითვლებოდა: 1. პუშკინის კერძო გიმნაზია, 2. მეორე სახალხო ოთხკლასიანი სრულუფლებიანი გიმნაზია, 3. ტერსტეპანოვის ოთხკლასიანი შერეული გიმნაზია, 4. ოთხკლასიანი სრულუფლებიანი გიმნაზია ტოფტიმენკოსი, 5. აგაპიევის სრულუფლებიანი რეალური სასწავლებელი, 6. იარუშენკოს სრულუფლებიანი შერეული გიმნაზია, 7. ტიხომნოვის და პასენკოს სრულუფლებიანი კერძო გიმნაზია, 8. გუდენკოს სრულუფლებიანი გიმნაზია, 9. ორბელიანცის გიმნაზია, 10. შამოვის გიმნაზია, 11 ქალთა გიმნაზია ალექსანდროპოლის მასწავლებელთა ჯგუფისა, 12. მაჭაიძის გიმნაზია მოზრდილთათვის 13. თევზაძის გიმნაზია, 14. რეალური სასწავლებელი სლავიანო-რუსთა საზოგადოების.¹⁰⁹

ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების უწყებაში ირიცხებოდა 1917 წლამდე აფხაზეთში და სამურზაყანოში მყოფი შვიდი სამრევლო სკოლა: ოქუმიხა,

¹⁰⁸ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. № 616, ფურც. 46

¹⁰⁹ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №616, ფურც. 49-50

საბერიოში, ფოქვეშისა, მოქვისა, გალისა, დიხაზურგისა, აჩადანდარისა და ლიხნისა.¹¹⁰

1919 წლის 26 მარტის თავრარის მრევლის მღვდლის გრიგოლ კორძაიას თხოვნიდან სამინისტროსადმი, შვილის განათლების საფასურის გადახდაში დახმარებისათვის ჩანს სვანეთში არსებული მდგომარეობა: „მოგეხსენებათ, რომ სვანეთი სიბნელით გარემოცულია, მოცილებულია კულტურულ მხარეებს და საჭიროებს ნასწავლ ინტელიგენტურ ძალებს, რომ ხალხი არანორმალურ გზაზე დამდგარი შედეგისათვის მაინც გამოსადეგი იყოს ჩვენი ძვირფასი თავისუფალი საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიურად და სხვადასხვანაირ სასურველის მხრით. თუკი ვინმე მოიძებნება სვანეთში ცოტათი თუ ბევრად პროგრესის ბადეში მოდებული, ისევდაისევ ჩვენი ღარიბი სამღვდლოების შვილების. უკანასკნელ ლუკმას ვიღებდით პირიდან, ვზრდიდით შვილებს, რომ ჩვენსავით და ჩვენი თანამოძმეების მსგავსად სიბნელეში არ დარჩენილიყვნენ.“¹¹¹

1919 წლის 11 თებრევლის მთავრობის დადგენილების თანახმად საუწყებათაშორისო კომისიის განკარგულებაში გაღებულ იქმნა სახელმწიფო ხაზინიდან

¹¹⁰ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №586, ფურც. 18

¹¹¹ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №599, ფურც. 6

150 ათასი მანეთი ღარიბ მოწაფეთათვის სწავლის ფულის შესატანად... სწავლა-განათლების მიღებაში მწეობრივი და ნივთიერი დახმარების აღმოჩენა განათკლბის სამინისტროს სთხოვეს სვანებმა, ასეთი მთხოვნელები იყვნენ აგრეთვე აფხაზები, ინგილოები და სხვა განაპირა კუთხეთა მცხოვრებლებს შორისაც.¹¹²

1919 წლის 16 სექტემბერს მთავრობამ დაადგინა განათლების სამინისტროს განკარგულებაში გადაეცა ორასი ათასი მანეთი სტიპენდიის დასანიშნად იმ ახალგაზრდებისათვის, რომელნიც აფხაზეთის ან საქართველოს რომელიმე სხვა განაპირა კუთხის ძირითად მცხოვრებლებად ითვლებოდნენ. საშუალება ჰქონდათ არა აქვთ საკუთარი ხარჯით მიეღოთ სწავლა-განათლება. ასეთი ახალგაზრდებისათვის კი სწავლა-განათლების მისაღებად დახმარების აღმოჩენა აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა: აფხაზეთის და საქართველოს სხვა განაპირა კუთხის მცხოვრებთა შორის სწავლა-განათლება ცენტრთან შედარებით დაბალ დონეზე იყო, რის გამოც ადგილობრივ მოსახლეობას ნაკლები სულიერი კავშირი გააჩნდა დანარჩენ საქართველოსთან. ხელისუფლების შეხედულებით: „ერთ კულტურაზე აღზრდილი ხალხი ყოველთვის ცენტრისკენ იქნება მოქცეული და ჩვენს სახელმწიფო-

¹¹² სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №599, ფურც. 14

ებრივ ინტერესებს თავის საარსებო ინტერესებს აღარ დაუპირდაპირებს, პირიქით ჩვენსას შეუთანხმებს და კოტაქტით იმოქმედებს საერთო საქმისათვის. ამ გზით მაშინ შესაძლებელი იქნება კვალად გაცხოველდეს კულტურული ურთიერთობა ცენტრსა და პერიფერიათა აფხაზეთი, აჭარა და სხვა შორის, რომელიც წარსული საუკუნის განმავლობაში ბოლო ხანამდე თანდათანობით სუსტდებოდა, ხელმეორედ დამყარდეს, გაიღვიძოს ჩვენ მოძმეთა ფართო წრეებში ძველი კეთილმეზობლურ ცხოვრების საჭიროება და აუცილებლობა“.¹¹³

1920 წლის სასწავლო წლიდან გაიხსნა უმაღლესი დანყოფინითი სკოლა შემდეგ ადგილებში: ველისციხეში, გურჯაანში, კარდენახში და ანაგაში, სულ ახალი ოთხი სკოლა. ამავე სასწავლო წლიდან ფუნქციონირებას იწყებდა პირველდანყოფინითი სკოლა შემდეგ ადგილებში: 1. ქართველებისათვის: ნაილური, ქვ. ყანდაურა, შიბლიანი, ფხოველი, ქალალო, მელაანი, ნალაუბანი, ცლუნკაანი, ჭაბუკიანი, გიორგეთი, ყარსუბანი, გურგენიანი, თელა /თოთხმეტი სკოლა/. 2. ოსებისათვის: თონა, ბოლქვა, /ორი სკოლა/. 3. თათრებისათვის: კართუბანი, კაბალი, მულანლო, ლამბალო, წინმატიანი, /ოთხი სკოლა/.

¹¹³ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №599, ფურც. 19

მომავალი სამოსწავლო წლიდან ემატებოდა თითო მასწავლებელი პირველდანიეებით სკოლებს შემდეგ სოფლებში: ქართული სკოლები: ვარდისუბანი, შრომა, ათენი, ლელიანი, დედოფლისწყარო, ქვაჩხაანი, ბოდბისხევი, ჯუგაანი, ზემო მაჩხანის, აქობო, ვაქირი, ანაგა, ბაკურციხე, კოლაგი, ვეჯინი, გურჯაანი, ჩუმლაყი, ახაშენი, ჭიმითი, მალარო / ოსი მასწავლებელი/. რუსულ სკოლებში: გრათოვკა, ახალი ალექსანდროვკა, ახალი დიმიტრიევკა /სამი მასწავლებელი/.

1920 წლის ხარჯთაღრიცხვით ყრილობის მიერ გაღებული თანხა 150 000 მანეთი დახმარება მოსწავლე ახალგაზრდობის განაწილდეს შემდეგი წესით: თითოეულს ახალგაზრდას მიეცეს თვიურად 4000 მანეთი. ცხრა სამოსწავლო თვის განმავლობაში თითოს 36 000 მანეთი წელიწადში.¹¹⁴

სახალხო განათლების სამინისტროსთან არსებული სასწავლო კომიტეტის დანიშნულებას შეადგენს: ა) განხილვა განათლების მინისტრის დავალებით: 1. პედაგოგიური კითხვებისა და პროექტებისა, 2. სასწავლო სახელმძღვანელოებისა და პროგრამებისა, 3. წიგნებისა, თხზულებებისა და პერიოდულ გამოცემებისა, რომელთა გავრცელებაც განზრახულია სასწავლებლებში, 4. წინასწარ მოსაზრებებისა სამეცნიერო

¹¹⁴ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №530, ფურც. 6

ექსპედიციათა შეხაებ, სამეცნიერო მიზნით ამა თუ იმ პირის გაგზავნის შესახებ და საზოგადოდ მეცნიერების სხვადასხვა დარგში მუსაობის შესახებ. 5. განხილვა სამეცნიერო საზოგადოებათა დაარსების პროექტებისა, 6) ანგარიშებისა პროფესორთა და სხვა პირთა, რომელთაც საკითხის დამუშავებს და 7) საზოგადოდ იმ საქმეების და კითხვების განხილვა, რომელთაც მინისტრი წარმოუგზავნის კომიტეტს აზრის გამოსათქმელად: ბ) – განხილვა აგრეთვე ანალოგიურ კითხვებისა, რომლებიც აღძრულ იქნებიან თვით კომიტეტის მიერ... 5. სასწავლო კომიტეტი განიყოფებს ორ ნაწილად: ძირითად და სპეციალურ განათლების/ტექნიკური და პროფესიონალური/ ნაწილად“.¹¹⁵

განახლებულ სკოლებში ისწავლებოდა შემდეგი საგნები: ქართული ენა და ლიტერატურა, რუსული და მსოფლიო ლიტერატურა, ორი უცხო ენა, მათ შორის ერთი რუსული, მეორე არჩევითი: ფრანგული, გერმანული, ან ინგლისური, ისტორია, პოლიტიკური ეკონომია, სამართლის მეცნიერება, ფსიქოლოგია, ლოგიკა, მათემატიკა, მათემატიკური გეოგრაფია, ფიზიკა, ქიმია, ბუნებისმეტყველება და ჰიგიენა, ფიზიკური ვარჯი-

¹¹⁵ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №530. ფურც. 17

ში, გალობა და მუსიკა, ხელსაქმე და ხელგარჯილობა.¹¹⁶

1919 წლის 22 ივლისის მთავრობის დადგენილების თანახმად: „1. პირველდანიწყებითი სკოლა 7-8 წლიანია და ევალეზა განათლების სამინისტროს სათანადო გეგმის გამომუშავება საყოველთაო განათლების შემოღებისა. 2. საშუალო სკოლა 4 წლიანია, უკანასკნელ კლასებში სხვადასხვა დარგებად იყოფა. მომავალ სასწავლო წელში: 1. გაუქმებულ იქმნას საერთო განათლების საშუალო სკოლებთან ასრებული მოსამზადებელი კლასები. 2. 1919/20 და 1920/21 სასწავლო წლების განმავლობაში არსებული საზოგადო განათლების საშუალო სკოლა და აგრეთვე საკომერციო სკოლების პირველი ოთხი კლასი გადაკეთებულ იქმნას უმაღლეს დანიყებით სკოლებათ. 3. ლათინური ენა, როგორც სავალდებულო საგანი გამორიცხულ იქმნას საშუალო სკოლის სასწავლო გეგმიდან“.¹¹⁷

ამას გარდა, დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო დებულებები საყოველთაო სავალდებულო, უფასო სწავლების შემოღების შესახებ. „1. საყოველთაო სწავლება საქართველოს რესპუბლიკის ყველა მოქალაქეთა ორთავე სქესის შვილებისათვის უნდა იყოს სავალდებ-

¹¹⁶ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №518, ფურც. 9

¹¹⁷ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №518, ფურც. 12

ბულო და უფასო. შენიშვნა: იმ მოქალაქეთა შვილების მინიმალური ცოდნის შესამოწმებლად, რომელნიც არ ისურვებენ სახელმწიფო სკოლაში სწავლის მიღებას, რესპუბლიკა აწესებს განსაკუთრებულ კონტროლს. 2. საყოველთაო სწავლების ორგანოდ ცნობილია პირველდანწყებითი სახალხო სკოლა ოთხნობიანი კურსით. ამ საფეხურზე სახალხო სკოლა იძლევა ზოგადი ხასიათის განათლებას. 3. სასკოლო ასაკის ბავშვად უნდა ირიცხებოდეს 7-11 წლის ყმანვილი. შენიშვნა: საყოველთაო სწავლების შემოდების პირველ წელს შესაძლებელია მიღებული იქმნან პირველ განყოფილებაში 8, 9 და 19 წლის ბავშვებიც. 4. საყოველთაო სწავლების განხორციელება სწარმოებს სასკოლო ქსელის მიხედვით, რომელიც უნდა დასრულდეს ოთხი წლის განმავლობაში. 5. სასკოლო ქსელის შედგენა მომავალი და შემდეგი წლებისათვის ევალებათ ადგილობრივ ორგანოებს – ერობათა და ქალაქების თვითმმართველობებს, რომელნიც დღეიდგან ერთი წლის განმავლობაში ვალდებული არიან წარუდგინონ იგი სახალხო განათლების სამინისტროს დასამტკიცებლად. 6. საყოველთაო სწავლების შემოდების საერთო ხელმძღვანელობას უწევს სახალხო განათლების სამინისტრო, ხოლო მას პრაქტიკულად ანხორციელებენ ადგილობრივი თვითმმართველობანი: ერობა და ქალა-

ქები. 7. ერობა და ქალაქები, რომელნიც შეუდგებიან საყოველთაო სწავლების განხორციელებას სამინისტროს მიერ მოწონებულის სასკოლო ქსელის მიხედვით, ღებულობენ დახმარებას მხოლოდ მასწავლებელთა ჯამაგირების დასაკმაყოფილებლად.“¹¹⁸

„დღესდღეობით განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანია სახლხო სკოლები დასავლეთ საქართველოში, სადაც სახალხო მასწავლებლობა დაკისრებული აქვთ უმეტეს შემთხვევაში არა საშუალო სპეციალურ ცოდნით აღჭურვილ პირთ. ეს კი ხდება იმიტომ, რომ დასავლეთ საქართველოში არსებულის ერთადერთ სპეციალურს სასავლებელს – ხონის საოსტატო სემინარიას ვერ შეეძლო მიეცა ამ მხარისათვის საკმაო რიცხვი მასწავლებლებისა, ამიტომაც დღეს ხონის საოსტატო სემინარიასთან დაარსება ორი პარალელური კლასისა – მოსამზადებელის და პირველისა, – მეტად დროიანად აღძრული კითხვაა და საჭიროა იგი სახალხო განათლების ინტერესების მიხედვით გადაწყდეს, ე.ი. დაუყონებლივ გაიხნას იქ ორი პარალელი... თანხად პარალელების ამ წლის ბოლომდე არსებობისთვის არის საჭირო, 18 625 მანეთი. აქედან: მასწავლებელთა გასამრჯელოდ – 5 325 მანეთი. სასწავლო ნივთების, მასალისა და ხელსაწყო იარაღისათვის 500 მანეთი. 40

¹¹⁸ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №4, ფურც. 17

მონაფის სტიპენდია – 6000 მანეთი. სამეურნეო-საოჯახო ხარჯებისათვის – მოსამსახურეთა ქირა, შენობის გათბობა-განათება და შეკეთება, ჰარტები, დაფები, მაგიდები და სხვა სასწავლო ნივთები – 5600 მანეთი და მასწავლებლებს ხუთი წლის დამატებად 1200 მანეთი და სულ 18 625 მანეთი“.¹¹⁹

1919 წლის 3 მაისის თარიღით, 3220 #-ით, სამინისტრომ წარადგინა მთავრობაში მოხსენება „სამღვარგარეთ სპეციალურ სწავლა-განათლების მისაღებად გასაგზავნ ახალგაზრდათათვის სასტიპენდიო თანხად ერთი მილიონი მანეთის გაღების შესახებ; ამ პროექტით შესაძლებელია უახლეს ხანაში სამღვარგარეთ გაიგზავნოს 83 ახალგაზრდა მაინც, თუ თვითუფლებს მათგანს წლიურად დაენიშნება 12000 მანეთი. მათი გაგზავნით დღევანდელი სიმცირე სპეციალისტებისა /ფინანსისტების, აგრონომების, ინჟინრების და სხვა/ ცოტაოდენ შესუსტდება და შესაძლებელი შეიქმნება ბევრი საპასუხისმგებლო საქმე ახლო მომავალში ისეთ სპეციალისტების ხელში აღარ დავტოვოთ, რომელნიც ეროვნულად ჩვენთან არ არიან დაკავშირებულნი, ჩვენს ეკონომიურ მოღონიერებას, რაც ტექნიკის განვითარების შედეგია, თავიანთ ინტერესების გარეშედ თვლიან და სახელმწიფოებრივი აღმშენებ-

¹¹⁹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №455, ფურც. 39

ლობით მუშაობაში ან ხელს გვიცარავენ ან და ნაკლები სინდისიერებით ეკიდებიან ჩვენი ეკონომიკის მკვიდრ ნიადაგზე დამყარების საქმეს.“¹²⁰

1919 წლის 8 ივლისს საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ საზღვარგარეთ გაიგზავნა 75 სტიპენდიანტი, რომელნიც შემდეგნაირად იყვნენ დანაწილებულნი ქვეყნების მიხედვით: 40 ქალაქ ბერლინში და გერმანიის დანარჩენ ქალაქებში, 11 – ე. პარიზში, 12 – საფრანგეთის ქალაქებში: გრენობლში და მონპელიში, 1 – ბელგიაში, 1 – ამერიკაში, 5 – ინგლისში და 5 – იტალიაში.¹²¹

1919 წელს ჰაპის ლეგატის ბ. დელფიუშეს მომართვაში განსაკუთრებით საყურადღებოა რომის ტახტის სურვილი საპროფესიო და სატექნიკო ცოდნის გავრცელების შესახებ ჩვენში. ამ მხრივ მართლაც დიდი სარგებლობის მოტანა შეეძლო იმ ხალხს, რომელიც მეტად ახლო დგას ევროპის ტექნიკური კულტურის პროგრესთან და ამავდროს ცნობილია თავისი ინიციატივით. „მაშასადამე, სახალხო განათლების მხრივ ამ დაწყებულებას არავითარი დაბრკოლება არ უნდა გადაეღობოს, მხოლოდ აუცილებლად საჭიროა აქვე აღინიშნოს ის საფუძვლები, რომელზედაც სასურვე-

¹²⁰ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №54, ფურც 11

¹²¹ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №35, ფურც. 11

ლია და შესაძლებელი აიგოს რომის ტახტის მისიის სასკოლო მოღვაწეობა ჩვენში. 1. სკოლის გახსნა უნდა სწარმოებდეს, ცხადია რესპუბლიკის სკოლებისათვის სავალდებულო არსებული საერთო წესით. 2. ამ სკოლების უფლებათთვის აუცილებელი უნდა იქმნეს იმ მოთხოვნილებათა აღსრულება, რომელთაც რესპუბლიკის ყველა კერძო სასწავლებელი ექვემდებარება“.¹²²

განათლების სამინისტროს საინფორმაციო განყოფილების ხელმძღვანელის მიმართვიდან განათების მინისტრისადმი 1920 წლის 10 მარტს აღნიშნულია: „კონსტანტინოპოლში ჩვენი მისიის თავმჯდომარე გვეკითხება: 1. არის თუ არა განათლების სამინისტროსგან მიღებული ზომები, რომ სასწავლო გეგმაში შეტანილი იყოს როგორც სავალდებულო საგანი კავკასიის ისტორის, კავკასიის, სპარსეთის და ოსმალეთის პოლიტიკური და ეკონომიური გეოგრაფია და ამ ჩვენი მემობლების ენების შესწავლა. აღნიშნულის პასუხად მითითებულია: რომ რესპუბლიკის სკოლებში საქართველოს ერთა და ქვეყნების ისტორიას და აგრეთვე პოლიტიკურ-ეკონომიკური გეოგრაფია ამ ჟამად ისწავლება იმდენად, რამდენადაც ეს შეეხება საქართვე-

¹²² სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 84, ფურც. 22

ლოს წარსულს და მისი მიწა-წყლის აწინდელს ვითარებას.

გაცნობებთ აგრეთვე, რომ მიმდინარე წლის იანვრიდან უკვე დაიწყო სისტემატიური მუშაობა განათლების სამინისტროსთან დაარსებულმა სასკოლო რეფორმის კომიტეტმა, რომელიც არკვევს სკოლის ტიპებს, საფეხურებს და სასწავლო გეგმას, სხვა საკითხთა შორის მუშაობის წესრიგში დასმულია საკითხი აღმოსავლეთ ხალხთა ენების სწავლებისაც საქართველოს სკოლებში. რაც შეეხება ეროვნულ უმცირესობათა სკოლათ /მუსულმანურს, სომხურს და სხვ/ თვითეულ მათგანში სავალდებულოა სათანადო ეროვნული საგნები /ენა, ისტორია და გეოგრაფია/.¹²³

1918 წელს დასავლეთ საქართველოს საშუალო სკოლათა მასწავლებლების კავშირის გამგეობამ გახსნა ქალაქ ქუთაისში მიმდინარე წლის 17 ივნისიდან საზაფხულო კურსები საშუალო და დაბალ სკოლების მასწავლებლების მოსამზადებლად – ქართულ ენაში, სიტყვიერებაში, საქართველოს ისტორიასა და გეოგრაფიაში. კურსები განზრახულია 150 მსმენელისათვის, აქედან 121 – უკვე ქუთაისში იმყოფებოდა და ლექციებს ისმენდა. კურსების შენახვა ორი თვის განმავლო-

¹²³ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 84, ფურც. 25-26

ბაში ჯდება ოცდაათი ათას ორასი მანეთი (30 200 მანეთი).¹²⁴

1919 წლის 2 ივლისის დადგენილებით: 1. 1919-1920 სასწავლო წელს ყველა საზოგადო განათლების საშუალო სკოლის პირველი სამი კლასის კურსი გათანასწორებული უნდა ყოფილიყო უმაღლესი დაწყებითი სკოლის პირველი სამი კლასის პროგრამასთან. 2. 1919-1921 სასწავლო წელს საზოგადო განათლების საშუალო სკოლის მეოთხე კლასის კურსიც უნდა გათანასწორებულიყო უმაღლეს დაწყებითი სკოლის მეოთხე კლასის პროგრამას. 3. უმაღლესი დაწყებითი სკოლის პროგრამის შეფარდება თითოეულ საშუალო სკოლის მოწაფეთა ცოდნასთან და სათანადო პედაგოგიური ზომების მიღება ამ პროგრამის შესასრულებლად, თანახმად არსებული სასკოლო წესდებებისა, ვვალეობდა პედაგოგიურ საბჭოს.¹²⁵

თუ კლასი პირველად იწყებდა ახალი უცხო ენის შესწავლას, სასწავლებლის ადმინისტრაცია ხელმძღვანელობდა შემდეგი დებულებით: „1. თითოეულ კლასში ან კლასის განყოფილებაში თუ კლასი ორ ან მრავალ კომპლექტიანია გარდა რუსული ენის სავალდებულოდ, ისწავლება მხოლოდ ერთი ენა ან ფრანგუ-

¹²⁴ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №455, ფურც. 1

¹²⁵ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №506, ფურც. 78

ლი, ან გერმანული. 2. საკითხს იმის შესახებ რომელი ენა უნდა ისწავლებოდეს სავალდებულოდ ფრანგული თუ გერმანული, საბოლოოდ წყვეტს პედაგოგიური საბჭო. 3. სავალდებულო უცხო ენის არჩევვის დროს პედაგოგიური საბჭო ღებულობს მხედველობაში: ა) მონათფეთა მშობლების სურვილს, თუ მშობლების უმრავლესობამ მოისურვა, მაგალითად, რომ მათმა ბავშვებმა ფრანგული ენა ისწავლონ, იმას პედაგოგიურმა საბჭომ უნდა გაუწიოს ანგარიში სავალდებულო ენის არჩევის დროს. ბ) ადგილობრივ მასწავლებელთა ძალებს. 4. შემდეგ კლასებში მოსწავლენი განაგრძობენ ერთხელ არჩეული ენის სწავლას“.¹²⁶

სასწავლო კომიტეტმა მუშაობა დაიწყო 1920 წლის 15 თებერვლიდან. 13 ივნისამდის მას ჰქონდა 18 მორიგი სხდომა, რომელზედაც გაირჩა სხვადასხვა სახელმძღვანელო და განხილულ იქნა სხვადასხვა თეორეტიული საკითხი, განსაკუთრებით ტერმინოლოგიისა და სალიტერატურო ქართულის შემუშავების შესახებ. სასწავლო კომიტეტთან არსებობს 10 კომისია სპეციალობის მიხედვით: 1. საზოგადო ისტორიის, 2. საქართველოს ისტორიის, 3. ქართულ ენისა და ლიტერატურის, 4. უცხო ენებისა და ლიტერატურის, 5. ფიზიკისა და ქიმიის, 6. გეოგრაფიის, 7. ბიოლოგიურ დარ-

¹²⁶ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №506, ფურც. 82

გებისა და ჰიგიენის, 8. ფილოსოფიური დარგებისა და 10. სპეციალური და ტექნიკური დარგებისა. ამას გარდა კომიტეტთან არსებობს: 1. სატერმინოლოგიო კომისია, რომელსაც გადაეცა კომიტეტის წევრების მიერ ამოწერილი არსებული ქართული სახელმძღვანელოთაგან ტერმინები დაახლოებით 40000; 2. ქართული ენის სალიტერატურო ენის ყრილობისათვის საორგანიზაციო კომისია, რომელმაც დაამზადა რამდენიმე სპეციალური მოხსენება ყრილობაზე განსახილველ საკითხების შესახებ. 3. ქართულ ბუნებასთან შეფარდებული წერის და ხატვის წესების დამმუშავებელი კომისია.“¹²⁷

1919 წელს დღის წესრიგში დადგა მოძრავი უნივერსიტეტების შექმნის საკითხი, რათა მომხდარიყო განათლების გავრცელება მთელი ქვეყნის მასშტაბით. „საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის სახალხო განათლების განყოფილებამ განიძრახა რესპუბლიკის ყველა ქალაქში მოაწყოს შეძლებისდაგვარად სახალხო ლექციების კითხვა წინდანინვე შემუშავებული პროგრამით. ამ განყოფილებას ფიქრათ ჰქონდა რესპუბლიკის ყველა ქალაქებში დაეარსებინა მუდმივი სახალხო უნივერსიტეტები, მაგრამ რადგან არამც თუ საქართველოს ისეთ პატარა ქალაქებში,

¹²⁷სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №506, ფურც. 97

როგორც არის ყვირილა, ხონი და სენაკი, არამედ უფრო დიდ ქალაქებშიაც კი, როგორც არის თბილისი და ქუთაისი ძნელია მუდმივი უნივერსიტეტისათვის საჭირო ლექტორთა გამოძებნა ადგილობრივ, ამიტომ ქალაქთა კავშირის განყოფილება ფიქრობს შეადგინოს ლექტორთა წრე, რომელიც იკისრებს ლექციების მოწყობას ყველა ჩვენი ქვეყნის ქალაქებში. ასეთი ლექციების მოწყობას ექნება მოძრავი ხასიათი და დიდ დახმარებას გაუნევს დემოკრატიის გათვითცნობიერების საქმეს. მოძრავი უნივერსიტეტის მოსაწყობად საჭიროა გვყავდეს შესაფერაბ მომზადებული ლექტორები სხვადასხვა დარგის ლექციების წასაკითხავათ.“¹²⁸

მეორე რაიონული კოლექტივის 1920 წლის მუშაობის ანგარიში: „... ფაბრიკა-ქარხნებში და უბნებში იმართებოდა პარტიული და მასიური კრებები, კეთდებოდა მოხსენებები, იკითხებოდა ლექციები და ირკვეოდა ეს თუ ის საჭირობოროტო საკითხები. კულტურული მუშაობის მოწესრიგების კოლექტივმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია, რომ უფრო ნაყოფიერი ყოფილიყო ეს მუშაობა ჯერ კიდევ გასულ (1919 წელს). კოლექტივმა გააფართოვა მეორე კოლექტივების თვითმოქმედება. მეორე კოლექტივების ხელმძღვანელობით არსებობს სახლხო უნივერსიტეტის განყოფი-

¹²⁸ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №623, ფურც. 135

ლება, სამკითხველო, იმართება წარმოდგენები და საზოგადოდ ისინი სათავეში უდგანან ყოველგვარ კულტურულ მუშაობას თავიანთ უბნებში. მაგალითად, არსენალშიც, ტრამვაიში, ადგილობრივ თეატრებში იმართება წარმოდგენები და იკითხება ლექციები, ეროთობის უბანში სახალხო გვარდიის შტაბთან ერთად კოლექტივი ხელმძღვანელობს ყველა კულტურულ დაწესებულებას“.¹²⁹

1920 წელს ასევე დადგა შესაბამისი სახელმძღვანელოების ქართულ ენაზე შექმნის საკითხი და შესაბამისი ტერმინოლოგიის დამუშავება. ივანე ჯავახიშვილმა განათლების სამინისტროსთან არსებული სასწავლო კომიტეტის სხდომაზე გამოსვლისას აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით აღნიშნა: „საერთოდ ასეთი ერის ცხოვრებაში, როგორც ვართ ჩვენ, სახელმძღვანელოს აქვს ორი ხანა, ორი გზა. უცხო სახელმძღვანელოს გადმოკეთებისა და გზა ეროვნულ-ორიგინალური სახელმძღვანელოს შექმნისა. პირველი ხანა ჩვენ თითქმის უკვე განვლეთ: მოგვეპოვება მრავალი სახელმძღვანელო, რომელიც გადმოთარგმნილია-გადმოკეთებულია ჩვენი ცხოვრების საჭიროების მიხედვით, ახლა უნდა შეუდგეთ მეორე გზას ორიგინალ-

¹²⁹ სცსა, ფ. 1826, აღწ. 1, საქ. № 5, ფურც. 25

ლურ ნაციონალურ ნიადაგზე აღმოცენებული სახელ-
მძღვანელოს შექმნას.“¹³⁰

რაც შეეხება მეორე საკითხს, ამასთან დაკავშირე-
ბით კი გამოთქვა შემდეგი აზრი: „ტერმინოლოგიის გა-
მომუშავებაში არის ორი პერიოდი: სტიქიური და
ეროვნულ-ნაციონალური. სტიქიურ პერიოდში ახალ
ცნებათა გამოსახატავად ერის ცხოვრებაში იჭრებიან
უცხო სიტყვები და არის ბრძოლა მოქალაქობრივ უფ-
ლებათა მოპოვებისათვის. ეს გზა ჩვენ უკვე განვვლეთ.
მოგვეპოვება ამის მასალები. ჩვენს ცხოვრებაში იწყე-
ბა მეორე ხასიათის მუშაობაც – ყველა ცნებათა გამო-
სახატავად სიტყვების ნაციონალურ ნიადაგზე აღმოცე-
ნება-შემუშავება, ასეთი ნამუშევარიც გვაქვს
ხელთ...“¹³¹

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით 1920 წლის
29 თებერვლის სხდომაზე კვლავ გაგრძელდა მსჯე-
ლობა. შალამბერიძის აზრით: „ტერმინოლოგია საჭი-
როა არა ვიწრო წრისათვის, არამედ ხალხისათვის
დემოკრატიისათვის, ტერმინოლოგია საჭიროა უკანას-
კენლისათვის იმ ბრძოლისათვის, რომელსაც იგი ეწე-
ვა არსებობისათვის, ამ ბრძოლისათვის ჩვენ ფიზიკუ-
რი ძალა არ შეგვწევს, რადგან მცირერიცხოვანი ერი

¹³⁰ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №875, ფურც. 24

¹³¹ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №875, ფურც. 25

ვართ. ამისათვის საჭიროა მეორე გზა – გზა კულტურის მოვნახვით ხალხის ეკონომიურ ბედნიერებისათვის, კულტურას კი შეითვისებს ხალხი მაშინ, როდესაც ტერმინოლოგია მისთვის სავსებით გასაგები ე. ი. ეროვნული იქნება... ასეთი მიმართულება იყო და არის საფრანგეთში, გერმანიაში და ინგლისშიც კი. ისინი ცდილობენ გააეროვნონ ენა ეროვნული ტერმინების შემოღებით. განსაკუთრებით გერმანელები, რომლებიც ლათინურ ენასთან დაშორებას ცდილობენ. რაც შეეხება იმ აზრს თუ ეროვნულ პრინციპს მივიღებთ სვანებს, მეგრელებს და აფხაზებს სხვადასხვა ტერმინოლოგია უნდა შევუმუშავოთ, ეს ასე არ არის. არის ქართველი ერი და მისი სახელმწიფო და ვინც აქ ცხოვრობს მოვალეა შეითვისოს საერთო ტერმინოლოგია.“¹³² ვ. კაკაბაძემ კი აღნიშნა: „ქართული სამეცნიერო ტერმინი უნდა იყოს თუ არა ეროვნული, ასეთი საკითხი არ უნდა არსებობდეს. თუ არსებობს ქართველი ერი, ქართული ენა და სახელმწიფოებრიობა, რასაკვირველია ტერმინოლოგიაც ქართული უნდა იყოს. ყოველ ერს თავისი საკუთარი ენა აქვს და სანამ ცოცხალი იქნება – ექნება კიდევ, ვინაიდან არავითარი საერთაშორისო ენა არ შექმნილა და არც შეიქმნება.“¹³³

¹³² სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №875, ფურც. 30

¹³³ იქვე, ფურც. 30-31

აკაკი შანიძე: „მას შემდეგ, რაც ჩვენ ვიცნობთ ქართულ ენას, ვამჩნევთ, რომ მას აკლია მრავალი სიტყვები იმ ენებიდან, რომელთანაც მას ჰქონია ცნობა და დამოკიდებულება. სპარსული, არაბული, ბერძნული, რუსული და სხვა ენებიდან. ჩვენ დანამდვილებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დღევანდელ ქართულ ენაში უმეტესი ნაწილი ტერმინებისა უცხოა, მაგრამ მიუხედავად ამისა ენა დარჩა მაინც ქართული, მასალა იყო სხვა, შენება კი იყო ჩვენი ეროვნული და ამაში გამოიხატება ჩვენებურობა. ჩვენ უნდა ავიღოთ მასალა ქართული ენიდანაც და აგრეთვე უცხო ენიდანაც, ხოლო აუცილებელივ უნდა ტერმინს მივცეთ ქართული აგებულება.“¹³⁴

აგრეთვე დაისვა საკითხი სახელმძღვანელოების შეფასების და პრემიის მინიჭების შესახებ. შეიქმნა სპეციალური კომისიები, ვისაც უნდა ეს საკითხები განეხილა: 1. საზოგადო ისტორია – წევრები: ალ. წერეთელი, შ. ნუცუბიძე, დ. უზნაძე, ი. ლულაძე, ლ. ნათაძე, გ. ნათაძე და პ. ჟორჯოლიანი. 2. საქართველოს ისტორია – წევრები: ვ. კეკელიძე, ივ. ჭავჭავაძე, ე. თაყაიშვილი და სარგის კაკაბაძე. 3. ქართული ენა და ლიტერატურა – წევრები: გ. ჭუმბურიძე, თ. კიკვაძე, აკ. შა-

¹³⁴ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №875, ფურც. 32

ნიძე, ვ. ბერიძე, ს. გორგაძე, გ. ახვლედიანი, მ. ზანდუკელი და ი. შარაშიძე. 4. უცხო ენები და ლიტერატურა – წევრები: ილ. ყიფშიძე, აკ. შანიძე, ნ. ქუთათელაძე, ბ. ახვლედიანი და მ. ზანდუკელი. 5. მათემატიკა – წევრები: მ. კონიაშვილი, ე. ჭოლოშვილი, მ. თაქთაქიშვილი, ან. რაზმაძე, ვ. ნიკოლაძე. 6. ფიზიკა და ქიმია – წევრები: მ. კონიაშვილი. ა. დიდებულისძე, ი. მოსეშვილი, ნ. ნიკოლაძე-პოლიევქტოვისა, მ. შალამბერიძე, ალ. ჭავახიშვილი, მ. ქარუმიძე და მ. ნიკოლაძე. 7. გეოგრაფია – წევრები: ნ. ყიფიანი, გ. ჭავჭავაძე, ნ. ჩიგოგიძე, რ. ნიკოლაძე-პოლიევქტოვისა, მ. კონიაშვილი, მ. შალამბერიძე და ალ. ჭავახიშვილი. 8. ბიოლოგიური დარგები და ჰიგიენა – წევრები: ზ. ყანჩაველი, დ. გედევანიშვილი, გ. ჭავჭავაძე, ნ. ჩიგოგიძე, ნ. ყიფიანი, რ. ნიკოლაძე-პოლიევქტოვისა, ვ. ღამბაშიძე, ა. ალადაშვილი და ნათიშვილი. 9. ფილოსოფიური დარგები – წევრები: შ. ნუცუბიძე, დ. უზნაძე, ნ. ქუთათელაძე, დანელია, იმნაიშვილი. 10. სპეციალური და ტექნიკური დარგები – წევრები: ილ. ყიფშიძე, მ. თაქთაქიშვილი, ვ. კაკაბაძე და ა. დიდებულისძე.¹³⁵

საშუალო სკოლების რეორგანიზაციის დებულება:

4. განახლებულ საშუალო სკოლებში ისწავლება შემ-

¹³⁵ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №875, ფურც. 25-26

დეგი საგნები: ქართული ენა და სიტყვიერება, რუსული და მსოფლიო ლიტერატურა, ორი უცხო ენა, მათ შორის ერთი – რუსული, მეორე არჩევით: ან ფრანგული, ან გერმანული, ან ინგლისური, ისტორია, პოლიტიკური ეკონომია, სამართლის მეცნიერება, ფსიქოლოგია, ლოღიკა, მათემატიკა, მათემატიკური გეოგრაფია, გეოგრაფია, ფიზიკა, ქიმია, ბუნებისმეტყველება და ჰიგიენა, ფიზიკური ვარჯიშობა, გალობა და მუსიკა, ხელსაქმე და ხელგარჯილობა. 5. ლათინური ენა, როგორც სავალდებულო საგანი გამორიცხული იქმნას საშუალო სკოლის სასწავლო გეგმიდან. შენიშვნა: ლათინური ენა ისწავლებოდეს, როგორც არა სავალდებულო საგანი საშუალო სკოლის არა უადრეს მე-2 კლასისა თუ მსურველთა რიცხვი არის არა ნაკლები ხუთისა.¹³⁶

აქვე აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში მცხოვრები გერმანელი კოლონისტები განათლების სფეროში ჩარევასაც ცდილობდნენ. კერძოდ, ქართველ ახალგაზრდებს გერმანიის უნივერსიტეტებში სასწავლად სტიპენდიებს სთავაზობდნენ; თბილისში გერმანული გიმნაზია გახსნეს; განაახლეს გერმანულენოვანი, გამოკვეთილად ანტისოციალისტური მიმართულების გაზეთის, Kauka-sische Post-ის გამოცემა. გაზეთის გავლე-

¹³⁶ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №508, ფურც. 1

ნა, რასაკვირველია, შეზღუდული იყო როგორც გერმანულად კითხვის შემძლე, ისე ანტისიციალისტური განწყობის მოქალაქეთა სიმცირის გამო.¹³⁷

ისიღორე რამიშვილი ბათუმში არსებული საკვირაო სკოლის შესახებ შემდეგ მონაცემებს გვთავაზობს: „კითხვა და წაკითხულის გამო ახსნა-განმარტება ხდებოდა ქართულ ენაზე ორი მოსაზრებით: პირველი მოსაზრება ის იყო, რომ წაკითხულის და სჯა-ბაასის გარეთ გატანა შეეძლოთ რუსებს, ვიდრე ქართველებს. ყოველ შემთხვევაში, რუსულ ენაზედაც დროგამოშვებით იმართებოდა კითხვაცა და სჯა-ბაასიც, მაგრამ უფრო მორიდებულად და მეტის სიფრთხილით. მეცადინეობის ამ ნაწილს ფართოდ ესწრებოდნენ მუშები, მიუხედავად იმისა, რომ სწავლობდნენ ღამის კლასში თუ არა. როცა დიდი დარბაზი მსმენელებით გაიჭედებოდა, გარეთ ეზოც სავსე იქნებოდა და მეცადინეობა მიტინგის ხასიათს ღებულობდა. საკვირველი იყო მხოლოდ ის, რომ პოლიცია-ჟანდარმერია ყურადღებას არ გვაქცევდა, ალბათ ბრმავედებოდნენ იმით, რომ სკოლა სასულიერო იყო და მთავრობისგან ნებადართული იყო. ამიტომ ეს სკოლა უხიფათოდ და უვნებლად განაგრძობდა თავის საქმეს – კულტურულსა და

¹³⁷ ერიკ ლი, ექსპერიმენტი, საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია 1918-1921, თბილისი, 2018, გვ.102

რევოლუციურს, ვიდრე სკოლამ თვითონ არ მოახდინა თავისი ლიკვიდაცია.“¹³⁸

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, თავისი დამოუკიდებლობის 1028 დღის განმავლობაში მუდმივად თავდაცვით ბრძოლაში იყო ჩართული და, ბუნებრივია, ისედაც არასტაბილური სახელმწიფო შემოსავლების დიდ ნაწილს (30-40%) სამხედრო სფეროს ახარჯავდა. თუმცა, 1919-1920 წლებში სახალხო განათლების სამინისტროსათვის საერთო ბიუჯეტის 7%, ანუ 137 456 956 მანეთი იყო გათვალისწინებული.¹³⁹

1920 წლის მონაცემებით: „საზოგადოდ ცნობილია რასაკვირველია სამინისტროსათვის რაჭის სახალხო სკოლების შენობათა უვარგისობა. კერძოდ, რამდენიმე სასწავლებლის და მათ შორის სოფ. ველევის სკოლის შენობის ისტორია მწუხარებით აღელვებს განათლების გამავრცელებელი მუშაკის გულს. ჯერ კიდევ ძველი მმართველობის დროს, მანამ თავისუფლება და დამოუკიდებლობა მოიკიდებდა ფეხს საქართველოში, სახელდობრ 1914 წელს ამ სკოლის პედაგოგიურმა

¹³⁸ ი. რამიშვილი, მოგონებები, გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა, ბიოგრაფიული ცნობები და საძიებლები დაურთეს გოჩა საითიძემ და ქეთევან რამიშვილმა, თბილისი, არტანუჯი, 2012, გვ. 267

¹³⁹ <https://civil.ge/ka/archives/249198>

საბჭომ ხალხის ამორჩეულ კაცებთან ერთად მიმართეს მეორე რაიონის სახალხო სკოლების ინსპექტორს და აღნიშნეს: შენობის სიდამპლის და მისი ნიადაგის დამენწყვის გამო. მიწა სკოლის ქვეშ გამოსკდა რამდენიმე ადგილას მთელ სიგრძეზე და სიგანეზე. ჭერი და იატაკი დაინგრა, ღუმელი ჩავარდა, კარებ-ფანჯრები გვერდზე გადაილოჭნ და აღარ იხურება, სახურავი იქით-აქეთ წავიდა. 1914 წლიდგან დაწყებული არა ერთხელ მიუმართავს სათანადო დაწესებულებებისათვის, მაგრამ მდგომარეობა თანდათან უარესდებოდა და შენობა ვერ გააკეთეს უფრო მკვიდრ ნიადაგზე. 1918 წელს მენყერმა კიდევ უფრო ჩამოიწია და სასწავლებლის შენობა თითქმის შუაზე გაგლიჯა, ხოლო ნახევარი სახურავი კი გადაეხადა და თოვლ-წვიმა თავისუფლად ჩამოდის. 1919 წელს ერობის გამგეობამ სხვა სასწავლებლებთან ერთად ჩაიბარა ეს სკოლაც მისი დანგრეული შენობით. მას აქეთ ვცდილობთ სოფლის შემწეობით ახალი შენობის აგებას სხვა ადგილას. დღეს დღეობით ასეთი ადგილი ნაშოვნია თვით შუა სოფელში მკვიდრი ნიადაგის, ტექნიკის მიერ შემონმებული და ამ მომავალ თვეში უნდათ აშენების საქმეს შეუდგნენ. საჭიროა აუცილებლად უფასოდ მიეცეს ტრაგიკულად დაღუპული ველევის სკოლას მახლობელი სატყეო აგარაკიდან შხივანის ტყიდგან

საკმაო ხე-ტყე. ერობის გამგეობა აგინერთ რა ტრაგიკულ მდგომარეობას ველევის სკოლისას გიგზავნით ხის მასალას ამ სასწავლებლისათვის შემონმებულს და ხეებზე გადახნილს ერობის გამგეობის ტექნიკურ განყოფილების მიერ. იშუამდგომლეთ ვისთანაც ჯერ არს აღნიშნული ხე-ტყის უფასოთ მოცემისათვის“.¹⁴⁰

1918-1919 სასწავლო წლის განმავლობაში საშუალო სკოლაში სწავლის გადასახადი იყო: მინიმუმ 300 მან; მაქსიმუმ 400 მან; გამონაკლისს შეადგენდა რამდენიმე სასწავლებელი /მაგალითად, თბილისის მესამე ქალ-ვაჟთა გიმნაზიები/, სადაც სწავლის შესატანი თანხა 500 მან. უდრიდა. აღნიშნულ სასწავლო წელს ეს გადასახადი მომატებული იყო მხოლოდ პირველ სამკლასში სამინისტროს დადგენილებით სწავლის ფული ისევ ძველი /300 მან./ დარჩა; ზედა კლასებში 500-800-მდე.

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ „სწავლის ფულის გადიდების შესახებ პედაგოგიურ საბჭოთ უფლება აქვთ წარმოადფინონ თავიანთი მოსაზრებანი, ხოლო საბოლოო განსაზღვრა და დაწესება მისი სამინისტროს უფლებას შეადგენს. სწავლის ფულისაგან შემოსული თანხას „სასწავლებლის სპეციალური თანხა“ ეწოდება და ინახება ადგილობრივ ხაზინაში, სადაც

¹⁴⁰ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №4, ფურც. 16

თვითოეული სკოლისათვის გახსნილია სათანადო პარაგრაფი სპეციალურ ანგარიშისა. ეს თანხა, თანახმად 1919 წლის 28 იანვრის „დროებით დებულების“ 26 მუხლისა ხმარდება სასწავლებლის სამინისტროს მიერ დამტკიცებუკ თვითოეულ სასწავლებლისათვის წლიურ ხარჯთაღრიცხვის მიხედვით. ყოველგვარ დანარჩენ საჭიროებისათვის /რაიც, მაშასადამე, არაა ნავარაუდები წლიურ ხარჯთაღრიცხვაში/ აღნიშნული ფულის დახარჯვა შეიძლება მხოლოდ სამინისტროს ნებართვის ყოველ კერძო შემთხვევაში.“¹⁴¹

ახლა საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ ქართული ლიტერატურის გაკვეთილიდან პედაგოგისა და მოსწავლეების დიალოგი, რაც გარკვეულ წარმოდგენას შეგვიქმნის სასწავლო პროცესის შესახებ. მაგალითად, მასწავლებელი ეკითხება მოსწავლეებს: „როგორ მეტყვით თქვენი სიტყვებით: როგორ არა ვსთქვა ბეჩავმა მეც ჩემი გასაჭირია? – რისთვის დავმალე მე სანყალმა, გაჭირვებულმა ის უბედურება და ტანჯვანვალება, რასაც მე განვიცდიო. როგორ გესმით: თავნში პურღვინოს დამჭერდა, ვახშში მივეცი ფულია? – ვაჭრისაგან ნასესხებ ფულში პური და ღვინო მიუცია, მაგრამ სარგებელში კი ფული გადაუხდია.

¹⁴¹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 54, ფურც. 34

როგორ მეტყვით სხვანაირად: „აკი გაუწყრა ღმერთია და მიშილთახა წყეულმა: ვალი მომთხოვა მეორედ ღვინოზედ შემოჩვეულმა; ხელახლად წამომიარა, სულით ხორცამდე გამცალა... ნათლია მამასახლისმა ერთ თუნგ არაყში გამცვალა“?

– ვაჭარმა ბერუას შარები მოსდო, ცილი დასწამა და გასტუმრებული ვალი ხელმეორედ მოსთხოვა; ნათლიმამა ბერუას მამასახლისმაც უღალატა: მან ვაჭრისაგან ქრთამი აიღო და მისი მხარი დაიჭირა, მას მიუდგა და რაც ჰქონდა ყველაფერი წაართვეს.

როგორ გესმით: არ შერჩეს ზედაშე, გოჭი, ქათამი, წიწილა, არც საბუდარში კვერცხები, – გამომილია სინსილა! ვაჭარი ჩემს სახლში ნავარდობს როგორც ქორია, გბირიც არყისგან გამტყვრალი, გორაობს როგორც ღორია“?

– საწყალმა ბერუამ ვალი ხელმეორედ ვერ გადაიხადა: მევახშე გეომ, მამასახლისის შემწეობით რაც ებადა ბერუას ყველაფერი აწერა და ვალში მიიანგარიშა. ბერუა არაფრად ჩააგდო არა მარტო მევახშე გეომ და მექრთამე მამასახლისმა, არამედ მის უბრალო ხელის მოსამსახურე გბირმაც, რომელიც არაყით გაღეშილი, დაბარბაცობდა ბერუას სახლში და გორაობდა როგორც ღორი.

ამ კითხვებისა და პასუხების შემდეგ, როდესაც მოწაფეთათვის ყველა სიტყვებიცა და წინადადების აზრი უკვე ნათელი იქნება, ისინი მთლიანად წაიკითხავენ ლექსს როგორც ვალ-ცალკე, აგრეთვე ერთად (ხოროთი).

ამას მოყვება ცოტა ხნით შესვენება – პაუზა – რითაც მოწაფეები, თუ მოლლილობა და მოდუნება დაეცეო, წახალისდებიან ან ფიზიკური ნავარჯიშებით, ან რაიმე ლექსს-სიმღერით. შემდეგ ამისა, წაკითხული და ახსნილი მასალის შინაარსის მოკლედ გადმოსაცემად მოწაფეებს მიეცემა შემდეგი კითხვები: რას ჩივის სანყალი ბერუა? – ის ჩივის თავის უბედურებას: ყველა მას გადაემტერა, ყველა მის კისერზე ნავარდობს და ყველა მისის სისუსტით სარგებლობს. ვისი ფული დაედო ბერუას და რისთვის აიღო ეს ვალი?

– მას დაედო გეო ვაჭრის ვალი, რომელიც აიღო აუცილებელი საჭიროების დასაფარავად. რა უქნა მას გეო ვაჭარმა?

– აღებული ვალი, რომელიც პურითა და ღვინით გაისტუმრა, ხელმეორედ მოსთხოვა.

რა უქნა ბერუას ნათლია მამასახლისმაც? – მამასახლისმაც არ დაინდო ნათლიმამა ბერუა და ერთ დოქ არაყში გასცვალა.¹⁴²

რა უქნეს სანყალ ბერუას მევახშე გეომ და მექრთამე მამასახლისმა? – აღარ შეარჩინეს არც გოჭი, არც ქათამი, კვერცხები და არც ზედაშე. რას ამბობს ბეჩავი ბერუა ამ ლექსის უკანასკნელ სტრიქონებში? – მან არ იცის რით უშველოს თავის გაჭირვებულ თავს, რა საშუალებას მიმართოს, რომ გაუმკლავდეს ამა ქვეყნის ძლიერთ და მწუხარებით მოსთქვამს თავის ტანჯვას.

ამ კითხვებზე მოცემულ პასუხების შემდეგ მონაფეები გადმოგცემენ წაკითხულ და ახსნილ მასალას მოკლე შინაარსს. შინაარსის გადმოცემის შემდეგ საჭიროა ამ პოემიის საერთო ღირებულების შეფასება და მისი ჩვენზე მორალური ზეგავლენის დახასიათება.¹⁴³

მასწავლებელი მიმართავს ბავშვებს კითხვებით, რომელიც გამსჭვალულია სოციალურ-ეკონომიკური სულისკვეთებით. „როგორია ბავშვებო გლეხი პოეტის წარმოდგენით? – ის არის გულკეთილი და სიმართლის მოყვარული, მაგრამ თავისი გაუნათლებლო-

¹⁴² სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №260, ფურც. 14

¹⁴³ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №260, ფურც. 15

ბით და მოუცლელობით ყველასთვის დაბალ ღობედ არის მიჩნეული. როგორი იყო გლეხის მდგომარეობა ძველ დროში? – წინანდელ დროსთან შედარებით, დღეს გლეხის მდგომარეობა დიდად გაუმჯობესებულია.

ვისი ნაწერია ეს ლექსი? – რაფიელ ერისთავის – კიდევ რა და რა ლექსები იცით რაფიელ ერისთავის ნაწარმოებებიდან? – იციან: თინიას მამითაღი, დედის მოთქმა. ვინ ჩანვდა იმდროინდელ გლეხის უმწეო მდგომარეობაში? ვინ გახდა მისი ნუხილისა და გოდების მესაიდუმლედ? ვინ გაიზიარა მისი ტანჯვა და ჭირვარამი და ვინ აუწყა ქვეყანას მისი უბედურება? – რაფიელ ერისთავმა.

როგორი პოეტის სახელი შეგვიძლია უწოდოთ რაფიელ ერისთავს? – ის არის გლეხის ტანჯვის გამზიარებელი, მისი მგოსანი, მისი უბედურების გამომხატველი და მის საკეთილდღეოდ მზრუნავი.

ასეთი დასკვნის მიღების შემდეგ, საკლასო დაფაზე დავწერ მათ საპასუხოდ შემდეგ კითხვებს: რისთვის აიღო ბერუამ ფული? რა უქნეს მას გეო ვაჭარმა და მამასახლისმა? რას სწერს ბერუა? ვინ იზიარებს ბერუას ტანჯვას?

– ბერუამ აიღო ვალი აუცილებელ საჭიროების დასათარავად. ვაჭარმა ბერუას შარი მოსდო და გა-

დახდილი ვალი ხელმეორედ მოსთხოვა. ვაჭარს და-
ეხმარა მოქრთამული მამასახლისიც და რაც ებადა ვე-
ლაფერი წაართვის. ბერუა სწუხს თავის გაჭირვებულ
მდგომარეობას. მის წუხილს იზიარებს პოეტი რ. ერის-
თავი და ამ ლექსში გამოხატავს მის ვაებას და უბედუ-
რებას. ამ პასუხებს, რომელსაც გასცემენ მონათფეხი
დავაზე დაწერილს კითხვებს და რომელიც გამოხა-
ტავს ამ ლექსის მოკლე შინაარსს.¹⁴⁴

ასეთი ვრცელი ციტატის მოყვანით მიზნად ვისა-
ხავდით გვეჩვენებინა სკოლებში არსებული სულის-
კვეთება, კერძოდ, რა ტიპის თემებზე ვეთდებოდა აქ-
ცენტი პოლიტიკური, თუ სოციალურ-ეკონომიკური ვი-
თარების გათვალისწინებით.

პეტრე სურგულაძე აღნიშნავდა: „ეროვნული სა-
ხელმწიფო ეროვნულ სწავლა-აღზრდასაც მოგვცემს.
ბევრს შეიძლება ეროვნული სწავლა-აღზრდა მხო-
ლოდ ისე ესმოდეს, როგორც სამშობლო ენის დამყა-
რება სკოლაში. თავისთავად ცხადია, დედაენაზე სწავ-
ლა-განათლებას მოგვანიჭებს ჩვენი სახელმწიფოს
მოპოება. და არამც თუ სკოლაში, ყველა საზოგადოებ-
რივ დაწესებულებაში საქართველოში ქართული ენა
მოიპოვებს თავის ბუნებრივ ადგილს. შედეგად მივი-
ღებთ მის საოცარ განვითარებას, გამდიდრებას და

¹⁴⁴ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №260, ფურც. 16

ამაღლებას. მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი მხარეა სწავლა-განათლებისა. როცა საზოგადოება თავის ახალგაზრდა წევრს ამზადებს ცხოვრებისათვის, მისი მიზანია ისე განვრთნას ახალგაზრდა, რომ მას შეეძლოს მისცეს უდიდესი სარგებლობა, როგორც საზოგადოებას, ისე თავის თავს. ამისათვის საჭიროა, რომ ერთი ხალხის სწავლა-განათლების სისტემა მის კულტურას, მის ეკონომიკას და საზოგადოდ სოციალურ მოთხოვნილებას ეთანაბრებოდეს, ეგუებოდეს.¹⁴⁵

¹⁴⁵ პ. სურგულაძე, საქართველო როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, სტამბოლი, 1918, გვ. 12-13

თავი მეორე ეკონომიკა და განათლება

როგორც ცნობილია, რუსეთის თვითმპყრობელობა მაქსიმალურად ცდილობდა საქართველოში საგანმანათლებლო დონის დაქვეითებას, რადგან უვიცი და გაუთვითცნობიერებელი საზოგადოების მართვა უფრო გაადვილებოდა. „რად სჩადიოდა ასე ძველი მთავრობა? პასუხი ნათელია: ქართულად ნასწავლი გლეხი ქართულად აზროვნებას დაიწყებდა, მასში ქართული სული გაიდგამდა ფესვს, ის თავს ქართველად იცნობდა, თავის ჭირ-ვარამს მიხვდებოდა, მტერ-მოყვარეს გაითვალისწინებდა, მისკენ მიმართულ სიტყვა-საქციელს ასწონ-დასწონიდა და მიხვდებოდა, თუ რამდენად იყო ძველი დახავსებული რეჟიმი მისი გადაგვარების მოსურნე და რასაკვირველია საკადრის პასუხსაც გასცემდა“.¹⁴⁶ სწორედ ამიტომ კულტურული ელიტა აქტიურობს გლეხების საგანმანათლებლო დონის ამაღლების, ისტორიული წარსულის, ტრადიციების შენარჩუნების საკითხში. ამისთვის იხსნება სკოლები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, სოფლებში, ქალაქებში. იბეჭდება და ვრცელდება დიდი რაოდენობით წიგნები, გაზეთები, ჟურნალები, სადაც გლეხისთვის

¹⁴⁶ გაზეთი, ჯარისკაცი, 1917, №2, გვ. 1

საჭირო მოვლენებზე საუბარი. ამის პარალელურად პოლიტიკური ელიტა პოლიტიკური შეგნების განვითარებისთვის იბრძვის. პოლიტიკური დონის ამაღლება პარტიების ნაწილს სჭირდება იმისთვის, რომ თავისუფლების ბრძოლისათვის ნიადაგი მოამზადოს, ნაწილს კი იმისთვის, განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატიას, გააერთიანოს მუშები და გლეხები და სოციალიზმის განხორციელებისათვის შექმნას პირობები.

სწორედ ეს პრობლემები იქცა XX საუკუნის პირველი ოცნლეულის მთავარ გამოწვევად. თუმცა მთავარი და აუცილებელი მოთხოვნილება სწავლა-განათლების გავრცელება იყო, რომლის საშუალებით უნდა გადამწყვეტილიყო ყველა ის საკითხი, რაც ეპოქის მოთხოვნილებას წარმოადგენდა. განათლების გავრცელებას საზოგადოების ფართო ფენებში ხელი უნდა შეეწყოს სამეურნეო ცოდნის ამაღლებისთვის და საბოლოო შედეგი ეკონომიკური წარმატება ყოფილიყო. საერთოდ, კი სწავლა-განათლებას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მოდერნულ ეპოქაში. სკოლებს, სასწავლო დაწესებულებებს მთავარი მისია ეკისრებოდათ არა მხოლოდ ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნების, ასევე პოლიტიკური დონის ამაღლების და ეკონომიკური წინსვლის გადამწყვეტის საკითხში.

სწავლა-განათლება და სამეურნეო-სამრეწველო ცოდნის განვითარება ურთიერთკავშირში იყო და აქედან გამომდინარე შეიძლება გამოვყოთ მთავარი საკითხები, რომლის განვითარება სოფელს ესაჭიროებოდა. 1. განათლებული მოღვაწეები, რომლებიც ნაციონალური იდეების პოპულარიზებას შეძლებდნენ. მოსახლეობას საკუთარი ქვეყნის ტრადიციებს, ისტორიას გააცნობდნენ და ეროვნული ფასეულობების შენარჩუნებისთვის სათანადო პირობებს შექმნიდნენ. 2. შესაბამისი ცოდნით აღჭურვილი მეურნეები, რომლებიც შეიტანდნენ სოფელში ახალ სამეურნეო იარაღებს, ახალ კულტურას, დაარსებდნენ სპეციალურ სკოლებს, სადაც გლეხები დაეუფლებოდნენ ტექნიკურ განათლებას, რომელიც ხელს შეუწყობდა სოფელში მოსავლიანობის გაზრდას და საბოლოო ჯამში უზრუნველყოფდა ეკონომიკის აღმავლობას.

ბუნებრივია 1900-1917 წ.წ. და 1918-1921 წ.წ. მდგომარეობა რადიკალურად განსხვავდება ერთმანეთისაგან და ამ მხრივ გამონაკლისი არც სოფლის და ქალაქის ცხოვრებაა. ამ სრულიად განსხვავებულ ორ ეპოქაში მოვლენების განვითარება სხვადასხვა გზით მიდის და ის, რაც აქტუალური იყო 1900-1917წ.წ. სოფლისთვის, 1918-1921 წ.წ. მეორე პლანზე გადადის და ახალი გამოწვევების წინაშე დგება. სოფლის მო-

სახლეობის ცნობიერება ცვლილებებს ასე ადვილად ვერ ეგუება, ისევე როგორც საქართველოს ყველა მაცხოვრებელი, სოციალური ფენები. ამასთან იცვლება აღქმა სხვადასხვა მოვლენებისადმი. თუ მაგალითად, მანამდე აქტუალური იყო ქართული ენის, სწავლა-განათლების, ისტორიული წარსულის პროპაგანდა ბეჭდური მედიის საშუალებით, 1918-1921 წლებში ბუნებრივია ეს საკითხები თავის აქტუალობას არ კარგავს, მაგრამ წინა პლანზე გამოდის სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების მოწყობის თემა და საზოგადოების ჩართვა სახელმწიფოს გაძლიერებაში. როგორც კულტურული და პოლიტიკური ელიტა, ასევე ხალხი ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა და ბეჭდურ მედიაშიც განსხვავებული მოწოდებები გაჩნდა. სამოციანელებმა სკოლას და საგანმანათლებლო დაწესებულებებს ისტორიული მისია დააკისრეს. ამ გზის გამგრძელებლები XX საუკუნის დასაწყისშიც ცდილობდნენ საზოგადოების ცნობიერების ფორმირებას და სამეურნეო-ეკონომიკური განათლების დონის ამაღლებას. „ისტორიამ ჩვენს დროს და ჩვენს ქვეყანას მრავალი ახალი პრაქტიკული საქმე დაუსახა თვალწინ. გავრცელება სასკოლო და სკოლის გარეშე განათლებისა მდაბიო ხალხში, რაციონალური აღზრდა ახალი თაობისა, განვითარება მომხმარებლების და მწარმოებლების კოოპერაციები-

სა, ამაღლება სასოფლო სამეურნეო ტექნიკისა, შერჩენა საქართველოს მკვიდრთა ხელში ამოძრავებულ მინისა და მრავალი სხვა მსხვილი და წვრილი საქმე ყველა ერთად თხოულობდა გაძღოლას, ასრულებას“.¹⁴⁷

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ნათლად აცნობიერებდა ყველა იმ პრობლემას, რაც რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ წარმოიშვა. მაგრამ, ამავდროულად ძალ-ღონეს არ იშურებდა ქართული საზოგადოების გადაყვანისთვის დროის ახალ მოთხოვნებზე. XX საუკუნის დასაწყისიდან, როგორც ცნობილია, ქართული საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ახერხებს განათლების მიღებას რუსეთსა და ევროპის სხვადასხვა ქალაქებში. სადაც ისინი ყურადღებით ადევნებენ თვალყურს ევროპის მასშტაბით მიმდინარე გარდაქმნებს სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ყველა ნაწილში და სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მთელი ძალისხმევით ესწრაფვიან ამ ახალი იდეების დანერგვას. მათ შორის ეკონომიკის სფეროში, რადგან დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ბრძოლა აზრს კარგავს, თუ ქვეყანას არ გააჩნია სათანადო ეკონომიკური სახსარი და ამასთან არ იცის მისი გამოყენება. ასე რომ, ეროვნული ეკონომიკის აღორ-

¹⁴⁷ გაზეთი, ისარი, 1908, №39, გვ. 1

ძინება სხვა მრავალ ფაქტორთან ერთად ეპოქის მთავარი მოთხოვნილება გახდა.

სწორედ ამიტომ იყო, რომ XX საუკუნის პირველ ოცნლეულში ასე აქტუალური იყო სამრეწველო საგნების სკოლაში სწავლება. ჟურნალი „მოგზაური“ და მისი რედაქტორი ივანე როსტომაშვილი ერთ-ერთი პირველია ვინც აღნიშნულ საკითხებს ერთიან კონტექსტში მოიაზრებს. მისი შეხედულებით, „სკოლა უნდა იძლეოდეს არა მარტო წიგნურ განათლებას, არამედ პრაქტიკულ მომზადებასაც. სკოლაში სწავლა-აღზრდის საქმე ისე უნდა მოეწყოს, რომ მან უზრუნველყოს მომავალი თაობის დაახლოება ბუნება-ცხოვრებასთან, მათი შეიარაღება ისეთი ცოდნით, რომელიც ცხოვრებაშია საჭირო, გაუადვილებს მათ შრომას, მისცემს საშუალებას რაციონალურად მოაწყოს მეურნეობა და ამით უზრუნველყოს მთელი ქვეყნის ეკონომიკური აყვავება და აღორძინება“.¹⁴⁸

ახალ დროზე მორგება და ეპოქის მოთხოვნილებების ქვეყნის სასარგებლოდ გამოსაყენებლად საჭიროებას წარმოადგენდა სასწავლო პროგრამაში თანამედროვე სისტემაზე მორგებული საგნების ჩართვა. „სწავლა-განათლებას პირდაპირი გავლენა აქვს ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარებაზე, მათ ძლიე-

¹⁴⁸ ჟურნალი, მოგზაური, 1902, №2-3, გვ. 685

რებასა და ნარმატებაზე. ახლანდელ დროში ყოველ-
გვარი ნარმოების წესი მუდმივად იცვლება და უმჯო-
ბესდება. ამიტომ ნარმოებაში ძველ წესებზე შეჩერება
უცხო, მცოდნე ერთაგან გადმოუღებლობას ნიშნავს,
უკან ჩამორჩენას და დაძაბუნებას. უცხო ხალხთაგან
ეკონომიკურათ დამოკიდებულებას და ყმათ გახდომას
ვერ ავცდებით თუ ნარმოებაში ძველი წესის შეცვლა
არ მოხერხდა. თუ ხალხი, რომელიც ამ ნარმოებას
ენწვა უვიცი და გაუნათლებელია, თავის ხელობისათ-
ვის განუსწავლელი და მოუმზადებელი“.¹⁴⁹

ჟურნალ „მოგზაურის“ მსგავსად გაზეთი „თემიც“
ეკონომიკური საკითხების გაშუქებას დიდ ადგილს უთ-
მობს. როგორც XX საუკუნის I, ისე II ათწლეულში პრობ-
ლემა ერთნაირი სიმწვავეით და აქტუალობით გამოირ-
ჩევა: „კარგად მოგეხსენებათ რა კრიზისს განიცდის
ჩვენი მეურნეობა, გამოფიტული მიწა, ძველი იარაღე-
ბი. მამა-პაპური მიწის დამუშავების წესები მშრომელს
მოსავალს აღარ აძლევენ. ხარჯები კი წლითინლობით
ემატება მას. როგორ უნდა გავუწიოთ ეკონომიკური მე-
ტოქეობა ჩვენ უძღურმა და დაქვემდებარებულმა ერმა
ეკონომიკურად ღონიერ ქვეყნებს და მეზობლებს: სა-
ჭიროა ჩვენც ჩვენი ეკონომიკური ცხოვრება ისე მოვან-

¹⁴⁹ ფ. გოგიჩაიშვილი, რჩეული ნაწერები, ტ. 1, თბილისი: საბჭოთა
საქართველო, 1974, გვ.120

ყოთ, როგორც ამას მოითხოვენ თანამედროვე ეკონომიკური პირობები. წინააღმდეგ შემთხვევაში ცხოვრების ბრძოლაში ჩვენ სრულიად გავისრისებით“.¹⁵⁰

ქართული ინტელიგენციის მხრიდან მუდმივად იყო მოწოდებები საზოგადოების მისამართით, რომ გამოსულიყო ძველი სისტემიდან და ისევე საკუთარი მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით მიეღო ახალი გამოწვევები. „ყველასათვის დღესავით ნათელია, რომ ჩვენი ქვეყანა მეურნეობის ქვეყანაა, ის ბაღია, რომლის გულის სიღრმეში დამარხულია აუარებელი სიმდიდრე, მხოლოდ უბედურება ის არის, რომ ჩვენს მშრომელ კლასს არა აქვს ცოდნა, რათა ეს სიმდიდრე აღმოფხვრას მიწის გულიდან და რიგიანად მოიხმაროს. რომელ დარგის სამუშაო გინდა აიღო ჩვენში, ყველაფრის დამუშავება-დამზადება ხდება დრო მოჭმული პირველყოფილი სამუშაო იარაღებით“.¹⁵¹ ამისათვის კი ზოგად განათლებასთან ერთად სკოლაში სამეურნეო-ტექნიკური საგნების სწავლებაც აუცილებლად მიიჩნევა: „ხალხის კულტურული და ეკონომიკური განვითარება მარტო წერა-კითხვის ცოდნით და საზოგადო განათლების დონით არ განისაზღვრება. თანამედროვე ტექნიკის განვითარებამ ახალი პირობები

¹⁵⁰ გაზეთი, თემი, 1911, №10, გვ. 4

¹⁵¹ გაზეთი, ჩვენი მეგობარი, 1916, № 123, გვ. 3

შექმნა ცხოვრების გასაუმჯობესებლად და ახალი საშუალებანი საარსებო ბრძოლისათვის. ხალხისათვის საჭირო შეიქმნა წერა-კითხვისა და საზოგადო განათლების იმისთანა სწავლა-განათლება, რომელიც მას არსებობისათვის ბრძოლას გაუადვილებს“.¹⁵² გაზეთის პუბლიცისტები სკოლას ეკონომიკის განვითარებაში მთავარ ფუნქციას აკისრებდნენ. „სწავლა განათლება ცუდ მდგომარეობაშია და ჩვენ საზოგადოებას მართებს სიფრთხილით და გონიერად მოქმედება, რომ ქართველ ერს სამსახური გაუწიოს. დიადი ეკონომიკური მნიშვნელობა სკოლისა დღეს ცხადია... თანამედროვე პირობებში სახალხო განათლება არის ერთადერთი ნამდვილი გზა, რომ შედარებითი სიჩქარით გავრცელდეს ხალხში წარმოების საუკეთესო საშუალებანი. ამით განისაზღვრება სახალხო მნიშვნელობა სახალხო სიმდიდრის მოგროვებაში. სწორედ ამ მხრით ქართველი ერი ყველა ერებზე უფრო ჩამორჩენილია, ღარიბია. ამიტომ ნორმალური დაყენება განათლების საქმისა ჩვენში არის ერთი უმთავრესი ადგილი საზოგადოებრივ დაწესებულებათა პროგრამულ მოქმედებაში“.¹⁵³

1917 წელს ჟურნალში „განათლება“ ლ. ბოცვაძე

¹⁵² გაზეთი, თემი, 1913, № 118, გვ.1

¹⁵³ გაზეთი, თემი, 1912, №54, გვ. 4

აღნიშნავდა: „დღევანდელი ცხოვრების პირობები ასეთია. თუ ჩვენს ერს თავისი თავის დაღუპვა და გადაშენება არ უნდა, ყოველ დარგში საუკეთესო სპეციალისტები ბლომად უნდა ჰყავდეს. ჩვენ გვესაჭიროება აგრონომები, რომელთაც პრაქტიკულად და თეორიულად ზედმინვენით უნდა იცოდნენ თავისი საგანი. ისინი უნდა დაეხმარონ ჩვენს გლეხობას, მიწის მუშაკთ და მიწის შემუშავება და მოსავლის მოყვანა იმ დონეზე დააყენონ, როგორც ეს კულტურულ ქვეყნებშია. ჩვენში საჭიროა მეცნიერების ყველა დარგის კარგი მცოდნენი, სპეციალ პედაგოგები, რომ დღევანდელი დამახინჯებული და უკულმართი სკოლა განახლების გზას დაადგეს და თავისს წმინდა დანიშნულებას პირნათლად ემსახუროს“.¹⁵⁴

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, 1918-1921 წლებში, ბუნებრივია ეროვნული ეკონომიკის საკითხმა ახალი განზოგადება შეიძინა და ეს პრობლემა განვითარების ახალ ფაზაში შევიდა. ეკონომიკით თანაბრად იყვნენ დაინტერესებული როგორც ხელისუფლების წარმომადგენლები, სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან, ასევე სხვა პოლიტიკური პარტიები. ერთი სიტყვით,

¹⁵⁴ ლ. ბოცვაძე, სახალხო სკოლა და საპროფესიო განათლება, ჟურნალი, განათლება, 1917, № 2, გვ. 89

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა მოქმედების განსხვავებულ სისტემაზე გადავიდა, საბოლოო მიზანი კი ერთი იყო: ეროვნული მრეწველობის, ეკონომიკის, მეურნეობის აღორძინება. თუ 1900-1917 წლებში ქართველი ინტელიგენცია ძირითადად იფარგლებოდა მონოდებებით პრესის მეშვეობით და რუსული ხელისუფლების შიშით აქტიურ ნაბიჯებს ვერ დგამდა. 1918-1921 წლებში ქართული პოლიტიკური ელიტა ყოველ ღონეს ხმარობს პრაქტიკული ნაბიჯების რეალიზაციისთვის. ეს გამოიხატებოდა სხვადასხვა ფორმებით. 1. გრძელდება წინა წლებში დაწყებული პროცესი სამრეწველო სკოლების გახსნის და სასწავლო დაწესებულებებში სამეურნეო საგნების შეტანით. საჭირო იყო ერთი მხრივ, ქართული, ეროვნული მეურნეობის შენარჩუნება და მეორე მხრივ, კაპიტალისტური სისტემისათვის დამახასიათებელი ფორმების შემოტანა-დამკვიდრება. 2. იქმნება სპეციალური პროექტები, სადაც ყურადღება გამახვილებულია ყველა დეტალზე. „სასოფლო მეურნეობის განათლების გავრცელება ამიერკავკასიაში და კერძოდ, საქართველოში დღემდის არ სწარმოებდა წინასწარ შედგენილი გეგმის მიხედვით, არც სკოლის ტიპების და არც მათი განაწილების მხრივ... ამ საკითხის შემუშავებას საფუძვლად დაედო შემდეგი დებულებანი სასოფლო-მეურნეობის

უმაღლესის განათლების გავრცელების შესახებ, რომელიც საჭიროა აგრონომიულ მოღვაწეთა მოსამზადებლად, უწყება იმ აზრისაა, რომ ამისთვის საკმარისი არიან განათლების სამინისტროს განკარგულებაში მყოფი სახელმწიფო უნივერსიტეტის და თბილისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის უკვე არსებული აგრონომიული ფაკულტეტები. სამინისტრო თავის მხრივ გაუწევს დახმარებას, რათა დასახელებულ სასწავლებელთა სტუდენტების პრაქტიკული მუშაობა შესაფერისად იყოს მოწყობილი. სასოფლო მეურნეობის საშუალო განათლებას ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავს. მათი აზრით აგრონომიულ მოღვაწეობის მოსამზადებლად საჭიროა საკმაო ზოგადი განათლება და ბუნების მეცნიერების და ეკონომიკურ მეცნიერებათა საფუძვლიანი შესწავლა, რის მიცემაც შეუძლია მხოლოდ უმაღლეს და არა საშუალო სასწავლებელს“.¹⁵⁵ თუმცა ამისდა მიუხედავად სახელმწიფო უწყებები მაქსიმალურად ცდილობდნენ ამ პრობლემის მოგვარებას და ყველა ტიპის სკოლების და უმაღლესი სასწავლებლების გახსნას. რადგან სასოფლო-სამეურნეო განათლების გავრცელება აუცილებლობას წარმოადგენდა ქართული ეკონომიკის სამომავლო განვითარებისთვის. „ჩვენ ღარიბნი ვართ არა მარტო იმიტ, რომ ცოტა მინები

¹⁵⁵ სცსა, ფ. 1861, აღნ. 1, საქ. №533, ფურც. 5

გვაქვს, არამედ იმითაც, რომ არ ვიცით მინის დამუშავებაც. დიდი მნიშვნელობა აქვს მინის დამუშავების ცოდნას. ავიღოთ მაგალითად ისეთი ქვეყნები, როგორიც არის გერმანია. აქ უკეთესად არის საქმე დაყენებული და მინას მეტ ნაყოფს აღებინებენ. ასეთი ცოდნის გავრცელება არის აგრონომიული განყოფილების საგანი.“¹⁵⁶

1918 წელს იოსებ გულისაშვილი გაზეთში „სამშობლო“ წერდა: „ახალ ცხოვრებას ახალი გზა და მსვლელობა ეჭირვება. ჩვენმა ახალმა თაობამ გადაწყვიტა შექმნა ქართული უნივერსიტეტისა. სწავლა-განათლება უნდა იყოს მასიური, დემოკრატიული და არა კუთვნილება მრჩეველთა. იმ დროს, როდესაც ერთი და ორი პროცენტი იღებს უმაღლეს განათლებას, ოთხმოცდაცხრამეტი პროცენტი იძულებულია სიბნელეში და სიბეჩავეში ღაფოს თავისი დღენი. აი სწორედ ამ დროს მისწრებაა ქართველი ერისთვის ერთი კი არა, სამი და ოთხი მშვენივრად მომზადებული საოსტატო სემინარიები. საიდანაც უნდა იგზავნებოდეს ხალხში ცოდნით აღჭურვილი მასწავლებლები. ისიც არა მარტო სქოლასტიურ მნიგნობრობით, არამედ სოფლის მეურნეობის ცოდნით შეიარაღებულნი, ცოტა რამ სამედიცინო და

¹⁵⁶ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. №21, ფურც. 4

სხვა პრაქტიკული ცოდნით, დანესდეს სოფლად საცდელი მინდვრები, სანერგეები და სხვა“.¹⁵⁷

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამ მრავალი კარდინალური პრობლემის გადაჭრა დააყენა დღის წესრიგში. გარდა იმისა, რომ პოლიტიკური თუ კულტურული ელიტის მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა ეროვნული ღირებულებების შენარჩუნება და ახლებური ფორმით აღორძინება-განმტკიცება, ამას ემატებოდა სახელმწიფო ინსტიტუციების ჩამოყალიბება და საზოგადოებაში მათი მნიშვნელობის დასაბუთება.

როგორც აღვნიშნეთ და როგორც განხილული მასალა მოწმობს, განათლების ფაქტორი გახდა დამოუკიდებელი და თავისუფალი საქართველოს ერთ-ერთი ამოსავალი პრინციპი, რომელიც ქვეყნის ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროს დაუკავშირდა. განათლებამ გარდა საყოველთაო დატვირთვისა შეიძინა ეროვნული, ეკონომიკური, სახელმწიფოებრივი ფუნქცია და პირდაპირ თუ ირიბად ახლად თავისუფლებამოპოვებული ქართული სახელმწიფოს შემადგენელი ნაწილი გახდა. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ალექსანდრე ჯაბადარის მოსაზრება: „აღიარებული დამოუკი-

¹⁵⁷ იოსებ გულისაშვილი, პროვინციელის ფიქრები, გაზეთი, სამშობლო, 1918, № 7, გვ. 4

დებლობა საქართველოსი არის პირველი გვერდი საქართველოს ახალი ისტორიისა. თუ ეს არის დასაწყისი საქართველოს აღორძინებისა, ამავე დროს ეს იქნება ქართველთა პოლიტიკურ და ეკონომიურ დამოუკიდებელ ცხოვრების უნარის მაჩვენებელი მომავალში. დამოუკიდებლობის შენარჩუნება და ჩვენი გაძლიერება ჩვენს ხელთ არის, ჩვენს მუშაობაზე არის დამოკიდებული. გათავდა პოლიტიკის წარმოება, უნდა გათავდეს კინკლაობა პარტიულ ნიადაგზე. ახლა საჭიროა შეერთებული მხნეობით, ცოდნით და სამშობლოსადმი მუშაობა, მუშაობა დღე და ღამე, მუშაობა ინტენსიური ყოველ დარგში. თუ გვინდა შევინარჩუნოთ დამოუკიდებლობა და დავიკავოთ საპატიო ადგილი კულტურულ სახელმწიფოთა შორის, ჩვენ უნდა შევქმნათ საკუთარი მრეწველობა, ჩვენმა ერმა უნდა შექმნას საერო სიმდიდრე. ერმა თავისი თავი უნდა შეინახოს თავისივე მეურნეობით, ამავე მეურნეობამ უნდა მისცეს მას საშუალება კულტურული განვითარებისათვის. რამდენად უკვე იქნება მონყობილი მეურნეობა, იმდენად მეტად განვითარდება ერი, როგორც კულტურულად, აგრეთვე პოლიტიკურად. ჩვენი მომავალი, ჩვენი კეთილდღეობა ჩვენზეა დამოკიდებული“.¹⁵⁸

¹⁵⁸ ალ. ჯაბადარი, სახალხო მეურნეობის შექმნა-განვითარება, გაზეთი, საქართველო, 1920, №40, გვ. 4

ნოე ჟორდანია მემუარებში წერს: „ჩვენმა სოციალიზმა ამ სფეროში მიიღო სპეციალური ქართული ხასიათი. ჩამორთმეული სახნავ-სათესი მიწები გადავეცით გლეხობას კერძო საკუთრებად, რაიცა ეწინააღმდეგებოდა სოციალისტურ დოქტრინას. ამ აზრის ვიყავით ჩვენ თავიდანვე, პარტიული შენობის დაწყებიდანვე. წინანდელ ჩვენს საბუთებას, წმინდა ეკონომიური ხასიათისას, ახლა მიემატა ნაციონალური ხასიათის საბუთებიც. ჩვენი ხელმძღვანელი აზრი იყო საქართველოს მცხოვრებთა დიდ უმრავლესობას – გლეხობას დაენახა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობამ მას მოუტანა მიწა, მისცა ცხოვრების ახალი საშუალებანი. ასე რომ, აგრარული რეფორმა გახდა უაღრესად ნაციონალური რეფორმა ჩვენში“.¹⁵⁹

ხელისუფლების წარმომადგენლები ცდილობდნენ გაეკრიტიკებინათ საზოგადოებაში არსებული უარყოფითი ჩვევები, რათა ხელი შეწყობოდა ეკონომიკის სრულფასოვან განვითარებას პრაქტიკული თალსაზრისით. ამასთან დაკავშირებით ერთი ქართველი პუბლიცისტი, საკუთარ მოსაზრებას შემდეგნაირად აყალიბებდა: „... ჩვენებურად დაყენებული ღვინო, რომ საზღვარგარეთ არ გაიყიდება – მე ამაზე არ

¹⁵⁹ ნოე ჟორდანია, ჩემი წარსული, თბილისი, სარანგი, 1990, გვ. 101

ვლაპარაკობ – სახელმწიფო მამულებში ევროპულად დაყენებული ღვინო რომ ასე ფართოდ გამოიტანეს შინა ბაზარზე. ეს არის გასაკვირველი. კარგი მეოჯახე ამ ღვინოსას ერთ წვეთსაც არ დახარჯავდა სახლში და სულ გარეთ ბაზარზე გაიტანდა გასაყიდად, მასზე განეული ხარჯების ასანაზღაურებლად, მაგრამ ჩვენში ასე არ იქცევიან. თითქოს უნდოდეთ ჩვენი ხალხის გემოვნების გათაქიზება დაესახოთ პირველ მიზნად. მოგვყავდა ცოტა თამბაქო, რაც გასატანად გამოდგებოდა, მაგრამ მისი მოყვანაც შემცირდა და თუ რამ ძველი სადმე იყო ისიც დალჰა. მაგრამ განა მხოლოდ ესენი? – სათბობი მასალა მოგვეპოვება აუარებელი, ჩვენ იგი ვერ გამოგვიყენებია და სულ აღმოსავლეთის დარიანობაზე ვაშენებთ ჩვენს იმედებს. ჩვენი რკინა შეგვეძლო გვექონოდა რამდენიმე ათეულ წლების განმავლობაში მაინც, – მისი გამოყენება ვერ მოვახერხეთ. აუარებელი ხე-ტყე გვაქვს და დანგრეულ გორში სანყალ ხალხისთვის საკმაო თავშესაფრები მაინც ვერ აგვიშენებია. შუშის ქარხნები არსებობს ჩვენში დიდი ხანია, მაგრამ ფანჯრებში ჩასასმელი შუშები მაინც არა გვაქვს და ვერც წყლის სასმელი ჭიქები გაგვიკეთებია. ცეცხლუპოვარი აგური, ქალაღლი, მელანი, კალამი... რა ვიცი, რა უნდა ახსენოს ადამიანმა რომ ყოველდღიურ საჭიროებიდან, რომლის გაკეთებაც

ჩვენში ადვილი შესაძლებელია და არ კეთდება. რაშია საქმე? რომ ქვეყანას ყურები გამოვუჭედეთ, რომ დალოცვილ საქართველოში ყველაფერი მოიპოვება და მხოლოდ თითის გაქნევაა საჭირო, რომ ყველაფერი თავსაყრელი გვქონდეს. არ გვეყო რამდენსაც ვაქნევთ ამ ჩვენს ენას სალაპარაკოდ, ეხლა ცოტა ხელფები გავანძრიოთ და ჭკუა სამოქმედოდ ავამუშაოთ, არა გვაქვს კაპიტალი? ნუთუ ნახევრად სოციალისტურ სახელმწიფოში ამ უბრალო საქმეების გაკეთება გაჭირდა, რომელსაც უცხო კაპიტალი არც კი დასჭირდება. შესაფერ ცოდნით აღჭურვილი ხალხი არ გვყავს? ჩვენ საკმაოდ მოგვეპოვებიან მომზადებული ინჟინრები თითქმის ყოველნაირ დარგიდან, რომლებიც, სამნუხაროდ თითქმის სულ ადმინისტრაციულ სამსახურზე ირიცხებიან. ესენი ყველანი ტექნიკურ საზოგადოებაში არიან თავმოყრილნი. და ბოლოს ჩვენ უნივერსიტეტი გვაქვს! რას წარმოადგენს უნივერსიტეტი, შენობას თუ მეცნიერთა კრებულს? რად არის უნივერსიტეტი თითქოს გარიყული ცხოვრებიდან, რატომ არავითარ მონაწილეობას არ იღებს სახელმწიფო მრეწველობის და ეკონომიურ აღორძინებაში. მართალია, უნივერსიტეტი წმინდა მეცნიერებას უნდა ემსახუროს, მაგრამ ჯერ თავიდათავიო ნათქვამია. თუ სახელმწიფო და ხალხი

ფიზიკურად არ იარსებებს, რად უნდა მას მეცნიერება ან როგორ უნდა იმეცნიეროს მან“.¹⁶⁰

სკოლის და განათლების ფუნქცია მნიშვნელოვნად გაიზარდა საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში. გარდა ზოგადი განათლების მიღებისა სკოლას დაეკისრა ეროვნული, ეკონომიკური ფუნქცია, რომლის მეშვეობით უნდა მომხდარიყო საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება და ისეთი მიმართულებით წარმართვა, რასაც შედეგად სახელმწიფოებრივი ინსტიტუციების და ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განმტკიცება მოყვებოდა. „სკოლის საშუალებით უნდა ვრცელდებოდეს ხალხში არა მარტო საზოგადო განათლება, არამედ სასარგებლო სასოფლო-სამეურნეო და სახელოსნო ცოდნაც. ეს ცოდნა ხელს უწყობს ხალხის ეკონომიურ მდგომარეობას. ამიტომ პირველ საჭიროებად უნდა ჩაითვალოს გახსნა ისეთი სასწავლებლებისა, რომლებიც გაავრცელებენ ხალხში სასოფლო-სამეურნეო და სახელოსნო ცოდნას. გორის მაზრაში ამ თავითვე საჭიროა გაიხსნას ერთი სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელი, რომელიც მისცემს თავის მოწაფეს საჭირო თეორეტიულ და პრაქტიკულ ცოდნას და ამასთან იქნება ხელმძღვანე-

¹⁶⁰ სცსა, ფ. 1830, აღნ. 1, საქ. №21, ფურც. 23-24

ლი ორგანო სამაზრო ერობისათვის მის სასოფლო-სამეურნეო მოღვაწეობაში“.¹⁶¹

მართალია აღნიშნული საკითხი აქ გორის მაზრის მაგალითზეა განხილული, თუმცა სასოფლო-სამეურნეო განათლების საჭიროების დასაბუთება ახალი მოვლენა 1918-1921 წლების საქართველოში ნამდვილად არ იყო და როგორც განხილული მასალა მოწმობს, ყოველივე ამას საფუძველი უფრო ადრეც ეყრება.

აუცილებელ საჭიროებად მიიჩნეოდა სახელოსნოების გახსნა, რომელიც შესაფერისი ცოდნით აღჭურვილ მოსწავლეებს მოამზადებდა, რაც საბოლოო ჯამში მიმართული იყო იმისკენ რომ ქვეყანას ეკონომიკური პოტენციალის განვითარების საკითხში სპეციალისტები ჰყოლოდა და რაც შეიძლება, მრავალრიცხოვანი. „უპირველეს ყოვლისა საჭიროა ორი სახელოსნო: ერთი რკინის დასამუშავებელი და მეორე ხის დასამუშავებელი. ამ ორ საგანს – რკინას და ხეს ისეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოთ ადამიანის და კერძოდ, სოფლის მეურნეობის ცხოვრებაში, რომ საჭიროა თითქმის ყველა ადამიანმა იცოდეს მათი ასეთი თუ ისეთი დამუშავება. სოფლის მეურნისათვის კი ასეთი ცოდნა აუცილებელი საჭიროებაა.

¹⁶¹ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №273, ფურც. 50-51

ცოტაოდენი სასოფლო-სამეურნეო ცოდნა შეიძლება გავრცელდეს ხალხში, პირველდანყებითი სახალხო სკოლების საშუალებითაც. ამისათვის საჭიროა, ამ სკოლების მასწავლებელი იყვნენ აღჭურვილი შესაფერისი ცოდნით და რომ მასწავლებლებდ შეეძლოთ ასეთი ცოდნის შექმნა, უნდა იმართებოდეს თვითეული მაზრის ერობის მიერ კურსები ზაფხულობით. რასაკვირველია, ამ გზით გავრცელებული სასოფლო-სამეურნეო ცოდნა ვერ შეედრება იმ ცოდნას, რომელსაც გაავრცელებს ხალხში სპეციალური სასოფლო-სამეურნეო მასწავლებელი, მაგრამ ვიდრე გაიმართებოდეს მაზრაში საკმაო რიცხვი სპეციალური მასწავლებლებისა, მაგალითად, ამ გზით გავრცელდეს ხალხში ცოდნა მებოსტნეობისა, მებაღეობისა, მეფუტკრეობისა, ყვავილების მოშენებისა და სხვა... ამისთვის საჭიროა სკოლას ჰქონდეს ალაგი და ჰყავდეს მცოდნე მასწავლებელი“.¹⁶²

ამავე საქმეში დაცულია საინტერესო ინფორმაცია ამერიკის შეერთებული შტატების შესახებ და შედარებული საქართველოსთან. მოტანილი მასალა მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ აქ განხილული საკითხის საქართველოს სისტემის მორგებაზეა გათვლილი. სხვადასხვა მოვლენებისადმი ამგვარი დამო-

¹⁶² სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ. № 273, ფურც. 51

კიდებულება უცხო არ იყო ქართული პოლიტიკური თუ კულტურული ელიტისათვის. მათ ხშირად მოყავდათ მაგალითები ევროპის თუ ამერიკის ცხოვრებიდან და ამის საშუალებით ქართულ საზოგადოებას მოუწოდებდნენ მიეხატათ აქ დანერგილი ახალი სტანდარტებისათვის და საქართველოს სინამდვილისთვის მოერგოთ. განსაკუთრებით ხშირი იყო შედარებითი ანალიზის გაკეთება განათლების სფეროში, რადგან აღნიშნული საკითხი მეოცე საუკუნის დასაწყისის და კერძოდ, 1918-1921 წლების ერთ-ერთ მთავარ ამოსავალ პრინციპს წარმოადგენდა. „...როგორც იქცევიან ჩრდილო ამერიკაში ცენტრალური მთავრობა და ადგილობრივი რომელიმე შტატის მთავრობა. იქ ეს ორი მთავრობა თითქოს ერთმანეთს ეჭიბრებიანო სკოლების მატერიალურად უზრუნველყოფის საქმეში. დიდ ფულს ხარჯავს სკოლებზე ცენტრალური მთავრობაც და ადგილობრივიც. მშვიდობიანობის ხანებში /როცა ომი არ არის/ ამერიკაში ცენტრალური მთავრობა სკოლებზე ხარჯავს ორჯერ მეტს, ვიდრე ჯარზე და ფრონტზე. ამერიკელების ასეთი საქციელი მომდინარეობს იმ რწმენისაგან, რა რწმენითაც იყვნენ გამსჭვალული ამერიკის რესპუბლიკის დამაარსებელი და სახელმწიფო მოღვაწენი – ვაშინგტონი, ფრანკლინი და სხვები. ისინი ღრმად იყვნენ დარწმუნებული, რომ განათლების

ფართო გავრცელება არის ერთადერთი საშუალება საზოგადოებრივი თავისუფლების განმტკიცებისა და საზოგადოების კეთილდღეობის უზრუნველყოფისა და ცოდნისა და ამიტომ ცოდნის ფართო გავრცელება მათ მიაჩნიათ და ამერიკაში ეხლაც მიაჩნიათ აუცილებლად. სახალხო განათლებას იქ უყურებენ, როგორც უდიდეს საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ საქმეს და ამიტომ არ ზოგავენ: ამ საქმისათვის არაფერს: არც ფულს, არც მინას და არც ტყეს... იგი ჰკრეფს სტატისტიკურ ცნობებს როგორც ამერიკაში, ისე საზღვარგარეთ სწავლის საქმის საუკეთესო მონაცემების შესახებ და ამ ცნობებს ავრცელებს სკოლებში“.¹⁶³

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ სახელმწიფოს მთავარ მიზანს წარმოადგენდა საგანმანათლებლო სივრცის ახალ განზომილებაში გადაყვანა, რომლის ფარგლებში ასევე გათვალისწინებული იყო სამეურნეო ცოდნის ამაღლება ქვეყნის ეკონომიკის გასაძლიერებლად. „მხოლოდ სასოფლო მეურნეობის მაღლა აწევით დავეხმარებით ჩვენ როგორც რესპუბლიკის, ისე მის მოქალაქეთა 90%-ს ჩვენს გლეხობას და ღრმად ჩაუნერგავთ მას გულში, რომ სტატისტიკა დგება არა მარტო მათზე გადასახდების გაწერის მიზნით, არამედ მათი

¹⁶³ სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ. №273, ფურც. 51

შრომის მაღლა ასაწევათ, მათი ეკონომიური მდგომარეობის გასაძლიერებლად.“¹⁶⁴

ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის მოხსენებიდან ევროპაში კომერციული სააგენტოების შესახებ, გამომდინარეობს შემდეგი: „ჩვენი ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის ჩვენ ახლავ მჭიდრო კავშირი უნდა დავიჭიროთ ევროპის სახელმწიფოებთან. მართალია, ჩვენი რესპუბლიკა ფორმალურად კიდევ არ არის ცნობილი, მაგრამ იმის ფაქტიურ ცნობის შემდეგ დიდი ნაბიჯია წინ გადადგმული; ყოველ შემთხვევაში ამ უკანასკნელი თვეების განმავლობაში დამოკიდებულება ევროპის სახელმწიფოებთან გაუმჯობესდა და, თუ ამ რამდენიმე თვის წინათ უსასტიკეს ბლოკადას განვიცდიდით, ახლა მისვლამოსვლა მაინც გაადვილებულია. ამასთანავე თვით ევროპა, რომელსაც მეტი ესაჭიროება ნედლი მასალა, მიილტვის ჩვენსკენ და ეს გარემოება ჩვენ უნდა გამოვიყენოთ, სანამ იგი, ევროპა, ან თვით შიგნით არ შეუქმნია ნედლი მასალის წარმოება ან სხვა ქვეყნებთან არ დაიჭერს მჭიდრო კავშირს.“¹⁶⁵

სკოლის და მეცნიერების განვითარების აუცილებლობაზე საუბარი იყო თითქმის ყველა ჟურნალში

¹⁶⁴ სცსა, ფ. 1861, აღწ. 1, საქ. №418, ფურც. 10

¹⁶⁵ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №20, ფურც. 28

თუ გაზეთში. საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ცდილობდა ეს პრობლემა ხალხის მასებამდე მიეტანა და მოსახლეობა დაერწმუნებინა განათლების მიღების და გავრცელების აუცილებლობაში. „თანამედროვე ცხოვრებისა, მრენველობა-ვაჭრობისა და კულტურის მოთხოვნილებანი დღითიდღე იზრდება, მრავალფეროვანდება და მეცნიერებას ათას გვარ საკითხებს აძლევს, ამ კითხვების ახსნა კი მათ ზედ მიწვევით შესწავლას თხოულობს და ამ გვარად თვით მეცნიერებაც ფართოვდება, იზრდება. მეცნიერების ათას დარგებად დაყოფა ხელს უწყობს სხვა ახალ მეცნიერებათა შექმნას, რაც თავის თავად ნაყოფია ჩვენის მსწრაფლმავალის ცხოვრებისა: კაცის მოქმედების ყოველივე დარგი, გინა ხელობა დღეს მეცნიერულ ნიადაგსა თხოულობს. დურგალი, ხარაზი, თერძი, კალატომი და ყველა სხვა ხელობის კაცი, რომლებიც წინად მარტო გამოცდილებითა სწავლობდნენ ხელობას, ახლა აღარა კმაყოფილდებიან მარტოდენ გამოცდილებით. დღეს მათ აქვთ განსაკუთრებული ჟურნალ-გაზეთები, აქვთ მთელი ბიბლიოთეკა, სადაც აღწერილია თითოეულ ხელობის გაუმჯობესებული პირობანი. თვით მინის მუშა გლეხიც კი აღარ კმაყოფილდება მამა-პაპურის ჩვეულება-იარაღებით. იგი კითხულობს ათასგვარ

სამეცნიერო წიგნებს მეურნეობის შესახებ, რათა თავისი შრომა ნაყოფიერი და მეტსარგებლიანი ჰყოს.“¹⁶⁶

1897 წელს, საყოველთაო აღწერის ციფრების თანახმად, ქუთაისის გუბერნიაში ითვლებოდა 868 766 ქართველი, ამათგან წერა-კითხვის მცოდნე (ორივე სქესისა) იყო – 122 891 ანუ 14,2 %; ტფილისის გუბერნიაში ქართველების საერთო რიცხვი იყო 467 631, ამათგან წერა-კითხვის მცოდნე (ორივე სქესისა) 66 211 ანუ 14,1 %. საერთოდ ორსავე გუბერნიაში მცხოვრებ 1 336 397 ქართველში წერა-კითხვა იცოდა 189 102 ანუ 14,2 %-მა. როგორც ხედავთ, წერა-კითხვის მცოდნე მცხოვრებთა მხოლოდ მეშვიდედი ნაწილი ყოფილა, – მეტი არა და მართო წერა-კითხვის ცოდნა ხომ არაფერი საბუთია ადამიანის სწავლა-განათლებისა. იმავე აღწერის ცნობებით 1897 წელს მთელ საქართველოში ყოფილა მხოლოდ 12867 ადამიანი (მცხოვრებთა 0,9 %), რომელთაც პირველდანიეებითვე უმაღლეს სკოლებში ჰქონიათ სწავლა დასრულებული.¹⁶⁷

საქართველოს მთავრობა განათლების სამინისტროს დაწესებულებათა და სასწავლებლების უფროსებს მოუწოდებდა: „1920/21 წლის ბიუჯეტის შესადგენად საჭიროა განათლების სამინისტროს ყველა დაწე-

¹⁶⁶ ევროპული XX საუკუნე, თბილისი, 2019, გვ. 152

¹⁶⁷ ევროპული XX საუკუნე, თბილისი, 2019, გვ. 150

სებულებებისა და სასწავლებლის ხარჯთაღრიცხვა. ამიტომ წინადადებას გაძლევთ დაუყოვნებლივ /არა უგვიანეს ამა წლის 5 თებერვლისა/ წარმოადგინოთ 1920/21 წლის ხარჯთაღრიცხვა.

სახელმძღვანელოდ გაცნობებთ, შემდეგს: 1. თანახმად საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ კანონისა, 1919 წლის 31 იანვარს, საბიუჯეტო და საფინანსო წლის დასაწყისად მიღებულია პირველი ივნისი და მის დასასრულად შემდეგი წლის ოცდათერთმეტი მაისი. 2. ხარჯთაღრიცხვის შედგენის დროს აუცილებელივ საჭიროა იხელმძღვანელოთ მთავრობის მიერ დამტკიცებული შტატებით. 3. შტატგარეშე საჭირო თანხების შესახებ ცნობები წარმოდგენილ უნდა იქმნას ცალკე განმარტებით ბარათში. 4. მოსალოდნელი შემოსავალი /სპეციალურ თანხებისა, ერობათა და ქალაქის თვითმმართველობისაგან აღნიშნული უნდა იქმნას შეძლებისდაგვარად სწორად. 5. ვინაიდან სასწავლო წლის განმავლობაში სამინისტროს ბიუჯეტში არავითარი ცვლილების შეტანა არ შეიძლება, ხარჯთაღრიცხვა ნავარაუდევია უნდა იქმნას მომავალი საბიუჯეტო მთელი წლისათვის. 6. ხარჯთაღრიცხვაში არ უნდა იქმნას შეტანილი დეკრეტებით დაწესებული თანხები, რომელთა კრედიტებიც იხსნება ცალკე უწყებებით. 7. ვინაიდან ხუთწლეულების თანხებისათვის

/საშუალო და უმაღლეს პირველდანიეებითი/ ცალკე მუხლი არ არსებობს, იგი შეტანილ უნდა იქმნას სასწავლებლის პირად შემადგენლობისათვის საჭირო თანხაში. 8. იმ საშუალო სასწავლებელთა ხარჯთაღიხვა, რომელიც ჯერ-ჯერობით არ გამოჰყოფიათ უმაღლეს დანიეებითი სკოლა, უნდა შესდგეს მთლიანად – პირველ ოთხ კლასისათვის უმაღლეს დანიეებითი სკოლებისათვის დანიესებულ ნორმების მიხედვით. /გამგებლობა და სხვა საჭირო ხარჯები ნაანგარიშევი უნდა იყოს საერთოდ/.¹⁶⁸

განათლების სამინისტროს წარმომადგენლის მოხსნებისა და ერობათა შორის ურთიერთ დამოკიდებულების შესახებ თემისებიდან და დასკვნებიდან ვიგებთ შემდეგს: „განათლების სამინისტრო საკითხს აღნიშნული დამოკიდებულების შესახებ ყოფს ორ ნაწილად: 1. პირველი ეხება დამოკიდებულებათა პრინციპიალურ მხარეს, ძირითად დებულებებს, რომელნიც უნდა შემუშავებულ იქმნას სამინისტროს მიერ და დამტკიცებული კანონმდებლობის წესით დამფუძნებელი კრების მიერ. ამ რიგად იგი შევა რესპუბლიკის საკონსტიტუციო კანონებში. 2. ხოლო მეორე შეიცავს სკოლების თვითმმართველობათა ხელში გადასვლით გამოწვეულ ახლანდელს მდგომარეობას, რომელიც მოით-

¹⁶⁸ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №14, ფურც. 5

ხოვს სამინისტროსაგან კონკრეტული შემთხვევების მიხედვით შესაფერ პრაქტიკულ ზომების მიღებას. განათლების სამინისტრომ თავის მსჯელობას პრაქტიკულ საშუალებათა შესახებ დაუდო ორი ძირითადი საფუძველი, ორი პრინციპი: 1. დაბალ სკოლას დღეს ფაქტიურად ინახავს სახელმწიფო ხაზინა; სამინისტრო არის ყოველწლიური ხარჯთაღირცხვის შემდგენი და განმანაწილებელი საზოგადოებრივ თვითმმართველობათა შორის. 2. საყოველთაო სასკოლო განათლებას ხელმძღვანელობს მთავრობა და ახორციელებს ერობათა საშუალებით. გამოდის რა ამ დებულებათაგან, სამინისტრო სამართლიანად სცნობს რომ სკოლის ხელმძღვანელობა და საერთო კონტროლი დარჩეს მთავრობის ხელში. ამიტომ მას საჭიროდ მიაჩნია: 1. დღევანდელი სახალხო სკოლების ინსპექტორები დარჩნენ მანამდე, სანამ არ მოხდება მათი კანონიერი ლიკვიდაცია. 2. ინსპექტორები არიან სამინისტროს წარმომადგენელი, უწევს სკოლებს მეთვალყურეობას სწავლა-აღზრდის მხრივ, ანხორციელებენ სამინისტროს კონტროლს და ერობასთან დამოუკიდებლად უდგენენ მის მოხსენებებსა და ანგარიშებს. ინსპექტორები არ ერევიან სკოლის საადმინისტრაციო და სამეურნეო საქმეებში. 3. სამინისტრო გამოსთქვამს სურვილს, რომ დღევანდელი ინსტრუქტორები, შეძლებისდაგვარად, იყვნენ აღჭურ-

ვილნი უმაღლესი განათლებით და ჰქონდეთ შესაფერისი პედაგოგიური სტაჟი. იშვიათ შემთხვევაში ინსტრუქტორის განათლების ცენზი უნდა იყოს არა ნაკლებე სამასწავლებლო ინსტიტუტისა, თვითონ კი მას ჰქონდეს 8-10 წლის პედაგოგიური პრაქტიკა. 4. ახალი დებულების შემოღებამდე ინსტრუქტორებს ჯამაგირობით აკმაყოფილებს ერობა. 5. ერობის ხელში გადადის ეროვნებათა სკოლებიც. 6. ერობას აქვს უფლება გახსნას თავის რაიონში საკუთარის ხარჯით სასწავლებელი მხოლოდ სამინისტროს მიერ შემუშავებულის სასკოლო ქსელის მიხედვით, რათა დაცული იქმნას სისტემის წესი და მთლიანობა.“¹⁶⁹

საქართველოს ხელისუფლება ნათლად აცნობიერებდა, რომ ქვეყანას გააჩნდა ეკონომიკური და სამეურნეო პოტენციალი. მთავარი იყო ამ ყოველივეს ათვისება. „საჭირო არ არის იმის მტკიცება, რომ ჩვენ ეკონომიურად და ფინანსიურად მეტად ცუდ მდგომარეობაში ვიმყოფებით, ამ მდგომარეობის გამოკვეთება ძნელია და მის გასაუმჯობესებლად ძლიერ ცოტა კეთდება. საქართველოს ტერიტორიაზე დიდძალი საქონელი მოიპოვება, რომლის რიგიანად, მიზანშეწონილად მოხმარებით დიდ სამსახურს გაუნწვდით ჩვენს სამშობლოს დიდგანცდის ხანაში. მაგრამ ყველა ეს

¹⁶⁹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №26, ფურც. 17

ქონება გაფანტულია და ამას ჩვენ ვერ ვიყენებთ ისე, რომ ვალიუტის შექმნისათვის და უცხოეთიდან საჭირო საქონელის შემოტანისათვის მათი საშუალებით მოგვეცეს ცოტა შეღავათი მაინც. დღეს ვილაცხვები სახელმწიფოს ინტერესებთან მიზანშეუწონლად კრეფენ ამ ქონებას და ნაწილ-ნაწილად გააქვთ საზღვარგარეთ; შემდეგ მათ რამე ისევ შემოაქვთ საზღვარგარეთიდან – ეს მხოლოდ სპეკულაციის სახით.

თუ ასე გაგრძელდა, ცოტა ხანში ეს საქონელი ხელიდან გამოგვეცლება და არ გვექნება არავითარი ვალიუტა უცხოეთში საქონლის შესაძენად. ასეთი მდგომარეობა ჩვენთვის ეკონომიურად დამარხვა იქნებოდა და მთავრობამ ყოველივე ზომა უნდა მიიღოს, რომ ის საქონელი, რომელიც მოიპოვება ჩვენს ტერიტორიაზე სახელმწიფოს ინტერესებთან მიზანშეუწონილად იქნეს გამოყენებული. ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა მთავრობას ქონდეს ცოტა მაინც თანხა.

ამიტომ საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიას აუცილებელ საჭიროებად მიაჩნია დეკრეტის ძალით მთავრობას სასწრაფოდ გადაეცეს არა ნაკლები ოცი მილიონი მანეთისა და დაევალოს მას ამ საქმის სასურველად დაუყონებლივ მოწყობას შეუდგეს. ამ მოსაზრე-

ბით კომისია წარმოუდგენს დამფუძნებელ კრებას ხსენებულ დეკრეტისას და სთხოვს მის დადასტურებას“.¹⁷⁰

ჩვენი რესპუბლიკის ფინანსური ვითარება ისეთია, რომ აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს შემოსავლის ახალი წყაროების გამოძებნა. იმის ფიქრი, თითქოს ჩვენ შევძლებდეთ, სანამ ცხოვრება ნორმალურ პირობებში ჩადგებოდეს, ხარჯების გადასახადებით დაფარვას, არ შეიძლება. პირდაპირ და არაპირდაპირ გადასახადების წყარო ამოწურულია; მომატება გადასახადებისა აღარ მოხერხდება. ამიტომ ბიუჯეტში ჩვენ შევიტანეთ ისეთი არაჩვეულებრივი შემოსავალიც კი, როგორცაა მიწის ფონდის კერძო საკუთრებათ გადაცემისაგან მოსალოდნელი შემოსავლის სავსებით გამართლების სრული იმედსაც ვერ ვიქონივით. ცხადია, უნდა ვიზრუნოთ შემოსავლის სხვა წყაროებზედ. ასეთ წყაროდ ფინანსთა უწყება ინახავს მონოპოლიას მთელ რიგ საგნების, რათა ამ გზით ნაწილი იმ მოგებისა, რომელიც კერძო პირთ მიაქვთ სახელმწიფოების ხელში გადავიდეს. უთვალსაჩინოეს ადგილს ამ საკითხში იჭერს ჭიათურის შავი ქვა.

... მხოლოდ დღევანდლამდის მისი ექსპორტი ვერ იყო ჯეროვანად დაყენებული. 1904 წლიდან მოყოლებული 1913 წლამდე საშუალოდ 205 ფირმა ემსა-

¹⁷⁰ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. № 20, ფურც. 14

ხურებოდა შავი ქვის დამუშავებას და მათგან მხოლოდ 8 ფირმას გაჰქონდა შავი ქვა საზღვარგარეთ, მაშინ, როდესაც 197 ფირმა ადგილობრივ ყიდულობდა მას მიუხედავად ამისა ამ დროის განმავლობაში საშუალო რიცხვით 28 ფირმას გაჰქონდა შავი ქვა საზღვარგარეთ. მაშასადამე, ამ 28 ფირმიდან რვა თვითონ ამუშავებდა მადანს, დანარჩენი ოცი კი ადგილობრივ იძენდა და საზღვარგარეთ გაჰქონდა გასაყიდათ. ამ უკანასკნელთ დიდი კავშირი ჰქონდათ ამერიკასთან და ინგლისთან; სახსარი და შეძლება ჰქონდათ რამდენიც უნდოდათ იმდენი გაეტანათ ჩვენი ქვეყნიდან შავი ქვა და ამიტომ მეტად ამცირებდნენ შავი ქვის ფასს, რომ თვითონ გადამეტებული მიღება მიეღოთ. რა თქმა უნდა ამ მოგებიდან მრენველობის გასათართოებლად, მუშათა მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად და კულტურული მიზნებისთვის არაფერი რჩებოდა. მაშასადამე, სწორედ შავი ქვის საზღვარგარეთ გატანაში უნდა გამოიჩინოს სახელმწიფომ თავისი ინიციატივა...

... სახელმწიფო კი აქედან დიდ მოგებას უნდა მოელოდეს, რომლის რაოდენობა შეიძლება დაახლოებით შემდეგი ანგარიშებით გამოვარკვიოთ. 1. საშუალო ანგარიშით წელიწადში საზღვარგარეთ გავა 30 000000 ფუთი მარგანეცი. 2. ადგილობრივ შავი ქვის ფასი ერთი ფუთი სამი მანეთი და ათი შაური ან და

ოთხი მანეთია. 3. გასაყიდი ფასი ფოთში ან ბათუმში ერთი შილინგია /ამ დროს კურსით ოცი მანეთი/.

ადმინისტრაციის შენახვაზე, საკომისიო ხარჯებზე და საქონლის გატანაზე, რომ გასაყიდი ფასის 30% ვიანგარიშით წმინდა მოგება დარჩება ფუთზე ათი მანეთი და სულ 300 მილ. მანეთი. აქედან ცხადია, შავი ქვის საზღვარგარეთ გატანის სახელმწიფოს მონოპოლიათ გამოცხადებით ჩვენ ხელს შეუწყობთ არა მარტო ბიუჯეტის გაჯანსაღებას, არამედ და უმთავრესად უცხო ვალუტის შეძენას, ჩვენებურ ბონების კურსის გამაგრებას და ერთნაირ საფუძვლის გამოცხადებასაც საკუთარი ვალუტის შესაქმნელად.¹⁷¹

მაგალითად ჭიათურის რაიონში სულ 22 ფირმა ითვლებოდა. აქედან ეკუთვნოდა: ქართველებს – 6 (ამათ შორის უდიდესი იყო ახლად დაარსებული „ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა საზოგადოება“, რომელიც თავის მხრივ აერთებდა რამდენიმე ქართულ ფირმას), გერმანელებს – 2, ინგლისელებს – 2, ბელგიელებს – 1, ფრანგებს – 1, ბერძნებს და სხვებს – 10.¹⁷²

საქართველოს მთავრობისადმი გაგზავნილ მოხსენებაში, სადაც საუბარია სახელმწიფო ბანკის მონ-

¹⁷¹ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №20, ფურც. 23

¹⁷² ვ. კანდელაკი, საქართველოს ეროვნული მემკვიდრეობა, ტ. 2, პარიზი, 1960, გვ. 89

ყობის შესახებ, საინტერესოა შემდეგი: „ ფული და კრედიტი არის ღერძი თანამედროვე მეურნეობის. ამიტომ ბანკები ჩვენს დროში არამც თუ ეკონომიურ სფეროში თამაშობენ უდიდეს როლს, არამედ თვალსაჩინო გავლენას პოულობენ საშინაო და საერთაშორისო პოლიტიკურ საქმეებზედაც.

კერძოდ, ვალუტის საკითხს, სადისკონტო პოლიტიკას და სხვა მრავალ საკითხებს, რომელიც მჭიდროდ დაკავშირებულნი არიან სახელმწიფოს ცენტრალურ ბანკთან, ხშირად გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვთ იმისთვის, თუ რა ხასიათს მიიღებს ვაჭრობა-მრეწველობა სახელმწიფოში და რა გზით წავა იმის მწარმოებელ ძალთა განვითარება. განსაკუთრებით მატულობს ამ მხრივ ბანკის მნიშვნელობა, როცა იმას საემისიო უფლებაც აქვს მინიჭებული, რადგან სწორედ საემისიო პრივილეგია უწყობს ასეთი უფლებით აღჭურვილ ბანკს გახდეს De Facto სახელმწიფოში არსებულ ყველა საკრედიტო დაწესებულებათა ცენტრალურ ბანკათ – „ბანკების ბანკად“ და ხელში აძლევს იმას სადავეს მთელი კრედიტის და ფულის ტრიალს განაწილების და მოწესრიგებისას.

ახლა თითქმის ყველგან სახელმწიფო ბანკების ხელშია საემისიო უფლება. საქართველოშიც ეს ასე უნდა მოხდეს, მით უფრო, რომ საკითხი, თუ ვის უნდა

მიენიჭოს საემისიო უფლება, რომელიც სხვადასხვა სახელმწიფოში სხვადასხვა დროს სადავო ყოფილა ხოლმე, ჩვენთვის უდავოდ არის მისაღები: შეუძლებელია საქართველოს რესპუბლიკაში რამდენიმე საემისიო ბანკი არსებობდეს, ეს უფლება ჩვენში უნდა მიენიჭოს ერთ რომელსამე ბანკს და ასეთი, უეჭველია სახელმწიფო ბანკი იქნება.

... რა ტიპის უნდა იყოს სახელმწიფო ბანკი? სხვადასხვა სახელმწიფოში სხვადასხვანაირად გადაუჭრიათ ეს საკითხი. ინგლისში საემისიო ბანკი სრულიად კერძო სააქციონერო დაწესებულებაა; იგი მოქმედობს თანახმად მისთვის მინიჭებული საემისიო უფლების და საკუთარ წესდებისა და ამ ფარგლებში სავსებით დამოუკიდებელია. იმის მართვა-გამგეობაში მთავრობა არავითარ მონაწილეობას არ იღებს.

რუსეთში სახელმწიფო ბანკი მთავრობის დაწესებულებაა. ძირითადი თანხა აქ სახელმწიფომ დასდო და მართვა-გამგეობაც სრულებით მთავრობის ხელშია. (ასეა საქმე აგრეთვე ბულგარეთში, შვეიცარიაში და ფინლანდიაში). გერმანიაში სახელმწიფო ბანკი სააქციონერო დაწესებულებაა; ძირითადი თანხა კერძო აქციონერებში არის შეგროვილი, მაგრამ ბანკის გამგებლობა სავსებით მთავრობის ხელშია (ასევე არის საფრანგეთში, შვეიცარიაში და სხვა.). ამნაირად,

პრაქტიკამ მოგვცა სამი კლასიკური მაგალითი სახელმწიფო საემისიო ბანკის: ა) სრულიად დამოუკიდებელი, წმინდა სააქციონერო (ინგლისი), ბ) წმინდა სახელმწიფო (რუსეთი) და გ) შერეული-სააქციონერო-სახელმწიფო (გერმანია).¹⁷³

საინტერესო ინფორმაციას გვანვდის სახელმწიფო კონტროლიორის მოხსენება 1918-1919 წლების ბიუჯეტის შესახებ, რომელიც ყოველწლიურად წარედგინებოდა საკანონმდებლო დანესებულებას და რომელიც წინ უსწრებდა საბიუჯეტო წელს. „1. შესახებ ცნობებისა საერთო შემოსავალ-გასავლის აღრიცხვის აღსრულებისათვის გასულ სახარჯთაღრიცხვო ხანაში, 2. აღმასრულებელ ძალის მოქმედების შესახებ ბიუჯეტის შესრულების საქმეში და 3. თვით სახელმწიფო კონტროლის მოქმედება საანგარიშო ხანაში შესახებ იმისა, თუ როგორ ადევნებდა იგი თვალყურს, რათა გამკარგულებელ და აღმასრულებელ ძალებს ემოქმედნათ კანონიერად და ხელმომჭირნედ და აგრეთვე დაცული ყოფილიყო როგორც სათანხო ისე სამასალო სახელმწიფო ქონება.

პირველ და მეორე მუხლებში მოხსენიებული მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება შეიძლებოდა მხოლოდ 1919/20 წლის ბიუჯეტის შესრულების დროს,

¹⁷³ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ.№ 20, ფურც. 178

რადგანაც მხოლოდ ამ ხანის განმავლობაში იყო შემუშავებული სახელმწიფო გასავალ-შემოსავლის ხარჯთაღრიცხვა, მხოლოდ რაც შეეხება 1918 და 1919 წლის ხარჯთაღრიცხვის პირველი მათგანი გაგრძელდა სულ შვიდი თვე დღიდან საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისა, ვიდრე 1919 წლის 1 იანვრამდის, მეორე კი ხუთი თვე /1919 წლის 1 იანვრიდან 1 ივნისამდე/ ე. ი. ახალი 1919-1920 საბიუჯეტო წლის დასაწყისამდე და მასთან ორივე ეს ხარჯთაღრიცხვანი ზოგიერთ თავის მდგომარეობით წარმოადგენდნენ რუსეთის სახარჯთაღრიცხვათა გაგრძელებას და ზოგიერთ შემთხვევებში კი ატარებდნენ შემთხვევით ხასიათს იმიტომ, რომ რუსეთის დაწესებულებათა ლიკვიდაციის შემდეგ არსდებოდნენ საქართველოს რესპუბლიკის დაწესებულებანი, რომელთაგანაც ამ გარდამავალ ხანაში, ყველას არ ჰქონდა აღმოცენების დროს წინასწარ დამტკიცებული შტატები და ხარჯთაღრიცხვა. თუმცა შემდეგში ფინანსთა სამინისტროს მიერ მოეთხოვა ყველა სამინისტროებს 1919 წლის კერძო ხარჯთა განაწილებანი ბიუჯეტის შესადგენად, მაგრამ ეს ცნობები აღმოჩნდნენ უსრულნი და არ ეძლეოდნენ საბიუჯეტო საფინანსო შედარებათა და დასკვნისათვის ამომწურველ მასალას.

მხოლოდ 1919/20 წლის ბიუჯეტი, შეიძლება ჩაითვალოს იმ მასალად, რომელიც იძლევა საშუალებას ვიმსჯელოთ სახელმწიფო შემოსავალ-გასავალთა განწესების შესრულების შესახებ, ზევით მოხსენებულ კანონით განსაზღვრულ ფარგლებში. ამიტომ ამ მოხსენებაში სახელმწიფო კონტროლს არ შეუძლია დაგიხატოს 1918 და 1919 წლების ხარჯთაღრიცხვათა მოქმედება შედარებით მეთოდის მიხედვით და გიჩვენოს რა ციფრებში უნდა იყოს გამოხატული ამ წლების ხარჯთაღრიცხვანი, რაში გამოიხატება შეუსრულებლობა წინასწარ განზრახულ მოლოდინისა და აგრეთვე რითი იყო გამოწვეული უსწორობანი, არის თუ არა იგი საფუძვლიანი და შესაწყნარებელი და ამართლებს თუ არა იგი აღმასრულებელ ძალთა მოქმედებას¹⁷⁴.

1918 წლის 1 ივლისამდე საქართველოს ტერიტორიაზე არსებობდა შემდეგი საკონტროლო დაწესებულებანი: ტფილისის საკონტროლო პალატა, ამიერკავკასიის რკინისგზათა კონტროლი, ქართულ კორპუსის სავალე კონტროლი და ამიერკავკასიის მთავრობის სახელმწიფო კონტროლიორის მთავრობის სახელმწიფო კონტროლიორის კანცელარია. ყველა ამ დაწესებულებებში ირიცხებოდა 360-მდე მოხელე. რეფორმის შემდეგ სამსახურში დატოვებულ იქნა 107 კა-

¹⁷⁴ სცსა, ფ. 1940, აღწ. 1, საქ. № 4, ფურც. 2

ცი, მათ რიცხვში: ქართველები 68%, რუსები 21% და სომხები 11%“. ¹⁷⁵

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო კონტროლი და მისი ორგანიზაცია გამოსახა შემდეგ საერთო ფორმებში: „კონტროლი არის ორგანო სახალხო წარმომადგენლობისა და წარმომადგენს სახელმწიფო მმართველობის ცალკე ნაწილს. მისი ორგანიზაცია კანონით სულ სხვა ტიპით არის მიღებული, ვიდრე აღმასრულებელი ძალის დაწესებულებაა. იმ დროს როცა უკანასკნელი იყოფა სამინისტროებად, სამმართველოებად და ცალკე მისდამი ქვემდებარე ნაწილებად – სახელმწიფო კონტროლი წარმოადგენს ერთს მთლიან სარევიზიო ორგანოს და არ აქვს არავითარი ქვემდებარე ნაწილი ან განყოფილება, რომლებსაც ჰქონდეს მინიჭებული უფლებანი ცალკე დაწესებულებისა. მხოლოდ პრაქტიკულ მოსაზრებათა გამო და აგრეთვე საქმის სიჩქარის და ელასტივობისათვის, კონტროლი იყოფება თავის შინაგან მმართველობაში იმისდა მიხედვით, თუ რა ხასიათს ატარებს შესამოწმებელი და სარევიზიო ანგარიშები, სექციებად, მხოლოდ უკანასკნელნი კი განყოფილებად. ამასთან ერთად, რევიზორების მომზადებისთანავე, ზოგიერთი განყოფილებანი გადადიან ტფი-

¹⁷⁵სცსა, ფ. 1940, აღწ. 1, საქ. № 4, ფურც. 3

ლისიდან სხვა ადგილებში და ამ რიგად შესაძლებელი ხდება დაახლოვება კონტროლისა ანგარიშვალდებულ ადგილებთან.

მმართველობის მხრით სახელმწიფო კონტროლი დაქვემდებარებულია სახელმწიფო კონტროლიორს. მისგან არის დამოკიდებული მიღება თუ დანიშვნა მოხელისა თანამდებობაზედ, გარდა სახელმწიფო კონტროლიორის ამხანაგისა, რომელიც როგორც თვით სახელმწიფო კონტროლიორი ინიშნება და გადაყენებულ იქნება სამსახურიდან პარლამენტის მიერ. ყოველ ცალკე შემთხვევაში, როცა სახელმწიფო კონტროლიორი ითხოვს სამსახურიდან მოხელეს. საქმის მოთხოვნილების თანახმად, გარეშე მისი სურვილისა, სახელმწიფო კონტროლიორი ყოველ ცალკე შემთხვევაში, როცა სახელმწიფო კონტროლიორი ითხოვს სამსახურიდან მოხელეს, საქმის მოთხოვნილების თანახმად, გარეშე მისი სურვილისა, სახელმწიფო კონტროლიორი ყოველ ცალკე შემთხვევაში ითხოვს საერთო საკრებულოსაგან აზრს, მხოლოდ ეს უკანასკნელი არ არის სავალდებულოდ მისაღები მისთვის“.¹⁷⁶

ბორჯომის მამულების ტყის მრეწველობის შესახებ წარმოდგენილი მოკლე მოხსენებიდან ასევე ცხა-

¹⁷⁶სცსა, ფ. 1940, აღწ. 1, საქ. № 4, ფურც. 5

დი გახდა თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ტყის მრეწველობის წარმოებას, და რა დიდი სარგებლის მოტანა შეეძლო მას ხაზინისათვის, თუ კი მისი საქმის ორგანიზაცია გონივრულად და შესაფერისად იქნებოდა მოწყობილი. გლეხების თვითნებობით ტყის გაჩეხვამ საშინელი სახე მიიღო, გაჩეხილია იყო 1000 დესიატინა ტყე.¹⁷⁷

რაც შეეხება ფინანსთა სამინისტროს მონაცემებს, შემდეგში მდგომარეობდა: „1. საფინანსო და საბიუჯეტო წლის დასაწყისად მიღებულ იქმნას 1 ივნისი და მის ბოლოდ შემდეგი წლის 31 მაისი, ბიუჯეტი სდგება თორმეტი თვით. 2. საბიუჯეტო წლის ანგარიში შედგეს საკალენდარო ვადის მიხედვით, ე. ი. თორმეტი თვეულად. 3. გაუქმდეს საშეღავათო ვადები, ხარჯთაღრიცხვის საერთო წესების 36 და 37 მუხლში და სახაზინო პალატის ინსტრუქცია 368 და 369 პარაგრაფებში აღნიშნული ამ უკანასკნელი გაუქმებით. 4. ყველა კრედიტები, რომელნიც 1918 წელს და იმაზე წინა წლებების ხარჯთაღრიცხვათა მიხედვით ჯერ კიდევ არ იქმნენ მოაზრებულნი, დახურულ იქმნან 1919 წლის 1 თებერვალს, გარდა ათ მილიონიან ფონდიდან გასაღებად ნებადართულ კრედიტებისა და აგრეთვე იმ კრედიტთა ასიგნობების, რომელნიც ხაზინებში დარ-

¹⁷⁷სცსა, ფ. 1940, აღწ. 1, საქ. № 4, ფურც. 25

ჩვენ გადაუხდელნი ფულის ნიშნების უქოლობის გამო, უკანასკნელ შემთხვევაში, უსარგებლოდ დარჩენილნი კრედიტები 1919 ლის 31 მაისს დახურულ იქმნას. 5. 1919 წლის პირველ იანვრიდან ვიდრე 31 მაისამდე საგასავალო კრედიტები გაიხსნებიან პარლამენტის მიერ თვიურ თანხების მიხედვით. 6. მიეცეს ფინანსთა მინისტრს უფლება უწყებებისათვის 1919 წლის იანვრის თვეში კრედიტების გახსნისა თვიური საჭიროების რაოდენობის მიხედვით თანახმად მათ, უწყებათა მიერ, ფინანსთა მინისტრისადმი საბიუჯეტო ცნობების მოწოდებისა. 7. დავვალოს ყველა სამინისტროებს საბიუჯეტო 1919/1920 წ.წ. ხარჯის პროექტი წარმოუდგინონ ფინანსთა მინისტრს სამინისტროს 1919 წლის იანვრის დამლევამდე. 8. ფინანსთა მინისტრს ვვალევა წარადგინოს პარლამენტში 1919-1920 წ.წ. საბიუჯეტო პროექტი 1 აპრილისათვის. 9. შემოსავალი აიკრიბება მთავრობის მიერ საერთო შემოსავლის განწესრიგებიდან თანახმად არსებული კანონისა. 10. შტატის და შტატგარეშე ხარჯებისათვის ათმილიონიან ფონდიდან კრედიტების გაღება გაუქმებულ იქმნას. 11. ამ მოხსენების 1, 2 და მე-3 მუხლი წარედგინოს პარლამენტს დასამტკიცებლად.“¹⁷⁸

¹⁷⁸ სცსა, ფ. 1891, აღწ. 1, საქ. №211, ფურც. 18

ფინანსთა მინისტრის მოხსენებიდან: „... გ) შეტანილ იქნას სასწრაფოდ პარლამენტში გადასაწყვეტად საკითხი მთავრობის დადგენილების შესახებ, რომლის ძალითაც ათ მილიონიან ფონდიდან გაღებულ 9 891 261 მან. კრედიტი გაეხსნება ფინანსთა სამინისტროს და ამით შევსებული იქმნეს ხსენებული ფონდი. გ) გამოცემულ იქმნას ამიერკავკასიის ბონები სომხეთსა და აზერბაიჯანთან შეთანხმებით საქართველოს რესპუბლიკის საჭიროებისათვის კიდევ ოთხმოცი მილიონი მანეთისა. ამავე ემისიაში საერთო წესით შემოყვანილ იქმნას რესპუბლიკები კავკასიის მთიელთა კავშირისა და თუ საჭირო იქნა გამოიცეს საქართველოს ხაზინის ბონები ასი მილიონი მანეთი: ერთი, ორი, სამი, ხუთი, ათის, ოცდახუთის, ორმოცდაათის, ასის და ხუთასის მანეთების კუპიურები.¹⁷⁹

1918 წლის 28 ივნისის კანონი სახელმწიფო კონტროლიორის თანამდებობის დაარსებისა: მუხლი 1. დაარსდეს საქართველოს რესპუბლიკაში თანამდებობა კონტროლიორისა. სახელმწიფო კონტროლიორს ირჩევს ეროვნული საბჭო, იგი არ შედის მინისტრთა კაბინეტში და პასუხისმგებელია მხოლოდ ეროვნულ საბჭოს წინაშე. მუხლი 2. უთანხმოებას რესპუბლიკის კონტროლიორისა და მთავრობას შორის არჩევს და

¹⁷⁹ სცსა, ფ. 1891, აღწ. 1, საქ. №211, ფურც. 25

სწყვეტს ეროვნული საბჭო. მუხლი 3. საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მოქმედ კანონების ის მუხლები, რომელნიც ამ დებულებას ეწინააღმდეგება, ამიერიდან გაუქმებულია“.¹⁸⁰

1919 წლის 14 მარტს დამფუძნებელი კრების სხდომაზე ნოე ჟრდანიამ სიტყვით გამოსვლისას აღნიშნა: „საქართველოს ხაზინას დღიდან ბოლშევიკების გადატრიალებისა 1917 წლის ოქტომბრიდან ცალი კაპეიკი არ მიუღია რუსეთიდან, – ადვილად წარმოიდგენთ ჩვენს ფინანსურ გაჭირვებას. ხოლო როცა საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოვაცხადეთ ხაზინა სრულიად ცარიელი იყო. მიუხედავად ამისა, დღემდე სული მინც კი მივიტანეთ ისე, რომ არავითარი საგარეო ვალი არ აგვიღია. მართალია, შემოსავლის წყარო ფინანსიური თვალსაზრისით ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს, მაგრამ ბონების ბეჭდვის მეტი სხვაგზა არ გვქონდა. ამას მოყვა ფულის კურსის დაცემა, ე.ი. გამოცემული ბონები ჩვენი დეფიციტია, საშინაო სესხია, მაგრამ საგარეო სესხი ყველა ამ ვნებას მოგვიტანდა და იმავე დროს უცხო ძალის მოვალე გავხდებოდით. ამავე დროს მთავრობა ღებულობდა ყველა ღონეს მოეწყო გადასახადების ახალი სისტემა, ამკრეფი აპარატი, ახალი დამოუხნები და სხვადასხვა. ყველა

¹⁸⁰ სცსა, ფ. 1891, აღნ. 1, საქ. №75, ფურც. 95

ამ ზომამ საქართველოს დამოუკიდებლობის პირველ შვიდ თვეს მოგვცა 69 044 000 მან. თუ მას რკინიგზის შემოსავალს 27 144 00 მანეთს მივუმატებთ, გამოვა, რომ ხაზინის შემოსავალი პირველ იანვრამდის ყოფილა სულ 96 188 000 მანეთი; ხოლო გასავალი იყო 342 240 000 მანეთი; დეფიციტია 246 086 000, რაიცა დაიფარა ბონების გამოშვებით, იმავე ხნის განმავლობაში ჩვენი საგარეო ვაჭრობა უდრის: შემოვიტანეთ უცხოეთიდან 140 929 260 მან. ხოლო გავიტანეთ 87 494 105 მან. მაშასადამე, ჯამი ჩვენი საგარეო აღებმიცემობისა გასულ წლის უკანასკნელ ექვს თვეს უდრიდა 228 343 336 მანეთს. შმოზიდვა აღემატება გავიღვას 54 435 095 მანეთი. რაიცა აიხსნება იმით, რომ ჩვენ ვსაჭიროებთ უცხო პურს და შაქარს. მთავარი ვაჭრობა გვექონებია უკრაინასთან – უდრის 110 მილ. მან. შემდეგ 6 მილ., სომხეთი – მილიონი და დანარჩენი – 56 მილიონი.¹⁸¹

მრეწველობის მხრით თითქმის არაფერი ახალი არ გაკეთებულა ამ ხნის განმავლობაში, თუ სახეში არ მივიღეთ ტყიბულის ქვანახშირის დამუშავებას რკინისგზების საჭიროებისათვის. აქ, როგორც ხედავთ ვაჭრობა-მრეწველობა და გადასახადთა სისტემა ჯერ კიდევ არ დგას იმ დონეზე, რომ სახელმწიფოს დეფიცი-

¹⁸¹ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. № 81, ფურც. 8

ტი ამ საშუალებიდან დაგვეფარა. მართალია, გვაქვს ერთი დიდი დარგი, რომელზედაც ჩვენ დიდ იმედებს ვამყარებთ, მაგრამ ჯერჯერობით ვი ეს საქმეც ვერ იძლევა საჭირო შემოსავალს. მე მოგახსენებთ სახელმწიფო ქონებაზე. აგრარული რეფორმის წყალობით სახელმწიფოს ხელშია დღეს დაგროვილი ორ მილიონ დესიატანამდე ტყე, ნახევარ მილიონამდე სახნავი მიწები, რვაას ათასამდე საძოვარი, კურორტები თავის სასახლეებით, მადნეული წყლით, მადნები და სხვა. მაგრამ ყველა ეს, როგორც ახალი შემოდებული საჭიროებს შეაფერ მოწყობას, დაყენებას, შესაფერ სამეურნეო საექსპლუატაციო აპარატების შექმნას, რაიცა დიდ ხარჯებს ითხოვს. უწყების ვარაუდით წელს ეს ქონება მოგვცემს 90 მილიონ მანეთს, ხოლო დაიხარჯება 71 მილიონი მანეთამდის. აქ რასაკვირველია ჩათვლილი არ არის სახნავი მიწების გადაცემა გლეხებზე კერძო საკუთრებათ, თანახმად პარლამენტის დადგენილებისა, საიდანაც მოველით არანაკლებ ორას მილიონ მანეთს, რაიცა, რასაკვირველია, ჩვენს ფინანსებს გააუმჯობესებს დროებით, მაგრამ ვერ მოსპობს დეფიციტს. მთავარი ძარღვი ჩვენი სახელმწიფო მოთხოვნილებისა, გარდა თავდაცვისა გარეშე და შინაურ მტერთაგან, არის ფინანსიურ მდგომარეობაში, რის

გამოკვეთება დაგვაყენებს საბოლოოდ მტკიცე, შეურყეველ საფუძველზე.¹⁸²

ჩვენი დამოუკიდებლობის და დემოკრატიის რეჟიმის განმტკიცება მჭიდროდ დაკავშირებულია ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურ აღორძინებასთან, თუ ჩვენ ეკონომიურად არ გავმაგრდით, ჩვენს პოლიტიკურ თავისუფლებასაც ბოლო არ ექნება. ეს ჭეშმარიტება ყველასთვის ცხადია. ჩვენი ქვეყნის ბუნების სიმდიდრე საუკეთესო პირობებს იძლევა სანარმოვო ძალთა განვითარებისათვის, რომ ჩვენი ხალხი შესაფერისი ცოდნით თუ გამოცდილებით იყოს აღჭურვილი. ძველ სკოლაში, სადაც ჩვენი ინტელიგენცია აღზრდილა, გამეფებული იყო კლასიციზმი და ბიუროკრატიული რეჟიმი, სპეციალურ ცოდნას, ბუნების შესწავლას და ბუნების ძალთა გამოყენებას აქ ნაკლები ყურადღება ჰქონდა მიქცეული. დღეს კი ჩვენი ახალი ცხოვრება სწორედ ასეთ განათლებას თხოულობს. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ის ხალხი უფრო მდიდარი და კულტურულია, სადაც პროფესიონალურ და სამრეწველო განათლებას დიდი ყურადღება აქვს მიქცეული. ეს ითქმის არა მარტო დიდ სახელმწიფოების შესახებ, არამედ ისეთ პატარებზედაც, როგორცაა მაგალითად, შვეიცარია, ბელგია, დანია და სხვა. ჩვენ დღეს

¹⁸² სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ. № 81, ფურც. 8

ახალ ცხოვრებას ვინყებთ, შრომის და წარმოების განვითარებას დიდი ყურადღება უნდა მივაქციოთ და ამისთვის კი ხალხში პროფესიონალურ და სამრეწველო ცოდნის გავრცელებას უნდა ვეცადოთ, მაგრამ თუ ჩვენ საკმარისად მომზადებული და უმაღლესი ცოდნით აღჭურვილი სპეციალისტები არ გვყოლია ვერც ერთს ამას ვერ შევასრულებთ. სწორედ ეს მიზანი აქვს დღეს მთავრობას დასახული, როცა დღეს საზღვარგარეთ ახალგაზრდებს აგზავნის სპეციალურ ცოდნის შესაძენათ. დღეს ჩვენ საშუალება გვაქვს ევროპის კულტურას ფართოდ დავეწაფოთ, მეცნიერების, ტექნიკის და ვაჭრობა-მრეწველობის მეთოდებს იქვე გავეცნოთ, სადაც ცენტრია მსოფლიო კულტურის. მდიდრად მოწყობილი ლაბორატორიები, სადაც საუკეთესო მეცნიერები მეცნიერების პრინციპებს ყოველ დღეს ცდას უკეთებენ დიდი სამრეწველო ცენტრები, სადაც ტექნიკის უკანასკნელი განვითარებანი პრაქტიკაში განხორციელებას პოულობენ. ასეთ ალაგებში ტრიალი, სწავლა და დაკვირვება ბევრ რამეს შესძენს ჩვენს ახალგაზრდობას.¹⁸³

კანონი საქართველოს ბონის გამოშვების შესახებ მიღებულ იქნა დამფუძნებელი კრების მიერ 11 ივლისს 1919 წლის დეკრეტის სახით (#101). აი დეკრეტის შინა-

¹⁸³ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. № 52, ფურც. 55-56

არსი: 1. ნება მიეცეს საქართველოს მთავრობას გამოსცეს რესპუბლიკის ბონი სამასი მილიონი მანეთის; 2. საქართველოს რესპუბლიკის ბონი გამოიცეს დროებით, ვიდრე შემოღებულ იქნებოდეს საქართველოს რესპუბლიკის საკუთარი ფული, რომლის საშუალებით ბონი გამოყიდული იქნება; 3. საქართველოს რესპუბლიკის ბონი უზრუნველყოფილია საქართველოს რესპუბლიკის მთელი ქონებით; 4. საქართველოს რესპუბლიკის ბონის მიღება სავალდებულოა რუსეთის ფულის ნიშნებისა და ამიერკავკასიის კომისარიატის ბონის თანაბრად.¹⁸⁴

ნოე ხომერიკი აღნიშნავდა: „ჩვენს რესპუბლიკას აქვს ერთი ფასდაუდებელი სიმდიდრე, რომლის არც ხელის შეხება შიძლება და არც ადვილათ გაზომვა. ეს – მისი გეოგრაფიული მდებარეობაა. საქართველო მსოფლიო გზაჯვარედინზეა გაშენებული. ამას ახლაც ისეთი უდიდესი კულტურული და ეკონომიური მნიშვნელობა აქვს ცხოვრებაში, როგორც წინათ“.¹⁸⁵

ჯერ კიდევ 1909 წელს ჟურნალში „მოსავალი“ ილია წინამძღვრიშვილი წერდა: „უნინ ჩვენ ოთხი კუთ-

¹⁸⁴ ვ. კანდელაკი, საქართველოს ეროვნული მეურნეობა, ტ. 2, პარიზი, 1960, გვ. 69-70

¹⁸⁵ ნ. ხომერიკი, საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდრე, თილისი, 1920, გვ. 45

ხივ მახეში ვიყავით გაბმულნი. ჩენი ძალღონე ჩვენი მტრების მოგერებას უნდებოდა. მართალია, გაჭირვებიდან გამოვედით, მაგრამ ჩვენი შვილების სწავლა-განათლება კი შეფერხდა. ეხლა ყველა მეურნე უნდა ცდილობდეს მისცეს თავის შვილებს სამეურნეო ცოდნაც, რომ შეეძლოთ მათ გააუმჯობესონ ის მამული, რომელიც დღეს ხელათა აქვთ. სამეურნეო ცოდნას იძლევიან სამეურნეო სკოლები, სამეურნეო ჟურნალ-გაზეთები, წიგნები, საცადი მინდვრები და სხვა. მხოლოდ სამეურნეო ცოდნაში გამოცდილ მეურნეს შეუძლია სამეურნეო საქმის კეთილ ნიადაგზე დაყენება თავისა და საზოგადოების სასარგებლოდ. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ყველა ქართველს უყვარს თავისი სამშობლო ქვეყანა. ამისათვის მეურნეს ყოველთვის უნდა ქონდეს მხედველობაში, რომ მამული ხელიდამ იმას არავინ გამოაცალოს, ცარიელზედ არ დარჩეს და მანანნალა არ გახდეს, თორემ შემდეგში ბევრ ცრემლს დაღვრის გატანჯული ცხოვრებით. ცოდნა და შრომა ვაცს ახალისებს, აპატიოსნებს, უნერგავს გულში მამულის სიყვარულს. როგორც ლამპარი უნათებს გზას, უადვილებს შრომას და აძლევს ვაცს ნანარმოებიდამ მეტ ღალას, მეტ სარჩოქონებას. ცოდნით მდიდარი ადამიანი არავისი მონა არ არის. თავისი შრომით ირჩენს თავს, ინახავს ოჯახს, კეთილსინ-

დისიერად იხდის ყველა თავის მოვალეობას წინაშე საზოგადოებისა და სახელმწიფოსი. ცოდნით ბრმასაც კი ეძლევა საშუალება იცხოვროს თავისი შრომით.“¹⁸⁶

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების ღონისძიებები ეროვნული ეკონომიკის განვითარებისთვის თავისთავად მნიშვნელოვანია, როგორც ამას საარქივო დოკუმენტებიც მოწმობენ. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ბუნებრივია ასეთი ხანმოკლე პერიოდის განმავლობაში საკმაოდ რთული იყო ყველა იმ ღონისძიების გატარება, რომელსაც შედეგად ეკონომიკის აღორძინება და განმტკიცება უნდა მოყოლოდა. ამიტომ განხორციელებულ რეფორმებს გააჩნდა როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეები, როგორც ეროვნული ეკონომიკის, ასევე ქვეყნის სხვადასხვა სფეროების გაძლიერების თვალსაზრისით.

¹⁸⁶ ილია წინამძღვრიშვილი, რა არის ცოდნა, ჟურნალი „მოსავალი“, 1909, № 1, გვ. 4-5

თავი მესამე ჯარისკაცი და განათლება

საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ამოსავალ მიზნად დაისახეს ქართული ჯარის გარდაქმნა, არა მხოლოდ სამხედრო-პროფესიონალური თვალსაზრისით, არამედ მათი საგანმანათლებლო და ეროვნული შეგნების ამაღლებით. მანამდე, ანუ 1918 წლამდე ქართველი ჯარისკაცისთვის ასეთი რამ წარმოუდგენელი იყო, ისინი რუსეთის საიმპერატორო კარის უშუალო დასაყრდენს და მისი ნების შემსრულებელს წარმოადგენდნენ. ეროვნულმა მთავრობამ კი პირველ რიგში ჯარისკაცის ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებას მიაქცია ყურადღება. „მას (ჯარისკაცს) უნდა ჰქონდეს ელემენტარული წარმოდგენა მაინც უცხო მხარეებზე, დიდ სახელმწიფოებზე და უფრო დანვრილებითი ცოდნა თავისი სამშობლო მხარის გეოგრაფიისა, უნდა გაეცნოს თავისი ერის ისტორიას. უნდა იცოდეს მიმდინარე ეკონომიური და სოციალური პერსპექტივები თავისი ქვეყნისა. განსაკუთრებული გარკვევით ვალდებულია იცოდეს თავისი სამშობლოს სახელმწიფოებრივი წყობილება, განსხვავება სახელმწიფოს ძველ და ახალ პოლიტიკურ და სოციალურ წესწყობილებას შორის. განსაკუთრებით საინტერესოა სამშობლოს წარჩინებული პირების, ანუ თანამედროვე

საქართველოს მოღვაწეთა ღვაწლის შესწავლა, რაც ძლიერ შეუწყობს ხელს პატრიოტულ გრძნობის გაღვივებას. განთქმული სამხედრო მოქმედებანი, თუგინდ პატარა მეომრებისა, განსაკუთრებით ხელს შეუწყობს მხედრული თავმოყვარეობის გრძნობის გაძლიერებას, რაც აუცილებელია ყველა საქმის წარმატებისათვის და თანაც აძლიერებს თითოეულ მხედარში სამშობლოსადმი სიყვარულს.“¹⁸⁷

ქართულ პოლიტიკურ და კულტურულ ელიტას სწამდა, რომ თავისუფლებისათვის და სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა მას შეეძლო, ვისაც გაცნობიერებული აქვს თავისუფლების არსი, ამიტომ კულტურულ მუშაობას ჯარისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. შემთხვევითი არ იყო ის ფაქტიც, რომ გიორგი მაზნიაშვილი ჯარში წესრიგისა და ბრძოლისუნარიანობის ამაღლებას მთავარსარდლის დამსახურებად მიიჩნევდა და ამიტომ ამ ფუნქციის შესრულება საპატიო მოვალეობად და პასუხისმგებლობად მიაჩნდა. იმისთვის, რომ ჯარი იყოს ძლიერი და სამშობლოს მოყვარული, ჯარისკაცი მუდმივად ფორმაში უნდა იყოს და რაც მთავარია გააჩნდეს მაღალი კულტურული და ინტელექტუალური ცნობიერება. საუკუნეების მანძილზე ძლიერი ჯარი ნე-

¹⁸⁷ ჟურნალი, რესპუბლიკის ჯარი, 1918, №1, გვ. 6

ბისმიერი სახელმწიფოს ძლიერების მთავარი დასაყრდენი იყო, გამონაკლისს არ წარმოადგენდა საქართველოც. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ კი დღის წესრიგში დადგა ქართული ჯარის ახალი ფორმით აღორძინება. ქართული კულტურული და პოლიტიკური სპექტრი აცნობიერებდა რა საქართველოს წინაშე დასმულ მრავალ გადაუჭრელ საკითხს და იმ პრობლემას, რომელიც საქართველოს ყოველი მხრიდან ემუქრებოდა გადამწყვეტ პირობად მიიჩნევდა ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის ძლიერი ჯარის შექმნას. ამის გამოხატულება იყო პირველ რიგში ის ფაქტი, რომ აღმოფხვრილიყო დეზერტირობა და ქართველი ჯარისკაცი სამშობლოს სამსახურში ჩამდგარიყო. „საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ საჭიროდ სცნო ჯარისკაცთა განათლება. მან დააარსა სამხედრო განათლების 2 სკოლა, რომელთა სათავეში დგანან ჩვენში ვარგად ცნობილი: პოლკოვნიკი, ტიტე ართმელაძე და პედაგოგი ალექსანდრე ჟორჟოლიანი. თითოეულ ბრიგადას მიუჩინეს თითო ინსტრუქტორი, ხოლო რაზმებში კი თითო მასწავლებელი, რომლის ხელმძღვანელობით გუნდის აფიცური ჯარის ვაცთ ასწავლის წერაკითხვას და ანგარიშს. რაზმის მასწავლებლები პირველ-მეორე საფეხურის სკოლებში ბაასის საშუალებით ასწავლიან ჯარისკაცთ ქართულ ლიტერატურას, სა-

ქართველოს ისტორიას და გეოგრაფიას და ებაასება მეცნიერების სხვა დარგებიდანაც. თითოეულ რაზმში აქვთ საკუთარი ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, მონყო-ბილია თეატრი, სადაც ჯარისკაცი სისტემატიურად ან-ყობენ წარმოდგენებს და ლექციებს საგანგებოთ მონ-ვეული პირების დახმარებით. ნაბიჯი გადადგმულია. ჯარში ღრმად იკიდებს ფეხს კულტურა-განათლების საქმე. საჭიროა მეტი ყურადღება, მუშაობის გაასკვეცება და ახლო მომავალში ჩვენი მხედრობა თავისი განვი-თარება-განათლებით უზრუნველყოფს ჩვენი ერის კე-თილდღეობის და რევოლუციის მიერ მოპოვებულ თა-ვისუფლების განმტკიცებას“.¹⁸⁸ მართალია თავდაპირ-ველად ქართულ ჯარში არ იყო სასურველი მდგომარეობა, მაგრამ ხელისუფლების მხრიდან აქტიური მოღვაწეობის შედეგად სიტუაცია გარკვეულწილად გა-მოსწორდა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში აქცენტი კეთდება ძირითადად იმაზე, რომ ომიდან დაბრუნებუ-ლი ჯარისკაცები დემერტირობდნენ და მათში არ იყო ეროვნული შემართება. გიორგი კვინიტაძის და გიორ-გი მაზნიაშვილის მემუარებიდან კი ჩანს, რომ საკმაოდ უარყოფითად იყვნენ ისინი განწყობილი ხელისუფლე-ბის მიმართ, რაც მათ მიმართ ნიჰილისტური დამოკი-დებულებით აიხსნება. ამიტომ ეს ცნობები მთავარ და-

¹⁸⁸ სცსა, ფ. 1863, აღნ. 1, საქ. № 9, ფურც. 20

საყრდენად ვერ გამოდგება. საინტერესოა აგრეთვე საარქივო დოკუმენტები, სადაც სტატისტიკური ინფორმაციაა მოცემული. საჭიროა არსებული ინფორმაციის შეჯერება და კომპლექსური ანალიზი. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ სამი წლის განმავლობაში არც ისე ადვილი იყო ზოგადად საზოგადოების, კერძოდ კი ჯარისკაცების ამროვნების სახელმწიფოებრივ საზღვრებში მოქცევა. აი, რას ვკითხულობთ ფონდში 1863, საქმე #9, „როგორც მოსალოდნელი იყო დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, მთავრობამ დიდი ყურადღება მიაქცია ჯარების ნაწილებში განმანათლებელ მუშაობის ხელის შეწყობას და უნდა ითქვას, რომ დღევანდელი სამსახური ჯარისკაცისა დიდად განსხვავდება შარშანდელ და შარშანწინდელ სამსახურზე. მახსოვს ჩვენი ათასეულის ცხოვრებიდან 1918-1919 წლები, როდესაც ჯარისკაცები იმიტომ ეწერებოდნენ ნაწილში, რომ რაც შეიძლება ბლომად და საჩქაროდ მიეღოთ ტანსაცმელი. რათა შემდეგ მეორე ნაწილში ჩანერილიყვნენ, სადაც ასევე მოიქცეოდნენ, შემდეგ მესამეში და ასეთ ცუდლუტობით გაენიათ სამსახური სამშობლოსათვის. მახსოვს 1918 წლის 1 აპრილი, როდესაც გამოგვიცხადეს ხვალ ბათუმში მივალთ და მოემზადეთო. მეორე დღეს ათასეულის ნახევარი შემადგენლობაც არ გამოცხადებულა დანიშნულ დროზე, მა-

შინ უმეტესი ნაწილი ჯარისკაცებისა თავიანთ ბინაზე ცხოვრობდნენ და ათასეულში მხოლოდ სადილის დროს თუ მოვიდოდნენ, გავემგზავრეთ 15-მდე ჯარისკაცი და რამოდენიმე ოფიცერი. თითქმის ყოველ სადგურზე გამოქცეული ჯარისკაცები გვხვდებოდნენ სხვადასხვა ნივთებით დაჯორგვილი. თოფებს კი არსად ტოვებდნენ, რადგან ოჯახშიც გამოადგებოდათ. სოფელ ლიხაურის რაიონში ოსმალების შემოტევის დროს ჯერ მტერი არ დაენახათ, როდესაც # რაზმის ჯარისკაცებმა დაშალეს ტყვიამფრქვევი, გაიდვეს მხარზე და ცალ-ცალკე ნაწილები გაუდგნენ გზას შინისაკენ. ყოველივე ეს ხდებოდა იმ ჯარისკაცების მონაწილეობით, რომლებიც ბევრი მათგანი დღესაც სამსახურშია. მაგრამ ასეთი საქციელის ჩადენას გულშიდაც არ გაიფიქრებენ დღეს. მაშინ არავითარ ჟურნალ-გაზეთებს სამხედრო ნაწილები მთავრობიდან არ ღებულობდნენ, არავითარი განმანათლებელი მუშაობა ნაწილებში არ წარმოებდა, ჯარისკაცს არ ესმოდა დანიშნულება თავისი თავისა და სამსახურისა, არ იცოდა თავისი სამშობლო, მისი წარსული და მომავალი და რა გასაკვირველია ძნელი იყო ლაპარაკი ასეთი ჯარის გამარჯვებისა“.¹⁸⁹ როგორც ჩანს, დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ გატარებული რეფორმე-

¹⁸⁹ სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქ. №9, ფურც. 90

ბის შედეგად ჯარისკაცების მდგომარეობა არსებითად გაუმჯობესდა. რაც პირველ რიგში მათი საგანმანათლებლო დონის ამაღლებას ითვალისწინებდა. „... ჯარისკაცებისთვის ყოველ დღე 11-დან 1 საათამდე გარდა კვირა უქმე დღეებისა იკითხება ლექციები. ლექციების საგნები შემდეგია: ორშაბათობით და ხუთშაბათობით – საქართველოს მიმდინარე მდგომარეობა, სამშაბათობით და შაბათობით – ქართული ლიტერატურა, ოთხშაბათობით – გეოგრაფია და პარასკევობით საქართველოს ისტორია. ქართული სამხედრო ხელმძღვანელობა ცდილობდა ყველა სამხედრო შენაერთში ერთნაირად მაღალ დონეზე ყოფილიყო კულტურული და სასწავლო-საგანმანათლებლო მუშაობა. მაგალითად საინტერესოა საისტორიო არქივში დაცული ცნობა ახალციხის სანაპირო რაზმის შესახებ. „ამ ახლო ხანებში ჩვენს რაზმს ეწვია კულტურულ-განმანათლებელი საქმეების ინსტრუქტორი ვაპიტანი ალექსანდრე გორგაძე. პირველ დღიდანვე იგი შეუდგა რაზმში კულტურულგანმანათლებელ საქმეების მონესრიგებას, შეადგინა კულტურულგანმანათლებელი გამგეობა, რომლის წევრებია: მაიორი ქუთელია, თავმჯდომარე, ვაპიტანი მგელაძე, არჩილ ავალიშვილი და ჯარისკაცი გურგენიძე, გამგეობამ მიზნად დაისახა რაზმში გააჩაღოს კულტურული მუშაობა, გააწყოს, სადაც შესაძლე-

ბელია ლექციები, საუბრები, ყურადღება მიაქციოს, რომ რაზმში სანაპირო ჯარების უფროსის ბრძანება, რომელიც ეხება სავალდებულო წერა-კითხვის სწავლებას, სისრულეში იქმნას მოყვანილი“.¹⁹⁰ საინტერესოა პოლკოვნიკ ტიტე ართმელაძის წერილი სამხედრო მინისტრისადმი, სადაც იგი აღნიშნავს, რომ ქვეყნის უსაფრთხოების დასაცავად აუცილებელია საკუთარი სამხედრო ძალის ყოლა. ამისთვის კი აუცილებლობად მიაჩნია ჯარში ისეთი პირობების შექმნა, როდესაც სამშობლოს წინაშე მოვალეობის მოხდა ჯარისკაცს სასახელოდაც მიაჩნდეს და სასარგებლოდაც. მისი აზრით, ჯარში სწავლა ისეთი ფორმით უნდა იყოს დაყენებული, რომ ჯარისკაცს საშუალება მიეცეს მსახურების დროს სამშობლოს წინაშეც მოიხადოს მოვალეობა და ცოდნა-განათლებაც შეიძინოს. ამისთვის იქმნება სპეციალური განყოფილებები, რომლებსაც აღნიშნული პრობლემის მონესრიგება ევალებათ. **1. საგუნდო სკოლა.** „საგუნდი სკოლების ტექნიკურად მოწყობა ევალებათ ათასეულების უფროსებს. მათვე ევალებათ თვალყურის დევნება, რათა მათდამი რწმუნებული ათასეულის გუნდებში არ დარჩეს წერა-კითხვის უცოდინარი არც ერთი ჯარისკაცი. საგუნდო სკოლებში

¹⁹⁰ სცსა, ფ. 1863, აღნ. 1, საქ. №9, ფურც. 197

ასწავლიან წერა-კითხვას და ანგარიშს აფიცრების ათასეულში მყოფ მასწავლებლის ხელმძღვანელობით. **2. საათასეულო სკოლა.** ეს სკოლა წარმოადგენს მეორე საფეხურს. აქ სწავლება სწარმოებს საუბრის საშუალებით და შეუძლია განვითარების მიღება როგორც წერა-კითხვის მცოდნეს და არა მცოდნეს, ისე სამ-ოთხ კლას გათავებულ ჯარისკაცებსაც. საათასეულო სკოლა პირდაპირ დამატება იქნება ჯარისკაცთა უნივერსიტეტისა. ქართული სიტყვიერებიდან და საქართველოს გეოგრაფია-ისტორიიდან ყოველივე ის, რაც ლექციის სახით იქნება წაკითხული ჯარისკაცთა უნივერსიტეტში, წინდანინვე ახსნილ-განმარტებულ იქნება საათასეულო სკოლაში, ან და იმავე ჯარისკაცთა უნივერსიტეტის აუდიტორიაში – მასწავლებლის მიერ საუბრის საშუალებით. ასეთივე იქნება ამ სკოლის როლი ყველა სხვა დარგებშიაც“.¹⁹¹

3. ჯარისკაცთა უნივერსიტეტი. აქ მთავარია ლექტორმა ზუსტად საჭირო ინფორმაცია მიანიჭოს ჯარისკაცს და მისთვის გასაგებ ენაზე ისაუბროს. ლექციის წაკითხვისას ლექტორის მიზანი უნდა იყოს, ერთის მხრივ ჯარისკაცთა ზნეობრივ-გონებრივი განვითარება და საზოგადოდ მათი მსოფლმხედველობის გაფართოვება, მეორეს მხრით მოვალეობათა შეგნების შეტანა. და

¹⁹¹ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №1072, ფურც. 19

რაც ყველაზე მთავარია ორგანიზებული ჯარის ჩამოყალიბებას შეუწყოს ხელი. ჯარისკაცთა უნივერსიტეტში მეცადინეობა უნდა სწარმოებდეს შემდეგნაირად: **I ცალკე კითხვები თანამედროვე ცხოვრებიდან:** 1. საერთაშორისო ომი და მისი გამომწვევი მიზეზები. 2. რუსეთის რევოლუცია, მისი მიზეზები ეკონომიკური და ნაციონალური. 3. რევოლუციის ორი პერიოდი: დროებითი მთავრობა და ოქტომბრის გადატრიალება. 4. ბოლშევიკთა გადატრიალების მიზეზები და შედეგები. 5. რუსეთის დარღვევა, ჯარების მიერ ფრონტის დატოვება და ამიერკავკასიის ტრაგედია. 6. ამიერკავკასიის სეიმი და მისი უილაჯობის მიზეზები. 7. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების აუცილებლობა. 8. ისტორიული ფაქტები ამ საკითხისა. ძველი საქართველოს უკანასკნელი დღეები /ირაკლი მეორე/. 9. საქართველოს რუსეთთან შეერთება, ამის მიზეზები. 10. რუსეთის მიერ ხელშეკრულების დარღვევა. 11. საქართველოს მდგომარეობა-რუსეთის მფარველობის ქვეშ მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში. 12. რუსეთის ჯარის მიერ კავკასიის ფრონტის დატოვების ისტორიული მნიშვნელობა. 13. ორი გზა: რუსეთი და ჩვენ. 14. დემოკრატიული რესპუბლიკა და საბჭოთა რესპუბლიკა. 15. ჩვენი ერის სახელმწიფოებრივი მუშაობა: დამფუძნებელი კრების მუშაობა. 16. ძირითადი კანონები და

ადგილობრივი თვითმმართველობანი. 17. აგრარული საკითხი: შესაძლებელი ფორმები მისი გადანაცვებისა. 18. დანვრილებითი ახსნა ჩვენში არსებული აგრარული პოლიტიკისა. ვერძო საკუთრების და გამოყოფის პრინციპი. 19. ჩვენი რესპუბლიკის ფინანსიური მდგომარეობა. 20. ქალაქის ფული და მისი კურსის დაცემის მიზეზი. სიძვირე სურსათის და საქონლის ნაკლებობა. 21. ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრენი. რა შედეგები მოჰყვება მათ გამოყენებას. 22. ვერსალის კონფერენცია, ზავი და ჩვენი საერთაშორისო მდგომარეობა. 23. რამ შეუწყო ხელი ჩვენს ევროპის მიერ ცნობას. 24. დროებითი ხასიათი ჩვენი სახელმწიფოს ეკონომიური და ფინანსიური კრიზისისა. 25. აგრონომიიდან. 26. მედიცინიდან. 27. კოპერაციიდან“¹⁹²

ცალკე მეცნიერებათა დარგიდან. ა) შოთა რუსთაველი 1. ვეფხვისტყაოსანის მოკლე შინაარსი გეპირმოყოლით, 2. პირველი და მეორე თავის – თვით ლექტორისაგან წაკითხვა სანუმიშოდ, 3. რამოდენიმე სენტენცია გეპირად. ბ) ნ. ბარათაშვილი 1. „ბედი ქართლისა“. /შინაარსიდან საგულისხმო ადგილების განმარტება/. გ) რ. ერისთავი 1. ლექსი გლეხის ცხოვრებიდან. /ბერუას ჩივილი, სესიას მოთქმა და სხვა... 2. ას-

¹⁹² სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ. №1072, ფურც. 22

პინძის ომი. /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/. დ)ი. ჭავჭავაძე 1. დიმიტრი თავდადებული, კაკო ყაჩაღი, კაცია ადამიანი და გლახის ნაამბობი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/. ე)ა. ნერეთელი 2. ალექსი, 2. ბაგრატ დიდი, 3. თორნიკე ერისთავი, 4. ნათელა, 5. ნაცარქექია და 6. კიკოლას ნაამბობი. /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/. ვ) ა. ყაზბეგი 82 3. ელგუჯა, 2. ელისო, 3. მოძღვარი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/. ზ) ეგ. ნინოშვილი 1. მოსე მწერალი, 2. პალიასტომის ტბა, 3. განკარგულება, 4. გოგია უიშვილი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/. თ) გ. ნერეთელი 2. კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

საქართველოს გეოგრაფია: 1. ცა და დედამიწა, ზღვა და ხმელეთი. 2. მზე, მთვარე და ვარსკვლავები. 3. ღრუბელი, წვიმა, სეტყვა, თოვლი, ქარი და ცისარტყელა. 4. სითბო დედამიწის გულში, მიწისძვრა. 5. დედამიწის სახე და მისი ტრიალი ღერძის გარშემო. 6. სა-

ქართველოს საზღვრები, მდინარეები, მთები და ჰავა. 7. ქართლი /ფიზიკური და კინოგრაფიული მიმოხილვა/. 8. კახეთი. 9. დასავლეთ საქართველო: ა) იმერეთი, ბ) სამეგრელო, გ) გურია, დ) სვანეთი, ე) აჭარა. 10. აფხაზეთი. 11. მეზობელი ხალხების (სახელმწიფოების) სომხეთის, ადერბეიჯანის, ოსმალეთის, რუსეთის მოკლე მიმოხილვა /შედარებით საქართველოსთან/. 12. მოკლე გეოგრაფიული, ეკონომიკური და სახელმწიფოებრივი ცნობები ევროპის და ამერიკის განათლებულ ხალხთა ცხოვრებიდან.

ისტორია. 1. თამარ მეფე. 2. საქართველოს დანაწილება სამეფოებად და სამთავროებად. 3. შაჰ აბაზის დამოკიდებულება საქართველოსთან. 4. გიორგი სააკაძის თავგადასავალი. 5. ერეკლე მეფე. 6. რუსეთთან ხელშეკრულების ისტორია /ამერეთში და იმერეთის სამთავროებში/. 7. რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლა /მთიულეთი, იმერეთი, თავადაზნაურთა შეთქმულება 1830 წლებისა/. საუბრის სახით. 1. საიდან წარმოსდგა ჯარი, რა არის დისციპლინა. დისციპლინა, როგორც აუცილებელი პირობა ჯარის არსებობისა. 2. ჯარი და ხალხი, მათი ურთიერთშორის დამოკიდებულება. 3. ჯარში მტკიცე დისციპლინის არსებობა თვით ჯარისკაცების ინტერესს შეადგენს. 4. როგორი მნიშვნელობა აქვს მტრის ბანაკში შიშის გრძნობის აღძვრას გამარ-

ჯვების მოპოვების საქმეში. 5. მტრის ბანაკში შიშის გამოსანვევად როგორი იერიშით წასვლაა საჭირო მტერზედ. 6. მოგერიების დროს როგორი მოქმედებაა საჭირო – მოიერიშე ჯარში შიშის გრძნობის მნიშვნელობა. მდებარეობასთან შეგუების და ბარში სწრაფად გაშლის მნიშვნელობა ბრძოლის დროს. 7. წესრიგისა და სულიერი სიმშვიდის შენარჩუნების მნიშვნელობა უკან დახევის დროს. უწესრიგოდ უკან დახევის გამანადგურებელი შედეგი. 8. იერიშის შემდეგ სწრაფად წესრიგის აღდგენისა და მტრისთვის დაშენის მნიშვნელობა გამარჯვების შენარჩუნების საქმეში. 9. რა მნიშვნელობა აქვს განკარგულების სწრაფად და სისწორით შესრულებას თვით ჯარისკაცთა სიცოცხლის შენარჩუნების საქმეში და სხვა.... მთავარი ხელმძღვანელი პოლკოვნიკი ართმელაძე.¹⁹³

ქალაქ თბილისის მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის კულტურულ-საგანმანათლებლო განყოფილების განაწესის თანახმად: 1. ა) მუშებსა და არმიას შორის წერა-კითხვის და განათლების გავრცელების ხელშეწყობა, როგორც სხვადასხვა სფეროების განვითარების აზრით, ასევე ხელოვნების და სხვა, რადგან ამ მოძრაობის მიზანს წარმოადგენს მუშებს და ჯარისკაცებს შორის პო-

¹⁹³ სცსა, ფ. 1833, დწ. 1, საქმე, № 1072, ფურც. 23

ლიტიკური აზროვნების ჩამოყალიბება და განვითარება.

2. კულტურულ-საგანმანათლებლო განყოფილების მიზნის მისაღწევად საჭიროა: ა. განათლების სკოლების მოწყობა, სახალხო უნივერსიტეტების, ეროვნული თეატრები და საბავშვო ბაღები, ბ) ხელშეწყობა მეომრებსა და მუშების თვითგანვითარებისათვის, გ) პოლიტიკური კლუბების დაარსება. 2. აღმასრულებელი კომიტეტის ინიციატივით მიტინგების ხელშეწყობა, დ) საერთო-საგანმანათლებლო კომიტეტის მოღვაწეობის კონსპექტები, ლექციები და გეგმები, ე) დაარსება ბიბლიოთეკების და სამკითხველოების ვ) გამოსცეს ფურცლები, ბროშურები და სააგიტაციო პოლიტიკური ლიტერატურა, ზ) მოეწყოს ექსკურსიები, კინოჩვენებები, სპორტი, სახალხო სეირნობები და სხვა. თ) ყველა კულტურულ-საგანმანათლებლო განყოფილება უნდა იყოს ადგილობრივ ენაზე.

2. განყოფილების ორგანიზაცია და განყოფილება. 4. მუშათა და ჯარისკაცთა საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის კულტურულ-საგანმანათლებლო განყოფილება წარმოადგენს, როგორც კოლეგიალურ, ავტონომიურ ჯგუფს ორგანიზაციის საშინაო ცხოვრებაში. საერთო იდეური ხელმძღვანელობა მთელი პროპაგანდის საქმეების, აგიტაცია და განათლება ყველა მე-

ომართა ნაწილში, მუშათა ორგანიზაციებში, კლუბებში, სკოლებში, კურსებზე, სახალხო უნივერსიტეტებში.

5. განყოფილება შედგება აღმასრულებელი კომიტეტის 3 წარმომადგენლისაგან / მეომართა და მუშების სექციიდან/.

6. განყოფილების წევრების რიცხვიდან იკრიბება პრეზიდიუმი, რომელიც შედგება 3 პირისაგან: წარმომადგენელი, ამხანაგი წარმომადგენელი და მდივანი, განყოფილების დანარჩენი წევრებიდან ირჩევა ხაზინადარი.

7. განყოფილების კრება იმართება კვირაში ერთხელ, პრეზიდიუმის სხდომები კი ყოველდღიურად...“¹⁹⁴

1919 წელს ოფიცერთა ეკონომიური საზოგადოების გამგეობამ დაადგინა მოეხდინა საზოგადოებაში საქმის წარმოების ნაციონალიზაცია, რათა მიმოწერა და ანგარიში ყოფილიყო სახელმწიფო ენაზე. ამ მიზნის მისაღწევად გამგეობამ დაითხოვა სამსახურიდან 20 კაცამდე თანამშრომელი სახელმწიფო ენის უცოდინარობის გამო.“¹⁹⁵

ჯარისკაცთა კულტურული შეგნების ამაღლებას ემსახურებოდა თეატრალური წარმოდგენები. მაგალი-

¹⁹⁴სცსა, ფ. 1844, აღნ. 1, საქ. №145, ფურც. 1

¹⁹⁵ სცსა, ფ. 2016, აღნ. 1, საქ. № 65, ფურც. 188

თად, „მოსკოვის სამხატვრო თეატრის სტუდენტ-მსახიობების ჯგუფი გაჩერდა რამდენიმე დღე თბილისში და გამოთქვა სურვილი მოეწყო აქ რამდენიმე უფასო წარმოდგენა სპეციალურად ადგილობრივი გარნიზონის ჯარისკაცებისათვის. მსახიობთა სურვილი და იდეა სიხარულით მიიღო პროპაგანდისტთა კოლეგიამ და მსახიობებმა რამდენიმე დღე მოაწყვეს სპექტაკლი... წარმოდგენები გაიმართა 14 ივლისს რეალური სასწავლებლის დარბაზში, 15 ივლისს ვერის პოლიტიკურ კლუბში და 16 ივლისს სახალხო სახლის დარბაზში. სპექტაკლის დაწყების წინ და დამთავრების შემდეგ იმართებოდა საუბარი, სადაც კოლეგიის ორატორები აღწერდნენ თეატრის მნიშვნელობას. სპექტაკლები გაიმართა დიდი წარმატებით და ჯარისკაცები დარჩნენ ძალიან კმაყოფილი. ყველგან გამოითქვა სურვილი, ხშირად მოეწყო სპექტაკლები, რადგან მას აქვს უდიდესი კულტურულ-საგანმანათლებლო მნიშვნელობა.“¹⁹⁶

1917 წლის 12 ივლისს გაიხსნა ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, სადაც განთავსებული იყო 2 300-ზე მეტი სხვადასხვა დასახელების წიგნი. „ყველა წიგნი კატალოგის თანახმად, მოიცავს 14 განყოფილებას: 1. პოლიტიკური ეკონომიკა – 98 დასახელების; 2. სამართალი, სახელმწიფოებრივი წყობა, პოლიტიკური პარტი-

¹⁹⁶ სცსა, ფ. 1840, აღნ. 1, საქ. №1, ფურც. 55

ები – 525 დასახელების; 3. კულტურის ისტორია და სოციოლოგია – 186; 4. მუშათა საკითხი, მუშათა კლასის მდგომარეობა, მუშათა მოძრაობა – 300; 5. აგრარული საკითხი – 150; 6. რევოლუციური მოძრაობის ისტორია – 175; 7. კრებულები და ჟურნალები – 350; 8. კრიტიკა, პუბლიცისტიკა, ბიბლიოგრაფია – 50; 9. ბიოგრაფია, მოგონებები, ჩანაწერები – 90; 10. ბელეტრისტიკა – 100; 12. ნაციონალური კითხვა – 35; 13. ქალთა საკითხი – 25; 14. კოოპერაცია – 10.“¹⁹⁷

ქართული სათადარიგო ცხენოსანთა პოლკის მღვდელი ალექსანდრე მირაქიშვილი უგზავნის წერილს ქართული ლაშქრის უფროს მღვდელს: „ჩემდამი მოწერილობით მორიგე შტაბოფიცერისა ქართული კორპუსისა, 28 იანვარს ამა წლისა, მე დანიშნულ ვარ ქართულ სათადარიგო ცხენოსანთა პოლკში, რომელიც სდგას ს. თუქურმიშაში. ხსენებული პოლკის კომანდირს პოლკოვნიკ ნაცვალოვს ნაბრძანები აქვს სამხედრო მთავრობისგან, რომ ჩაიბაროს მთელი ქონება თუქურმიშაში ნამყოფ – ტვერსკის ცხენოსანთა პოლკის და მაშასადამე – მოლკის ეკლესიაც, მაგრამ მე დღევანდლამდე ვიმყოფები უეკლესიოთ და თანამწირველობ სამრევლო მღვდელთან ალ. ტუბეროზოვთან, რომელიც ირიცხება ისევ ტვერსკის პოლკში და მსახურობს – კი ზემოსხენე-

¹⁹⁷ სცსა, ფ. 1840, აღწ. 1, საქ. №1, ფურც. 55

ბულ თუქურმიშის სამრევლოში და რომლის სურვილზედ არის დამოკიდებული: როდის შემეძლება, რომ ვწირო, ან ვთქვა რომელიმე ჩამოლოცვა?

10-ს თიბათვეს ამა წლისა, სულის წმინდის გამოსვლის დღეს წირვაზედ პოლკის ეკლესიაში, მღვდელმა ალ. ტუბეროზოვმა ქადაგების დროს გალანძღა ქართველი ერი და უწოდა უკენასკნელს: ველურები, მხეცები და სხვა... მოუწოდა რუს მრევლს, რომ არ დაემორჩილონ არავითარ ბრძანებებს ადგილობრივ და მთელი ქვეყნის მთავრობას საქართველოსას, არ აასრულონ არავითარი ბრძანება მთავრობისა თუ განკარგულება-დეკრეტები და ილოცონ, რომ ისევ აღდგეს საქართველოში მპყრობელობა რუსეთისა და სხვა....

არც ერთ დროს ლოცვა-წირვისა არ იხსენიებს საქართველოს მთავრობას, კათალიკოს-პატრიარქს, ან ეპისკოპოსს და სხვა... სამაგიეროდ იხსენიებს ისევ რუსის მთავრობა-მპყრობელობას და სამხედრო უფროსს მღვდელს შაველსკის...¹⁹⁸

განათლების ფაქტორის გააქტიურება ჯარში მისი ეროვნული და პოლიტიკური ცნობიერების ამალლებას ისახავდა მიზნად. „თავისუფლების დაცვა მხოლოდ მას შეუძლია, ვინც იცის რა არის თავისუფლება. ჩვენს ნორჩ

¹⁹⁸ სცსა, ფ. 1863, საქ. №680, აღწ. 1, ფურც. 40

რესპუბლიკას დაიცავს ჯარი რესპუბლიკანული. მაშასადამე, თუ გვინდა მიზანს მივალწიოთ ჯარში სამხედრო ვარჯიშობა და კულტურული მუშაობა ერთნაირად უნდა სწარმოებდეს. ჯარის ხელმძღვანელობისათვის ასევე სავალდებულო უნდა იყოს ჯარში გათვითცნობიერება, მათში აკადემიური ცოდნის შეტანა, მათი გარესპუბლიკანება მორიგ კითხვად უნდა დაისვას. წავიდა და არც მოსულა ის დროს, როცა ჯარისკაცის გაადამიანებას, მის გათვითცნობიერებას გაურბოდნენ, როცა ჯარისკაცს თვალების დამაბრმავებელ სხვა წიგნებსა და ჟურნალ-გაზეთებს ურიგებდნენ: მოკვდით მეფისა და სამშობლოსათვის, მაგრამ თუ რა იყო მეფე ან სამშობლო ამას თუ უხსნიდნენ, უხსნიდნენ თავისებურად, ძველი რეჟიმის გასამტკიცებლად. დღეს სულ სხვაა. მართალია დილით საჭირო და აუცლებელია დისციპლინა, მორჩილება, მაგრამ არა ბრმა, არამედ ის უნდა ემყარებოდეს სხვა შეგნებას თავის მოვალეობისას და შედეგი უნდა იყოს ურთიერთშორის სიყვარულისა და პატივისცემის. ჯარი და სკოლის მონაფე ერთი და იგივეა. თუ ჯარისკაცი დარწმუნდა იმაში, რომ მის უფროსს ის უყვარს. იმავე დროს უფროსიც არის სამშობლოს ერთული გარწმუნებთ მას ჯარისკაციც შეიყვარებს.“¹⁹⁹

¹⁹⁹ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. №9, ფურც. 1-2

ქართული პოლიტიკური სპექტრი ნათლად აცნობიერებდა ძლიერი ჯარის მნიშვნელობას, თუმცა მხოლოდ მის განვრთნა-შეიარაღებას სამხედრო თვალსაზრისით არ სჭერდებოდა და განათლებას არსებობას ჯარისკაცთა შორის დიდ როლს ანიჭებდა. „საერთაშორისო პირობებმა გვაიძულა სახელმწიფო შევვექმნა. სახელმწიფო კი უჯაროდ წარმოუდგენელია. საჭიროა შეიარაღებული ძალა. ჯარი რომ არ გვყოლოდა, შენი მტერია, ჩვენ რომ დღე დაგვადგებოდა. მაგრამ ჯარიც არის და ჯარიც. ჩვენი მხედრობა რომ განუვითარებელი ყოფილიყო, ის მუდამ რყევაში იქნებოდა, დღეს ერთ ანკესზე წამოეგებოდა, ხვალ მეორეზე და ამ რიგად თავის თავსაც დაღუპავდა და თან გაიყოლებდა კარ-მიდამოს, ცოლ-შვილს, და-ძმებს, ნათესავებს, ამხანაგებს და მეგობრებს. ჯარის განვითარებამ და სიმტკიცემ ჯერ-ჯერობით ჩვენი ერი მრავალ უბედურებას გადაარჩინა და ფიზიკურ არსებობასთან ერთად რევოლუციით მონაპოვარი თავისუფლება შეინარჩუნა. საქართველოს დემოკრატიის ბელადების დაუღალავმა შრომამ და მხედრობის მამაცმა ბრძოლამ ჩვენს ერს მრავალი გამარჯვებანი მოუპოვა, მაგრამ ყოველივე ამას განმტკიცება-პატრონობა სჭირია. ის განათლება-განვითარება, რომლითაც დღს ჩვენი შეიარაღებული ძალის უმრავლესობაა აღჭურვილი,

არ არის. დამაკმაყოფილებელი მომავალი ჩვენი რთული მუშაობისათვის და სწორედ ამ მიზნით, საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ საჭიროდ სცნო ჯარისკაცთა განათლება. მან დაარსა სამხედრო-განათლების 2 სკოლა, რომელთა სათავეში დგანან ჩვენში კარგად ცნობილი: პოლკოვნიკი ტიტე ართმელაძე და პედაგოგი ალექსანდრე ჟორჟოლიანი. თითოეულ ბრიგადას მიუჩინეს თითო ინსტრუქტორი, ხოლო რაზმებში კი თითო მასწავლებელი, რომლის ხელმძღვანელობით გუნდის აფიცერი ჯარისკაცთ ასწავლის წერა-კითხვას და ანგარიშს. რაზმის მასწავლებლები პირველ-მეორე საფეხურის სოკლებში ბაასის საშუალებით ასწავლიან ჯარისკაცთ ქართულ ლიტერატურას, საქართველოს ისტორიას და გეოგრაფიას და ებაასება მეცნიერების სხვა დარგებიდანაც. თითოეულ რაზმში აქვთ საკუთარი ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, მონყობილია თეატრი, სადაც ჯარისკაცნი სისტემატიურად აწყობენ წარმოდგენებს და ლექციებს საგანგებოდ მოწვეული პირების დახმარებით.²⁰⁰

საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ახალციხის სანაპირო რაზმის მაგალითს: „ამ ახლო ხანებში ჩვენს რაზმს ეწვია კულტურულ-განმანათლებელი საქმეების ინსტრუქტორი კაპიტანი ალექსანდრე გორგაძე. პირველი დღიდან-

²⁰⁰ სცსა, ფ. 1830, აღნ. 1, საქ. №9, ფურც. 20

ვე იგი შეუდგა რაზმში კულტურულ-განმანათლებელი საქმეების მონესრიგებას, შეადგინა კულტურული-განმანათლებელი გამგეობა, რომლის წევრებია: მაიორი ქუთელია, თავმჯდომარე, ვაპიტანი მგელაძე, არჩილ ავალიშვილი და ჯარისკაცი გურგენიძე, გემგეობამ მიზნად დაისახა რაზმში გააჩაღოს კულტურული მუშაობა, მოაწყოს, სადაც შესაძლებელია ლექციები, საუბრები, ყურადღება მიაქციოს, რომ რაზმში სანაპირო ჯარების უფროსის ბრძანება, რომელიც ეხება სავალდებულო წერაკითხვის სწავლებას, სისრულეში იქმნას მოყვანილი. ინსტრუქტორი ვაპიტან გორგაძის გეგმით რაზმში ეწყობა ცენტრალური ბიბლიოთეკა-სამკითხველო და საზღვარზე მდგომ ჯარებისათვის კი – მოძრავი სამკითხველოები, რისთვისაც ტექნიკური მხარის მომზადებას უკვე შეუდგა გამგეობა. ინსტრუქტორმა ალ. გორგაძემ წაიკითხა ლექცია „საქართველოს თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ“ – ახალციხის გარნიზონში, სადაც მრავალი ჯარისკაცი დაესწრო, ასეთივე შინაარსის ლექციები მან წაუკითხა საზღვრებზე მდგომ ჯარისკაცებს“.²⁰¹

ასევე საინტერესოა, ოზურგეთის ტერიტორიაზე განლაგებული ჯარისა და გვარდიის ნაწილებში ჩატარებული კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა 1920

²⁰¹სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. №9, ფურც. 197

წლის მონაცემებით. კერძოდ, „საოლეო სახალხო გვარდიის შტაბის ხელმძღვანელობით აქ დაარსებული სახაზინო ჯარისკაცთა და გვარდიელთა ინსტიტუტი, თეატრი და სკოლა. თემა, წარმოდგენები, რითაც ჯარისკაცები დიდი კმაყოფილი რჩებიან, მეცადინეობა სკოლაში რა თქმა უნდა მიმდინარე მდგომარეობით ცოტა შეფერხებულია და დიდი იმედი გვაქვს, რომ როდესაც ნორმალური მდგომარეობა დადგება, აქ მეცადინეობა სისტემატიურად დაიწყება, დიდ სარგებელს მოუტანს ჩვენს ჯარს და გვარდიას. აგრეთვე არის აქვე მოთავსებული სამკითხველო, სადაც ყველა მიმართულების ჟურნალ-გაზეთების კითხვას ჯარისკაცები დიდი ხალისით ეკიდებიან. მოდის აგრეთვე „საქართველოს კომუნისტიკ“, რომლის კითხვა ჩვენს ჯარს და გვარდიას არაფრად არ ეპიტნავებათ. ეს გაზეთი სახელით საქართველოსია, საქმით რუსეთის.“²⁰²

ხელისუფლება ცდილობდა ჯარისკაცი ინფორმირებული ყოფილიყო ეროვნული თემატიკის საკითხებით. „პირველი სამთო ბატარეის სახალხო გვარდიის საარტილერიო ბრიგადა დღიდან დაარსებისა მუდამ ფრონტზე იყო; და იარაღით ხელში ერთგულ დარაჯად ედგა რევოლუციას და თავისუფლებას. უკანასკნელად აღნიშნული ბატარეის ხელმძღვანელებმა დაინა-

²⁰² სცსა, ფ. 1830, აღნ. 1, საქ. №25, ფურც. 2

ხეს, რომ მართო იარაღი არ იყო საკმარისი, იარაღთან ერთად განვითარება-გათვითცნობიერების საჭიროებაც იგრძნეს და ამიტომ გადაწყვიტეს წიგნსაცავ სამკითხველოს დაარსება. ამ მიზნისათვის მათ აირჩიეს კომისია, რომელსაც დაავალეს ამ საქმის მოგვარება. კომისიამ მიმართა ორგანიზაციებს და აგრეთვე კერძო პირთ დახმარებისათვის. შეაგროვეს დახმარებებით ფული და გახსნეს სამკითხველო. ამ ბატალიონის სახელოვანი ყოფილი ხელმძღვანელის ვალიკო მარაშიძის სახსოვრად.²⁰³

როგორც უკვე აღვნიშნე, ჯარისკაცის ეროვნული, კულტურული ცნობიერების განვითარებისთვის ხელისუფლება მიზანმიმართულად ცდილობდა ისეთი ღონისძიებების ჩატარებას და პრაქტიკული თვალსაზრისით დანერგვას, რომელიც მათ სულისკვეთებას გააძლიერებდა. „ამა წლის 18 იანვარს თანახმად რესპუბლიკის მთავრობის ბრძანებისა ჩვენი ათასეული წავიყვანეს სახაზინო თეატრში, სადაც უფასოთ უნდა ეჩვენებინათ ჯარისთვის და გვარდიისთვის ოპერა „აბესალომ და ეთერი“. ნაშუადღევის ორი საათი იქნებოდა ხსენებულ ადგილზე ვიყავით. მინდა მოკლედ აღვნიშნო, თუ როგორ იმოქმედა დამსწრე ჯარისკაცებზე ოპერამ. ბ. ფოცხვერაშვილი სიტყვით გვიხსნიდა მოქმდე-

²⁰³ სცსა, ფ. 1830, აღნ. 1, საქ. №25, ფურც. 20

ბის შინაარსს. აინია ფარდამ და პატარა ხნის შემდეგ მოუთმენლად იძახოდნენ ჯარისკაცები მართლაც ღირსი ყოფილა ჩვენი სმაშობლო რომ, ათასგვარი გაჭირვება გადავიტანოთ მისთვის და საკუთარი სიცოცხლეც მას ვანაცვალოთ თუკი მისი ინეტერესები მოითხოვსო. გვეუბნებიან საქართველოს კულტურა და წინაპრები ასეთი და ასეთი იყოვო. ეხლა ჩვენი საკუთარი თავით ვხედავთ, რაც ყოფილაო – იძახდნენ სოფლელი ჯარისკაცები, რომელნიც ათასში ერთხელ არ დასწრებია ასეთ დიდ მნიშვნელოვანს წარმოდგენას და გასაკვირიც არ არის ამ ხალხს, რომ ასეთე აინტერესებს წარმოდგენების ნახვა. ეხლა კი გვმართებს გაასკვეცებული შრომა, რომ უჯიშო მტერმა არ გაგვიტელოს ღირსეული სამშობლო მეუბნებოდა რამოდენიმე გვერდში მჯდომი ჯარისკაცები.²⁰⁴

დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, მთავრობამ დიდი ყურადღება მიაქცია ჯარის ნაწილებში საგანმანათლებლო მუშაობის ხელის შეწყობას და როგორც თანამედროვე აღნიშნავდა „უნდა ითქვას, რომ დღევანდელი სამსახური ჯარისკაცისა დიდად განსხვავდება შარშანდელი და შარშანწინდელ სამსახურზე. მახსოვს ჩვენი ათასეულის ცხოვრებიდან 1919 და 1918 წლები. როდესაც ჯარისკაცები იმიტომ ეწერებოდნენ ნაწილში

²⁰⁴ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. №25, ფურც. 31-32

რომ რაც შეიძლება ბლომად და საჩქაროდ მიეღოთ ტანსაცმელი, რათა შემდეგ მეორე ნაწილში ჩანერი-ლიყვნენ, სადაც ასევე მოიქცეოდნენ, შემდეგ მესამეში და ასეთ ცუდლუტობით გაენიათ სამსახური სამშობლოსთვის“.²⁰⁵

სამხედრო სამინისტრომ დააარსა კულტურული სექცია და გახსნა სახალხო გვარდიის მთავარი შტაბისა კულტურულ-განმანათლებელი განყოფილება. „არ არის დიდი ხანი, რაც დაარსდა ხსენებული კულტურული განყოფილება, მაგრამ თავის მოკლე ხნის არსებობის განმავლობაში დიდი საქმე გააკეთეს. მოწყო ჯარში და გვარდიის მუდმივ ნაწილებში წერა-კითხვის სკოლები, გაიხსნა ბიბლიოთეკა-სამკითხველოები, სადაც ღებულობენ ჯარისკაცები და გვარდიელები თითქმის ყველა პერიოდულ გამოცემებს. გაიხსნა და სადაც არის უნდა გაიხსნას საღამოს კურსები, სახალხო სახის უნივერსიტეტები. იმართება სპეციალურად ჯარისა და გვარდიისათვის დრამატიული წარმოდგენები, ოპერები, კინემატოგრაფიული სურათების ჩვენება და სხვა. და აი ჩვენ უკვე ვხედავთ ამ მუშაობის დიდ ნაკლს. ჩვენი რესპუბლიკის ჯარი სრულებით არ გავს თვითმპყრობელობის დროინდელ ჯარს. ჩვენმა ჯარმა მშვენივრად იცის. ვარგად ესმის თავისი მოვალეობა

²⁰⁵ სცსა, ფ. 1830, აღნ. 1, საქ. №25, ფურც. 90

სამშობლოს წინაშე. იცის რას და ვის იცავს, იცის, რომ იცავს სამშობლოს დამოუკიდებლობას, თავისუფლებას მშვიდობიანობას, წარსულს. ამით იცავს მშრომელ ხალხს, თავის მამებს, დედებს, შვილებს, დებს, ძმებს, ოჯახებს და ამით საშუალებას აძლევს ჩვენში დემოკრატიამ უკეთ მოაწყოს და განავითაროს თავისი ცხოვრება. ერთი სიტყვით, ჩვენი ჯარი ფიზიკურ შიარაღებულ ძალასთან ერთად კულტურული ძალაც არის და აწი მას ვედარავინ მოატყუებს, ვედარავინ იყოლიებს. ყველას კარგად გაუხინჯავს კბილებს და კარგად გაარჩევს მტერსა და მოყვარეს. ჩვენი ჯარი ებრძვის ყველა ჯურის სამშობლოს მტერს და იმავე დროს ზარმაცად ენაფება თვითგანვითარებასაც. ამრიგად, დღეს ჯარში წასვლა არავითარ საშინელს აღარ წარმოადგენს. პირიქით, იმ ერთი წლისა და ორი თვის განმავლობაში, რომელიც უნდა დაჰყოს სამხედრო სამსახურში ჩვენს ახალგაზრდებს შეუძლიათ თავიანთი ვალი მოიხადოს სამშობლოს წინაშე და მომზადებული დაუბრუნდნენ თავ-თავის საქმეებს“.²⁰⁶

ქართველ ერს თავის ხანგრძლივ სიცოცხლეში თითქმის განუწყვეტლივ გარს ეხვია უამრავი და ძლიერი მტრის ურდოები, რომელნიც მის განადგურებას ბურგიდან აღგვას ლამობდნენ და პანია საქართველოს

²⁰⁶ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. № 52, ფურც. 2

მის მეტი არაფერი დარჩენოდა, რომ მუდამ ფარ-
ხმლით ხელში თავის არსებობის შენარჩუნებაზე ეფიქ-
რა. იყო ისეთი მომენტები, როდესაც ქართველი ერი
იძულებული ხდებოდა უხეშ ძალის წინაშე ქედი მოეხა-
რა, ძლიერ მტარვალისაგან ათასგვარი შევიწროება
განეცადა და დამონებულ მდგომარეობაში მყოფს მხო-
ლოდ თავის განთავისუფლებაზე ეოცნება. ასეთი, თით-
ქმის განუწყვეტლივი „სამარი“ განწყობილება, რასაკ-
ვირველია, ხელს ვერ შეუწყობდა ჩვენი ერის შემოქმე-
დებით მუშაობას, კულტურულ დაწინაურებას, მეცნიე-
რების განვითარებას, ენის აყვავებას და გამშვენიერე-
ბას, ვინაიდან ყოველივე ეს მოითხოვდა ჩვენი პოლი-
ტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარება-
აყვავებას, რასაც ჩვენ – ორიოდე ხანმოკლე ეპოქის
გარდა – აგრე მოკლებული ვიცავით. ამ უკანასკნელ
117 წლის განმავლობაში ჩვენი ცხოვრების და ბედ-იღ-
ბლის რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ, მდგომარეობა
კიდევ უარესი შეიქმნა. ძველი რუსეთის მკაცრმა გამა-
რუსებელმა პოლიტიკამ ქართულ ენას ბუნებრივი გან-
ვითარების საშუალება მოუსპო. განდევნა სკოლები-
დან, აკრძალა სახელმწიფო და სამოქალაქო დაწესეუ-
ლებებში და კლესიებშიც კი შეზღუდა, ფრთები შეკვეცა.
ჩვენ, სჭობს სინამდვილეს თვალეებში შევხედოთ და გა-
მოვტყდეთ, – საკმარისი წინააღმდეგობა ვერ გაუწიეთ

ამ ბოროტი პოლიტიკის განხორციელებას და მან თავისი საშინელი ნაყოფი გამოიღო ქართული ენის მაგიერ რუსული ენა გააბატონა.

ჩვენი მოსწავლე-ახალგაზრდობა სწავლა-განათლებლას რუსულ ენაზე ღებულობდა, ენაფებოდა რუსულ მეცნიერებას და ლიტერატურას, ეცნობოდა რუსის ხალხის ცხოვრებას, ზნე-ჩვეულებას, ისტორიას, გეოგრაფიას და ეკონომიკას უფრო კარგად, ვიდრე მშობელ ერისას და ამნაირად ფსიხოლოგიურად მას უკავშირდებოდა და ეთვისებოდა“.²⁰⁷

მასალა მოწმობს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მცდელობებს გაეძლიერებინა და საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მთავარ დასაყრდენად ექცია ქართული ჯარი. მიუხედავად მრავალი პრობლემური და წინააღმდეგობებით აღსავსე კითხვებისა, რომლებიც შეიძლება გაჩნდეს და სავსებით მართებულად, აღნიშნული საკითხი შესაფასებლად პირველ რიგში უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ სამი წლის განმავლობაში არც ისე ადვილი იყო ცენტრალიზებული და ეროვნული გრძნობით აღსავსე ჯარის ჩამოყალიბება, რასაც თავისი ობიექტური მიზეზები ჰქონდა და რაზედაც უკვე ვისაუბრეთ.

²⁰⁷ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. № 24, ფურც. 13

თავი მეოთხე განათლება და ეროვნული უმცირესობა

განათლების ფაქტორს საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა. სხვადასხვა რეფორმებთან ერთად მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ქმედებები ეროვნულ უმცირესობათა განათლების საკითხის გადასაჭრელად. აღნიშნულის დასამოწმებლად საინტერესოა შევაფასოთ როგორი იყო ეროვნული უმცირესობის შემადგენლობა სხვადასხვა სასწავლებლებში. ქალთა ეროვნული შემადგენლობა სახაზინო გიმნაზიებში: „ქართველნი-972, სომხები-1555, თათრები-47, რუსები-2065, ურიები-209, გერმანელები-55, პოლონელები-117, გამოურკვეველი-72. კერძო გიმნაზიები: ქართველი-560, სომხები-131, თათრები-2, რუსები-62, გამოურკვეველნი-122 გერმანელი-1, პოლონელი-1. ვაჟთა სახაზინო გიმნაზიები: ქართველნი-687, სომხები-1313, თათრები-72, რუსები-950, ურიები-176, გერმანელი-28, პოლონელი-26, გამოურკვეველნი-69. კერძო გიმნაზიები: ქართველნი-1624, სომხები-943, თათრები-23, რუსები-446, ბერძნები-76, ურიები-257, პოლონელი-26, სპარსნი-2, უკრაინელები-2, გამოურკვეველნი-85, ინგლისელი-1, აისორნი-1. ვაჟთა კერძო გიმნაზიები: ქართველნი-1624, სომხები-943, თათრები-23, რუსები-446,

ბერძნები-76, ურიები-257, გერმანელნი-28, პოლონელნი-26, სპარსნი-2, უკრაინელნი-2, გამოურკვეველნი-85, აისორნი-1, ინგლისელნი-1. **კადეტთა კორპუსი და ორი კომერციული და რეალური სასწავლებლები:** ქართველნი-462, სომხები-805, თათრები-70, რუსები-771, ბერძნები-9, ურიები-52, გერმანელნი-54, პოლონელნი-71, ოსები-1, ქართველი ისრაელნი-4, გამოურკვეველნი-38²⁰⁸.

ცალკეა გამოყოფილი კერძო გიმნაზიების მონაფეთა ეროვნული შემადგენლობა ქალაქ თბილისში. 6. **ქართული საქალებო გიმნაზია** – 309 – ქართველი. 7. **ბეროზაშვილის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი** – ქართველნი – 50, სომხები – 12, რუსები – 14. 8. **ბილანაშვილის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი** – ქართველნი – 180. 9. **მაშჩენკოსი და ტიხომიროვის გიმნაზია:** ქართველნი – 15, სომხები – 28, რუსები – 48, თათრები – 2, პოლონელნი – 1, გერმანელები – 1, ურიები – 1. 10. **გრიანოვის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი:** ქართველები – 6. 11. **გიმნაზია ლისიციანის სქესთა განურჩეველი:** სომხები – 91.²⁰⁹

ვაჟ მონაფეთა ეროვნული შემადგენლობა **რეალურ, კომერციულ და კადეტთა კორპუსისა**. 1. კადეტთა

²⁰⁸ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №249, ფურც. 1-2

²⁰⁹ იქვე, ფურც. 11

კორპუსი: ქართველნი – 66, სომხები – 26, თათრები – 14, რუსები – 273, ოსები – 1, ინგილოელნი – 4, პოლონელნი – 12, გერმანელნი – 9, გამოურკვეველნი – 3. 2. კომერციული I: ქართველნი – 84, სომხები – 453, თათრები – 33, რუსები – 78, პოლონელნი – 13, გერმანელნი – 18, ურიები – 21, გამოურკვეველნი – 16. 3. კომერციული II: ქართველნი – 132, სომხები – 138, თათრები – 13, პოლონელნი – 6, გერმანელნი – 2, ურიები – 14, ბერძნები – 9. 4. რეალური: ქართველნი – 180, სომხები – 138, თათრები – 10, რუსები – 40, პოლონელნი – 40, გერმანელნი – 25, ურიები – 17, გამოურკვეველნი – 19“.²¹⁰

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დამსახურება იყო ის ფაქტი, რომ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა „სქესთა განურჩეველი სასწავლებლების დაარსებაზე“. ამ მხრივ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს საქმე № 249. „მოსწავლეთა რიცხვი ნაძალადევის 8 კლასიანი, კლასიკური ქალვაჟთა კერძო ელენე ბილანაშვილის გიმნაზიისა. 3 კლასი: ქალები – 30, ვაჟები – 6 2 კლასი: ქალები – 35, ვაჟები – 16 175 1 კლასი: ქალები – 27, ვაჟები – 13 1 კლასი (პარალელური) ქალები – 32, კაცები – 14 უფროსი მოსამზადებელი განყოფილება: ქალები – 24,

²¹⁰ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №249, ფურც. 19

ვა-ჟები – 32 უფროსი მოსამზადებელი განყოფილება: ქალები – 35, ვაჟები – 21 უმცროსი მოსამზადებელი განყოფილება (ქართული) – ქალები – 27, ვაჟები – 23 უმცროსი მოსამზადებელი განყოფილება (რუსული) – ქალები – 22, ვაჟები – 27 საანბანო განყოფილებები: 1. საანბანო ქართული: ქალი – 20, ვაჟი – 10 2. საანბანო რუსული: სულ 12 ქალი, 13 ვაჟი მთელ სასწავლებელში ირიცხება 473 მოსწავლე: ქართველნი – 325, რუსი – 103, სომეხი – 24, ოსები – 12, აისორნი – 6, ბერძენი – 2, ებრაელი – 1“ (25, 2. 20). ვაჟთა კერძო გიმნაზია, მონაფეთა ეროვნული შემადგენლობა ქალაქ თბილისში, 1918 წელი, 17 ივლისი. 1. ვაჟთა ქართული გიმნაზია: ქართველნი – 796 2. ვაჟთა სასულიერო გიმნაზია: ქართველნი – 245. 3. ბილანიშვილის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი: ქართველი – 90, გამოურკვეველნი – 60 4. ბეროზაშვილის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი 5. ქალ მასწავლებელთა გიმნაზია: ქართველნი – 74, სომხები – 33, რუსები – 18, გამოურკვეველნი – 8 176 6. გიმნაზია ტრაფიმენკოსი: ქართველნი – 25, სომხები – 16, რუსები – 25, ურიები – 10, გერ-მანელნი – 8, პოლონელნი – 1, სპარსელი – 1, ბერძენი – 1 7. გრიაზნოვის გიმნაზია: ქართველნი – 5 8. ახალი სკოლის გიმნაზია: ქართველნი – 5, სომხები – 97, რუსები – 5, ურიები – 2, პოლონელი – 1, თათრები – 5 9. ლევანდოვსკის გიმნაზია:

ქართველნი – 63, სომხები – 119, რუსები – 119, ურიები – 10, გერმანელნი – 5, პოლონელნი – 7, თათრები – 4
10. მე-2 სახალხო გიმნაზია: ქართველი – 7, სომხები – 5, რუსები – 9
11. გიმნაზია მეორე მასწავლებელთა ჯგუფისა: ქართველნი – 6, სომხები – 38, რუსები – 37, ურიები – 6, პოლონელნი – 2, თათრები – 1, გამოურკვეველნი – 5
12. თევზაძის გიმნაზია: ქართველნი – 21, სომხები – 8, რუსები – 30, ურიები – 7
13. პუშკინის სახალხო გიმნაზია: ქართველნი – 89, სომხები – 248, რუსები – 69, ურიები – 5, გერმანელნი – 4, პოლონელნი – 2, ბერძენი – 6, თათრები – 6, ქართველი ურიები – 35
14. მასწავლებელთა ჯგუფის გიმნაზია: ქართველნი – 14, სომხები – 21, რუსები – 13, ურიები – 6, გერმანელნი – 2, პოლონელი – 6, თათრები – 2
15. რეალური სასწავლებელი პირაგოვისა: ქართველნი – 5, სომხები – 4, რუსები – 17, თათრები – 1, გამოურკვეველნი – 1
16. მასწავლებელთა ამხანაგობის გიმნაზია: ქართველი – 14, სომხები – 17, რუსები – 33, თათრები – 2, გამოურკვეველნი – 2
17. ტერ-სტეპანოვის გიმნაზია: ქართველნი – 3, სომხები – 15, ურიები – 2
18. ებრაელთა გიმნაზია: ქართველი – 9, სომხები – 52, რუსები – 19, ურიები – 207, გერმანელი – 4, პოლონელნი – 3, თათრები – 2, უკრაინელი – 2
19. ბერძენთა გიმნაზია: ბერძენი – 75
20. სომეხთა გიმნაზია ლისიციანისა: ქარ-

თველნი – 1, სომეხი – 232, რუსი – 9, გერმანელნი – 2, პოლონელნი – 2“.²¹¹ რაც შეეხება საქართველოს ცალკეული რეგიონების სკოლებში მოწაფეთა ეროვნულ შემადგენლობას, თბილისთან შედარებით ქართველები უმრავლესობას წარმოადგენდნენ. 1919 წლის მონაცემებით მდგომარეობა შემდეგია: „ფოთის ვაჟთა გიმნაზია: ქართველები-280, სომეხები-1, რუსები-53, სხვა ეროვნებები-47. ფოთის ქალთა გიმნაზია: ქართველები-271, რუსები-4. თელავის ვაჟთა გიმნაზია: ქართველები-279, რუსები-5, სხვა ეროვნებები-2. თელავის წმინდა ნინოს გიმნაზია: ქართველი-321, სხვა ეროვნებები-2. გორის ქალთა გიმნაზია: ქართველები-209, რუსები-1, სხვა ეროვნებები-8. გორის ვაჟთა გიმნაზია: ქართველები-224, სომეხი-78, რუსები-46, სხვა ეროვნებები-20. ზესტაფონის ვაჟთა გიმნაზია: ქართველები-299, სხვა ეროვნებები-2. ზესტაფონის ქალთა გიმნაზია: ქართველები-258, სხვა ეროვნებები-1“.²¹²

აგრეთვე შემდეგნაირად იყო განაწილებული ქართველთა და არაქართველთა შემადგენლობა ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიებში. ვაჟთა პირველი გიმნაზიის 1-4 კლასებში ასეთი მდგომარეობაა: ქართველნი – 209. ვაჟთა მეორე გიმნაზია: ქართველნი – 225, სხვა

²¹¹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. # 318, ფურც. 22

²¹² სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. # 658, ფურც. 1

ეროვნები – 5. ვაჟთა მესამე გიმნაზია: ქართველი – 2, სომეხი – 332, რუსე – 3, სხვა ეროვნებები – 3. ვაჟთა მეოთხე გიმნაზია: ქართველი – 11, სომეხი – 152, რუსი – 94, სხვა ეროვნებები – 74. ვაჟთა მეხუთე გიმნაზია: ქართველი – 48, სომეხი – 54, რუსი – 20, სხვა ეროვნებები – 11. ვაჟთა მეექვსე გიმნაზია: ქართველი – 4, სომეხი – 5, რუსი – 172, სხვა ეროვნებები – 50. ვაჟთა მეშვიდე გიმნაზია: ქართველი – 328, სომეხი – 1. ვაჟთა მერვე გიმნაზია: ქართველი – 95. 2. ტფილისის რეალური სასწავლებელი (1-4 კლასი): ქართველი – 150, რუსი – 323, სხვა ეროვნებანი – 120. 3. წმინდა ნინოს ქალთა გიმნაზია: ქართველი – 195, სომეხი – 71, რუსი – 149, სხვა ეროვნება – 30. 4. მთავრობის ტფილისის საკომერციო სასწავლებელი – ქართველი – 58. 5. ტფილისის პირველი კომერციული სასწავლებელი: ქართველი – 10, რუსი – 16, სხვა ეროვნებანი – 222. 6. ქალთა პირველი გიმნაზია: ქართველი – 163, სომეხი – 90, რუსი – 126, სხვა ეროვნება – 40. ქალთა მეორე გიმნაზია: ქართველი – 210, რუსი – 223, სხვა ეროვნება – 52. ქალთა მესამე გიმნაზია: ქართველი – 2, სომეხი – 232, რუსი – 42, სხვა ეროვნება – 22. ქალთა მეოთხე გიმნაზია: ქართველი – 15, სომეხი – 21, რუსი – 116, სხვა ეროვნება – 24. ქალთა მეხუთე გიმნაზია: ქართველი – 0, სომეხი – 258, რუსი – 90, სხვა ეროვნება – 20. ქალთა

მეექვსე გიმნაზია: ქართველი – 40, სომეხი – 84, რუსი – 21, სხვა ეროვნება – 4. ქალთა მეშვიდე გიმნაზია: ქართველი – 157, სომეხი – 1. ქალთა მერვე გიმნაზია: ქართველი – 236, რუსი – 1, სხვა ეროვნება – 5.“²¹³

ამგვარად გამოიყურება ეროვნებათა შემადგენლობა თბილისის ცალკეულ სასწავლებლებში 1919 წლის მონაცემებით.

როგორც მოტანილი დოკუმენტებიდან ჩანს, თბილისის სკოლებში საკმაოდ მრავლად იყვნენ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები. სწორედ ამიტომ, საქართველოს ხელისუფლების მთავარი მიზანს წარმოადგენდა რესპუბლიკის ყველა სკოლაში ქართველი მოსწავლეების რიცხვის გაზრდა. აღნიშნულის უმნიშვნელოვანეს გამოხატულებას წარმოადგენდა ქართულ ენაზე წარმოებული სწავლა-განათლების შემოღება. ეროვნულ უმცირესობათა მრავალრიცხოვნობამ მნიშვნელოვანი პრობლემები შექმნა ქართულ ენაზე წარმოებული სასწავლო სისტემის ჩამოყალიბებისათვის. „განათლების სამინისტრომ შეიმუშავა სასწავლო გეგმა საქართველოს რესპუბლიკის საშუალო სკოლებისათვის და უკვე სათანადო განკარგულებაც მოახდინა მისი ცხოვრებაში გატარებისათვის. დარჩა გაურკვეველი მხოლოდ საკითხი სახელმწიფო ენის სწავლები-

²¹³ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. # 658, ფურც. 3-6

სა არა ქართველთათვის. განათლების სამინისტრო ფიქრობს, რომ ქართული ენა სავალდებულო უნდა იყოს რესპუბლიკის ყველა სკოლაში, მაგრამ ვინაიდან არა ქართველ მონაფეთ ქართული არ იციან და ზოგი მათგანის ჩვენში ყოფნას დროებითი ხასიათი აქვს, შეუძლებელი იქნებოდა სახელმწიფო ენის შემოღება დაუყონებლივ ყველა კლასში. ჯერჯერობით მოსახერხებელი იქნება მხოლოდ პირველ ოთხ კლასში სავალდებულოდ, ზევით კლასებში კი მსურელთათვის. რაც შეეხება საქართველოს ისტორიას, იგიც სავალდებულო უნდა იყოს არა ქართველთათვის, მაგრამ ვინაიდან მონაფეთ ჯერ-ჯერობით ქართული არ იციან, მისი სწავლება დროებით უნდა მოეწყოს რუსულად“.²¹⁴

ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის იგნორირების ფაქტად მიგვაჩნია დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის პოლიტიკა, როდესაც უმცირესობათა სკოლებში ქართული ენა არა-სავალდებულო საგნად გამოაცხადა. დოკუმენტში ნათქვამია: „არაქართულ სკოლებში სწავლა მონაფეთა სამშობლო ენაზე წარმოებს. პირველდანყებით სკოლაში სახელმწიფო /ქართული/ ენა არაა სავალდებულო და არც ასწავლიან, თუ თვით მშობლები და მონაფენი არ მოისურვებენ. ასეა საქმე დაყენებული მაგალითად, დიდი ღურ-

²¹⁴ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №453, ფურც. 52

ნუკის სკოლაში, სადაც სწავლა სომხურ ენაზე სწარმო-
ებს. მაგრამ არის ისეთი სოფლები /შინდისი, კუმისი/,
სადაც სომხები ქართველებიდან გრიგორიანობით გა-
მოირჩევიან. სამშობლო ენა ქართულია, ზნე-ჩვეულებ-
ა ქართული და სხვა.“²¹⁵ გარდა ამისა, საქართველოს
დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ და კერ-
ძოდ პარლამენტმა „არ დაივიწყა არც ეროვნულ უმცი-
რესობათა უფლებები და რამდენადაც კი შესაძლებე-
ლია ეს, უზრუნველყო მათი ინტერესებიც. ამიტომ ჩვე-
ნი კანონით მომრიგებელ მოსამართლეთა შესახებ ქა-
ლადების მიცემა და თარგმანების უფასოთ მიღება
შეიძლება ყველა იმ ადგილებში, სადაც კი ეროვნული
უმცირესობა შეადგენს მცხოვრებთა ცოტათ თუ ბევრად
საგრძნობ ნაწილს, ხოლო იქ, სადაც ქართულის არა
მცოდნენი უმრავლესობას შეადგენენ, საქმის წარმოე-
ბა უნდა ხდებოდეს სახელმწიფო ენასთან ერთად უმ-
რავლესობის ენაზეც“.²¹⁶

საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ განიხი-
ლა საკითხი, რომელიც ეხებოდა სომხების მიერ
თვითნებურად ეკლესიების გახსნას. მსჯელობის შედე-
გად ექვთიმე თაყაიშვილმა გამოთქვა მოსაზრება:
„რადგან სკოლები კანონის გადახვევით გახსნეს, საჭი-

²¹⁵ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №77, ფურც. 16

²¹⁶ გაზეთი, ერთობა, 1919, № 17, გვ. 1

როა ეხლავე ზომების მიღება მათ დასახურავად, თორემ როგორც გაამრავლებენ სკოლებს, მათ დახურვას ვეღარ შევძლებ: აყვირდებიან, აყაყანდებიან, მთელს ქვეყანას მოსდებენ ამბავს ქართველებმა სკოლები დაგვიხურესო. უნინაც ბევრი ქართველები გაასომხეს სომხებმა და ეხლაც ამასვე შვრებიან“.²¹⁷

„დღემდე (1918-ნ.ს.) საინგილოში არსებობს ერთ კლასიანი ნორმალური ვაჟთა სასწავლებელი, ქალთა სამრევლო სკოლა და ოთხი ქალ-ვაჟთა სამრევლო სკოლა, სულ ექვსი სასწავლებელი. მას შემდეგ, როცა ეს მხარე ადერბაიჯანის ჯარმა დაიჭირა, ეს სკოლები გარდა ვაჟთა ნორმალური სასწავლებლისა, ადერბეიჯანის მთავრობის აპრილის 1 რიცხვებშივე დაუხურავს და მასწავლებელნიც უჭამაგიროდ დარჩენილან, რის გამოც ისინი უკიდურეს გაჭირვებას განიცდიან. მიუხედავად ამისა, რომ მთელი ბაქათალის ოლქის მდგომარეობა საერთოდ და საინგილოსი კერძოდ, ჯერაც გამოძიებული არ არის, განათლების სამინისტრო მანც შესაძლებლად სცნობს ერთგვარი პატრონობა და ზრუნვა გაუწიოს საინგილოს სკოლებს და თავის მხრივ სთხოვს მინისტრთა საბჭოს გადასდოს ამ სკო-

²¹⁷ სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ. №302, ფურც. 10

ლებისათვის მიმდინარე წლის 1 აპრილიდან 31 დეკემბრამდე 20250 მანეთი“.²¹⁸

1918 წლის მონაცემებით სოფელ კახში ასრებობდა: 1. ნორმალური სკოლა, 2. ქალთა სამრევლო სკოლა და ქალ-ვაჟთა სამრევლო სკოლები, 3. ალიბეგლოში, 4. ქოთოქლოში და 5. მეშაბაშში.²¹⁹

1920 წლის ბიუჯეტში საქართველოს განათლების სამინისტრომ შეიტანა თანხა, რომელიც უნდა გადაეცა აფხაზეთის განათლების სამინისტროსათვის: 12 779 676 მანეთი. 4. მუხლი 1. ახალგაზრდათა გასაგზავნად საზღვარგარეთ სპეციალური ცოდნის მისაღებად კომისარიატი ითხოვს 1 032 000 მანეთს. ამ მიზნებისათვის დამფუძნებელი კრების მიერ მთელი რესპუბლიკისათვის, განურჩევლად კუთხისა და მცხოვრებთა მდგომარეობისა, გადადებულია საბიუჯეტო წლის ბოლომდე 5 მილიონი მანეთი, რაც წლიურად 10 მილიონ შეადგენს და სწორედ ამ თანხიდან უნდა მიეცეს აფხაზეთის მკვიდრთაც სტიპენდია საერთო წესით და მაშასადამე ცალკე კრედიტის გაება კიდევ აღარ იქნება საჭირო. მუხლი 2. დახმარება საშუალო სასწავლებელთ: 581 962 მანეთი და 50 კაპიკი. განათლების სამინისტრო საკმაო ფულს იძლევა აფხაზეთის საშუალო სკოლათა შესანახავად,

²¹⁸ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 428, ფურც. 2

²¹⁹ იქვე, ფურც. 3

მათ შორის ოჩამჩირის გიმნაზიის და გორის რეალურ სასწავლებლისათვისაც. და თუ 581 962 მანეთი და 50 კაპიკის გაღება რაიმე ადგილობრივ პირობებითაა გამოწვეული, ამის შესახებ საჭიროა დასაბუთებული მოხსენება, საიდანაც ცხადი უნდა იქნეს ზედმეტი ფულის გაღების აუცილებლობა. მუხლი 3. დახმარება სკოლის გარეშე განათლებისათვის 100000 მანეთი. ამ საქმისათვის მოკლე ხანში გაღებულ იქნება 2 მილიონი მანეთი, რომლის ნაწილი, რასაკვირველია მოხმარდება საერთო წესით აფხაზეთსაც. მუხლი 4. სახელმძღვანელოთა და სასწავლო ხელსაწყოთა შესაძენად – 100000. ამ თანხის გაღება შესაძლებელია, თუ დღევანდელს პირობებში მოსახერხებელი იქნება ამ საქმის მოგვარება, განსაკუთრებით სასწავლო ხელსაწყოთა შეძენა. მუხლი 7. დახმარება ღარიბ მოწაფეთა საშუალო და დაბალ სკოლებში – 50 000. სამინისტროს ამ მიზნისათვის აქვს ორი თანხა: 200 000 მანეთი განაპირა კუთხის ახალგაზრდათა სტიპენდიისათვის და 150 000 მანეთი საშუალო და დაბალ სკოლებში სწავლის ფულის შესატანი. შეიძლება ამ თანხით ღარიბ მოწაფეთა დახმარებაც. მუხლი 8. სამასწავლებლო კურსების მოსაწყობად აფხაზეთის მასწავლებლებისათვის – 150 000. მუხლი 9. მასწავლებელთა სახლის მოსაწყობად – 88 000.²²⁰

²²⁰ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №835, ფურც. 8

საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ კონსტიტუციაში ჩადო სპეციალური მუხლი, რომელიც ეროვნულ უმცირესობებს ეხებოდა. „ეროვნულ უმცირესობათა ცხოვრების მონაცობა სახელმწიფომ უნდა ისე მოახერხოს, რომ თითოეული კულტურა რაც შეიძლება მეტად ამალდეს. კულტურის ამალღების უდიდესი საშუალებაა სწავლა-განათლება. კონსტიტუციის ამ პროექტის მე-12 თავში გატარებული დედა-აზრი თავისთავად გულისხმობს, რომ საყოველთაო განათლება და ყველა ის ზომები, რომლებიც განზრახულია კონსტიტუციის ამ განყოფილებაში, ყველა ერთათვის ერთნაირად იქნება გავრცელებული. ამ მხრივ სახელმწიფოსათვის არ იქნება არც ებრაელი, არც ელინი. რადგანაც კულტურის შეთვისება და მისი გაღრმავება მხოლოდ დედაენაზე ყველაზე უფრო ადვილი და ნაცოფიერი. სახელმწიფო ყველა ბავშვისათვის ხსნის სკოლებს, განურჩევლად ეროვნებისა და ამ სკოლებში სწავლება სწარმოებს იმ ენაზე, რომელიც ბავშვებისათვის დედაენაა. სკოლათა რიცხვი არ არის განზრახული, იხსნება იმდენი სკოლა, რამდენსაც მოითხოვს ბავშვების რიცხვი. სკოლის საქმეში სრული ეროვნული თანასწორობაა.“²²¹

პ. საყვარელიძის პროექტი ეროვნულ-უმცირესო-

²²¹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 508, ფურც. 2

ბათა შესახებ საინტერესო დასკვნების გამოტანის საშუალებას გვაძლევს: 1. არ შეიძლება შეიზღუდოს საქართველოს რესპუბლიკის რომელიმე ეროვნული უმცირესობის თავისუფალი პოლიტიკური, სოციალ-ეკონომიური და კულტურული განვითარება, განსაკუთრებით მის დედა-ენაზე, სწავლა და აღზრდა და ნაციონალურ-კულტურული საქმეთა შინაური მართვა-გამგეობა. ყველას აქვს უფლება სწეროს, ბეჭდოს და ილაპარაკოს მშობლიურ ენით. 3. საქართველოს რესპუბლიკის ყოველ ეროვნულ უმცირესობას აქვს უფლება შეადგინოს დემოკრატიულად არჩეული ნაციონალური კავშირი, მოაწყოს, აწარმოოს, წარმოადგინოს და დაიცვას თავისი კულტურული საქმეები კონსტიტუციის კანონების საზღვრებში. 6. საქართველოს რესპუბლიკის ყველა მოქალაქეს აქვს თანასწორი უფლება დაინიშნოს სახელმწიფოებრივ, სამოქალაქო, სამხედრო და საქალაქო-საერობო სამსახურში. 7. ეროვნულად შერეული თვითმმართველობა ვალდებულია სწავლა-განათლებისათვის მიღებული თანხით დაარსოს სკოლები და კულტურულ-განმანათლებელი დაწესებულებები მცხოვრებთა ეროვნული შემადგენლობის პროპორციის მიხედვით. 11. გარდა სახელმწიფო ენისა, ეროვნული უმცირესობის ენის ცოდნა სავალდებულოა ადგილობრივი მმართველისა და მოსამართლისათ-

ვის. 13. არაქართველ დეპუტატს, რომელმაც სახელმწიფო ენა არ იცის, შეუძლია სიტყვა წარმოთქვას პარლამენტში დედა ენით.²²²

სომეხთა ეროვნულ საბჭოს საქართველოში ჰქონდა 51 დაბალი და საშუალო გაეროვნებული სასწავლებელი და გეგმავდა კიდევ 37 სკოლის გახსნას.²²³

საქართველოს ტერიტორიაზე ახალციხე-ახალქალაქის მაზრებში ყველა მუსულმანთათვის, რომელთა საერთო რიცხვი დაახლოებით 150 000 უდრიდა, არსებობდა დღეს 21 პირველდანიწყებითი სასწავლებელი. „ამათში ახლა მოქმედობს მხოლოდ 9-ცხრა სასწავლებელი, რომელთა შორის 7 ბორჩალოს მაზრაშია, ერთი ტფილისისა და ერთიდ თელავში, დანარჩენი თორმეტი სასწავლებელი ახალციხე-ახალქალაქის მაზრებშია, ხოლო არც ერთში მეცადინეობა არ სწარმოებს: ზოგან წარსული ამბების გამო და ზოგან, მაგალითად, ბორჩალოს მაზრაში, შესაფერის მასწავლებელთა უქონლობის გამო“.²²⁴

ისიდორე რამიშვილი თავის მოგონებებში წერს: „დიდი ყურადღება მქონდა მიქცეული, რომ ქართულ სკოლაში შემოსულიყო რაც შიძლება მეტი მუსლიმანი

²²² სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №508, ფურც. 10

²²³ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №937, ფურც. 13

²²⁴ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №767, ფურც. 2

ქართული ბავშვი. პირველად, რომ გახსნილა ბათუმში ქართული სკოლა, მოხვედრილა მასწავლებლად მოსე ნათაძე, კაცი, რომელსაც დიდი სიყვარულით იხსენიებდნენ და რომელსაც ბევრი გაეკეთებინა, რომ მუსლიმანები დაეახლოებინა ქართული სკოლებისთვის. მის დროს, მართლაც მეტი ყოფილან მუსლიმანი ბავშვები. მეც დავადექი მისგან გათელილ გზას, დავუახლოვდი გავლენიან პირებს, უფრო მათ სასულიეროს, რადგან მათ ხელში დიდი გავლენა იყო ხალხზე, მოვიპოვე მათი თანაგრძნობა და ნდობა. ამით ბავშვების რიცხვი მუსლიმანებიდან გაიზარდა ჩვენს სკოლაში. რჯულის მასწავლებელი თავისი ჰყავდათ, სხვაფრივ ქრისტიან ბავშვებს არ ჩამოუვარდებოდნენ. ჩვენც ხელს ვუწყობდით მათ ერთმანეთთან დაახლოებას.“²²⁵

ეროვნულ უმცირესობებს თავისუფალი სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების, ქართველებთან ჰარმონიული თანაცხოვრების, სამოქალაქო ინტეგრაციის სრული შესაძლებლობა ჰქონდათ. საქართველოში მცხოვრებმა ეთნიკურმა უმცირესობებმა შექმნეს საკუთარი ეროვნული საბჭოები, ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე მოღვაწეობდნენ ეთნი-

²²⁵ ი. რამიშვილი, მოგონებები, გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა და ბიოგრაფიული ცნობები დაურთეს გოჩა საითიძემ და ქეთევან რამიშვილმა, თბილისი, არტანუჯი, 2012, გვ. 276

კური ნიშნით აღმოცენებული პოლიტიკური ორგანიზაციები თუ გაერთიანებები, მაგალითად, სომხური დაშნაკცუთიუნი, მუსლიმანთა ჯგუფი, ელინთა დემოკრატიული ჯგუფი; ფუნქციონირებდა 80 სომხური, 60 რუსული, 31 თათრული სკოლა, აფხაზური და ოსური დაწყებითი სასწავლებლები და სხვ; რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსდებოდა.²²⁶

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სკოლების ეროვნულ საფუძველზე მონყობის კანონპროექტიდან ჩანს შემდეგი: „1. სახელმწიფო თავისი ხარჯით ინახავს მის ტერიტორიაზე მობინადრე სხვადასხვა ერთათვის სკოლების განსაზღვრულ რიცხვს, რომლებშიაც სწავლება მშობლიურ ენაზე უნდა სწარმოებდეს. 2. ქართულ სახელმწიფო სკოლებში დედაენაზე სწავლება ყველა კლასში შემოღებულ უნდა იქმნას 1918/19 სასწავლო წლის დასაწყისიდან. შენიშვნა: რომ სკოლებში, სადაც ყველა კლასში ქართულ ენაზე სწავლების ამთავითვე შემოღება სხვადასხვა დაბრკოლებათა გამო შეუძლებელი აღმოჩნდება, – განათლების სამინისტროს ვეალება მეორე მუხლში აღნიშნული კანონის სავსებით განხორციელება დაასრულოს არაუგვიანეს ორი წლისა. 3. ეროვნულ უმცირესობათა სა-

²²⁶ ო. ჭანელიძე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918-1921, თბილისი, 2018, გვ. 42

ხელმწიფო სკოლებში მშობლიურ ენაზე სწავლებისა და საზოგადოთ სკოლის ეროვნულ საფუძველზე მონ-ყობის საქმეს აწარმოებს თითოეული ერის სათანადო დაწესებულება განათლების სამინისტროსთან შეთან-ხმებით“.²²⁷

ვაგზლის (ტრამვაის) რაიონის სახალხო გვარდი-ის შტაბი დაარსდა 1917 წის პირველ რიცხვებში. ამჟა-მად მოთავსებულია ტრამვაის პარკში. 1919 წლის 17 ივლისს არჩეული შტაბი შესდგება 7 პირისაგან: 1. აპ. ფუმბაძე 2. თედორე ვასაძე 3. გიორგი ჯვარციშვილი 4. იასონ ჩაჩუა 5. ივანე კანტიძე 6. მ. სოსელია 7. დავ. მა-ხარაძე, მათ შორის პირველი სამი შედიან პრეზიდიუმ-ში. სულ გვარდილეთა შემადგენლობა 304 კაცია. მათ შორის: ტრამვაის მუშებია – 206 კაცი, ხელზე მოსამსა-ხურეთა კავშირის წევრებია – 49, რკინისგზის სტამბის მუშებია – 21. საქართველოს ცენტრალური კოოპერ. კავშირის – 15, ფოსტის მუშა-მოსამსახურეები – 11 კა-ცია, უმუშევარნი – 2 კაცი. მათი ეროვნება: ქართველე-ბი – 260, სომხები – 21, რუსი – 7, ოსი – 6, მუსულმანე-ბი – 4, ებრაელები – 1 და სხვა ეროვნებები – 4.

პარტიული რწმენა: საქართველოს სოციალ-დემოკ-რატიული მუშათა პარტიის წევრები – 29 კაცი, საქართვე-

²²⁷ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. № 34, ფურც. 134

ლოს სოციალისტ-ფედერალისტური სარევოლუციო პარტიის წევრები – 12 კაცი.

1920 წლის 13 ივლისს დაარსდა სარეზერვო ნაწილი სახალხო გვარდიისა ზურგის თავდაცვისათვის. შეიარაღებულია განსაკუთრებით პარტიული ამხანაგები სულ – 194 კაცი. მათ შორის: ტრამვაის მუშები – 163, რკინისგზის სტამბის მუშები – 10, მომარაგების კომიტეტის მუშები – 16 და უმუშევარი – 5 კაცი. მათი ეროვნული შემადგენლობა: ქართველი – 168, სომეხი – 11, მუსულმანი – 9, რუსი – 6, ოსი – 3, ნემეცი – 2, ბერძენი – 1, აისორელი – 1.²²⁸

თბილისის კომიტეტის მეორე რაიონში ირიცხება 2000-მდე წევრი. ეროვნების მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდებიან, ებრაელები – 4, ბერძენები – 4, მუსულმანები – 7, ოსები – 38, რუსები – 50, სომხები – 150, სხვადასხვა ეროვნებების – 30 კაცამდე, დანარჩენი 1750 კაცამდე ქართველებია. პროფესიის მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდებიან: ინტელიგენტური პროფესიის – 200 კაცამდე, მოვაჭრეები – 240 კაცამდე, მუშები – 650 კაცამდე. განათლების მიხედვით: უმაღლესი განათლებით აღჭურვილნი – 18, საშუალო განყოფილე-

²²⁸ სცსა, ფ. 1826, აღწ. 1, საქ. №5, ფურც. 17

ბით – 64 კაცი, წერა-კითხვის მცოდნე – 1200 კაცამდე, დანარჩენი უცოდინარი.²²⁹

აქვე მინდა შევეხო საქართველოში არსებულ საგანმანათლებლო და პროფესიულ ორგანიზაციებს, რომლებიც საკმაო მრავალრიცხოვნობით გამოირჩეოდა ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში. მათი მთავარი მიზანი იყო საზოგადოების ფართო ფენების განათლების ამაღლება. „1910 წლის 11 მარტის მონაცემებით გატყობინებთ, რომ ჩემდამი რწმუნებულ რაიონში დაკვირვების შედეგად (ბათუმის და ფოთის გარდა) მოქმედებს საგან-მანათლებლო და პროფესიული ორგანიზაციები. 1. ქალაქი სოხუმი – საგანმანათლებლო საზოგადოებები: ა) საქართველოს მცხოვრებთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი თბილისის საზოგადოება, თავმჯდომარე: მარია ანჩაბაძე. ბ) აბხაზებს შორის განათლების გამავრცელებელი საზოგადოება, ამ საზოგადოების სათავეში დგას სოხუმის ქალაქის თავის მეუღლე გრაფინია ელენა სოლოგუბი. ც) სოხუმის მშობლიური უნივერსიტეტის საზოგადოება, თავმჯდომარე ვეგენია სიმონოვა. დ) სოხუმის ბერძნული საზოგადოება. თავმჯდომარე – გიორგი ზაგრაფოპული. 2. პროფესიული: ა) სოხუმის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება, თავმჯდომარე, ბოტანიკური და სახაზინო

²²⁹ სცსა, ფ. 1826, აღწ. 1, საქ. № 5, ფურც. 19

ბალის გამოცდილი მოღვაწე ვასილ მარკოვიჩი. ბ) სოხუმის ამხანაგობა, თავმჯდომარე გოლაშევსკი. 3. ქალაქ ქუთაისის საგანმანათლებლო საზოგადოებები: ა) ქუთაისის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განყოფილება, თავმჯდომარე გიორგი ზდანოვიჩი. ბ) ქუთაისის სახალხო უნივერსიტეტის საზოგადოება, თავმჯდომარე მოსე ქიქოძე. 4. პროფესიონალური: ა) სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება „კოლხიდა“, თავმჯდომარე იოსებ ქუთათელაძე ბ) ქუთაისის ბუნებისმეტყველების მოყვარულთა საზოგადოება, თავმჯდომარე სახალხო სასწავლებლის დირექტორი სემიონოვი. ც) არალეგალური ორგანიზაცია ქუთაისში, ხელმძღვანელები კობერიძე და დემურია. 5. ყვირილა საგანმანათლებლო ა) ჭიათურის სახალხო უნივერსიტეტის საზოგადოება, ხელმძღვანელი ნიკოლოზ რაზმაძე ბ) „ჭიათურის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განყოფილება“, თავმჯდომარე ივანე აბაშიძე. 6. ჭიათურა-პროფესიონალური ა) „წვრილ მენარმეთა ასოციაციის ბიურო“, თავმჯდომარე ალექსანდრე გამრეკელი.²³⁰ ბათუმის ოლქში არის შემდეგი ლეგალური პროფესიული და საგანმანათლებლო სა-

²³⁰ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქ. №1924¹, ფურც. 131

ზოგადობები: 1. ბათუმის სახალხო უნივერსიტეტების საზოგადოება. 2. კავკასიის სამეფისნაცვლოს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბათუმის განყოფილება. 3. ბათუმის ელინური კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოება. 4. სომხურ-კათოლიკური საგანმანათლებლო საზოგადოება. 5. ბათუმის მექვაბე-მშრომელთა არტელი. 6. ბათუმის აჭარის მშრომელთა არტელი. 7. ბათუმის მომხმარებელთა საზოგადოება „შავი ზღვა“.²³¹

ამას გარდა არსებობდა: ისტორიის და ეთნოგრაფიის საზოგადოება. მისი წევრები: იუსტინე აბულაძე, სერგი გორგაძე, პოლიევქტოვი. 2. ქართული ორგანიზაცია „განათლება“. წევრები: ნ. ჰ. ბარათოვა, ნ. გ. ერისთავი, პ. კ. ქურდიანი, ე. გ. მესხი, ან. ჰავლიევა, ა. ა. ფაღავა, ან. თუმანიშვილი-წერეთელი, კალისტრატე ცინცაძე, მოსე ჯანაშვილი, დავით კარიჭაშვილი, ალექსანდრე ყიფშიძე, ალ. სარაჯიშვილი. 3. მხატვრული ლიტერატურის ქართული ორგანიზაცია. წევრები: შიო დედაბრიშვილი, სიმონ ყიფიანი, კონსტანტინე მინაევი, გიორგი რცხილაძე, იროდიონ ხოსიტაშვილი.²³² 4. კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება. წევრები: არლუთინსკი, პეტრე გრუზინსკი, ვირანოვი, იოსელია-

²³¹ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქ. №1924¹, ფურც. 133

²³² იქვე, ფურც. 15-17

ნი, ვასილ რცხილაძე, ჯაფარიძე, ვალანდაძე, პეტრე მელია, ნიკიტა თალაკვაძე. 5. კავკასიის გეოგრაფიული საზოგადოების წევრები: ვეიდენბაუმი, გლასენი, ზელენოი, პიგარევი, რეგევიჩი, სატუნინი, ტარატინოვი, ტკაჩევი. 6. კავკასიის იურიდიული საზოგადოება: ბროდსკი ბორის, გიორგი გვაზავა, გ. კუდრევიჩი, კუსიკოვი, ლიმერმანი, ცოვიანოვი, იუზინსკი.²³³

7. თბილისის „ახალი კლუბი“. წევრები: მ. ი. ჯამბაკურ-ორბელიანი, ა. ა. აბხაზი, ნ. მ. ჯორჯაძე, ვ. ვ. სიდამონ-ერისთავი, ქავთარაძე ქაიხოსრო, კლდიაშვილი ს. გრ. ვ. ა. კორინთელი, ე. ირ. ორბელიანი, პ. რ. სურგულაძე.

9. რელიგიურ-ფილოსოფიური საზოგადოება ქალაქ თბილისში. წევრები: ტერ-ალექსანდროვი, ევგენი ვ. ანდრეევი, ალექსანდრე ბენედიკტოვიჩი, კობიევი, ლომიძე, დიმიტრი ლუპანდინი, ელენა ნაკაშიძე, არნოლდ რუძიანსკი, ნიკ. წითელოვი. 10. თბილისის ჟურნალისტთა საზოგადოება. წევრები: ოსიპ ბუკშტეინი, პეტრე გელეიშვილი, ნიკოლოზ ელიავა, ალექსანდრე სტაროვსკი, ივ. სუნდუკიანი.²³⁴

²³³ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე № 1924¹ ფურც. 19-15

²³⁴ იქვე, ფურც. 26-45

თავი მესამე
საქართველოს მართლმადიდებელი
ეკლესია და განათლება

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობა განვითარების ახალ ეტაპზე გადავიდა. 1920 წელს გაზეთ „ერთობაში“ ვკითხულობთ: „ამ ბოლო დროს ისევ წარმოსდგა საკითხი ეკლესიასთან დამოუკიდებულების შესახებ. საქართველოში რამდენიმე სარწმუნოების ხალხი ცხოვრობს. მართლმადიდებელი, მუსულმანი, გრიგორიანი და სხვა. რომელიმე მათგანის სახელმწიფოს მფარველობის ქვეშ დაყენება-იქნებოდა დიდი კლერიკალური ნაბიჯი და თან დანარჩენი სარწმუნოების ხელოვნურად დაჩაგვრა. ეკლესია კი საგანია რწმენის. სარწმუნოება საქმეა სვინდისის. ხოლო სვინდისის თავისუფლება მოითხოვს ყოველ სარწმუნოებას მოვეპყრათ სრულის თანასწორობით ისე, როგორც ყოველ რწმენას, ყოველ მსოფლმხედველობას. ამ ძირითადი დებულებიდან გამომდინარეობს ის, რომ ჩვენ არ ვებრძვით სარწმუნოებას სახელმწიფოებრივი იარაღით, არ ვცდილობთ ერთის დაჩაგვრას და მეორის გაბატონებას. მაგრამ არც სარწმუნოების მიმდევართ ვაძლევთ საშუალებას სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩაე-

რიონ და რწმენის საკითხი პოლიტიკურ ფაქტორად აქციონ. სამღვდელოების ასეთ ტენდენციებს, რომელსაც აქვს ისტორიული მიზეზები, მაგრამ არ აქვს გასამართლებელი საბუთი დღევანდელ ვითარებაში, ჩვენ გადაჭრით უარვყოფთ. ეკლესია თავისუფალი, დამოუკიდებელი კავშირია მორწმუნეთა შორის და სახელმწიფო მათ რწმენის საგანში არ ერევა“.²³⁵

1916 წელს გაზეთი „სახალხო ფურცელი“ წერდა: „1916 წელს ქუთაისში მომხდარ იმერეთის ეპარქიის სამღვდელო კრებებზე გამოტანილი რეზოლუციები ეჭვს გარეშეა კარგ შთაბეჭდილებას დატოვებს ქართველი საზოგადოების იმ ნაწილზე, რომელიც ეროვნული სახის შერჩენითა და ეროვნული მთლიანობის დაცვით გულწრფელადაა დაინტერესებული.“

ჩვენი სამღვდელოების შედარებით დემოკრატიულმა ნაწილმა ხსენებულ კრებებზე ნათლად დაამტკიცა, რომ ბევრ ქართველ მღვდელში ქართული სული მეუფებს და გარდა პირადი ბედნიერებისა საზოგადო კეთილდღეობაზე ზრუნვის უნარსაც არ არის მოკლებული.

დავინწყოთ იქიდან, რომ სამღვდელოებამ თითქმის ერთხმად სცნო საჭიროდ სამღვდელოების ხარჯზე დაარსდეს ერთი საშუალო საერო სასწავლებელი,

²³⁵ ჩვენ და ეკლესია, გაზეთი, ერთობა, 1920, №155, გვ. 1

სადაც სწავლება ყველა საგნისა ქართულ ენაზე იწარმოებს. განა საეჭვოა კიდევ ის გარემოება, რომ ჩვენი ეროვნული სახის გადამახინჯებას უპირველეს ყოვლისა ენის გადაგვარება გამოიწვევს, თუ დროზე არ ვიღონეთ რამე? და რა უნდა იღონოს ქართველმა ხალხმა გადაგვარების წინააღმდეგ თუ არა სასწავლებლების გახსნა და მისი საშუალებით ხალხში დედა-ენაზე სწავლა-განათლების გავრცელება.

იმერეთის სამღვდელოება ჩასწვდა ყველა ამას და წარმოიდგინეთ ისე შორს წავიდა ამ მხრივ, რომ თავის ვიწრო წოდებრივ ან პროფესიონალურ რაობას გვერდი აუხვია და საზოგადოების ფართო წრეთა გასათვისცნობიერებლად საერო სასწავლებელი ირჩია“.²³⁶

1918 წელს დევანობი ვ. კვლენჯერიძე წერდა: „ერის პოლიტიკური არსებობა ურელიგიოთ წარმოუდგენელია. ეგრეთვე არსებობა ქართველი ერისა, რომლის პოლიტიკური და რელიგიური ზრდა შეხმატკბილებულად მიდიოდა წინ – ურელიგიოდ წარმოუდგენელია. ბიბლია, რომლის ნიადაგზეც აღიზარდა ოქროს საუკუნის ქართველობა საუკეთესო მოძღვართა ხელმძღვანელობით, რამაც დაბადა საუკეთესო თვი-

²³⁶გ–ა, ქართველი სამღვდელოება და საერო საქმენი, გაზეთი, სახალხო ფურცელი, 1916, №491, გვ. 3

სებანი ქართველი ერისა – ხასიათის სიმტკიცე, ფაქიზი მნეობა, ზრდილობა და თავგანწირვა მამულისათვის. ბიბლია, რომლის შესწავლა უკვდავი შოთას მხრივ ასე ნაირად გამოსტკვივის მის ვეფხვისტყაოსანში“ კვალად უნდა დარჩეს საყვარელ წიგნად და სავალდებულო შესწავლის საგნად მოზარდი თაობისა. თუ არ გვინდა გადაგვარება ქართველი ერისა“.²³⁷

დეკანოზი ტარასი ივანიცკი სტატიაში „სარწმუნოების მნიშვნელობა“ წერდა: „ჩვენს განახლებულს და თავისუფალს საქართველოშიაც ჯეროვანის ყურადღებით უნდა ვექცეოდეთ ქრისტიანობის ინტერესების დაცვას. მაგრამ ამის მაგივრად რა გვესმის? გაზეთებიდან ვიგებთ, რომ საღმრთო სჯული სკოლებში აღარ უნდა ისწავლებოდესო, მღვდლები, საყდრები, სჯულის მასწავლებლები, ვისაც უნდა იმათ შეინახონო და სხვა ამგვარი სარწმუნოების მნიშვნელობის დამცირებას. ამგვარ გზას რომ დავადგეთ, სარგებლობას კი არა, უზნეობისა და ბოროტების გავრცელებას შეუწყობთ ხელს“.²³⁸

²³⁷ დეკანოზი, ვ. კელენჯერიძე, სამღვთო სჯულის სკოლიდან განდევნის გამო, გაზეთი, საქართველო, 1918, №208, გვ. 4

²³⁸ დეკანოზი, ტარასი ივანიცკი, სარწმუნოების მნიშვნელობა, გაზეთი, საქართველო, 1918, №225, გვ. 4

გაზეთში „საქართველო“ ვკითხულობთ: „ერი ზნეობის ფუძეს გადამცდარი, ვერავითარ როლს ვერ თამაშობს ისტორიაში. იგი ან ისპობა ან უბრალო მასალად შედის მეორე ერის ისტორიაში. ასეთ რწმენიდან გამომდინარეობს ჩვენი „ეკლესიელთა“ პოლიტიკა და ტაქტიკა, ამითი აიხსნება, რომ სამღვდელოება ურყევად დგას სახარების ნიადაგზე, მუხლთ არ უდრევს მატერიალურ სოციალიზმს, ებრძვის მას და შეგონებულად მოუწოდებს თავის სამწყსოს შესაკრებად მამა-პაპათა აღმზრდელ ეკლესიის გარშემო, რომ შეერთებული ძალით დაამსხვრიოს მონობის ჯაჭვები. ჩვენც აქეთვე მოუწოდებთ ძვირფასი სამშობლოს დამოუკიდებლობის მოტრფიალეთ და ვთხოვთ ამას მიაქციონ ყურადღება, დაგვეხმარონ, თორემ ჩვენს ეკლესიას სხვა გზით ველარ აღადგენენ და ბრმა სამსონივით თვითონაც ეკლესიის ნანგრევებს ქვეშ მოჰყვებიან“.²³⁹

1920 წლის გაზეთ „საქართველოში“ ვკითხულობთ: „როდესაც საქართველო შეუერთდა რუსეთს, ეკლესიაც ხარობდა, ეგონა რომ ერის დასვენება მას მისცემდა დროს მომეტებულ აყვავებისა და განვითარებისათვის. მაგრამ მოტყუდა. რუსმა შოვინისტებმა უმთავრეს მიზნად დაისახეს ჩვენი გადაგვარება, ამოგ-

²³⁹ „ნიგ“, პაპის ლეგატის დელეგატის მისია და ჩვენი საეკლესიო პოლიტიკა, გაზეთი, საქართველო, 1920, № 1, გვ. 4

ლევა ენისა, გულის უმთავრეს სამშობლოს სიყვარულით გაჟღენთილი ძარღვისა, იმ ძარღვისა, რომელიც ყოველ ჩვენგანს ასულდგმულედა. მან კარგად იცოდა, რომ ყველა ამგვარ მიზანს მიაღწევდა სარწმუნოების წყალობით. მას კარგად ჰყავდა შესწავლილი ქართველი ერი, ის ერი, რომელიც ათასი წლობით ვითკლდე ანდამატისა, მტკიცედ ებრძოდა გარშემორტყმულ მტერს, იცავდა ქრისტეს ჯვარს, ენას.²⁴⁰

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა განვითარების ახალ ეტაპზე გადავიდა და განსხვავებულ გარემოში განაგრძო არსებობა. „ივერიის ეკლესია ფრიად დამსახურებული, მხცოვანი დაწესებულებაა ჩვენს სამშობლოში. ის ასაზრდოებდა ქართველ ერს სულიერად, ზნეობრივად, გონებრივადაც და წვრთნიდა მის მამულიშვილურ შემეცნებასაც. ჩვენი ეკლესია საქართველოში ასრულებდა დიდ კულტურულ-განმანათლებელ საქმეს, აფხიზლებდა ერს ისტორიული განსაცდელის ხანებში, იცავდა მასში ეროვნულ შეგნებას და ღირსებას, იფარავდა მას გადარჯულებისაგან. მრავალჯერ პოლიტიკურად უფლებააყრი-

²⁴⁰ მღვდელი, ალ. ოქროპირიძე, საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას დაღუპვა მოელის, გაზეთი, საქართველო, 1920, №9, გვ. 4

ლი და დამონებული საქართველო არსებობდა ეკლესიურად, სარწმუნოებრივად შეკავშირებულ მტკიცე ერთეულად.

ასეთ სოციალურ-პოლიტიკურ მუშაობაში ჩვენი ეკლესია ჩრდილში რჩება, ის უკანა რიგში დგას, მას ნაკლებე ყურადღებას ვაქცევთ, ამიტომ დიდ განსაცდელშია დღეს ჩვენი ეკლესია, უფრო დიდში, ვიდრე წინად იყო. გარეშენი ვერ გაუბედავდნენ ჩვენს ეკლესიას იმას, რაც შინაურებმა, თავისიანებმა მას კადრეს, ზოგი ცნებით, ზოგი უმეცრებით, ზოგი ნებსით, ზოგიც უნებლიედ.²⁴¹

გრიგოლ ლორთქიფანიძე თავის მემუარებში „ფიქრები საქართველოზე“, საქართველოს მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან დაკავშირებით წერს: „ქართული ეკლესია მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში ავად თუ კარგად, მაგრამ მაინც განაგრძობდა ეროვნების დამცველი ფაქტორის როლს. ეს როლი მას დასაბამიდგან ქონდა ისტორიულად დაკისრებული და გასულ საუკუნეშიაც განაგრძობდა მის შესრულებას. ქართული ეკლესიის ეს ეროვნულ-მოგერიებითი მოღვაწეობა წინა საუკუნეებში, ერთის მხრით, რამდენიმედ გაადვილებული იყო იმით, რომ მაშინ საქრისტიანო საქართველოს საქმე ქონდა ისლამთან, ამ ორ სარ-

²⁴¹ ჩვენი ეკლესიის ცხოვრებიდან, გაზეთი, საქართველო, 1920, №62, გვ. 4

წმუნობას შორის გაუვალე უფსკრული იყო, მდგომარეობა და ურთიერთობა მეტად ნათელი, მკაფიო და განსაზღვრული, ამიტომ ამ ხანებში შეუძლებელი იყო მტრისათვის ქართულ ეკლესიაში მეგობრისა და ძმის ქურქით შესვლა და მისი შიგნიდან გადაგვარება და მოშლა. ხოლო რუსეთის მფლობელობის დროს ამ მხრით მდგომარეობას ართულებდა ის გარემოება, რომ ახალი მპყრობელი თვით იყო ქრისტიანი და ისიც მართლმადიდებელი. ამ გარემოებამ მეტად გაუადვილა რუსეთს საქართველოს ეკლესიასთან ბრძოლა. ანაფორაში გადაცმული რუსული ნაციონალისტური იმპერიალიზმი ერთმორწმუნეობის საბაბითა და ნიღბით ადვილად შეიჭრა ქართულ ეკლესიაში და მის გარუსებას შეუდგა.²⁴²

1917 წლის ქართველთა ეროვნული საბჭოსადმი წარდგენილ მოხსენებაში გადმოცემულია ის მძიმე ვითარება, რაც რუსიფიკაციის გავლენამ მოუტანა საქართველოს, და მათ შორის სამღვდელოებას. ძველი და ახლი თაობის წარმომადგენლებს შორის დაიწყო დაპირისპირება, რაც საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიაზეც აისახა. „სამწუხაროდ ეროვნულ პოლკებში მღვდლების დანიშვნა მოხდა უყურადღე-

²⁴² გრიგოლ ლორთქიანიძე, ფიქრები საქართველოზე, თბილისი, 1995, გვ. 51-52

ბოდ და უტაქტიკოდ. ქართველი მღვდლები არიან ომის დაწყებიდანვე გასულნი პოზიციაზე, იციან სამხედრო საქმე, ჭირი და ლხინი, დაუმთავრებია კურსები სემინარიაში, იციან ყველა ის, რაც ჯარისკაცს სჭირია, მაგრამ მათ არსებობასაც კი ყურადღებას არავენ აქცევს, არამც თუ ცოდნას და გამოცდილებას. რუსეთის სამხედრო სამღვდლოება კი ნელ-ნელა ერეკება ქართველ სამღვდლოებას. ქართულ ჯარებში მოყვნიენ ისეთი მღვდლები, რომლებთაც არავითარი კავშირი არ ჰქონია ჯართან, არამც თუ მათში მსახურობდნენ. ან ორი ადგილი უჭირავთ და ან ისეთი მღვდლები, რომლებსაც პოზიცია სრულებით არც კი უნახავს.... ქართველნი მღვდელნი უნდა იყვნენ მიღებულნი ეროვნულ ლაშქარში ნამსახურებით და გამოცდილებით და აგრეთვე ყურადღება მიექცეს რკინის გზის ეკლესიებს, მიტომ რომ იგინი ერთნაირად ემსახურებიან როგორც ქართველებს, აგრეთვე რუსებს და ითვლებიან რუსულ-ქართულ მრევლებად“.²⁴³

როგორც მოტანილი მასალა მოწმობს, რუსეთის იმპერიის მიერ მიზანმიმართულად ხდებოდა ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის რუსიფიკაციის პროცესი, რამაც უარყოფითი დადი დაასვა მას და სამხელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემ-

²⁴³ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №32, ფურც. 15-18

დეგაც ეს მოვლენა პირდაპირ თუ ირიბად ხშირად იჩინდა ხოლმე თავს. ამას გარდა, ამ მოვლენის გარკვეულ ინტერპრეტაციას სთავაზობდა საზოგადოებას იმ პერიოდის პოლიტიკური ელიტის ნაწილი.

შესაძლოა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის ბევრი საკითხი საკამათო იყოს და სხვადასხვაგვარი დამოუკიდებულება არსებობდეს, მაგრამ ფაქტი ერთია, ამ პერიოდიდან მოყოლებული ამ ორი ინსტიტუციის ცხოვრებაში სრულიად ახალი ეტაპი დაიწყო.

1917 წელს საეკლესიო კრებაზე მიღებულ იქნა დებულებები საკათალიკოსოს საშუალო და მდაბალ სასულიერო სასწავლებელთა შესახებ: 1. საქართველოს ეკლესიას, როგორც ქრისტიანულ-სარწმუნოებრივ საზოგადოებას აქვს საკუთარი ტიპის მდაბალი და საშუალო სკოლა, რომელმაც უნდა აღზარდოს მორწმუნეთა შვილები ჰუმანიტარულ-ქრისტიანულ საფუძველზე და ამავე დროს სამღვდელოებასაც მისცეს შეძლება მიაღებინოს თავის შვილებს შეღავათიან პირობებში სრულუფლებიანი მდაბალი და საშუალო განათლება. ამ სკოლებში სწავლა ყველა საგნებისა უნდა სწარმოებდეს ქართულ ენაზე და ამასთან საღმრთო სჯულის სწავლება სავალდებულო უნდა იყოს. პროგ-

რამითა და უფლებებით ეს სასწავლებლები უნდა გაუ-
თანასწორდეს მთავრობის თანაბარ სასწავლებლებს
(პროგიმნაზიებსა და გიმნაზიებს). 2. არსებული სასუ-
ლიერო სასწავლებლები პროგრამით ყველგან გადა-
კეთდეს სრულუფლებიან პროგიმნაზიებად. 3. თფი-
ლისისა და ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლები
შეუერთდნენ ადგილობრივ სემინარიებსა და მათთან
ერთად გადაკეთდნენ სრულუფლებიან გიმნაზიებად,
მთავრობის გიმნაზიების პროგრამით, ამავე გიმნაზი-
ებში მერვე კლასის შემდეგ გახსნილ იქმნეს სპეცია-
ლური საღვთისმეტყველო კურსები (ორი კლასი) სამ-
ღვდელო კანდიდატთა მოსამზადებლად. საღვთის-
მეტყველო კურსებზე მიიღებიან სხვა საშუალო სასწავ-
ლებლებში კურსდამთავრებულნიც“.²⁴⁴

1920 წელს გაზეთში „სახალხო საქმე“, ეპიტანე
ჩხაიძე წერს საკუთარ მოსაზრებას სახელმწიფოსა და
ეკლესიის ურთიერთობაზე: „ჩვენი ეკლესიის ცხოვრე-
ბის დაცემა აშკარა ფაქტია. თუ დავუახლოვდებით
ხალხს, კარგად გავეცნობით მის აზრს, შეხედულებას
და სულიერ მისწრაფებას, დავრწმუნდებით, რომ ის
გულგრილობას იჩენს სარწმუნოებისა და ეკლესიური
საკითხებისადმი. ეკლესიის მართვაგამგეობის ფორ-
მის შეცვლამ დემოკრატიულ ნიადაგზე, რაც მოახდინა

²⁴⁴ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №238, ფურც. 3

საეკლესიო კრებამ 1917 წელს ვერავითარი გავლენა ვერ იქონია ზემოთქმული მოვლენის გამოსასწორებლად. ამიტომ ბუნებრივად იბადება საკითხი, რა არის მიზეზი ამ მოვლენისა, რითი აიხსნება ის? დროებით და გარდამავალ მიზეზებს გარდა უმთავრეს მიზეზად უნდა ჩაითვალოს ის რომ ხალხის სულიერ მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებს ჩვენი ეკლესიის მოძღვრება და წყობილება. ხალხის გონება გაიზარდა, განვითარდა და გაასწრო როგორც დაძველებულ გარეგან ფორმებს ეკლესიის წყობილებისა ის გაიმსჭვალა სოციალისტური მოძღვრებით. ჩვენ დაუფარავად უნდა აღვნიშნოთ ნაკლი, რაც ჩვენს ისტორიულს ეკლესიას ჰქონდა, ჩამოვაშოროთ მას ის და გარდავექმნათ დროის მოთხოვნილების მიხედვით. სამართალი მოითხოვს აღვნიშნოს, რომ ჩვენმა ეკლესიამ წარსულში ერთგვარი სამსახური გაუწია ჩვენს ერს. მაგრამ არ შეიძლება ყველაფერში იგი გავამართლოთ...

.... ქრისტე თავის საქმეს აცალკევებს სახელმწიფოდან, ის თავის საქმეს არ ურევს ამქვეყნიურ საქმესთან, ღვთის მსახურობას თხოულობს დამოუკიდებლად მეფის მსახურებიდან „მიეცით კეისრისა კეისარსა და ღვთისა ღმერთსა“. ამიტომ ეკლესიამ თავის თავი უნდა გამოიყოს სახელმწიფოსაგან, ის უნდა იყოს თავისთვის პატრონი და თვით მომქმედი. მას უნდა

ჰქონდეს უფლება თავის საქმეების მოწყობისა, თავისუფალი ქადაგებისა, წესების შესრულებისა და სხვა. სახელმწიფოსთან კავშირი მას ავტორიტეტს გაუტეხს. როგორი წყობილების სახელმწიფოც არ უნდა იყოს, ის მაინც დააკისრებს მოვალეობას ეკლესიას, რაც შეეფერება მას. ასეთი შეხედულება ამ საკითხზე გამოთქვა საქართველოს სამღვდელოების წარმომადგენლების კრებამ, რომელიც მოხდა დეკემბერში 1905 წელს და ასეთი შეხედულება ნაგულისხმევია საქართველოს საეკლესიო 1917 წლის კრების დადგენილებებში.²⁴⁵

ჯერ კიდევ 1917 წელს სოფრომ მგალობლიშვილი სამღვდელოებასთან დაკავშირებით შემდეგ აზრს ავითარებს: „სასულიერო სასწავლებლებმა და სემინარიამ გვაძლია გადაგვარებული სამღვდელოება. სოფლად მოედო ასეთი სამღვდელოება. შინაურული შესწავლა ქართული წერა-კითხვისა, ქართული ლოცვებისა, სარწმუნოებრივი გრძნობა მოისპო. ამის მიზეზი იყო ნახევრად გარუსებული სამღვდელოება. ძველი სამღვდელოება, აღზრდილი მონასტრებში, განსწავლული სამშობლო ენაზე, ნელ-ნელა ჩამოვიდნენ ასპარეზიდან. ეკლესიამ დაკარგა თავისი მნიშვნელობა

²⁴⁵ ეპიტანე ჩხაიძე, საეკლესიო რეფორმა, გაზეთი სახალხო საქმე, 1920, № 860, გვ. 2

ხალხის თვალში. აღარ ისმოდა ძველი მღვდლების მშვენიერი, მეტყველი, მარგალიტი წირვა-ლოცვა, გალობა უღმობიერესი, სულისა და გონების დამატყვევებელი“.²⁴⁶

სრულიად საქართველოს საკათალიკოზო საბჭოს მიმართავს ტფილელი მიტროპოლიტი ლეონიდე: „პატივი მაქვს მოკრძალებით მოვახსენო საკათალიკოზო საბჭოს შემდეგი: ქართლ-კახეთის მონასტრები ისეთ სავალალო მდგომარეობაში იმყოფებიან დღეს, რომ თუ საქმე ასე გაგრძელდა, ერთი წლის შემდეგ ჩვენ საამაყო და თავმოსაწონი ლავრები: იოანე ნათლისმცემლისა, დავით გარეჯელისა, შიო მღვიმელისა, ანტონ მარტყოფელისა, ქვათახევისა და სხვები ნანგრევებად იქცევა. ხსენებული ლავრების შესანიშნავი ტაძრები, კოშკები, სენაკები და გალავნები დღევანდლამდე ინახებოდა იმ საშუალებით, რომელსაც მონასტრები ღებულობდნენ იჯარის სახით მათ სარჩენად დატოვებული მამულებიდან. სამწუხაროდ, სწორედ ამ მხრივ საბედისწერო ნაბიჯი გადიდგა ჩვენში – მოგეხსენებათ სამონასტრო მიწების ჩამორთმევის თაობაზე დეკრეტის გამოცხადებაზე, რომლის შემდეგაც, რაც ტყეები, სათიბები, სახნავსათესი, ვენახები, წის-

²⁴⁶ სოფრომ მგალობლიშვილი, ქართული ეკლესია და სამღვდელოება, ჟურნალი, თეატრი და ცხოვრება, 1917, №9, გვ. 6-7

ქვილები, საქონელი, ან სამეურნეო იარაღები გააჩნდათ მონასტრებს, ყველაფერ ამას დაეპატრონენ გლეხები.....უცხოეთში ჩვენ მონასტრებისთანა ძეგლებს თავს ევლებიან, არავითარ ხარჯებს არ ზოგავენ მათ დასაცავად და მტერსაც კი მიუტევებელ ველურობის აქტად უთვლიან მათს დანგრევა-დაზიანებას. ჩვენ რაღათ ჩავაყენეთ მონასტრები ასეთ განწირულ მდგომარეობაში? იმისთვის, რომ სამონასტრო მამულები გადავცეთ გლეხებს, რომ გლეხთა კეთილდღეობა უმაღლესია მონასტრების არსებობაზე. მაგრამ ჩვენი სამონასტრო მიწები იმდენად უმნიშვნელო რაოდენობისაა, რომ თითოეულ გლეხს დღიურის მეთედი ნაწილიც არ შეხვდება.....

XIX-XX საუკუნეებში არც ერთ ჩვენ მონასტრებში ძმათა რაოდენობა არ აღემატება ორთა შუა რიცხვით ათ ვაცს, რომელიც გარდა შავი პურისა და წლიურად შვიდი თუმანი ჯამაგირისა არა ჰქონდათ რა. იქნებ ხალხი მოითხოვს მონასტრების განადგურებას? არა, ხალხი დიდად სწუხს ბერების აწიოკებაზე, სულიერად იტანჯება მონასტრების დღევანდელი მდგომარეობით“.²⁴⁷ აქედან გამომდინარე, ლეონიდე ოქროპირიძე სთხოვს დახმარებას საკათალიკოსო საბჭოს მიმართოს მას, ვისაც შეუძლია ამ პრობლემის მოგვარება

²⁴⁷სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქ. № 680, ფურც. 27

და ქართული ეკლესია-მონასტრების მდგომარეობის გაუმჯობესება.

ლენონიდე ოქროპირიძე ასევე მიმართავს ხელი-სუფლებას მესხეთ-ჯავახეთში არსებული მდგომარეობის თაობაზე და სთხოვს გადადგას გარკვეული ნაბიჯები პრობლემათა მოსაგვარებლად. „მონყალეო ბატონო ნოე ნიკოლოზის ძეგ: ოსმალთაგან აკლებული მესხეთ-ჯავახეთითგან საკათალიკოზო საბჭოს მოსდის ერთიმეორეზე გულშემზარავი ამბები ქრისტიანი-ქართველების უმწეოა მდგომარეობის თაობაზე სარწმუნოების საქმეში. კარგად ცნობილი დეკანოზი დ. ხახუტაშვილი, საბჭოს მიერ გაგზავნილი მღვდელ-მონაზონი ევაგრი, ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების წარმომადგენელი ბ.ბ. ვეშაპელი, ალხაზიშვილი და სვიმონიშვილი ერთხმად ადასტურებენ მესხეთ-ჯავახეთის ქართველობის აუტანელ მდგომარეობას. „სოფლები მთლად დაქცეულია“, წერს თავის მოხსენებაში მღვდელ-მონაზონი ევაგრი, მცხოვრებნი ტიტველ-მშიერნი სძოვენ ბალახს, როგორც საქონელი, ყველგან ტირილი, გლოვა და მწუხარებაა; არ შეიძლება ყველა მათი უბედურება აინეროს კალმით, მხოლოდ მნახველს შეუძლია ასწონოს მათი გაჭირვება და უბედურება.

მიუხედავად ამ აუხსნელი მდგომარეობისა მეს-

ხეთ-ჭავახეთის ქართველობა მაინც შესდგომია გაცარცული და მინგრეულ-მონგრეული ეკლესიების განახლებას და ღვთის მსახურებისათვის მონცობას. პირველ ხანად განუზრახავთ ორი ეკლესიის განახლება და ითხოვენ ჩვენგან სათანადო დახმარებას.²⁴⁸ ამიტომ იგი ხელისუფლებას სთხოვს 50000 მანეთის გაღებას არსებული მძიმე ვითარების მოსაგვარებლად და მესხეთ-ჭავახეთის ტერიტორიაზე ღვთისმსახურების აღსადგენად.

საკათალიკოზო საბჭო მიმართავს საქართველოს რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სამინისტროს ბათუმში შემნილი მოვლენების თაობაზე: „ვინაიდან ბათომის ოლქის სვებედი ჯერ კიდევ არ გამორკვეულა, ამისთვის ვერც იქაურ ეკლესიების მართვა-გამგეობის შესახებ შეიძლება ითქვას უკანასკნელი სიტყვა: თუ ბათომი დარჩა ოსმალეთის საზღვრებში, მაშინ, ოსმალთა საეკლესიო პოლიტიკის მიხედვით, იქაური ქართველობა იძულებული გახდება თავი შეაფაროს ეკლესიას და ყოველგვარი თავისი კულტურული მუშაობა აწარმოვოს ეკლესიის მფარველობის ქვეშე, ხოლო თუ ბათომი გადმოვიდა საქართველოს რესპუბლიკის ხელში, მაშინ მისი ეკლესიების მართვა-გამგეობა უნ-

²⁴⁸სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქ. № 833, ფურც. 62

და სწარმოებდეს რესპუბლიკის და საკათალიკოსოს კანონების მიხედვით.

ამჟამად კი საკათალიკოსო საბჭომ შესაძლებლად სცნო დროებითის წესების შემუშავება, რომელიც გამოიხატა შემდეგს მის განაჩენში: „ბათომის საკითხის კონფერენციის მიერ გადაწყვეტამდე შემოღებულ იქმნეს შემდეგი წესი: 1. ქალაქ ბათომის და მისი ოლქის ეკლესიები დაექვემდებაროს კათალიკოს-პატრიარქს; 2. ამ ეკლესიათა უახლეს გამგედ დანიშნულ იქმნეს სამღვდლო პირთაგან კათალიკოს-პატრიარქის რწმუნებული; 3. კათალიკოს-პატრიარქის რწმუნებულის თავმჯდომარეობით ბათომის ქრისტიანთა წარმომადგენელთაგან შესდგეს საბჭო, რომელსაც დაევალოს ზრუნვა ადგილობრივ ქრისტიანთა საზოგადოებრივ-სარწმუნოებრივ ცხოვრების მოწესრიგებისათვის. 4. დაევალოს აღნიშნულ საბჭოს გამოიმუშავოს ინსტრუქცია თავისი მოქმედებისა ადგილობრივ საჭიროებათა მიხედვით და წარმოუდგინოს იგი დასამტკიცებლად საკათალიკოსო საბჭოს. 5. ბათომის ოლქის დასამწყემსელად საკმარისად მიჩნეულ იქმნას კრებული ორის მღვდლის, ერთის მთავარ-დიაკონის და ორის წიგნის მკითხველისაგან. 6. საქართველოს რესპუბლიკის ხაზინიდან დანიშნული ჯამაგირი ბათომის საკრებულო ტაძრის და ხულოს ეკლესიის კრებულის შესანა-

ხად შეერთდეს და მიეცეს ზემოაღნიშნულის კრებულს. 7. კრებულის თითო მღვდელს დაენიშნოს წლიურ ჯამაგირად ასოცი თუმანი, მთავარდიაკონს 800 მანეთი და თითო წიგნის მკითხველს სამოცი თუმანი. 8. კათალიკოს-პატრიარქის რწმუნებულს დაენიშნოს წლიურ ჯამაგირად 1200 მანეთი და კანცელარიის შესანახავად 300 მანეთი. 9. კათოლიკოს-პატრიარქის რწმუნებულად და ბათომის ოლქის უფროს მღვდლად დაინიშნოს დეკანოზი მამა არსენ თოხაძე. 10. ეთხოვოს ქართულ საქველმოქმედო საზოგადოებას და ომისაგან დაზარალებულ პირთათვის მზრუნველ კომიტეტს აღმოუჩინონ ბათომის სამღვდელოებას შესაფერი დახმარება. 11. ბათომის ტაძრისა და ხულოს ეკლესიის კრებულის ჯამაგირი გადმორიცხული იქმნეს ბათომის ხაზინიდან ტფილისში. 12. ეს განაჩენი ეცნობოს ჭყონდიდელ მიტროპოლიტს ამბროსის და საბჭოს ხაზინადარს ბ-ნ ყარამან მუხუზლის შესაფერის განკარგულებისათვის“.²⁴⁹

საქართველოს დამფუძნებელი კრების ფონდში დაცული მასალიდან იკვეთება შემდეგი: „ჩვენი კულტურული ნაშთების უმთავრესი განძეულობა დაცულია საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში. მონასტრული ცხოვრება ჩვენში რევოლუციის დაწყებამდის ძლიერ

²⁴⁹ სცსა, ფ. 1863, აღნ. 1, საქ. № 680, ფურც. 71

დაცემული იყო, მხოლოდ რევოლუციის და აგრარული რეფორმის გატარების შემდეგ მონასტრები სულ განადგურდა, როგორც მაგალითად, იოანე ნათლისმცემლის უდაბნო, დავით გარეჯის მონასტერი, არმაზის მონასტერი და სხვა. მათი განძეულობა ავაზაკებმა და თათრის ბრბოებმა დაიტაცეს. სხვა მონასტრებიდან ადგილების ჩამორთმევის და ჭამაგირის მოსპობის გამო ბერები გაიქცნენ, ზოგი გაიკრიჭა და სხვა საქმეს მიჰყო ხელი. სადაც ერთი ორი ბერი დარჩა, ისინიც თავის უფროსებს, ეპისკოპოსებს და მიტროპოლიტებს აღარ უგონებენ და არც უშობენ მონასტრებში, ჭყონდიდელი აღარ ცხოვრობს ჭყონდიდში, ალავერდელი ალავერდში და არც შუამთაში, სადაც წინათ მისი რეზიდენცია იყო. მონასტრის განძეულობას იტაცებენ ავაზაკები, ბერები აშკარად ყიდიან ნივთებს, ყოველ დღე გვესმის ამბავი და ვიღებთ ცნობებს ეს და ეს ეკლესია გაძარცვეს, ამ და ამ მონასტრიდან ნივთები მოიტაცეს და სხვა. თუ კიდევ ასე გასტანა და ჩვენი ამ განძეულობის გადასარჩენად რადიკალური ზომები არ მივიღეთ, ახლო ხანში ჩვენი კულტურის ნაშთები, სრულიად მოისპობა და ჩვენ ამოვიშლებით კულტუროსან ხალხის სიიდან“.²⁵⁰

²⁵⁰ სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ.№ 167, ფურც. 166

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ სახელმწიფოსა და ეკლესიის საკითხი ახალ განზომილებაში გადავიდა. ერთ-ერთი პრობლემატური საკითხი იყო სკოლებში საღვთო სჯულის სწავლება. რასაც დიდი დაპირისპირება მოჰყვა საერო და საეკლესიო პირებს შორის. თუმცა, როგორც ერთ-ერთი საარქივო დოკუმენტიდან ირკვევა, ჯერ კიდევ 1918 წლის 30 ნოემბრისთვის სკოლებში სასწავლო საგნად გათვალისწინებული ყოფილა სარწმუნეობის ისტორიის სწავლება. მართალია, ეს უშუალოდ საღვთო სჯულს არ ეხებოდა და ფართო განზოგადების საგანი იყო, მაგრამ საყურადღებოა სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობების მიმართულებით საგანმანათლებლო სფეროში. 1918 წლის 5 დეკემბრის სხდომაზე განათლების სამინისტროში განსახილველი ყოფილა შემდეგი საკითხები: „1. ლათინური შრიფტის შემოღება გერმანული ენის შესწავლის დროს. 2. მომავალი 1919-1920 წლიდან ახალი სასწავლო საგნების შემოღება – სარწმუნოებათა ისტორია და ეთიკა, 3. ხელგარჯილობა, 4. პროგრამების შედგენის საკითხები.“²⁵¹

1918 წლის 29 სექტემბერს სენაკის წმინდა გიორგის ეკლესიის მრევლი შეიკრიბა ეკლესიის ეზოში სპე-

²⁵¹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №325, ფურც. 1

ციალური პეტიციის შესადგენად, სადაც დასაბუთებული იყო საღვთო სჯული სწავლების აუცილებლობა სკოლებში. თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ნესტორ ქავთარაძე, ხოლო მდივნად ვარლამ ლეჟავა. „ადგილობრივმა მღვდელმა ირაკლი პარკაიამ წამოაყენა საკითხი დაბალ სკოლებში საღვთო სჯულის სწავლების შესახებ და აკეთებს ვრცელ მოხსენებას ამ საგანზე. მოისმინა რა მრევლმა მღვდელ პარკაიას მოხსენება ამის შესახებ, ერთხმად დაადგინა: „ჩვენ დაბალ სკოლებში აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს საღვთო სჯულის სწავლება. ჩვენ მშობლები მოვითხოვთ, ჩვენი შვილების აღმზრდელებისაგან, როგორც სხვა სავალდებულო საგანი, ისე სავალდებულოდ ითვლებოდეს საღვთო სჯული დაბალ სკოლებში და ისწავლებოდეს“.²⁵²

ამავე წლის 18 ოქტომბერს სოხუმის საოლქო საბჭომ ჩაატარე კრება ასევე საღვთო სჯულის სწავლების აუცილებლობის დაკანონების თაობაზე. „ვინაიდან საქართველოს რესპუბლიკის ერი ძველთაგანვე შეთვისებულია თავის სჯულთან, ქართველი ერის დიდი ნაწილი დღესაც არის ღრმა მორწმუნე და სარწმუნოების ცოდნა მიუცილებელი საჭიროება მისი მთლიანი განვითარებისათვის და ჩვენ, სამღვდელოებას მთავა-

²⁵² სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №3, ფურც. 2

რი თუ არა უკანასკნელი ადგილი გვეჭირა სამღვთო სჯულის, ქრისტიანული მოძღვრების მოზარდ თაობათა შორის განმტკიცებასა და აღზრდაში, ვსთხოვთ ეროვნულ საბჭოს, რათა სამღვთო სჯული დარჩეს საქართველოს ყოველგვარ სასწავლებლებში სავალდებულო საგნად“.²⁵³ ამასთან მათ ხელისუფლება სმიმართეს თხოვნით დამატებითი ხელფასის დანიშვნის თაობაზე. მათი მოსაზრებით ისინი ეწევიან სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საქმიანიანობას და შესაბამისად უნდა გააჩნდეთ შესაბამისი ანაზღაურება საქართველოს რესპუბლიკის ხაზინიდან.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით იმსჯელა მშობელთა კრებამ და ჩამოაყლიბა საკუთარი მიმართვა ხელისუფლებისადმი. „1. საღმთო სჯული ისწავლებოდეს სურვილისამებრ, მასწავლებელს ექნეს ჯამაგირი იმ ფულებიდან, რომელსაც მშობლები ვიხდით ოფლით და სისხლით ნაშოვარს სწავლისათვის. 2. ჩაეთვალოს შტატში სამსახური ისთე როგორც საზოგადო მუშებს ერიცხებათ შრომა და პენსიით და ჯამაგირით უზრუნველყოფა კანონდება მათთვის შრომის სამინისტროსაგან. 3. ისწავლებოდეს განსაზღვრულ დროს, როცა მიდიან სწავლისათვის, გიმნაზიაში, ამას მოითხოვს პედაგოგიური ძირითადი პრინციპი და

²⁵³ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №3, ფურც. 3

თვალთა საზრისი. 4. როცა მთავრობა გამოსცემს რამე სახელმძღვანელოს მაღალ მორალურ სწავლისას, ეთიკის დარგიდან, მაშინ ექნება ადგილი ამ საგანზე საკითხს. დღეს ჩვენი პედაგოგები დღიდგან ამ საგნის გაძევებისა არავითარ მორალურ დარიგებას ბავშვებს არ აძლევენ. დაბეჭითებით მოვითხოვთ მშობლები, რომ ჩვენმა შვილებმა სასწავლებლებში ისწავლოს საღმთო სჯული, თუნდ არა სავალდებულო“.²⁵⁴

1918 წლის 23 დეკემბერს ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში გაიმართა მშობლების კრება საღვთო სჯულის სწავლებასთან დაკავშირებით, რომელსაც უძღვებოდა მღვდელი ნესტორ აბესაძე. კრებამ მიიღო შემდეგი სახის დადგენილება: „ჩვენში, საქართველოში ეკლესია სულ სხვა მოვალეობას ემსახურებოდა: სამღვთო სჯულის სწავლებას, იესო ქრისტეს მოძღვრებას, საეკლესიო ისტორიას, ღვთის მეტყველების, ღრმა პატივისცემა და სიყვარულის ჩანერგვას მშობლების, მასწავლებლების და ამხანაგებისადმი. სოფლათ მღვდლები დიდ შრომას ეწევა კულტურულ მოძრაობაში; სამკითხველოების, სკოლების და კოოპერატივების გახსნაში და სხვა. ჩვენს ისტორიაში ვხედავთ სამღვდელოების ერთან ერთად ხელჩაკიდებულ მუშაობას, ღრმა სიყვარულს სამშობლოსი და ენთუზიაზმით აღსავსე სჯულისა და სამ-

²⁵⁴ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ.№ 3, ფურც. 23

შობლოს დაცვას. ამგვარად ჩვენში ეკლესია არ ერევა პოლიტიკაში და არ ეღობება წინ სოციალურ, ეკონომიურ და პოლიტიკურ წინმსვლელობას. მეორე საკითხი: ეკლესია და სამღთო სჯული. ეკლესია ვერ შეასრულებს შკოლის ფუნქციებს. ეკლესია არის სახლი სამლოცველო, ღვთის მსახურებისა. შკოლაში კი არის სისტემატიურად ბავშვების სიარული, არის შეგნება შეთვისება სხვადასხვა საგნებისა და დაცულია ერთგვარი პედაგოგიური პრინციპი. სჯული არ ასწავლო და ეკლესიაში იარო, ეს თანასწორია იმის, რომ გეოგრაფიის და ბუნების მეტყველების მასწავლებელმა ბავშვები მინდორში ატარონ და თეორეტიული ცოდნა კი არ მისცენ.²⁵⁵ როგორც წინა კრებამ, აქაც მიიღეს დადგენილება, რომ საღვთო სჯულის სწავლება იყოს არა სავალდებულო, არამედ მშობლის და მოსწავლის სურვილზე დამოკიდებული.

ქუთაისის მსგავსად ხობშიც გაიმრთა კრება, რომელსაც თავმჯდომარეობდა მღვდელი იოანე კანდელაკი. მათ მიმართეს საქართველოს დამფუძნებელ კრებას, რომ საღვთო სჯული ისწავლებოდეს სავალდებულო საგნად. მას შემდეგ, რაც სახელმწიფომ მიიღო გადაწყვეტილება საღვთო სჯულის სკოლებში სწავლების აკრძალვასთან დაკავშირებით, თითქმის ყველა რეგი-

²⁵⁵ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ.№ 3, ფურც. 24

ონში იმართებოდა მშობელთა შეკრებები თუ სამღვდელოების და უმრავლეს შემთხვევაში იყო მოწოდება, რომ სარვთო სჯული არჩევით საგნად მაინც დაეტოვებინათ. რადგან საქართველოს ისტორიული წარსულიდან და იმ პერიოდში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე სახელმწიფოს ესაჭიროებოდა საკუთარი რელიგიის მცოდნე და აღმსარებელი ახალგაზრდობა და მთლიანად ქართული საზოგადოება, რომლის ერთ-ერთი მთავარი პირობა სწორედ აღნიშნული მოთხოვნის გათვალისწინება იყო. ხობის კრებამ ჩამოაყალიბა შემდეგი ხასიათის მიმართვა: სარწმუნოების, ეკლესიის და სამღვდელოების შენახვა და განმტკიცებისათვის უეჭველად საჭიროა და დიდად საჭიროა იზრუნოს სახელმწიფო მთავრობამ, სამღვდელოება უეჭველად უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი ნივთიერად. სრული სახელმწიფო ჯამაგირი სამღვდელოებას – აი საუკეთესო ფორმა სამრევლოსი. ეკლესია არ უნდა იქნეს განცალკევებული სახელმწიფოსაგან. ეკლესია არ არის ცალკე განცალკევებული კერძო სიკეთე ზოგი განცალკევებულ პირთა, არამედ ის წარმოადგენს ღირსი ფასდიდებულ ინტერესს მთელი სახელმწიფო ერთიანობისას. ეკლესია წარმოადგენს არა კერძო ინსტიტუტს, არამედ ინსტიტუტს საზოგადო უფლებრივი ხასიათისას. ეკლესიას უნდა ეჭიროს სახელმწიფოში განსაკუთრებული მდგომარეობა.

რეობა, უნდა იყოს შეერთებული სახელმწიფოსთან და არა განცალკევებული“.²⁵⁶

ზემოთაღნიშნული მოთხოვნები ხელისუფლების მიმართ გამოთქმული იყო იმ ვითარებიდან გამომდინარე, რომ 1918 წლის 22 ნოემბრის მიღებული კანონის თანახმად ყოველი ტიპის და საფეხურის სახაზინო და კერძო სრულუფლებიან სკოლაში გაუქმებულია საღვთო სჯულის სწავლება.²⁵⁷

1920 წელს 8 ნოემბერს განათლების სამინისტრომ პასუხი მისწერა თბილისის სამოციქულო დელეგაციას: „თანახმად 1918 წლის 26-ს კანონისა, ყველა ტიპისა და საფეხურის სკოლებში საღვთო სჯული გაუქმებულია. ამავე დროს, რაკი სინდისის და სარწმუნოების თავისუფლება რესპუბლიკის ყველა მოქალაქისათვის უზრუნველყოფილია, იმავე კანონის მეოთხე მუხლის ძალით, მშობლებს, თუ ისინი მოისურვებენ, შეუძლიათ თავიანთ შვილებს საკუთარი ხარჯით ასწავლონ საღვთო სჯული.“²⁵⁸

კანონი საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმების შესახებ: 1. ყოველი ტიპის და საფეხურის სახაზინო და კერძო უფლებიან სკოლაში გაუქმდეს საღვთო სჯულის

²⁵⁶ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ.№ 3, ფურც. 30

²⁵⁷ იქვე, ფურც 31

²⁵⁸ იქვე, ფურც. 36

სწავლება და საღვთო სჯულის მასწავლებლის თანამდებობა. 2. ხსენებულ სკოლებში დაიხუროს კრედიტი, რომელიც გახსნილი იყო საღვთო სჯულის მასწავლებელთა ჯამაგირისათვის. 3. შტატს გარეშე დატოვებული საღვთო სჯულის მასწავლებელთ მიეცეთ ჯილდო, რომელიც დაწესებულია 1918 წლის ივლისის 5-ის კანონით. 4. იმ მშობელთ, რომელნიც მოისურვებენ თავის შვილებს თავის ხარჯით ასწავლონ საღვთო სჯული, დაეთმოს სკოლის შენობა იმ საათებში, როდესაც ხელს არ შეუძლის სხვა საგნების სწავლებას.“²⁵⁹

1920 წლის 19 სექტემბერს სოფ. ქვაბისხევში შეიკრიბა მოსახლეობა სკოლებში საღვთო სჯულის სწავლების მოთხოვნასთან დაკავშირებით: „ჩვენ ქვემორე ამის ხელის მომწერელნი სოფ. ქვაბის-ხევში მცხოვრებნი, ახალციხის მაზრისა, შვიკრი-ბენით ეკლესიის გალავანში და ვიქონიეთ მსჯელობა იმის შესახებ რომ, აგერ ორი წელიწადია, რაც სკოლაში ჩვენს შვილებს საღვთო სჯულს არ ასწავლიან: ეს – კი ვნებს ბავშვების ზნეობის განვითარებას და მიგვაჩნია დაუშვებლად, ამისთვის ერთხმად დავადგინეთ ეს ჩვენი დადგენილება წარუდგინოთ დამფუძნებელ კრებას, ასლი განათლების მინისტრს და გაზეთ საქართველოს რესპუბლიკის რედაქციას და ვსთხოვოთ დაუყო-ნებ-

²⁵⁹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №345, ფურც. 5

ლივ შემოდებულ იქმნას საღვთო სჯულის სწავლება სასწავლებლებში რა საკვირველია თანამედროვე განახლებული პროგრამით და, თუ სხვაგვარად არ მოხერხდება კვირაში ერთი დღე დაეთმოს ამ საგანს სასწავლებლად, რომელსაც თვით მთავრობა დაისახავს შესაძლოთ. ამ დადგენილების გაგზავნას, სადაც ჯერ არს ვანდობთ ჩვენს მეგობრებს ერასტი მაისურაძეს“.²⁶⁰

საქართველოს საკათალიკოზო საბჭოს მიმართვიდან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის სამინისტროსადმი ირკვევა შემდეგი: „პასუხად თქვენის მიმართვისა ამა წლის ნოემბრის 9 თარიღით #2287/5406, სრულიად საქართველოს საკათალიკოზო საბჭო პატივისცემით გაცნობებთ რომ, საკათალიკოზოში იმყოფება სამი სანთლის ქარხანა: ერთი ქალაქ ტფილისში, წყნეთის ქუჩაზე, მეორე გელათის მონასტერში და მესამე ქალაქ ფოთში, მღვდელმთავრის სასახლეში და ცხრა სანთლის მაღაზია: სამი ქ. ტფილისში – ერთი სიონის ტაძრის სამრეკლოს ქვეშ, მეორე ვორონცოვის პატარა ხიდის ყურზედ „ლონდონის“ სასტუმროს ქვეშ და მესამე ვერის ხიდის დაღმართზედ, მეოთხე ქ. სიღნაღში, მეხუთე ქ. თელავში, მეექვსე ქ. დუშეთში, მეშვიდე ქ. გორში, მერვე ქ. ქუთაისში, მთავარანგელოზის

²⁶⁰ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №3, ფურც. 34

ეკლესიის შენობაში და მეცხრე ქ. ფოთში – სამიტრო-პოლიტო სასახლეში“.²⁶¹

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განხორციელებული ქმედებებიდან გამომდინარე ეკლესიასთან მიმართებაში, უკმაყოფილო იყო სამღვდელთა. „ჩვენი ეკლესია თქვენს ხელში კვდება. ტფილისის სამღვდელთა სულ ერთიანად გაიხრწნა და ქრება. ბევრს უკვე ენატრება ექსარხოსების დროს მართვა-გამგეობა. მაშინ უფრო ფხიზლად ვიყავით ყველანი. შესაძლებელია დენიკინის და მასთან ერთად სინოდის გაბატონება ჩვენში. რას ფიქრობთ ამის შესახებ? ზოგიერთი თქვენი გავლენიანი წევრი გვწამს კიდევ ერთხელ იცვლიან კანს და ისევ ძალაში და პატივში დარჩებიან. ამისი საუცხოვო მაგალიათია სამხედრო ტაძრის და მისი წინამძღვის დეკანოზ თოთიბაძის ვითარება. იმას თუ არ სცხვენია, თქვენ რასა ფიქრობთ, ან მისი უწმინდესობა რას აპირებს? როდის იყო ან თოთიბაძე, ან ქრ. ციცქიშვილი მღვდელმოდვარი? განა ამ დროში, ამ ურწმუნოების ხანაში, ისე უნდა საქმის გაყენება ან სამხედრო ტაძარში, ან ქაშვეთში? თუ თქვენ სარწმუნოების ინტერესი ცოტათი მაინც გამოდრავებთ რატომ არ მიაქცევთ ამას ყურადღებას? ან იქნებ მართლა გგონიათ თქვენ, რომ ქაშვეთს სამრევ-

²⁶¹ სცსა, ფ. 1891, აღწ. 1, საქ. №155, ფურც. 14

ლო საბჭო ყავს ან რომელიმე ეკლესიას თბილისში? დიდუბე, მამადავითი, წმინდა ბარბარე, სასაფლაოები სულ გაქურდული არიან. რატომ ერთხელ მაინც არ ჩაიხედავთ მათ ცხოვრებაში ეს არის მართვა-გამგეობა? როდის იყო ამ ეპარქიის კრება ან ვინ ამოირჩია ეხლანდელი საბჭოს წევრნი? ან საეპარქიო სასამართლო და მისის წევრნი? ვერ ხედავთ რა ამბავია ამ „სასამართლოში“? აქ დევ. შუბლაძე და დ. დავიდოვი მხოლოდ აწარმოებენ განქორწინების საქმეს, თითო საქმის წარმოება ჯდება 5 ათასიდან 15 ათასამდე. ჩამოიშორეს ამ გზიდან სოფრომ მგალობლიშვილი და მ. მონასელიძე, დარჩათ ბურთი და მოედანი ეხლა ამ „საქმიან ვაცებს! შუბლაძე-ბახტაძე-დავიდოვს. რატომ მოგივიდათ ასეთი შეცდომა? რომ ჩენი კათოლიკოზი დავიდოვთან შესულა კომპანიაში, – ცხენები გაუყიდნია, ის ფულები დავიდოვისთვის გადაუცია, ამას კი თავისივე დაუმატია (სახლი გაყიდა, ბინა კი კათოლიკოზმა მოუწყო თავისივე ეზოში) და მოპარული ავტომობილი უყიდნია თავის სახელზე, ბირჟაზე ფულის მოსაგებად გაუყვანია და იქ კი მთავრობას ეს ავტომობილი დაუტუსაღებია, როგორც ნაქურდალი. ეს მეტის მეტი გათახხირებაა ჩვენი ეკლესიის პრესტიჟისა. რა გაუჭირდა კათოლიკოზს საამისო? ვაი თუ ამ ერთ საქმეში კომპანიამ, მეორე საქმეშიც ბრალი დასდოს

კათალიკოსს? – მოუდეთ ბოლო ამ უნესოებას, შეიბრალებთ მორწმუნეთა სინდისი, რა ჩაიდინეთ დიდუბის პროცესში? კათოლიკოზი მედგრად მხარს უჭერს დევ. მირიანოვს და მის შავ საქმეებს, ხოლო ამ საქმეების მხილებელი ფხალაძე გააუბედურეს უსამართლოდ, გაჭყლიტა და გადააგდო. რატომ ინება მათმა უწმინდესობამ ისეთი რეზოლუციის დადება, – ეს რეზოლუცია ამჟღავნებს ყოველივე ვითარებას საქმისას? რამდენი უნესოება და უსამართლობაა დღეს ჩვენი სასულირო მთავრობისა, სად არის „ახალი სიტყვა“? ან თუ მხოლოდ კირიონისათვის და პაჩიკოვისათვის იყო ეს? სად არის წირვა ლოცვა, ღვთის მსახურებისა, მოძღვრება თუ რაიმე ძალა გაქვთ ეხლაა ამისი დრო. გამოიჩინეთ, მოგვებზრდა და შეგვეზიზზა „შესხმათა“ წარმოთქმა და „საქართველოში“ ბეჭდვა. ნეტამც არ გვსმენოდა. „ბერიკაობას“ 26 მაისს რატომ არ გაეცით რაიმე პასუხი? ან რატომ „ხალხში არ გაბრძანდება კათალიკოსი ლეონიდი, როგორც ის ამას მოთხოვდა განსხვავებულ და წამებულ კირიონიდან? ამიტომაც საზოგადოებრივი აზრი საბჭოს კათალიკოზთან ერთად გინოდებს კირიონის მკვლელებს, – თქვენ „ახალი სიტყვის“ საშუალებით მოავგარეთ ეს უბედურება და საუკუნო სირცხვილი. სისხლით დასვრილ კათედრაზე უზურპაციით აასკუპეთ კათოლიკოზი სანამ ეს კა-

თედრა არ დაიბანება სინანულის ცრემლით, მანამ ჩვენში არ დატრიალდება ღვთის მადლი, ამიტომ ეცადეთ მოხდეს საეკლესიო კრება, რომ მან ბოლო მოუღოს ამ ღვთისწყრომას ჩვენზე. ჩვენ ისიც ვიცით, რომ კათოლიკოზს და დავიდოვს სურთ საკათალიკოსო საბჭოს გაუქმება და მონარქიულად მართვა ეკლესიისა. არ შესცდეთ, ეს არ ჩაიდინოთ, ეცადეთ დაშორდეთ ერთმანეთს უს-კანდალოთ, საბჭოში კი ახალი შემადგენლობაა საჭირო.²⁶²

სადვთო სჯულის გაუქმებასთან დაკავშირებით სამღვდელოების მხრიდან გამოთქმულ პროტესტს თავისებურ ახსნას უძებნიდა ხელისუფლება. „... ამჟამად დიდი ჯიხაიში და საზოგადოდ სამტრედიის რაიონში ძლიერ მწვავედ დგას სამღვდელოებასთან დამოკიდებულების საკითხი. საქმე იმაში არის, რომ მღვდლები სარგებლობენ ეკლესიის კანონმდებლობით სახელმწიფოდან გამოუყოფლობით და უდგენენ ხალხს კატეგორიულ ულტიმატუმს: ვისაც გსურს და გინდათ ეკლესია უნდა გადაიხადოს: მდიდარმა ერთი ფუთი და ნახევარი, საშუალომ – ერთი ფუთი და ღარიბმა ნახევარი ფუთი სიმინდი. (ეს უკანასკნელი შემუშავებული აქვს ქუთაისის სამიტროპოლიტოს და ცდილობენ გაატარონ ცხოვრებაში და ვინც ამ წინადადებაზე უარს

²⁶² სცსა, ფ. 1863, აღნ. 1, საქ. №680, ფურც. 77

იტყვის, უკრძალავენ ყოველგვარ მღვდელმოქმედებას. ამის შემდეგ ჩვენი სოციალისტი გლეხები მოგვადგნენ ჩვენ და გვკითხავენ რჩევას. ჩვენ, ვინაიდან სხვა გამოსავალი ვერ ვნახეთ, რადგან გლეხობის დიდი უმრავლესობა მორწმუნე ხალხია, ვურჩიეთ დაედოთ მღვდლებთან ყოველგვარი მღვდელმოქმედებებზე ნიხრი და ამნაირად შერიგებოდნენ მათ. მაგრამ მღვდლებმა არავითარი ანგარიში არ გაუწიეს იმ კომისიებს, რომლებმაც შეიმუშავეს ორივე მხარისთვის მისაღები ნიხრი. ამის შემდეგ იძულებული გახდა ამ საქმეში ჩართოდა ადგილობრივი თემი. მან გამოყო თავის მხრითაც კომისია, რომელსაც დაავალა ეს საკითხი შეთანხმებით მღვდლებთან მოეგვარებინათ, მაგრამ მღვდლები ამაზედაც უარს არიან, ისინი ლაპარაკობენ, რომ ჩვენ თანახმად ეპარქიის დადგენილებებისა, არა გვაქვს უფლება წავიდეთ რაიმე კომპრომისზე მრევლთან.... ახლა აქ ჩვენი აგიტაციის წევრებში ტრიალებს ასეთი აზრი. თუ მღვდლებმა გაიმარჯვეს და ხალხს მიაღებინეს ეს გადასახადი, ჩვენი პარტიის წევრებს აქვთ ასეთი განძრახვა: გამოეყონ ცალკე სექტასავით და იყოლიონ თავიანთი მღვდელი, რომელსაც ისინი შესაფერ ჭილდოსაც დაუნიშნავენ...²⁶³

²⁶³ სცსა, ფ. 1826, აღნ. 1, საქ. №7, ფურც. 1

სასულიერო წოდების წარმომადგენლები ფიქრობდნენ, რომ: „ეკლესია არ უნდა იყვეს დაცალკევებული სახელმწიფოსაგან. ეკლესია არ არის ცალკე განცალკევებული, არამედ ის წარმოადგენს ღირსებას დიდებულ ინტერესისა მთელი სახელმწიფო ერთიანობისას. ეკლესია წარმოადგენს არა კერძო ინსტიტუტს, არამედ ინსტიტუტს საზოგადოებრივი ხასიათისას. ეკლესიას უნდა ეჭიროს სახელმწიფოში განსხვავებული მდგომარეობა, უნდა იყოს შეერთებული სახელმწიფოსთან და არა განცალკევებული“.²⁶⁴

გადაიდოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს განკარგულებაში 45. 000 მანეთი ათ მილიონიან ფონდიდან სვანეთის სამღვდელოებისათვის ერთდროული დახმარების აღმოსაჩენად.²⁶⁵

როგორც წარმოდგენილი დოკუმენტებიდან იკვეთება, 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ქვეყნის სხვადასხვა სფეროში და მათ შორის სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობაში იწყება სრულიად ახალი ეტაპი. ეს არ ყოფილა მშვიდობიანი და მარტივი ფორმით გამოხატული. სასულიერო და საერო წოდების წარმომადგენლები აქტიურად კამათობდნენ ერთ-

²⁶⁴ სცსა, ფ. 1863, აღნ. 1, საქ. №782, ფურც. 4

²⁶⁵ სცსა, ფ. 2016, აღნ. 1, საქ. №103, ფურც. 11

მანეთში რელიგიის და სახელმწიფოს დამოკიდებულების საკითხზე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მხრიდან განხორციელებული ღონისძიებები მიუღებელი იყო ეკლესიისთვის, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული სტატუსის შენარჩუნებას ითხოვდა, ხელისუფლება კი ქვეყნის ახალ სტადიაზე გადაყვანას გეგმავდა, სადაც ეკლესია და სახელმწიფო ერთმანეთისგან გამიჯნული უნდა ყოფილიყო. სწორედ აქედან გამომდინარე, დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების ქმედებები ნეგატიურად განიხილებოდა და დღესაც ხშირ შემთხვევაში უარყოფითად ფასდება სასულიერო წოდების წარმომადგენლების მხრიდან. თუმცა ფაქტი ერთია, 1918 წლიდან, მას შემდეგ რაც საქართველო გახდა დამოუკიდებელი, თავისუფალი სახელმწიფო და ხელისუფლებაში მოვიდა განსხვავებულად მოაზროვნე ძალა, სრულიად ახალი ეტაპი დაიწყო ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში და ამ ფონზე გარკვეული ადგილი დაიკავა სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობამ თავისი დადებითი და უარყოფითი მხარეებით. რაც მთავარია ორივე ძალას სწამდა საკუთარი სიმართლის ქვეყნის შენების პროცესში.

თავი მეექვსეა პროექტები განათლების შესახებ

1918 წლის 21 ივლისის საქართველოს პარლამენტის სხდომაზე გამოსვლისას მათევევი აღნიშნავდა: „გაიხსენებს რა გერმანიის, ამერიკის, იტალიის და რუსეთის მაგალითებს, ამტკიცებს, რომ სპეციალურ განათლებლის სათანადო ნიადაგზე დაყენებისათვის საჭიროა სპეციალური სასწავლებლები საზოგადოდ და კერძოდ, სამეურნეო სკოლებიც ცალკე სამინისტროს ხელში იყოს. შემდეგ ორატორი აღნიშნავს, რომ სამეურნეო სკოლების ორგანიზაციისა და მართვა-გამგეობისათვის საჭიროა დაარსდეს ცენტრალური მუდმივი აგრონომიული კომიტეტი. დიმიტრი უზნაძის ამრით: ყველა ქვეყანაში დაიბადა ერთგვარი ტენდენცია სკოლის ერთ უწყებაში შეერთებისა, ორატორის ამრით, საერთო განათლება არის ერთადერთი ბაზა, რომელზედაც უნდა აღიზარდოს მუშაობის უნარით აღჭურვილი მოქალაქე. ამიტომ ორატორი წინააღმდეგია სწავლა-განათლების ვინრო-პრაქტიკულ ნიადაგზე განვითარებისა.“²⁶⁶

თვოდორე კიკვიძის მოხსენება: „სამეურნეო სკოლების შესახებ. ევროპაში მცხოვრებთა 80% ცხოვ-

²⁶⁶ სცსა, ფ. 1836, აღნ. 1, საქ. №244, ფურც. 3

რობს ქალაქში, დანარჩენი 20% კი სოფელში. ევროპის ხალხი მრეწველობას უფრო ეწევა, ვიდრე სასოფლო მეურნეობას. ჩვენში კი 20% სოფლად ცხოვრობს და მიწის დამუშავებას უფრო მისდევს, ვიდრე მრეწველობას. თუ სამეურნეო სწავლა-განათლება სათანადო საფეხურზე იქნება დაყენებული, ჩვენი ქვეყანა თანდათანობით გადაიქცევა სამრეწველო ქვეყნად. ჩვენ დღემდე არავითარი სამეურნეო სკოლები არ გვქონია: იყო მხოლოდ სამეურნეო განყოფილება დაბალი ტიპის სასწავლებლებთან და ბაღები, სადაც ბავშვებს ამუშავებდნენ. ჩვენი ეხლანდელი აგრონომები თეორიულად მომზადებულნი არიან, მაგრამ პრაქტიკულად ვერ ავრცელებენ თავიანთ ცოდნას ჩვენში. უნივერსიტეტთან არსებულმა სააგრონომიო განყოფილებამ უნდა მოგვცეს მომზადებული კადრი აგრონომებისა, მაგრამ გარდა უნივერსიტეტისა დაბალმა და საშუალო სკოლამ უნდა მოამზადოს აგრონომები. ვისარგებლოთ დანინაურებულ ქვეყნების მაგალითით, გავაკეთოთ ის, რაც ხალხისათვის საჭიროა: სისტემატიურად, მწყობრად, თანდათანობით მოვაგვაროთ სამეურნეო განათლების საქმე.

ჩვენი ქვეყნის მრავალფეროვანი ბუნება ისეთ პირობებს წარმოადგენს, რომ ერთსა და იმავე რაიონში მრავალგვარი დარგი მეურნეობისა ვარგობს და ხელ-

საყრელია ერთსა და იმავე სასწავლებელში. ყველაფრის სწავლება ძლიერ რთული და ძნელი მოსახერხებელია რესპუბლიკის სხვადასხვა ადგილას. რამდენიმე დაბალი ტიპის სამეურნეო სკოლა უნდა გაიხსნას. 2. გადაისინჯოს და შესწორდეს დაბალი ტიპის სამეურნეო სკოლის პროგრამა. 3. დაარსდეს ორი საშუალო სამეურნეო სკოლა: ერთი აღმოსავლეთ, ხოლო მეორე დასავლეთ საქართველოში. აღმოსავლეთ საქართველოში მევენახეობა პირველხარისხოვან ადგილზე უნდა იქნეს დაყენებული და მეორეზე სხვა კულტურული მცენარეების მოშენება. 4. უნდა ეთხოვოს მინათმოქმედების სამინისტროს დაჩქარებით წარმოუდგინოს განათლების კომისიას თავისი გეგმა და განზრახვანი სამეურნეო სწავლის მონყობის თაობაზე. სკოლების გახსნას თან უნდა სდევდეს სახელმძღვანელოების და ხელსაწყოების დამზადებაზე ზრუნვა, თუ გვინდა ავიცდინოთ ეკონომიური კრიზისი, ასე უნდა მოვანყოთ სამეურნეო სკოლები“.²⁶⁷

1918 წლის 16 ივლისის მონაცემებით, საქართველოს ტერიტორიაზე ოთხი პედაგოგიური სასწავლებელი იყო: თბილისის საოსტატო ინსტიტუტი და სემინარიები გორში, ხონსა და სოხუმში. ამ სასწავლებელთა მიზანია – სახელმწიფოსათვის სახალხო მასწავლე-

²⁶⁷ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №302, ფურც. 1

ბელთა მომზადება. „თბილისის საოსტატო ინსტიტუტი უხუცესია დასახელებულ სასწავლებელთა შორის: იგი დაარსებულია 1872 წელს, განსაკუთრებით ამიერკავკასიის მცხოვრებთათვის, მაგრამ დროთა განმავლობაში ისეთი მდგომარეობა შეიქმნა, რომ ინსტიტუტის მოწაფეთა შორის ადგილობრივ მკვიდრთა რიცხვმა საგრძნობლად იკლო, ხოლო არაჩვეულებრივად იმატა ჩრდილო კავკასიიდან და განსაკუთრებით დონის ოლქისა და სამხრეთ რუსეთიდან ჩამოსულთა რიცხვმა. წარსული სასწავლო წლიდან კი მდგომარეობა კვლავ ადგილობრივ მკვიდრთა სასარგებლოდ შეიცვალა: თუ წინათ ადგილობრივთა რიცხვი ძლივს მთელი მოწაფეების 5% უდრიდა, ახლა უცებ 35%-მდე ავიდა. ამის გამო მიმდინარე 1918 წლის 9 თებერვალს ამიერკავკასიის კომისარიატის განკარგულებით ამ სასწავლებლებთან გაიხსნა ეროვნული განყოფილებანი: ქართული და სომხური, თუმცა უკანასკნელში მოწაფეთა რიცხვი ჩვეულებრივ მეტად მცირე იყო: ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ სომხებს აქვთ თავისი საკუთარი სემინარიები, სახალხო სკოლების მასწავლებელთა მოსამზადებლად მომავალი სასწავლო წლიდან ინსტიტუტის მდგომარეობა მოწაფეთა შედგენილობის მხრივ შემდეგის სახით გვხვდება: ა) პირველ კლასში – საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოც-

ხადების შემდგომ – რუსეთიდგან არც ერთი მონათვე არ მოვა; არც ადგილობრივ რუსთაგან შემოვა ვინმე ამავე მიზეზის გამო, მით უმეტეს, რომ წინათაც არ ეტანებოდა ეს ელემენტი ინსტიტუტს: 2% ძლივს შეადგენდა; ბ) მე-2 და მე-3 კლასშიც არ უნდა მოველოდეთ რუს მონათვთა დაგროვებას, ვინაიდგან სამინისტროს აქვს ოფიციალური ცნობები, რომ ამ კლასების მონათვთა აიღეს სათანადო მონმობები და უკვე დიდი ხანია რუსეთს გაემგზავრნენ; გ) რაც შეეხება მე-3 კლასის რუს მონათვთ, მათ სამინისტრომ, თანახმად თხოვნისა, ნება დართო სექტემბერში გამოიცადონ და მიიღონ გასათავებელი მონმობები.

ამრიგად, მომავალ სასწავლო წელს ინსტიტუტი რუს მონათვთაგან სავსებით თავისუფალი უნდა ვიგულოთ: ამიერკავკასიის სხვა მკვიდრნი ამ სასწავლებელს არასოდეს არ ეტანებოდნენ და ახალი პოლიტიკური მდგომარეობის შექმნის შემდგომ, ეჭვ გარეშეა, არ მოისურვებენ შემოსვლას მით უმეტეს, რომ მაგალითად, თათართათვის სპეციალურად გახსნილია საოსტატო ინსტიტუტი ბაქოში.

რაც შეეხება საოსტატო სემინარიებს, ამ მხრივ აქ საქმე უფრო ადვილად წყდება: ხონის სემინარია უკვე მეორე წელია, რაც ფაქტიურად გაქართულებულია როგორც მონათვთა, ისე მასწავლებელთა მხრივ:

შარშან არც ერთი რუსი მოწაფე არ შესულა სემინარიაში და ვინც იყო, ისიც გადავიდა რუსეთს. გორის სემინარიაში რამდენიმე განყოფილება არსებობს: ქართული, თათრული და რუსული. აგრეთვე სომხურიც. რუსულ განყოფილება ზემოთ დასახელებულ მიზგბთა გამო ბუნებრივია დაიკვეთება; თათრული განყოფილების არსებობას ეკარგება აზრი ამიერკავკასიის დანაწილების შემდგომ, მით უმეტეს, რომ მათთვის (თათრებისთვის) განჯაშია საკუთარი სემინარია გახსნილი, ხოლო სომეხთათვის ერევანში.²⁶⁸ მხოლოდ სოხუმის სემინარიას ექნებოდა ორი განყოფილება: ქართული და აფხაზური. განსაკუთრებით მარავალრიცხოვანი იყო სახალხო სკოლები დასავლეთ საქართველოში, სადაც სახალხო მასწავლებლებს დაკისრებული აქვთ უმეტეს შემთხვევაში არა საშუალო სპეციალურ ცოდნით აღჭურვილ პირთ. ეს კი ხდება იმიტომ, რომ დასავლეთ საქართველოში არსებულ ერთადერთ სპეციალურ სასწავლებელს – ხონის საოსტატო სემინარიამ ვერ შეძლო მიეცა ამ მხარისათვის საკმაო რიცხვი მასწავლებლებისა, ამიტომაც დღეს ხონის საოსტატო სემინარიასთან დაარსება ორი პარალელური კლასისა – მოსამზადებელის და პირველისა, – მეტად დროიანად აღძრული კითხვაა და საჭიროცაა იგი სახალხო გა-

²⁶⁸სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №453, ფურც. 4

ნათლების ინტერესების მიხედვით გადაწყდეს, ე. ი. დაუყონებლივ გაიხსნას იქ ორი პარალელი.²⁶⁹ აგრეთვე დღის წესრიგში დადგა ქართული ენის სავალდებულოდ დანესების შესახებ ყველა სკოლაში, მაგრამ გაითვალისწინეს რა ის გარემოება, რომ არა ქართველებმა არ იცოდნენ ქართული ენა და თვლიდნენ, რომ მათ ყოფნას საქართველოში დროებითი ხასიათი ჰქონდა, მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ პირველ ოთხ კლასში ყოფილიყო სავალდებულო ქართული ენის სწავლება, ხოლო შემდგომ კლასებში სურვილის შესაბამისად. რაც შეეხება საქართველოს ისტორიის სწავლების საკითხს, ამ შემთხვევაში მიიღეს დებულება რუსულ ენაზე სწავლების არსებული გარემოების გათვალისწინებით.²⁷⁰

რაც შეეხება ბათუმის საკითხს: „ბათომში ქართველთა რიცხვი დღეს შედარებით მცირედ უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ ქალაქში არ არსებობს ქართული საშუალო სკოლა და მშობლენიც, რომელთაც შვილები სასკოლო ასაკის ყავთ იძულებულნი არიან დარჩნენ ბათუმის გარეთ და გარემოება კი საგრძნობლად აფერხებს ქალაქში ქართველების გაძლიერებას. ადგილობრივ ქართველთა ეროვნულმა საბ-

²⁶⁹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №453, ფურც. 39

²⁷⁰ იქვე, ფურც. 52

ჭომ გაითვალისწინა ყველაფერი ეს და გადაწყვიტა გახსნას ქალაქ ბათომში შერეული /ქალ-ვაჟთა/ გიმნაზია, რაც შეიძლება სასწრაფოდ.“²⁷¹

1918 წლის 13 სექტემბრის დადგენილებით, განათლების სამინისტრომ მიზანშეწონილად ჩათვალა: „გახსნას სახელმწიფო ხარჯით უმაღლეს-დანყებითი სასწავლებლები შემდეგ ადგილებში: 1. სოფელ საგარეჯოში /თბილისის მაზრა/, 2. ქვემო მაჩხაანსა და 3. გურჯაანში /სიღნაღის მაზრა/, 4. მცხეთაში /დუშეთის მაზრა/. 5. ბორჯომში /გორის მაზრა/. 6. ოსეთის ერთ-ერთ ცენტრალურ უბანში /გორის მაზრა/ და 7. ნაძალადევაში, როგორც ტფილისის განაპირას და უსკოლოდ დარჩენილ ადგილში / აქ გადაკეთდეს არსებული რკინისგზის 2 კლასიანი სასწავლებელი უმაღლეს-დანყებით სასწავლებლად/. ამას გარდა ხაზინამ მიიღო თავის ხარჯზე უკვე არსებული საზოგადოებათა უმაღლეს-დანყებითი სასწავლებელი. 8. დუშეთისა. 9. ცხინვალის და 10. სიღნაღის ყოფილი სასწავლებელის ზედმეტი ხარჯები, რაც უმაღლეს დანყებით სასწავლებლად გადაკეთებით არის გამოწვეული....

... არსებული სასკოლო ბადის მიხედვით ისეთ ადგილებად, სადაც უნდა გახსნილიყო ხაზინის ხარ-

²⁷¹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საფ. №453, ფურც. 62

ჯით უმაღლესდანიყებითი სასწავლებლები, ცნობილია: 1. ჩოხატაური /გურიაში/, 2. ხარაგაული და 3. ჩხარი /ზემო იმერეთში/, 4. ლაილაში /ლეჩხუმის მაზრა/ და 5. ხორგა / ზუგდიდის მაზრა/. ამასთანავე ხაზინამ უნდა მიიღოს თავის თავზე ბანძისა და ზუგდიდის ყოფილი მეორე კლასიანი სამასწავლებლო სკოლების და ხონის ქალთა უმაღლესდანიყებითი სასწავლებლის ის ზედმეტი ხარჯიც, რომელიც ამ სასწავლებელთა გადაკეთებით არის გამონვეული“.²⁷²

1920 წელს მიწათმოქმედების მინისტრის ნოე ხომერიკის მიერ წარდგენილი მოხსენება სასოფლო-სამეურნეო სწავლების შესახებ შესაბამისმა უწყებებმა მისცეს მათი ფუნქციებიდან გამომდინარე ცალკეული მიმართულებები. სახელმწიფო კონტროლმა აღნიშნა: „... საქმისთვის საჭირო ხარჯების გამოანგარიშება შესაძლებელია მხოლოდ შემდეგ იმისა, რომ მთავრობა მოიწონებს და დამფუძნებელი კრება დაამტკიცებს სკოლების ტიპებს და მათი გავრცელების გეგმას. მაშინ იქნება აგრეთვე შესაძლო გავითვალისწინოთ რა მონაწილეობას მიიღებენ ერობები და ქალაქები ამ ხარჯების განვევაში.... რაც შეეხება საშუალო ტიპის მასწავლებელთა ჯამაგირების რაოდენობას ეს უნდა იყოს ნაანგარიშევი იმ ვარაუდით, რომ შესაძლო იყოს მას-

²⁷² სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №77, ფურც. 48

ნავლებლად მოწვევა ცნობილი სპეციალისტებისა, რომლებიც ამავე დროს იმდენად უნდა იყოს უზრუნველყოფილი, რომ საცხოვრებლად საჭირო სახსარი არ ეძიონ გარეშე და მთელი თავისი დრო მოახმარონ სასწავლებელს და იმ საგანს, რომლის სწავლება ნაკისრები აქვთ. ამის მიხედვით ჯამაგირებად ახალ შტატებში მიღებულია მასწავლებლების არსებული ჯამაგირები თავის დამატებით. ამასთან ერთად ნახსენებ ჯამაგირებში მასწავლებელი ვალდებულია მისცეს თორმეტი გაკვეთილისა და უსასყიდლოდ გაუწიოს ხელმძღვანელობა პრაქტიკულ მეცადინეობის დროს. გასამრჯელო ეძლევათ მათ მხოლოდ ზაფხულში პრაქტიკული მეცადინეობის ხელმძღვანელობისათვის. მასწავლებელთა შემადგენლობის შესახებ შეუძლებელია ახალი სასკოლო სამეურნეო სკოლა შეუთანასწოროთ თბილისის კულტურულ ტენიკურ სასწავლებელს, რადგან განზრახული სკოლა სულ სხვა ტიპის სასწავლებელია და მასწავლებელთა შემადგენლობა მათში შეთანასწორებული უნდა იყოს განყოფილებათა რაოდენობას, მათ სპეციალობას და სამოსწავლო გეგმასთან.²⁷³

ფინანსთა სამინისტრო ეხება საკითხს ფინანსური თვალსაზრისით და სასურველად სთვლის სამეურ-

²⁷³ სცსა, ფ. 1861, აღნ. 1, საქ.№ 533, ფურც. 1-2

ნეო სკოლების გახსნას ზოგადი განათლების სკოლების შემცირებით. ამიტომ მისი აზრით სასოფლო-მეურნეობის განათლების საკითხი უნდა დამუშავდეს განათლების სამინისტროსთან შეთანხმებით და დაკავშირებული იქმნეს საერთოდ საქართველოში სკოლების განზრახულ რეორგანიზაციასთან.²⁷⁴

განათლების სამინისტროს „სავსებით მისაღებად მიაჩნია საშუალო ტიპის სამეურნეო სკოლა და პრაქტიკული სკოლა, სრულიად უარყოფს პირველდანიცებით სამეურნეო სკოლას. სამწლიანი დაბალი სამეურნეო სასწავლებელი კი მისაღებად მიაჩნია, თუ მეოთხე საპედაგოგო კლასი მოიხსნება და მის ნაცვლად შემოღებულ იქმნება მე-4 კლასი იმავე ხასიათისა, როგორც პირველი სამი კლასია.... ამ ტიპის კოლაში მასწავლებელი შეგირდებსაც ასწავლის და ინსტრუქტორობასაც გაუწევს მას საკუთარ მამულებს. ამგვარი ტიპის სკოლები გერმანიაშიც არის დაარსებული და დიდ დახმარებას უწევენ სასოფლო მეურნეობის გავრცელებას ხალხში.“²⁷⁵

მიუხედავად იმისა, რომ სასოფლო მეურნეობის შესწავლა და ამ სფეროში განათლების მიღება გარკვეულ ნაწილს პოლიტიკური ელიტისა მიზანშეწინი-

²⁷⁴ სცსა, ფ. 1861, აღნ. 1, საქ.№ 533, ფურც. 2

²⁷⁵ იქვე, ფურც. 2

ლად მიაჩნდა, მას გარკვეული მონინააღმდეგეებიც ჰყავდა. ისინი ფიქრობდნენ, რომ: „აგრონომიული მოღვაწეობის მოსამზადებლად საჭიროა საკმაო ზოგადი განათლება და ბუნების მეტყველების და ეკონომიური მეცნიერებათა საფუძვლიანი შესწავლა, რის მიცემაც შეუძლია მხოლოდ უმაღლესი და არა საშუალო სასწავლებელს. საშუალო სასწავლებლები, რომელთა მონყობა და შენახვა მოითხოვს დიდ ხარჯს /ნორმალურ დროს ეს ხარჯი უდრიდა 767 000 მანეთს/ ვერ მისცემენ მოსწავლეებს ვერც საფუძვლიან თეორიულ ცოდნას და ვერც იმგვარ პრაქტიკულ მომზადებას, როგორსაც მაგალითად, იძლევა დაბალი ტიპის სკოლა“.²⁷⁶ საკითხისადმი ამგვარი დამოკიდებულება სავსებით გასაგები იყო, რადგან სასოფლო-სამეურნეო განათლების სკოლების დაარსება ახალი მოვლენა იყო, მართალია აღნიშნული მიმართულებით სწავლის აუცილებლობას რუსეთის იმპერიის პერიოდშიც ქადაგებდნენ ქართული საზოგადოების მოაზროვნე ნაწილი, ამ მხრივ, აღსანიშნავია ივანე როსტომაშვილი და მის მიერ დაარსებული ჟურნალი „მოგზაური“, თუმცა ერთია მოსაზრების არსებობა და მეორე, მისი პრაქტიკაში განხორცილება, მაგრამ ერთი რამ დაბეჭიტებით შეიძლება ითქვას, რომ ამ მოვლენას მინათმოქმედე-

²⁷⁶ სცსა, ფ. 1861, აღნ. 1, საქ.№ 533, ფურც. 5

ბის სამინისტრო განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა და მაქსიმალურად მუშაობდა მისი რეალიზაციისთვის. აღნიშნულმა სამინისტრომ საჭიროდ მიიჩნია ოთხი სხვადასხვა სპეციალობის საშუალო სასწავლებლის დაარსება: „თითო აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში, ერთი საშუალო ზონის რაიონში, სადაც უმთავრესად მისდევენ მემინდვრეობას და ერთიც კახეთში – მევენახეობა-მებაღეობისათვის. ამის განსახორციელებლად სამინისტროს განზრახული აქვს თბილისის საშუალო კულტურულ-ტექნიკური სასწავლებლის გადაკეთება სასოფლო მეურნეობის საშუალო სასწავლებლად შემდეგი განყოფილებით: მემინდვრეობის, მებაღეობის, მესაქონლეობის და ჰიდროტექნიკურის და ქუთაისის დაბალი სასოფლო მეურნეობის სკოლის გადაკეთება საშუალო სკოლად, იმავე სამი განყოფილებით“.²⁷⁷

შემუშავებულ იქნა სპეციალური პროექტი „სასოფლო-სამეურნეო განყოფილების დებულება“, რომლის მიხედვით: „ამგვარ სასწავლებლებში მიიღებიან მაღალი და დანყებითი სკოლის კურსდამთავრებულნი ანდა შესაფერისად მომზადებულნი პირნი. ამ სასწავლებელში სწავლა გრძელდება 4 წელიწადი /რვა სემესტრი/, ორი უკანასკნელი სემესტრი /7-8/ განსაკუთ-

²⁷⁷ სცსა, ფ. 1861, აღნ. 1, საქ. №533, ფურც. 5

რებით უნდა მოხმარდეს პრაქტიკულ მუშაობას სკოლის ანდა სხვა რაციონალურათ მონყობილ მეურნეობაში. პირველი წელიწადი დანიშნულია საბუნებისმეტყველო საგნების საფუძვლიანად შესწავლისათვის და მხოლოდ მე-4 სემესტრიდან იწყება სპეციალობის შესწავლა“.²⁷⁸ ასევე გათვალისწინებული იყო სასოფლო მეურნეობის პირველდანიწყებითი და პრაქტიკული სკოლების დაარსება. „სასოფლო მეურნეობის დაბალ /ზოგადი/ სკოლების დაარსება სამინისტროს აზრით საჭიროა დაბალი აგრონომიული პერსონალი პირველდანიწყებით სკოლებში პრაქტიკული სამეურნეო მეცადინეობისათვის ხელმძღვანელების მოსამზადებლად. ეს სკოლები მოამზადებენ აგრეთვე მუშაობის ხელმძღვანელებს პირველ დანიწყების და პრაქტიკულ სამეურნეო სკოლებში. ამგვარ სკოლებში სწავლა უნდა გრძელდებოდეს 3 წელიწადი, ამასთანავე შეიძლება გაიხსნას მე-4 პედაგოგიური კლასი, პირველდანიწყებითი და პრაქტიკული სამეურნეო სკოლებისათვის საჭირო მასწავლებლების მოსამზადებლად“.²⁷⁹ ამასთან გათვალისწინებული იყო აღნიშნული სკოლების საშუალო სკოლებად გადაკეთება.

²⁷⁸ სცსა, ფ. 1861, აღწ. 1, საქ.№ 533, ფურც. 5-6

²⁷⁹ იქვე, ფურც. 6

ამგვარი სკოლების დაარსება განზრახული საქართველოს უმთავრეს სასოფლო მეურნეობის რაიონებში: სოხუმსა და ლანჩხუთში, სადაც უმთავრესად მისდევდნენ სუბტროპიკული კულტურების მოყვანას, გორის მაზრაში, სადაც გავრცელებული იყო მემინდვრეობა, მებაღეობა და მებოსტნეობა, დუშეთის მაზრაში განზრახულია წინამძღვრიაანთ კარის სკოლის გადაკეთება ამ ტიპის სკოლად მემინდვრეობის და მებაღეობის დარგში. ასევე, ამ ტიპის სკოლების გახსნა მანგლისის ახლო მდებარე სახელმწიფო მამულში, თბილისის მაზრის შუა ზონაში, სადაც სოფლის მეურნეობის უმთავრეს დარგს შეადგენდა საქონლის მოშენება და მემინდვრეობა. შემდეგში ეს სკოლაც უნდა გადაკეთებულიყო საშუალო სასაჯლებლად.²⁸⁰ „სამონავლო გეგმის მიხედვით ამ სკოლებში მონათეები იმეორებენ სამშობლო ენას, არითმეტიკას, ეცნობიან ბუნებისმეტყველებას, მინის ზომვას, ადგილობრივ მეურნეობას და უმთავრეს კანონებს. პრაქტიკული მეცადინეობა უნდა სწარმოებდეს გლეხურ ტიპზე მონყობილ სამაგალითო მამულში. გარდა ამისა, მასწავლებლები თვალყურს ადევნებენ და ხელმძღვანელობენ მონათეების მუშაობას მათ საკუთარ ადგილმამულში. ამასთანავე პირველდაცნებითი სასოფლო-მეურნეო-

²⁸⁰ სცსა, ფ. 1861, აღნ. 1, საქ. №533, ფურც. 6

ბის სკოლების და საზოგადო სკოლების ერთმანეთთან დაკავშირება საშუალებას აძლევს მასწავლებლებს შეადგინონ ე. წ. ბავშვების მინათმოქმედების საზოგადოება /კლუბი, რომელმაც დიდი სარგებლობა მოიტანა ჩრდილო ამერიკაში, რადგან მაგვარი კლუბი მონაფეებს სოფლის მეურნეობის სიყვარულს ასწავლის.“²⁸¹ აღნიშნულ სკოლებს აარსებენ ერობები თავის ხარჯით. ამგვარი სკოლები უკვე არსებობდა საქარის საწერგესთან და 1919 წელს ბათხულში ამგვარივე სკოლა გაიხსნა სკრის მამულში. 1920 წლისთვის იგეგმებოდა ხელახლა გახსნილიყო დროებით დახურული თბილისის ბოტანიკურ ბაღთან და სოხუმის საცდელ სადგურთან არსებული პრაქტიკული სკოლები. ასევე, გათვალისწინებული იყო აღნიშნული სკოლების დაარსება სახელმწიფო მამულებში, თბილისში – მებოსტნეობის, წინანდალში, ნაფარეულში, მუკუბანში, ჭიათურაში, მუხრანში, მანავში, ვარციხეში, ზედუბანში და სხვა.²⁸²

არსებობდა საშუალო და დაბალი სასოფლო მეურნეობის განათლების დებულების პროექტი. „1. საქართველოს რესპუბლიკაში სასოფლო მეურნეობის განვითარებისათვის არსდება სასწავლებლები აგრო-

²⁸¹ სცსა, ფ. 1861, აღწ. 1, საქ.№ 533, ფურც. 7

²⁸² იქვე, ფურც. 7

ნომიულ მოღვაწეთა მოსამზადებლად და სასწავლებლები და დაწესებულებანი სასოფლო მეურნეობის ცოდნის გასავრცელებლად. სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლები შეიძლება დაარსდეს სავეჟო, საქალაქო და ორივეთათვის საერთო. სამოსწავლო გეგმის მიხედვით სასწავლებლები განიყოფებიან საზოგადო სასწავლებლებად, სადაც ისწავლება სოფლის მეურნეობა საზოგადოდ და სპეციალურ სასწავლებლებად, სადაც შეისწავლება სოფლის მეურნეობის რომელიმე დარგი.“²⁸³

საშუალო სასკოლო მეურნეობის სასწავლებლები. „20. საშუალო სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლებში სწავლის კურსი ოთხნობიანია და ამის მიხედვით იგი იყოფა 4 კლასად. ამათში პირველი მოსამზადებელია, 2-3 დანიშნულია სასოფლო მეურნეობის საგნების შესასწავლად სპეციალობების მიხედვით და მე-4 პრაქტიკული. მინათმოქმედების მინისტრის ნებართვით შეიძლება ამ სასწავლებლებში გაიხსნას დამატებითი განყოფილება ან კლასი მონაფეების რომელიმე სასოფლო მეურნეობის მოღვაწეობისათვის ანდა სასწავლებელში მისაღებად“.²⁸⁴

²⁸³ სცსა, ფ. 1861, აღნ. 1, საქ.№ 533, ფურც. 10

²⁸⁴ იქვე, ფურც. 11

სასწავლებლებში გადიან შემდეგ საგნებს: მცენარეული სისტემატიკის მორფოლოგიას, ანატომიას და ფიზიოლოგიას, ზოოლოგიას ანტომოლოგიითურთ, ცხოველებთა ფიზიოლოგიას, არა ორგანულ, ორგანულ და ანალიტურ ქიმიას, ფიზიკას, მექანიკითურთ, მეტეოროლოგიას, მინერალოგიას და გეოლოგიას, გეოდეზიას, სასოფლო მეურნეობის ჰიდროვლიკას, სასოფლო მეურნეობის ეკონომიას და ანგარიშს და კანონით მეტყველებას და სხვა.²⁸⁵ აგრეთვე გათვალისწინებული იყო სოფლის მეურნეობის დაბალი სასწავლებლის დაარსება, რომელიც სამ კლასად იქნებოდა გათვალისწინებული. აღნიშნულ სკოლებში ისწავლებოდა შემდეგი საგნები: ქართული ენა, არითმეტიკა, გეომეტრია, გეოგრაფია, ეთიკა, ისტორია, ხაზვა, მიწის ზომვა, ბოტანიკა, ზოოლოგია, ქიმია, ფიზიკა და მეტროლოგია, მცენარეთა მოვლა-გაშენება, მებაღეობა, მებოსტნეობა, მევენახეობა და მეღვინეობა, საქონლის მოშენება, მებაზრეშუმეობა, მეფუტკრეობა, სოფლის მეორნეობის ეკონომია, სოფლის მეურნეობის ანგარიში და „კანონთმეტყველება“. დამატებით ჰედაგოგიურ კლასში – ბუნებისმეტყველება და სასოფ-

²⁸⁵ სცსა, ფ. 1861, აღწ. 1, საქ.№ 533, ფურც. 12

ლო მეურნეობის საგნების მეთოდიკას, ფსიქოლოგიას, ქართული ენა და არითმეტიკის მეთოდიკა.

პირველდანიწყებითი სასოფლო მეურნეობის კოლები ოთხ წლიანია და განაწილებულია ორ კლასად. სკოლაში ასწავლიან: წერა-კითხვას და ანგარიშს, მოკლე ცნობას ბუნების მოვლენების შესახებ, იმართება კითხვა და ბაასი ადგილობრივ სოფლის მეურნეობის საკითხებზე, მიწის ზომვის მარტივ საშუალებებს, რესპუბლიკის ძირითად კანონებს და სოფლის მეურნეობის კანონებს“.²⁸⁶

პრაქტიკულ სასოფლო მეურნეობის სკოლები ერთიდან სამ წლიანია. სწავლებას საფუძვლად ედება პრაქტიკული მეცადინეობა, რომელიც შესდგება სასოფლო მეურნეობის და სახელოსნო მუშაობის წარმობაში.²⁸⁷

შემუშავდა კანონპროექტი ბეჭდვითი სიტყვის წარმობათა მთავრობისადმი წარდგენისა: 1. ყოველი სტამბის, ლიტოგრაფიის, ლითონოგრაფიის და ყოველნაირი საბეჭდავ წარმობის პატრონი მოვალეა მის წარმობაში დამზადებული ბეჭდვითი სიტყვის წარმობის თოთხმეტი ცალი უფასოდ წარუდგინოს: 12 ცალი განათლების სამინისტროს, 2 ცალი შინაგან საქ-

²⁸⁶ სცსა, ფ. 1861, აღწ. 1, საქ.№ 533, ფურც. 12

²⁸⁷ იქვე, ფურც. 13

მეთა სამინისტროს ნაწარმოების საბეჭდავ წარმოები-
დან გამოშვებისთანავე. 2. ბეჭდვითი სიტყვის ნა-
წარმოები გულისხმობს ყოველწლიურ წიგნს ყოველ ენა-
ზე დაბეჭდილს, სურათებს და სხვა ნახატებს, პლანებს
და რუქებს, ნოტებს, კალენდრებს, პროკლამაციებს და
სხვა ამ გვარებს. 3. ნაწარმოების პატრონმა თბილისში
ბეჭდვითი სიტყვის ნაწარმოები, თანახმად ამ კანონის
პირველი მუხლისა, უნდა წარუდგინოს პირდაპირ აღ-
ნიშნული სამინისტროების კანცელარიას, ხოლო პრო-
ვინციაში უნდა ჩააბაროს ადგილობრივ ფოსტის კან-
ტორას იმავე სამინისტროებისადმი გასაგზავნად და
ჩაბარების ბარათი გამოართვას. 4. თუ გამოცემა ორ-
გვარია, კარგს და მდარე ქალაქებში აღნიშნულ სამი-
ნისტროების კანცელარიას წარუდგინოს კარგს ქა-
ლაქებში დაბეჭდილი. 5. საბეჭდავ წარმოების პატრო-
ნი ამ კანონის დამრღვევი დაისჯება სასამართლოს წე-
სით ან ჯარიმით 3000 მანეთამდე, ან სამ თვემდე დაპა-
ტიმრება“.²⁸⁸ აღნიშნული მიზნის სისრულეში მოყვანა
ხელისუფლების ერთ-ერთ მთავარ ამოსავალ პრინ-
ციპს წარმოადგენდა, რადგან აღნუსხული ჰქონოდა
საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყველა
ბეჭდვითი გამოცემა.

როგორც მოტანილი მასალიდან ჩანს, საქართვე-

²⁸⁸ სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ. №19, ფურც. 1

ლოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებას დეტალურად ჰქონდა განერილი კანონპროექტები საგანმანათლებლო სისტემის სრულყოფის მიზნით. არსებული განხილვების გარდა, როგორც საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს, იდეა მასწავლებელთა მოსამზადებელი კურსების გახსნის შესახებ არსებობდა თავისუფლების მოპოვების ადრეულ ეტაპზევე. 1918 წლის 1 ივლისის განათლების მინისტრის მოხსენებიდან იკვეთება შემდეგი გარემოება, რომ აუცილებელ საჭიროებად მიიჩნევდნენ სამ თვიანი კურსების შექმნას მასწავლებლებისთვის 10 სხვადასხვა ადგილზე. „ამ კურსებზე მიღებულნი იქნებიან ისინი, ვისაც გაუთავებიათ პირველდაწყებითი უმაღლესი სასწავლებლები, ან ისინი ვინც სათანადო გამოცდას ჩააბარებენ. ამ კურსებზე შემდეგი საგნები შეისწავლება: 1. პედაგოგიკა დიდაქტიკით; 2. სამშობლო ენა და ლიტერატურა და ისტორია; 3. საზოგადო და საქართველოს გეოგრაფია; 4. არითმეტიკა (ანგარიში); 5. ბუნებისმეტყველება; 6. სიმღერა, გიმნასტიკა; 7. ხატვა და ხელგარტილობა; 8. მეთოდთა კერძო საგნებისა.“²⁸⁹ ... ამ კურსებზე შესაძლებელი იქნება 300 მსმენელის თავმოყრა (30 მსმენელი თითოეულ ადგილას). კურსების მოწყობა დაჯდება 252 500 მანეთი. ხარჯთაღირხცვა

²⁸⁹სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №252, ფურც. 2-3

გამოიყურებოდა შემდეგნაირად: „1. მსმენელთა შენახვა სამი თვის განმავლობაში (თვეში თითოეულს 150 მანეთი) – 135 000 მანეთი. 2. საგზაო ხარჯი (თითო 100 მანეთი) – 30000 მანეთი. 3. კანცელარიის ხარჯები ათ ადგილას – 5 000 მანეთი. 4. კურსების გამგეთა და ხელმძღვანელთა ჯილდო: 10 გამგეს (თვეში თითო 200 მანეთი) – 6000 მანეთი. 6 მასწავლებელი თითო ადგილას (თითო 400 მანეთი თვეში. სულ 72 000 მანეთი) – სულ 78 000 მანეთი. 5. ხარჯი სანიმუშო სკოლების მოსაწყობათ (თითო თვეში 1000 მანეთი) – 1000 მანეთი. 6. გასამრჯელო დარაჯებს (თვეში თითოს 50 მანეთი) – 1500 მანეთი. 7. მოულოდნელი ხარჯი (თითო სკოლაზე 200 მანეთი) – 2000 მანეთი“.²⁹⁰

1918 წელს მიღებულ იქნა კანონპროექტი საგანმანათლებლო სასწავლებლების გაეროვნების შესახებ. „ა) დაიკეტოს ტფილისის ინსტიტუტსა და გორის სემინარიასთან არსებული ეროვნული განყოფილებანი; ბ) ცნობილ იქმნას ტფილისის საოსტატო ინსტიტუტი, გორის, ხონისა და სოხუმის სემინარიები ქართულ ეროვნულ სასწავლებლებად. გ) გაიხსნას სოხუმის სემინარიასთან აფხაზური განყოფილება დ) განეგრძოს ოთხსავე სასწავლებელს მთავრობისაგან კრედიტის გაღება თანახმად უკვე არსებულის ხარჯთაღირცხვისა,

²⁹⁰ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №252, ფურც. 3-4

თითოეული სასწავლებლის ძირითად კლასებისათვის, ხოლო სოხუმის სემინარიის აფხაზურ განყოფილებისათვის.²⁹¹

1918 წელსვე გათვალისწინებული იყო სპეციალური კურსები მასწავლებელთა მოსამზადებლად. „კურსები უნდა მოეწყოს 250 მსმენელისათვის, თითოეულ მსმენელს უნდა მიეცეს ხარჯებისათვის დახმარება 400 მანეთი თვიურად. ქართული სკოლებისათვის უნდა მომზადდეს 200 მასწავლებელი, ას-ასი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოსთვის, ხოლო 25-25 მუსულმანურისა და ბერძნული სკოლებისათვის. კურსების მოსაწყობად და შესანახად საჭირო იქნება 334 000 მანეთი.²⁹²

დეკრეტის პროექტი რესპუბლიკის საპროფესიო სატექნიკო სკოლების მომსახურე პირთა ნივთიერ მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ: „1. აწინდელ შტატების ნაცვალდ დამტკიცებულ იქმნას: ტფილისის საშუალო პოლიტექნიკური სასწავლებელი, ტფილისის მინადმზომელთა სასწავლებლის, ტფილისის საფერშლო სკოლის, ბორჯომის, ხონის და ფოთის სახელოსნო სკოლის დროებითი დებულებანი და თითოეულის ცალკე შტატი მიმდინარე წლის 1 ნოემბრიდან. 2.

²⁹¹ სცსა, ფ. 1836, საქ. #1 საქ. №247, ფურც. 4

²⁹² სცსა, ფ. 1833, აღნ. 1, საქ. №263, ფურც. 2

პირველ მუხლში აღნიშნულ საჭიროებისათვის გაღებულ იქმნას სახელმწიფო ხაზინიდან ყოველწლიურად: ტფილისის საშუალო პოლიტექნიკურ სასწავლებლისათვის 617 100 მანეთი, ტფილისის მინადმშომელთა სასწავლებლისათვის 163 120 მანეთი. ტფილისის საფერშლო სკოლისათვის 136 260 მანეთი. ბორჯომის სახელოსნო სასწავლებლისათვის 232 330 მანეთი. ხონის სახელოსნო სასწავლებლისათვის 217 590 მანეთი და ფოთის სახელოსნო სკოლისათვის 125 375 მანეთი. სულ : 1 491 775 მანეთი. ხოლო შვიდ თვეში მიმდინარე წლის პირველი ნოემბრიდან 1920 წლის 1 ივნისამდე ტფილისის პოლიტექნიკურ სასწავლებლისათვის – 260 283 მანეთი და 31 კაპიკი; ტფილისის მინადმშომელთა სასწავლებლისათვის – 95. 153 მანეთი და 31 კაპიკი; ტფილისის საფერშლო სკოლისათვის – 79 485 მანეთი. ბორჯომის სახელოსნო სასწავლებლისათვის – 135 525 მანეთი და 81 კაპიკი. ხონის სახელოსნო სასწავლებლისათვის – 126 927 მანეთი და 50 კაპიკი და ფოთის სახელოსნო სკოლისათვის – 73 135 მანეთი და 37 კაპიკი. სულ შვიდ თვეში 680 510 მანეთი და 30 კაპიკი. 3. გაღებულ იქმნას ერთდროულად ტფილისის საშუალო პოლიტექნიკურ სასწავლებლის გასაფართოებლად დამატებითი თანხა – 161 227 მანეთი და 65 კა-

პიკი.²⁹³ 1918 წელსვე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება საჭიროდ თვლიდა სახელმწიფო ხარჯით გახსნილიყო უმაღლეს-დანყებითი სასწავლებლები შემდეგ ადგილებში: „1. სოფელ საგარეჯოში, ტფილისის მაზრა; 2. ქვემო მაჩხაანსა და 3. გურჯაანში, სიღნაღის მაზრა; 4. მცხეთაში დუშეთის მაზრა 5. ბორჯომში გორის მაზრა; 6. ოსეთის ერთ-ერთი ცენტრალურ უბანში, გორის მაზრა; 7. ნაძალადევში, როგორც ტფილისის განაპირასა და უსკოლოდ დარჩენილს ადგილში აქ გადაკეთდეს არსებული რკინისგზის 2 კლასიანი სასწავლებელი უმაღლეს-დანყებით სასწავლებლად. ამის გარდა ხაზინამ მიიღოს თავის ხარჯზე უკვე არსებულის საზოგადოებათა უმაღლეს-დანყებითი სასწავლებელი 8. დუშეთსა; 9. ცხინვალის და 10. სიღნაღის ყოფილი მარინეს სასწავლებლის ზედმეტი ხარჯები, რაც უმაღლეს დანყებით სასწავლებლად გადაკეთებით არის გამოწვეული.“²⁹⁴

1918 წლის 22 ნოემბერს, საქართველოს პარლამენტის 62-ე სხდომაზე ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის აზრი საღვთო სჯულის შემოღებასთან დაკავშირებით: „ვინაიდან ამ ხმობით არავითარი პოლიტიკური და სარწმუნოებრივი ინტერესი არ მოითხოვს

²⁹³ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №267, ფურც. 10

²⁹⁴ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №265, ფურც. 1

ნაჩქარევად საღვთო სჯულის გაუქმებას საქართველოს სკოლებში და ვინაიდან ამ საკითხს შეუძლია ხალხში დიდი აშლილობა გამოიწვიოს, უკეთუ იგი გადაიტრა ხალხის წინასწარ დაუკითხავად, – ამიტომ ეს საკითხი ხალხის დასაკითხავად უნდა იქნას გატანილი მომავალ საარჩევნო კომპანიაში და მისი გადაჭრა მიენიჭოს დამფუძნებელ კრებას.²⁹⁵

განათლების სფეროს წარმომადგენლები მსჯელობდნენ შემდეგს: „ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიბრძნისმეტყველებისა და ფიზიკურ-მათემატიკურ ფაკულტეტთან ეხლავე უნდა გაიხსნას 1 პედაგოგიური ინსტიტუტი“, რომლის მიზანსაც ჩვენი საშუალო სკოლისა და ე.წ. უმაღლეს დაწყებითი სასწავლებლის მასწავლებლის მომზადება უნდა შეადგენდეს, „ინსტიტუტში“ უნდა ირიცხებოდეს ყველა სტუდენტი, რომელსაც მომავალში მასწავლებლობა აქვს განზრახული. ინსტიტუტი ორი საფეხურისაგან უნდა შედგებოდეს, თითოეული ორ-ორი წლის კურსით. პირველი საფეხურის გავლა მსმენელს უმაღლესი დაწყებითი სასწავლებლის ხარისხს უნდა ანიჭებდეს, ხოლო ვინც ორსავე საფეხურს დაასრულებს, მას საშუალო სკოლის მასწავლებლობის უფლება ეძლეოდეს: ინსტიტუტში უნდა ისწავლებოდეს შემდეგი საგნები: 1.

²⁹⁵ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ.№ 261, ფურც. 8

ყველასათვის საერთოდ: ა. პედაგოგიური პსიქოლოგია, ბ. საშუალო ჰიგიენა გ. პათოლოგიური პედაგოგიკა დ. სკოლის ორგანიზაცია და სკოლის ისტორია. ხოლო სპეციალურად დარგებისა და მიხედვით – ისტორია და მეთოდისა საშუალო საგნებისა – მეცნიერებათა ისტორიასთან დაკავშირებით: 1. ქართული ენისა და მწერლობის, 2. ისტორიის, 3. გეოგრაფიის, 4. მათემატიკის, 5. ბიოლოგიურ მეცნიერებათა, 6. ფიზიკისა და ქიმიის, 7. ხელოვნებათა – სიმღერა-გალობა, ხატვა, ძერწვა, ხელგარჯილობა, მუსიკა – 8. არანორმალურ ბავშვთა აღზრდა.²⁹⁶

„პედაგოგიურ ინსტიტუტს“ ნება უნდა ჰქონდეს თავის მსმენელს ამა თუ იმ პედაგოგიურის თვალსაზრისით საჭირო სამეცნიერო დარგის უნივერსიტეტის ფაკულტეტზე მოსმენა და შესწავლა დაავალოს, ასეთ დარგებად ეხლავე შეიძლება შემდეგი საგნები ჩაითვალოს: 1. ანატომია, 2. ფიზიოლოგია, 3. ლიტერატურის ისტორია, 4. ხელოვნების ისტორია, 5. ფილოსოფიის ისტორია, 6. ფსიქოლოგია, 7. უფლების ენციკლოპედია. ამ დარგებიდან სავალდებულო მართო ორი უნდა ითვლებოდეს.²⁹⁷

²⁹⁶ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №700, ფურც. 4

²⁹⁷ იქვე, ფურც. 4

სხვადასხვა კანონპროექტის მიღებასთან დაკავშირებით განათლების სფეროს წარმომადგენლების მსჯელობდნენ ევროპის მაგალითებზე. ერთ-ერთ დოკუმენტში განხილულია იტალიის მაგალითი. „უნივერსიტეტის ორ ფაკულტეტთან – ფილოსოფიურსა და ფიზიკო-მათემატიკურთან – თითოეული *scule di magistero* არსებობს, სადაც სტუდენტს პირველსავე კურსიდან შეუძლია ჩაირიცხოს. უნივერსიტეტში იგი ჩვეულებრივი წესით მუშაობს, ხოლო ამ პედაგოგიურ-დიდაქტიური თვალსაზრისით სწავლობს იმ მეცნიერების დარგს, რომელსაც უნივერსიტეტში მეცნიერული მხრით ითვისებს, მაგრამ სანამ *scule di magistero* ში ამა თუ იმ საგნის პედაგოგიურ შესწავლას შეუდგებოდეს, უნივერსიტეტში მას ამ საგანში უკვე ჩაბარებული უნდა ჰქონდეს გამოცდა. კურსი აქ ისე, როგორც ფაკულტეტზეც, ოთხ წელიწადს გრძელდება. ხოლო, ვისაც საშუალო სკოლის უმცროს კლასებში სურს მასწავლებლობა, მისთვის მარტო ორი წლის კურსია საკმარისად მიჩნეული – ამ გზით სკოლის ორივე საფეხური მასწავლებელს ამზადებს: დაბალი საფეხურისას და საშუალო სკოლისას.²⁹⁸ „პედაგოგიური ინსტიტუტის“ ხარჯთაღრიცხვა: 1. დირექტორის თანამდებობა – 9000, 2. ლექციების – 50 საათი, თითოეულს – 900,

²⁹⁸ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №700, ფურც. 3-4

სულ: 45 000. კაბინეტების ხელმძღვანელთ – 8 – თითოეულს 2400, სულ: 19000. 4. ბიბლიოთეკის გამგეს – 2 400, 5. საბჭოს მდივანს – 2 400, 6. საქმის მწარმოებელს – 6000, 7. შენობის მოვლა – 21 000, 8. დარაჯებს – 6– 4 200 – სულ 25 200. სულ ჯამი: 129 000.²⁹⁹

როგორც ერიკ ლი აღნიშნავს: უორდროპს (იგულისხმება ოლივერ უორდროპი – ნ.ს.) სურდა წაეხალისებინა ინგლისური ენის სწავლება სკოლების მოსწავლეებს შორის და წამოყენებული ჰქონდა საქართველოში „საჯარო სკოლის ტიპის ინგლისური სკოლა-პანსიონების გახსნის იდეა, სადაც მოსწავლეები კლასიკურ, თანამედროვე, საბუნებისმეტყველო განათლებას მიიღებენ და ფიზიკური კულტურაც სათანადო დონეზე იდგება. ორივე სქესის საგანგებოდ შერჩეული მოსწავლეები დიდი ბრიტანეთის უნივერსიტეტებში, კოლეჯებში და ა. შ. გამარტივებული წესით ჩარიცხებიან“. უორდროპი ითხოვდა ამიერკავკასიასა და ინგლისს შორის კულტურული გაცვლის დაწყებას და ამ საქმეში პირად დახმარებასაც სთავაზობდა სათანადო უწყებებს: მე შემიძლია ვთხოვო, რომ ოქსფორდში მარჯორი უორდროპის ფონდის შემოსავალი (ახლა 3500-ის ოდენობით) გამოვიყენოთ, რათა დაინიშნოს საქართველოს ისტორიის, ლიტერატურისა

²⁹⁹ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №700, ფურც. 7

და ენისადმი მიძღვნილი ლექციები. ასევე ვფიქრობ, რომ მსგავსავე მითითებას მივცემდი ფონდს სომხური და თურქული საგნების დასაწერგად, რაც გაკეთდება მეგობრების დახმა-რებით, ხაზინისათვის დახმარების უთხოვნელად.³⁰⁰

გერმანიაში ჰფიქრობენ, რომ საქართველოდან და კავკასიიდან ბევრი სტუდენტი ჩამოვა. უკვე ზომე-ბია მიღებული, რომ ქართველ სტუდენტებს საშუალება მიეცეთ გერმანულ უნივერსიტეტებში სწავლისა.

თბილისში ქართულ-გერმანულმა საზოგადოებამ უკვე მოჰკიდა ამას ხელი და პირველ ყოვლისა იმაზე ზრუნავს, რომ გამოჰჩინოს სტიპენდიები; ვიმედოვნოთ, რომ ეს საქმე სასურველ ნაყოფს მოიტანს.

ქართველი სტუდენტები, ახალი საქართველოს მომავალი „ინსტრუქტორი“, გერმანულ უნივერსიტეტში ჰპოვებს იმას, რასაც ის ტყუილად და უნაყოფოთ ეძებდა რუსის უნივერსიტეტში. ქართველი სტუდენტი მიეჩვევა დისციპლინარულ მუშაობას, ის უციმბიროთ, უაჭანყებოთ, უპოლიციოდ მოაგროვებს მრავალ ცოდნას თვისი ხალხისა და სამშობლოს საკეთილდღეოთ, ის გაიცნობს გერმანიას, იმ ქვეყანას, სადაც ყველა მეცნიერების დარგში პატიოსანი და ინტენსიური მუშა-

³⁰⁰ ერიკ ლი, ექსპერიმენტი საქართველოს მივინყებული რევოლუცია 1918-1921, თბილისი, 2018, გვ. 138-139

ობაა და ისწავლის გერმანიაში თუ როგორ აამაღლოს საქართველოს კულტურა.³⁰¹

საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ოთხი პედაგოგიური სასწავლებელია: ტფილისის საოსტატო ინსტიტუტი და სემინარიები გორში, ხონსა და სოხუმში. ამ სასწავლებელთა მიზანია – სახელმწიფო-სათვის სახალხო მასწავლებელთა მომზადება.

ტფილისის საოსტატო ინსტიტუტი უხუცესია დასახელებულ სასწავლებელთა შორის: იგი დაარსებულია 1872 წელს განსაკუთრებით ამიერკავკასიის მცხოვრებთათვის, მაგრამ დროთა განმავლობაში ისეთი მდგომარეობა შეიქმნა, რომ ინსტიტუტის მონაფეთა შორის ადგილობრივ მკვიდრთა რიცხვმა საგრძნობლად იკლო, ხოლო არაჩვეულებრივად იმატა ჩრდილო-კავკასიიდან და განსაკუთრებით დონის ოლქისა და სამხრეთ-რუსეთიდან ჩამოსულთა რიცხვმა.

წარსული სასწავლო წლიდან ვი მდგომარეობა კვლავ ადგილობრივ მკვიდრთა სასარგებლოდ შეიცვალა: თუ წინათ ადგილობრივთა რიცხვი ძლივს მთელი მონაფეთების 5% უდრიდა, ახლა უცებ 35%-მდე ავიდა. ამის გამო 1918 წლის 9 თებერვალს ამიერკავკასიის კომისარიატის განკარგულებით ამ სასწავლებელთან გაიხსნა ეროვნული განყოფილებანი: ქართული და სომხუ-

³⁰¹ ევროპული XX საუკუნე, თბილისი, 2019, გვ. 15

რი, თუმცა უკანასკნელში მონაფეთა რიცხვი ჩვეულებრივ მეტად მცირე იყო: ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ სომხებს აქვთ თავისი საკუთარი სემინარიები, სახალხო სკოლების მასწავლებელთა მოსამზადებლად მომავალ სასწავლო წლიდან ინსტიტუტის მდგომარეობა მონაფეთა შედგენილობის მხრივ შემდეგის სახით გვეხატება: ა) პირველ კლასში – საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომ – რუსეთიდგან არც ერთი მონაფეთ არ მოვა, არც ადგილობრივ რუსთაგან შემოვა ვინმე ამავე მიზეზის გამო, მით უმეტეს რომ წინადაც არ ეტანებოდა ეს ელემენტი ინსტიტუტს. 2%-ს ძლივს შეადგენდა. ბ) მეორე და მესამე კლასშიაც არ უნდა მოველოდეთ რუს მონაფეთა დაგროვებას, ვინაიდგან სამინისტროს აქვს ოფიციალური ცნობები, რომ ამ კლასების მონაფეთ აიღეს სათანადო მონაფობები და უკვე დიდი ხანია რუსეთს გაემგზავრნენ; გ) რაც შეეხება მესამე კლესის რუს მონაფეთ, მათ სამინისტრომ, თანახმად თხოვნისა, ნება დართო სექტემბერში გამოცადონ და მიიღონ გასათავებელი მონაფობები.

ამრიგად, მომავალ სასწავლო წელს ინსტიტუტი რუს მონაფეთაგან სავსებით თავისუფალი უნდა ვიგულოთ: ამიერკავკასიის სხვა მკვიდრნი ამ სასწავლებელს არაოდეს არ ეტანებოდნენ და ახალი პლიტიკური მდგომარეობის შექმნის შემდგომ ეჭვს გარეშეა არ

მოისურვებენ შემოსვლას მით, უმეტეს, რომ მაგალითად, თათართათვის სპეციალურად გახსნილია საოსტატო ინსტიტუტი ბაქოში.

რაც შეეხება საოსტატო სემინარიებს, ამ მხრივ აქ საქმე უფრო ადვილად წყდება: ხონის სემინარია უკვე მეორე წელია, რაც ფაქტიურად გაქართულებულია როგორც მონაფეთა, ისე მასწავლებელთა მხრივ: შარშან არც ერთი რუსი მონაფე არ შესულა სემინარიაში და ვინც იყო, ისიც გადავიდა რუსეთს. გორის სემინარიაში რამდენიმე განყოფილება არსებობს: ქართული, თათრული და რუსული, აგრეთვე სომხურიც. რუსული განყოფილება ზემოთ დასახელებულ მიზეზთა გამო ბუნებრივად დაიკვეტება; თათრული განყოფილება ზემოთ დასახელებულ მიზეზთა გამო დაიკვეტება; თათრული განყოფილების არსებობას ეკარგება აზრი ამიერკავკასიის დანაწილების შემდგომ, მით უმეტეს, რომ მათთვის (თათართათვის) განჯაშია საკუთარი სემინარია გახსნილი, ხოლო სომეხთათვის ერევანში.

გორშიაც, მაშასადამე, ბუნებრივია მხოლოდ ქართული სემინარიის არსებობა. მხოლოდ სოხუმის სემინარიას უნდა ექმნეს ორი განყოფილება: ქართული და აფხაზური“.³⁰²

³⁰² სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №455, ფურც. 5

„... ფართო მასაში კულტურის განვითარების მხრით თითქმის არაფერია გაკეთებული. მე აქ არ ვეხები სახალხო უნივერსიტეტებს, რომელშიც ითვლება მომქმედად თითქმის ყველა დაბა-ქალაქებში ან სხვა სახალხო-საკულტურო დაწესებულებებს, სადაც აგრეთვე ვერ არის სავსებით კარგად დაყენებული მშრომელ მასაში კულტურულად მუშაობის საქმე, რადგანაც ბარათის პირდაპირ მიზანს შეადგენს მეორე და არა ნაკლებ უმნიშვნელოვანესი საფუძველი – მუშათა კლუბების – მუშათა კულტურული ოჯახები. საქართველოში მუშათა კლუბი მოიპივება მხოლოდ თბილისში და აქაც მათი ცხოვრება არა ნორმალურ და შესაბრალის მდგომარეობას წარმოადგენს. თბილისის მუშათა კლუბები ეხლა მხოლოდ ცუდი და უხეიროდ დადგმული პიესებით ცხოვრობენ. მსახიობები უმთავრესად განუვითარებელი სცენის მოყვარულნი არიან, თამაშობენ ისე, რომ ხელოვნებისას ვერაფერს იპოვის ადამიანი, საქმის ასეთი დაყენებით კლუბები უმთავრესად ხალხში კულტურის დახშობას ემსახურებიან და არა ამალლებას. მუშათა ცენტრალურ კლუბშიაც საქმე ბევრად უკეთ ვერ არის. ჯერჯერობით ამ კლუბს აქვს მხოლოდ პროექტები. პროექტების შესრულება კი შეუძლებელია უსახსრობის გამო. კლუბთან განზრახულია ცენტრალური დრამატული სტუდია,

სადაც ის დიდი სამსახიობო მასალა, რომელიც მოიპოვება თბილისის მუშათა კლუბების სცენისმოყვართა შორის მომზადებული იქნება საპასუხისმგებლო ნამდვილი პროლეტარულ-კულტურული სცენის სამსახურისათვის. ამ სტუდიასთან განზრახულია სასცენო საინსტრუქტორო სკოლა, რომელიც ყოველივე კულტურულ დასაწყისს და გამოცდილებას გადაიტანს. რაიონებში განზრახულია მთელი რიგი სხვადასხვა საინსტრუქტორო სკოლების მოზარდ თაობაში კულტურულ მუშაობის საწარმოებლად. პროლეტარი ბავშვთათვის და მოზრდილთათვის გონიერ გასართობების მოსაწყობას, სტუდია ხელოვნების ისტორიისა და თეორიის გასაცნობად, ძერწვის, ხატვის და მუსიკის როგორც საერთაშორისო, ისე ქართულის შესასწავლად. აქვე განზრახულია საგუნდო სიმღერების და მუშათა ორკესტრების მოწყობა. სასურველია აგრეთვე სტუდია სიტყვიერების სახელოსნო, ე. ი. შესწავლა მხატვრულ შემოქმედების მიმოხვრისა. ამ მუშაობაში განზრახულია ჩავაბათ საქართველოს და სხვა საუკეთესო სამხატვრო სამეცნიერო ძალები“.³⁰³

ამდენად, როგორც წარმოდგენილი საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს, საგანმანათლებლო სფეროს წარმომადგენლები და არა მხოლოდ, აქტიურად მსჯე-

³⁰³ სცსა, ფ. 1830, აღნ. 1, საქ. №9, ფურც. 158

ლობდნენ განათლების სფეროს გაძლიერებისთვის. აქტიური ბრძოლა მიმდინარეობდა რუსიფიკაციის მავნე გადმონაშთების გაუქმებისკენ და ცდილობდნენ ევროპული გამოცდილების გათვალისწინებით ისეთი საგანმანათლებლო სისტემის შექმნას, რომელიც ქართულ რეალობას მოერგებოდა და ქვეყნის განვითარებას შეუწყობდა ხელს.

თავი მეშვიდე
განათლება და თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

სკოლების გახსნასთან ერთად დიდი ადგილი ეკავა უნივერსიტეტის საკითხს. ამასთან დაკავშირებით არაერთ ნაშრომში ყოფილა ყურადღება გამახვილებული. ამჯერად ჩემი მიზანია საგანმანათლებლო დაწესებულებების როლის წარმოჩენა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლების საკითხში. ამიტომ უნივერსიტეტის როლსაც ამ კუთხით შევხები. თავიდანვე მინდა ხაზი გავუსვა იმ მძიმე ვითარებას, რომელშიც უნივერსიტეტი იმყოფებოდა. „უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭო თავიდანვე ცდილობდა მკვიდრი საძირკველი ჩაჰყროდა ამ დიდ სამეცნიერო დაწესებულებას. საქმის კარგად მოსაწყობად საბჭომ დაინახა პირადი შედეგნლობის გადიდება. პროფესორთა რიცხვის გადიდება განსაკუთრებით სტუდენტთა რიცხვის ერთიორად გადიდებით აიხსნება, რომელთა რიცხვი ამჟამად ორი ათასამდე აღწევს. მათ ხელმძღვანელობს 27 პროფესორი... მიუხედავად იმისა, რომ უნივერსიტეტი კრიზისს განიცდიდა მატერიალური მხრივ, ის მაინც ცდილობდა ბიბლიოთეკისათვის აუცილებელი წიგნები შეეძინა. რუსეთიდან საქართველოს გამოყოფის შემდეგ პროფესორთა საბჭო ცდილობდა წიგნები ჩვენი

საზღვრებიდან არ გასულიყო. მართლაც მაშინ უნივერსიტეტმა ბევრი წიგნები გადაარჩინა და შეინახა. ძველი გამოცემებით უნივერსიტეტი უზრუნველყოფილია, აკლია მხოლოდ ახალი გამოცემები, ურომლისოდ უნივერსიტეტს არსებობა არ შეუძლია. დღემდის უნივერსიტეტის წიგნთსაცავისთვის დახარჯულია 18. 880. 994 მან; შემოწირულება 20. 304. 6000 მან. სულ უნივერსიტეტის წიგნთსაცავში მოიპოვება დაახლოებით 42. 868. 430 მან. ღირებულების წიგნები.³⁰⁴

1920 წლის 22 მარტის საქართველოს დამფუძნებელი კრების სხდომაზე ივანე ჯავახიშვილის მიერ გაკეთებული მოხსენებიდან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შესახებ, ირკვევა, რომ უნივერსიტეტში სწავლობს 2000 სტუდენტი. მათ ხელმძღვანელობს 27 პროფესორი. უნივერსიტეტის წიგნთსაცავისთვის დახარჯულია 18. 880 994 მანეთი, შემოწირულობა 20. 304 600 მანეთი. სულ უნივერსიტეტის წიგნთსაცავში მოიპოვება დაახლოებით 42 868 430 მანეთის ღირებულების წიგნები. მაგალითად, პროფესორ ექვთიმე თაყაიშვილის „ქართული ხელოვნების ძეგლების ალბომის“ გამოცემას დასჭირდა 300000 მანეთი.³⁰⁵

ერთ-ერთი დოკუმენტიდან ირკვევა შემდეგი:

³⁰⁴ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №970, ფურც. 16

³⁰⁵ იქვე, ფურც. 16

„სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის კაბინეტის მონ-
ყობას 210 000 მანეთი უნდა. საბუნებისმეტყველო ფა-
კულტეტის კაბინეტებს სხვადასხვა ნივთები სჭირდება,
თუ არ იქნება ეს ნივთები დროზე შეძენილი ეს მუშაობა
უნდა შეჩერდეს. ბაქტერიოლოგიის კათედრა დაარ-
სდა 1919 წელს. ამ კათედრამ სასანიტარო ინსტიტუტი
ჩაიბარა და ყოველმხრივ უზრუნველყოფილია. ის ამ-
ზადებს ყოველგვარ შრატს, ვაქცინებს, რომელიც წი-
ნად უცხოეთიდან მოდიოდა. ამით საქართველო ჯერ
ერთი გადამდებ ავადმყოფობის საწინააღმდეგოდ
საბრძოლველი საშუალებით იქნება უზრუნველყოფი-
ლი: უნივერსიტეტს იმედი აქვს, რომ ბაქტერიოლოგი-
ური ინსტიტუტი ჩვენი მეზობლების დაკმაყოფილება-
საც შეძლებს“.³⁰⁶

საქართველოს განათლების მინისტრი ეროვნულ
საბჭოს მიმართავს უნივერსიტეტის თაობაზე: „წრეულს
გახსნილი იყო სიბრძნისმეტყველების მხოლოდ ფი-
ლოლოგიური კათედრები; უნივერსიტეტის მიერ წარ-
მოდგენილ სასწავლო გეგმიდან ჩანს, რომ მომავალ
სემესტრიდან (1918 წლის ენკენისთვიდან), ჩვენ უნი-
ვერსიტეტში დაიწყება აფხაზურის, ოსურის, ლეკურ,
ებრაულაისორულის და ასირიელ ენების შესწავლა.
პირველ სემესტრში, სხვა ჩვეულებრივ საგნებს გარდა,

³⁰⁶ სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. №970, ფურც. 17

ისწავლებოდა ქართული სამართლის ისტორია და სიძველეთ-მეცნიერებაც. იგივე სასწავლო გეგმა გვიჩვენებს, რომ მომავალში მოეწყობა ლექციები: ქართული ეპიგრაფიკისა, პალეოგრაფიისა, საქართველოს ეკონომიურ ისტორიის, საქართველოს და ამიერკავკასიის თანამედროვე ეკონომიურ ვითარებასა და მინათმფლობელობის შესახებაც; ჩვეულებრივ სალექციო საგნების გარდა განზრახულია აგრეთვე ქართულ-სპარსულსა, ბერძნულ-ქართულსა, სომხურ-ქართულსა, თურქულ-ქართულის მწერლობის და ისტორიის შესწავლა. იურიდიულ ფაკულტეტზე, რომელიც მომავალში უნდა გაიხსნას, ჩვეულებრივ რომელი სამართლის დოგმისა და ისტორიის ლექციების გარდა, შემოღებულ იქნება ბიზანტიური სამართლის ისტორია, მაჰმადიანურ სამართლის ისტორიისა და ქართულ და კავკასიის მთიელთა ადათების შესახებ ლექციები.

საბუნებისმეტყველო განყოფილებაზე განსაკუთრებული ყურადღება საქართველოსა და მახლობელ აღმოსავლეთის ბუნების ყოველმხრივ შესწავლას ექცევა. ამგვარადვე, სამკურნალო ფაკულტეტზეც საქართველოს, კავკასიის და მახლობელი აღმოსავლეთის მკვიდრთა ჯანმრთელობა და ავადმყოფობასწავლებათა, სამხრეთისა და ევროპიულ ქვეყნებისათის

დამახასიათებელ სენტა გამოკვლევა უნივერსიტეტის სამეცნიერო კვლევაზღიების მუდმივი საგანი იქნება.³⁰⁷

სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტს, რომელიც დაარსდა ამ წლის იანვარში, მომავალი სემესტრიდან ემატება შემდეგი სხვადასხვა კათედრები, რაც უკვე არსებულ კათედრებთან ერთად თხუთმეტ კათედრას შეადგენს: 1. ფილოსოფიისა და გნოსეოლოგიის; 2. ფსიქოლოგიისა და პედაგოგიისა; 3. საზოგადო და შედაებით ინდოევროპიელ ენათმეცნიერებისა; 4. ქართული ენათმეცნიერებისა; 5. ქართული ძველი მწერლობის ისტორიისა; 6. ქართული არქეოლოგიისა; 8. მსოფლიო ისტორიის; 9. საქართველოს ისტორიის; 10. მსოფლიო და საქართველოს საეკლესიო ისტორიის; 11. კლასიკურ ფილოლოგიისა; 12. სომხურ-სპარსულ-არაბულ ფილოლოგიისა; 13. ებრაელ-ასურულ ფილოლოგიისა; 14. პოლიტიკურ ეკონომიისა და 15. სახელმწიფო სამართლისა. გარდა ამისა, ახლად გახსნილ სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე იქნება შემდეგი 7 კათედრა: 1. უმაღლესი მათემატიკისა; 2. ვარსკვლავთმრიცხველობაში; 3. ფიზიკაში და 4. საექსპერიმენტო ფსიქოლოგიაში. ამგვარად, უნივერსიტეტს ენკენისთვიდან სულ 22 პროფესორი და

³⁰⁷ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №253, ფურც. 7

17 მეცნიერ ხელმძღვანელი, ასისტენტი და ლექტორი ეყოლება.³⁰⁸

თბილისის სახლემწიფო უნივერსიტეტის დროებითი ძირითადი დებულებანი: 6. ტფილისის უნივერსიტეტი სრული უნივერსიტეტია და შემდეგს ფაკულტეტებს შეიცავს: 1. სიბრძნისმეტყველების ანუ ფილოსოფიურის ფაკულტეტს, რომელშიც საფილოსოფიო, საისტორიო და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგები შედის როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთისა და სამხრეთ-ჩრდილოეთ ქვეყნებისა და ერების შესახებ. 2. სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტი 3. სამართლის მეცნიერების ანუ იურიდიულის ფაკულტეტს და 4. სამკურნალო ფაკულტეტს.

10. ტფილისის უნივერსიტეტში მხოლოდ ერთი სამეცნიერო ხარისხია დოქტორისა ანუ მოძღვართმოდღვარისა. რუსეთის უნივერსიტეტების მაგისტრის ხარისხი, ხოლო დასავლეთ ევროპის დოქტორის ხარისხი მოძღვართ-მოძღვრობის სამეცნიერო ხარისხს უდრის.³⁰⁹

მომავალი საბუნებისმეტყველო-სამათემატიკო განყოფილებისათვის განზრახული: ქიმიისა-თვის – დამსახურებული პროფესორი პ. გ. მელიქიშვილი და

³⁰⁸ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №253, ფურც. 10

³⁰⁹ იქვე, ფურც. 11

დოცენტი იას. მოსეშვილი (ოდესის უნივერსიტეტი).
ასისტენტებად მიხ. შალამბერიძე (დოქტორი, ლეიპცი-
გის უნივერსიტეტი და ქ. მოსეშვილი (ოდესის ქალთა
უმაღლესი კურსები), ბოტანიკაში – პროფესორი ქურ-
დიანი (ახალი ალექს. სამეურნეო ინსტიტუტი), ანატო-
მიაში – დოცენტი დ. ნათიშვილი (ხარკოვის უნივერსი-
ტეტი) და კახიანი (ოდესის უნივერსიტეტი), მიკროსკო-
პიულ ანატომიაში ანუ ჰისტოლოგიაში – შალვა კრი-
ნიცკი (ვარშავის უნივერსიტეტი), ფიზიოლოგიაში-დო-
ცენტი ბერძენიშვილი (ოდესის უნივერსიტეტი) და დო-
ცენტი მოსეშვილი (ხარკოვის უნივერსიტეტი), მექანი-
კაში – მუსხელიშვილი (მაგისტრი პეტერბურგის უნი-
ვერსიტეტის). ვარსკვლავთმრიცხველობაში და გეო-
დეზიაში – პროფესორი ანდრ. ბენაშვილი (პეტერბურ-
გის ტექნიკური ინსტიტუტი და უმაღლესი საარტ. აკა-
დემია). ამათ გარდა, სამკურნალო ფაკულტეტების-
თვის: ფარმაცოლოგიაში – დოცენტი მოსაშვილი და
პროფესორი ჭკიშვილი (ხარკოვის უნივერსიტეტი).
ფარმაციაში – ქუთათელაძე (ოდესის უნივერსიტეტი,
საფ. ინსტიტუტი), ბაქტერიოლოგიაში – ამირეჯიბი
(ხარკოვის უნი-ვერსიტეტი). პედიატრიაში – პროფე-
სორი ს. გოგიძე (ოდესის უნივერსიტეტი). რადიოლო-

გიასა და რეტგენოსკოპიაში – დოცენტი გაბრიელ ლამბარაშვილი (მოსკოვის უნივერსიტეტი) და სხვ.³¹⁰

როგორც საარქივო დოკუმენტიდან ვხედავთ: 1919-1920 წ.წ. უნდა შეიძინოს უნივერსიტეტმა 20 პროფესორი: (მათ შორის 3 სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე, 10-სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველოზე და 7 სამკურნალოზე), 18 დოცენტი (რომელთაგან 3 სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე, 15 სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველოზე, მათ შორის 10 სამეურნეო განყოფილებისათვის), 19 ასისტენტი (აქედან 12 სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველოზე, ერთის გარდა ყველა სამეურნეოსათვის და 7 სამკურნალოზე), 14 ორდინატორი, 15 ლაბორანტი, 1 მხატვარი და 1 ბებია სამკურნალო ფაკულტეტისათვის, 1 პრეპარატორი, 2 დამკვირვებელი და 3 მასწავლებელი სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტისათვის (უკანასკნელი სამეურნეო განყოფილებისათვის). ... უნივერსიტეტის სამეცნიერო-სასწავლო ნაწილის მართო პირადი შემადგენლობა უნივერსიტეტთან დატოვებულებთან ერთად 18 136 899 მანეთი დაუჯდება უნივერსიტეტს 1919-1920 წლებში.³¹¹

³¹⁰ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №253, ფურც. 21

³¹¹ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №834, ფურც. 34

ფაკულტეტის მიხედვით ხარჯები პირად შემადგენლობაზე ასეა გადანაწილებული: სამეცნიერო-სასწავლო ნაწილს. სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტისათვის – 2 33 844 მანეთი. სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველო ფაკ. – 6 762 081 მანეთი და 20 კაპიკი. სამკურნალო ფაკულტეტი – 6 511 854 მანეთი. თანამდებობის პირთათვის – 164 160 მანეთი. უნივერსიტეტთან დატოვებულ-თათვის – 2 364 960 მანეთი. აქედან 11 უცხოეთში გასაგზავნი – 1 716 000 და 15 აქ მყოფისათვის 648 960 მანეთი. პირადი შემადგენლობის ჯამი: 18 136 899 მანეთი და 20 კაპიკი.³¹²

1919 წლის 28 ივლისს უნივერსიტეტის რექტორის მოადგილე, სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანი ივანე ჯავახიშვილი მიმართავს განათლების მინისტრს და სთხოვს რუსეთიდან ჩამოიყვანოს შემდეგი პროფესორები: 1. პროფესორი გრიგოლ ფილიმონის ძე წერეთელი – პეტერბურგის უნივერსიტეტი, მისამართი ცარსკოე სელო. 2. პროფესორი ნიკოლოზ კახიანი – ევატერინოსლავის უნივერსიტეტი, წამოსულია ევატერინოსლავიდან, მაგრამ სად იმყოფება არ ვიცით. 3. პროფ. სიმონ ამერიჯიბი – ხარკოვის უნივერსიტეტი. 4. ალექსანდრე ალადაშვილი – ხარკოვის უნი-

³¹² სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №834, ფურც. 34

ვერსიტეტიდან. 5. პარმენ ჭეიშვილი – ხარკოვის უნივერსიტეტიდან. 6. პროფ. ივანე ბერიტაშვილი – ოდესის უნივერსიტეტიდან. 7. დოცენტი დიდებულიძე – ოდესის პოლიტეხნიკუმიდან. 8. დოცენტი შალვა მიხ. კრინიცკი-დარახველიძე – დონის როსტოვის უნივერსიტეტიდან. 9. დოცენტი ალექსანდრე თვალჭრელიძე – ნოვოჩერკასკის პოლიტეხნიკუმი, ეხლა იმყოფება ევატერინოგრადში. 10. პროფ. სიმონ ავალიანი, ოდესის უნივერსიტეტიდან, ეხლა სტამბოლშია. 11. მუსხელიშვილი – მაგისტრი მექანიკის კათედრისა პეტერბურგის უნივერსიტეტიდან. 12. პროფესორი გოგიტიძე – ოდესის უნივერსიტეტიდან. 14. დოცენტი ყიფშიძე. 15. პროფ. გაბრიელ ღამბარაშვილი – მოსკოვის უნივერსიტეტი.³¹³

კიევის უნივერსიტეტის საექიმო ფაკულტეტის პროფესორმა არსენ ბიქტორის ძე სტარკოვმა გამოთქვა თავისი სურვილი საქართველოში მუშაობისა უნივერსიტეტში ან სხვა რაიმე სპეციალურ დაწესებულებაში. თანაც დასძინა, რომ შეისწავლის ქართულ ენას და ეს უკანასკნელი მისთვის სრულიად არ არის საძნელო... მოსკოვის უნივერსიტეტში იგი კითხულობდა ლექციებს ტოპოგრაფიულ ანატომიაზე და ოპერატიულ ქირურგიაზე. მცოდნე არის ოთხი ენისა: ინგლისუ-

³¹³ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №719, ფურც. 7

რი, ფრანგული, გერმანული, იტალიური. ქართული ენის შესავლისა და საქართველოში მუშაობის მოსურნე არის აგრეთვე საბებიო და გინეკოლოგიის პროფესორი კიევის უნივერსიტეტიდან – ბრაუნი.³¹⁴ პროფესორებს გარდა არიან მსახიობები: ალ. დოლონაძე (ბარიტონი პეტროგ-რადიდან), 2. სიხარულიძე (ბარიტონი მოსკო-ვიდან), 3. ივ. პეტ. ფალიაშვილი (დირიჟორი ხარკოვიდან), 4. ვახტანგ მჭედლოვი (რეჟისორი), 5. მარჯანოვი ვოსტანტინე (მოსკოვი), 6. სუმბათაშვილი-იუჟინი (მოსკოვი), 7. ჩაგიანი ნიკ. (ტენორი პეტროგრა-დიდან). 8. თარხან-მოურავი (თარხნიშვილის ასული) იყო იტალიაში.³¹⁵

1919 წლის 4 ივნისს განათლების მინისტრი მიმართავს მინისტრთა საბჭოს: „უნივერსიტეტის პროფესორებს გარდა ეროვნული საბჭოს მიერ დამტკიცებულ ჯილდოსა თვეში 900 მანეთი, არავითარი ჰონორარი არ აქვთ და იძულებული არიან დაკმაყოფილდნენ ერთხელ განსაზღვრული ჯამაგირით და სწორედ ამან შეჰქმნა ასეთი მდგომარეობა, რომ უნივერსიტეტის პროფესორები დღეს გაცილებით ნაკლებს ღებულობენ, ვიდრე საშუალო სკოლის მასწავლებელნი... მოვახსენებ რა ზემოაღნიშნულს მინისტრთა საბჭოს, ვშუ-

³¹⁴ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. #719, ფურც. 17

³¹⁵ იქვე, ფურც. 27

ამდგომლობ, რათა დამტკიცებულ იქმნას მიმდინარე წლის 1 ივნისიდან ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შესანახავად და ახალ განყოფილებათა მოსაწყობად 1919-1920 წლის განმავლობაში 4480 076 მანეთი, ხოლო მიმდინარე წლის 1 იანვრიდან 1 ივნისამდე უნივერსიტეტის პირად შემადგენლობისათვის დამატებით ჭილდოდ მისაცემად 172 635 მანეთი“.³¹⁶

1919 წელს საქართველოს ხელისუფლებამ საზღვარგარეთ გაგზავნა სტუდენტები განათლების მისაღებად. განათლების გავრცელების თვალსაზრისით შედარებით ჩამორჩენილი იყო სამუსლიმანო საქართველო. „ქობულეთის ხეობის სამუსლიმანო საქართველოს არ ყავს მომზადებული კანდიდატები ამ უდიდეს საქმისთვის, მაგრამ რადგანაც, ქობულეთის ხეობაში არიან მუდმივ-მკვიდრნი მცხოვრებნი ქართველი ქრისტიანები, ისევე ჩვენი მკვიდრი ძმები, რომლის შვილები ჩვენშივე არიან დაბადებულნი და აღზრდილნი, უმუშავნიათ ჩვენთან მხარდამხარ, კარგად იციან ჩენი ზნე-ჩვეულებანი, ამისთვის განვიზრახეთ აღვძრათ შუამდგომლობა საქართველოს რესპუბლიკის წინაშე იქმნეს გაგზავნილი საზღვარგარეთ უნივერსიტეტში ქობულეთელი ქართველი ქრისტიანი

³¹⁶ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №455, ფურც. 65

სტუდენტები, რომელსაც შეუძლია დაბრუნდეს ისევ ჩვენს ქობულეთის რაიონში“.³¹⁷

უნივერსიტეტის ხარჯთაღრიცხვა გამოიყურებოდა შემდეგნაირად: პროფესორი ჯამაგირი – 900 მანეთი, რექტორის – 1350 მან. დეკანი – 1200, ფაკულტეტის მდივნის – 1100, ლექტორების – 500, გამგეობის მდივან მნიგნობარს – 600 მანეთი. ორის მაგიერ ერთი თანაშემწე – 500, დაბალ მოსამსახურეთ – 250 მანეთი. უნივერსიტეტიდან დატოვებ. – 300 მანეთი და თუ ესენი უცხოეთში გაიგზავნებიან 600 მანეთი.³¹⁸

1918 წლის 25 იანვარს პრესაში გამოქვეყნდა უნივერსიტეტის მასწავლებელთა პირველი შემადგენლობა: რექტორი – პროფესორი პეტრე მელიქიშვილი, სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანი – პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი, მდივანი: პროფ. იოსებ ყიფშიძე, პროფესორები: ანდრია ბენაშვილი, კორნელი კეკელიძე, დიმიტრი უზნაძე, ფილიპე გოგიჩაიშვილი. პროფესორთა მოადგილეები: ანდრია რაზმაძე, სვიმონ ავალიანი, შალვა ნუცუბიძე, გიორგი ახვლედიანი, აკაკი შანიძე. მეცნიერ ხელმძღვანელები: ექვთიმე თაყაიშვილი, იუსტინე აბულაძე. ლექტორები: ელისაბედ ორბელიანი (ფრანგული ენა), არტურ ლაისტი და

³¹⁷ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. №4, ფურც. 7

³¹⁸ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. №245, ფურც. 12

ილია ყიფშიძე (გერმანული ენა), ვანდა ღამბაშიძისა (ინგლისური ენა).³¹⁹

1918-1919 სასწავლო წელს უნივერსიტეტში სწავლობდა 900 სტუდენტი და მსმენელი. თითოეული სწავლის ქირას იხდიდა წელიწადში 200 მანეთს, რაც შეადგენდა სულ 180 000 მანეთს.

1919-1920 სასწავლო წელს კი ირიცხებოდა 1801 სტუდენტი და 79 თავისუფალი მსმენელი. ფაკულტეტის მიხედვით სტუდენტთა ეს რაოდენობა ასე ნაწილდებოდა: სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე იყო 496 სტუდენტი და 63 თავისუფალი მსმენელი, სამათემატიკო-საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე 578 სტუდენტი და 16 თავისუფალი მსმენელი (ამასთან სამეურნეო დარგზე 311 სტუდენტი და საექიმო ფაკულტეტზე – 727 სტუდენტი).³²⁰

უნივერსიტეტის სამეცნიერო-სასწავლო გამოცემათა გვერდის მიხედვით სამეცნიერო ნაშრომები იბეჭდებოდა 600 ცალის რაოდენობით, ხოლო სახელმძღვანელო ფაკულტეტის მოთხოვნილების გათვალისწინებით, მაგრამ არაუმეტეს 1200 ცალისა. თუ ავტორი მოისურვებდა, მას შეეძლო საკუთარი ხარჯით

³¹⁹ ა. სონდულაშვილი, ქართული კულტურა და ინტელიგენცია, 1917-1937, თბილისი, 2008, გვ. 14-15

³²⁰ იქვე, გვ. 21-22

შეძენილ ქალაქადზე მეტი ტირაჟით დაებეჭდა. უნივერსიტეტის მიერ გამოცემულ ნაშრომში, თუ გამოკვლევა ორიგინალური იყო ავტორი შემოსავლიდან ჰონორარის სახით ნახევარს იღებდა. თარგმანის ან იგივე სამუშაოს უნივერსიტეტის ხარჯით შესრულების შემთხვევაში, ავტორი ჰონორარის ერთ მეოთხედს იღებდა. შემოსავლის დანარჩენი ნაწილი უნივერსიტეტის საკუთრებას შეადგენდა.³²¹

საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ მოაწყო გამოფენა ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ნიმუშებისა. ამ გამოფენას ქონდა ორგვარი მნიშვნელობა: „ერთი საკულტურო, რომელიც ცხადყოფს, თუ როგორ განვითარდა მეექვსე საუკუნიდან მეჩვიდმეტე საუკუნემდის საქართველოში ხუროთმოძღვრება და რა უაღრეს სიმშვენიერემდის მიაღწია ქართულმა რიგმა /სტილმა/. მეორე – პოლიტიკური მნიშვნელობა მომენტისათვის. ვინაიდან აქ არის განსაკუთრებით წარმოდგენილი შესანიშნავი ძეგლების ნიმუშები სამაჰმადიანო საქართველოსა, იმ საქართველოსა, რომელიც დღეს ოსმალების და სომხების ხელშია და რომელიც სავანე იყო ჩვენი კულტურისა. ჩვენს უფლე-

³²¹ ა. სონღულაშვილი, ქართული კულტურა და ინტელიგენცია, 1917-1937, თბილისი, 2008, გვ. 55

ბას ამ მხარეებზე ყველაზე უფრო მჭევრმეტყველურად
ეს ძეგლები ამტკიცებენ“.³²²

რაც შეეხება თბილისის სახელმწიფო უნივერსი-
ტეტს: უნივერსიტეტში ირიცხება 1. 801 სტუდენტი და 79
თავისუფალი მსმენელი. ფაკულტეტების მიხედვით ეს
რიცხვი ასეა გადანაწილებული: სიბრძნისმეტყველე-
ბის ფაკულტეტზე ირიცხება – 496 სტუდენტი და 63 თა-
ვისუფალი მსმენელი. სამათემატიკო-საბუნებისმეტ-
ყველო ფაკულტეტზე ირიცხება – 578, /ამათგან სამე-
ურნეო დარგზე ირიცხება 311 სტუდენტი და საექიმო
ფაკულტეტზე ირიცხება 727 სტუდენტი. სულ ნამდვილი
სტუდენტი: 1801 და 79 თვისუფალი მსმენელი... 1919-
1920 სასწავლო წელს ტფილისის სახელმწიფო უნი-
ვერსიტეტს უნდა შემოუვიდეს: შემოწირულობის სახით
– 75. 000 მან. და სწავლის ფულის სახით 525 000 მანე-
თი.³²³

³²² სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ, №587, ფურც. 45

³²³ სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. №54, ფურც. 34

დასკვნა

1918 წელს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ქვეყანაში დაიწყო სრულიად ახალი ეტაპი. ნაწილი მეცნიერებისა აღნიშნულ ქრონოლოგიურ მონაკვეთს დადებითად, ნაწილი კი უარყოფითად აფასებს. ფაქტი ერთია, 1918-1921 წლებში ქვეყანა ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა და 117 წლის მანძილზე დაკარგული დამოუკიდებლობის შემდეგ საზოგადოება თავისუფალ ქვეყანაში იწყებს ცხოვრებას და რაც მთავარია, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ხელისუფლება ძალღონეს არ იშურებს ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განვითარებისთვის და სრულფასოვან სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებისთვის.

1918-1921 წლებში განხორციელდა არაერთი რეფორმა, რომელსაც შედეგად საქათელოს პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და რელიგიური გარდაქმნები უნდა მოყოლოდა. განათლების საკითხს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია.

XIX საუკუნეში საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების შემდეგ, რუსეთის ხელისუფლებამ მთავარი დარტყმა ქართულ ენასა და

მართლმადიდებელ ეკლესიას მიაყენა, რაც მათი რუსიფიკაციით გამოიხატა. XIX საუკუნის 60-იანი წლების რეფორმებს, რაც გამოწვეული იყო გარკვეული სოციალურ-პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ვითარებით, მოჰყვა რეფორმები განათლების დარგშიც, მართალია, თვითმპყრობელობა იძულებული იყო გაეხსნა სკოლები, გაეზარდა მათი რიცხვი, მიეცა ცოდნის ერთგვარი მინიმუმი ახალგაზრდობისათვის, მაგრამ ეს იმდენად, რამდენადაც აუცილებელი იყო გაბატონებული ფენებისათვის, მემამულეებისა და კაპიტალისტებისათვის. გარდა ამისა, სკოლას რუსეთის ხელისუფლება თვლიდა თავისი პოლიტიკის გატარებისა და არსებული სახელმწიფოებრივი წყობილების განმტკიცების იარაღად. განათლების სისტემას ის აკისრებდა პოლიტიკურ ამოცანებს, რომელსაც უნდა აღეზარდა თვითმპყრობელობის მონა-მორჩილი და ერთგული ადამიანები, გაერუსებინა არარუსი მოსახლეობა, ეწარმოებინა ბრძოლა რევოლუციური იდეების წინააღმდეგ. შესაბამისად, სახალხო განათლების ორგანოებს უფრო პოლიტიკური ფუნქცია ეკისრებოდა, ვიდრე კულტურულ-საგანმანათლებლო.³²⁴

³²⁴ ს. სიგუა, ნარკვევები სახალხო განათლებისა და პედაგოგიურ იდეათა განვითარების ისტორიიდან საქართველოში, თბილისი, 1979, გვ. 22

1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სახელმწიფო-ებრივი დამოუკიდებლობის აღგენის შემდეგ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სრულიად ახალი ეტაპი დაიწყო. შეიძლება ითქვას, რომ დამოუკიდებლობის მოპოვების-თვის ბრძოლა და შემდეგ უკვე თავისუფალი სახელ-მწიფოს მშენებლობა მარტივი არ ყოფილა. ეს პრო-ცესი დიდი დაძაბულობის და დაპირისპირების ფონზე მიმდინარეობდა.

სხვადასხვა სახის წყაროთა ბაზის შესწავლის სა-ფუძველზე შეფასებულია შემდეგი საკითხები: ქართუ-ლი ენა და განათლება, ეროვნული ეკონომიკის განვი-თარების კავშირი საგანმანათლებლო სისტემასთან, სხვადასხვა სოციალური ფენების და ჯგუფების მი-მართ ხელისუფლების და კერძოდ, საგანმანათლებ-ლო სფეროს წარმომადგენლების პოზიცია, ეროვნუ-ლი უმცირესობების, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურ-თიერთობის პრობლემები. ცალკე ადგილი ეთმობა სა-განმანათლებლო პროექტების განხილვას და თბილი-სის სახელმწიფო უნივერსიტეტის როლის გაშუქებას.

საქართველოს ისტორიაში არაერთი საინტერე-სო და მნიშვნელოვანი მონაკვეთია, რომელიც დღეი-სათვის განსაკუთრებული შესწავლის და შეფასების ობიექტია. მათ შორის განსაკუთრებული ადგილი უკა-ვია 1918-1921 წლების მოვლენებს. აღნიშნული ქრო-

ნოლოგიური პერიოდის შესწავლას დიდი ყურადღება მიექცა საბჭოთა კავშირის დაშლის და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, როდესაც ქართულ სამეცნიერო საზოგადოებას შესაძლებლობა მიეცა თავისუფალად ეწერა სასურველ პერიოდზე და ღიად დაეფიქსირებინა საკუთარი მოსაზრებები. დემოკრატიული რესპუბლიკის ხანას არაერთი სამეცნიერო გამოკვლევა მიეძღვნა და მათ შორის განათლების საკითხებს, თუმცა როგორც განხილული მასალა მოწმობს ჩვენს მიზანს წარმოადგენდა სხვადასხვა სამეცნიერო ლიტერატურის, ბეჭდური მედიის და საარქივო დოკუმენტების ანალიზის საფუძველზე მონოგრაფიულად შეგვესწავლა საგანმანათლებლო სისტემა 1918-1921 წლებში.

INTRODUCTION

The study of the issue of education within different chronological framework occupies an important place in Georgian historiography. Many research works have been created in this direction. However, due to the topicality and importance of the issue, the present research aims to study the influence of education on 1. the national liberation movement, 2. national identity, and 3. social rapprochement processes.

The aim of the work is to identify: 1. The factors that contributed to the urgency of the educational system; 2. The function of education, which was acquired in 1918-1921; 3. The role of education in strengthening national consciousness and drawing different social strata together 4. The measures were taken by the Georgian cultural and political elite for reviving the educational system 5. The factors proceeding in Russia and, in general, in Europe that had an impact on the struggle for development of the educational system; 6. The challenges of the epoch.

Why 1918-1921? 1. From the second half of the XIX century, Georgia faced new challenges. On the one hand, it had to overcome the problems arisen from the collapse of the feudal system and establish itself in a new socio-economic environment and, most importantly, continue to fight for state independence of Georgia in a different way: to apply knowledge, education, self-discipline instead of armed demonstrations. Its demand had to be appropriate to the interests and capabilities of Georgia and the epoch. 2. On the other hand, this was the period when a part of the Georgian cultural elite

tried to propagate nationalism, to raise knowledge, to get acquainted with the history of the country in wider layers of the society, to idealize the past, to awaken the awareness of the protection of national values. 3. New social strata have emerged since the 1890s: the proletariat and the bourgeoisie, laying the groundwork for the formation of various political parties that had their own visions for independence and the future development of Georgia. This is the period of struggle for the formation of the national idea, for freedom, which became the basis for the restoration of Georgia's state independence in 1918. Based on the above indicated, the study of this problem is still relevant, because:

1. In the modern period, great importance is attached to the factor of education, having a high profile in the formation of public thinking. The issue of studying education is important not only for the dissemination of knowledge but also for the development of national consciousness and the formation of state thinking.

2. Today, when the issue of nationalism is so relevant and various theoretical trends and tendencies have been created, some theoretical trends such as modernism, pay great attention to the factor of education in the formation of a modern nation. Thus, it's worth studying one of the important stages of the history of Georgia namely 1918-1921 years, from the point of the educational system.

3. Such an approach to the problem is new and the findings of the research will allow us to set forward the need for an educational process, in accordance with the new needs of the epoch, not only as a means of disseminating knowledge

to the population but also as a key factor in maintaining the national consciousness of the whole Georgian nation.

It's interesting to identify the key factors that contributed to the rise of a point in this regard. Proceeding from the above mentioned, the presentation of education in that form was a definite project aiming at the freedom of Georgia. **1. The role of education in the process of the national-liberation movement** – the establishment of the capitalist system contributed to the formation of new social classes: the proletariat and the bourgeoisie. The removal of serfdom significantly changed the political, social, and economic system. New demands and challenges have emerged in the new environment. Not only the proletariat and the bourgeoisie but the whole society underwent fundamental transformations. Especially since the national liberation movement in Europe in the XIX century was quite strong, which led to the formation of nation-states. Georgia perceived these changes differently. As an occupied part of the Russian Empire, it was naturally influenced by the ongoing events there. While the process of nation-building was underway in Europe, Georgia was looking for new ways to fight for freedom. The Georgian cultural and political elite, via raising public awareness, tried to create a common Georgian space and involve all social strata equally in the struggle for independence. This process was in progress from 1918-1921. Therefore, it is important to raise a point and analyze how the process of the national movement was manifested.

2. The role of education in the process of strengthening national identity – after the abolition of state independence of Georgia by the Russian Empire and the fact that the

main object of loyalty of the Georgian nation – the king no longer existed, the autocephaly of the Georgian Orthodox Church was abolished also and the representatives of the clergy faced serious obstacles for the realization of right established over the centuries. It is noteworthy, that the clergy have always been the main link with the people and the bearer of national ideas. After the deprivation of that right, Russia still failed to completely eliminate the centuries-old union between the people and the church. Thus, it became necessary to create a new body that would facilitate communication with the people and, most importantly preaching national ideas. A new epoch brought to the school, in addition to being an educational institution, new needs. Therefore, it became necessary to identify: 1. The role and methods of the Georgian cultural elite in demanding education in the Georgian language. 2. The approaches facilitating the economic education and raise of national awareness through schools and the involvement of all social strata in the struggle for freedom.

3. The issue of rapprochement of social strata – the abolition of serfdom resulted in the establishment of the capitalist order. The new economic form has led to some changes in the social system. New social classes were formed: the bourgeoisie and the proletariat. In fact, the nobility was in danger of disappearing. That process was carried out in stages. The peasants' functions were limited, and it was difficult for them to establish themselves in a different environment. The non-Georgian bourgeoisie, which was a materially powerful force, was less interested in the future of the Georgian nation, while the proletariat was initially obsessed with class

consciousness. All this had a negative impact on the unity of the Georgians, so it became necessary to have a strong ideology around which all Georgians would unite.

As it is known, a new stage in the development of the national idea in Georgia begins in the second half of the XIX century, when the „Samotsianelebi” (the sixties) came to power under the leadership of Ilia Chavchavadze and their main goal was to preserve the slogan established by Ilia: "Fatherland, Language, Faith". That was an idea that, in fact, completely accompanied the struggle of the cultural and political elite- the leading part of the Georgian society in the second half of the XIX century. They strived for raising national awareness among the wider strata of the population and national freedom. It should be mentioned initially, that the slogan -"Fatherland, Language, Religion", established by Ilia as an exclusive slogan, has always been on the agenda at different stages of history due to the needs of the epoch. However, in some cases, any part of the slogan was brought to the forefront and played a defining role. In 1918-1921, each symbol acquired importance and occupied a special place in independent Georgia. Proceeding from the above mentioned the object of the research is the following:

The period of the First Republic is one of the most difficult periods in the history of Georgia. On the one hand, the ideological forms of the national movement were being formed and developed, the primary expression of which was an educated society, aware of the history of its own country. As it has been already mentioned, the process of the national-liberation movement starting from the 50s of the XIX century was aimed at the formation of an educated and conscious society

imbued with the national idea. The logical continuation of these processes was the current events of 1918-1921. Independent Georgia took the path to the West and its goal was the Europeanization of various spheres of the country, and among them, a special place was occupied by the education factor.

The state of Georgia clearly manifested its goal at the March 12, 1919 meeting of the Constituent Assembly, where Alexander Lomtadze declared: "We want to leave Asia and join the family of common peoples of Europe, and with our own strength and the help of others, if we deserve this help from anyone, to become a full member of the common family of peoples of European states and European democracies. We want everyone to understand it and show consideration. I think the European states whose representatives are here today, the United Kingdom, famous for its democratic constitution, France, the cradle of the great revolution, democratic Switzerland, great America, give it a proper account. "They will do it, and indeed we will play our part in carrying out this humane slogan, by virtue of which a small nation and its democracy must be allowed to decide its own destiny".³²⁵

Proceeding from the above mentioned the object of the research is the following:

Nikoloz Trubetskoi wrote: "We must realize that Georgian nationalism acquires only harmful forms to the extent that it is imbued with the well-known elements of Europeanism. Thus, the correct solution to the Georgian question is possible only in the conditions of the origin of true Georgian natio-

³²⁵ Central Historical Archive of Georgia, (hereinafter referred to as STSA), p. 1833, ref. 1, Sak. № 81, p. 4

nalism, or the special Georgian form of Eurasian ideology".³²⁶

L. Botsvadze denoted in the journal- "Education" in 1917: "Initially, public schools should necessarily follow the path of comprehensive education in our country, but not in the way it is accomplished today, but in a different way. Georgian public education requires enhancing the learning process at schools, as well as the selection of school subjects, the complete reorganization of the school, the expansion of the curriculum, the education in the Georgian language, the observance of sound pedagogical principles, and the rapprochement of school with life. If we want the comprehensive school in general and the public school, in particular, to scrupulously serve the cause of education, it should be arranged in accordance with local conditions as it is in the advanced countries. Europe and America set the best example in this regard as well. "What constitutes the development of a child's natural talent in European and American schools has either been completely rejected in Georgian and Russian schools, or they are only now trying to renovate schools in this way".³²⁷

There is interesting information about the importance of the educational factor in theoretical literature. According to some scholars, raising education to the forefront has given rise to nationalism. Benedict Anderson in his work „Imaginary Societies”, searches for the fundamentals of nationalism in the eighteenth-century European "printed nationalism." "Until the

³²⁶ N. Zazanashvili, *Russophobia, or Poetic Imperialism from Lomonosov to Evtushenko*, Tbilisi, Artanuji, 2017, p.

³²⁷ L. Botsvadze, *Public School and Vocational Education*, Journal, Education, 1917, № 2, p. 89

eighteenth century, there was little sense of national unity, except for a generalized understanding of allegiance to the throne. Due to the emergence of large-scale printed speech in the native language and, consequently, the spread of literacy among the masses, ordinary people were for the first time given the opportunity to identify themselves with other people whom they had never seen or never met. This process was facilitated by the publishers, who, in order to make a profit, tried to expand the market and, consequently, increase the level of literacy among the citizens. The rapid spread of ideologies also contributed to the further strengthening of such groupings. Ideologies divided peoples according to languages, cultures and the historical past, full of self-sacrifice and other heroic deeds for the homeland".³²⁸

The first decades of the nineteenth century, conventionally, was a period of time when talking about the professionalization of history was feasible. By the middle of the century, there were twenty-eight professors of history occupied at nine universities. Sixty years later, history was taught by about 185 professors. Their number was increasing until the 1930s, and in 1931 it topped its peak to 238 professors of history.³²⁹

In 1870 there were 52,000 students in American universities, which increased to 1,100,000 in 1930; More importantly, large public and private universities underwent major reorgani-

³²⁸ Ted Levellen, *Political Anthropology*, Introduction, Third Edition, Tbilisi, University Press, 2017, p. 224

³²⁹ *How to Write History*, Introduction to the History and Practice of Discipline, editors Peter Lambert and Philip Scofield, Introductory Letter, General Editing of Translation, Comments by Mariam Chkhartishvili, Tbilisi, Ivane Javakishvili Tbilisi State University Press, 2017, p. 32

zations to introduce new disciplines and new modes of search. Instead of the traditional blend of ancient Roman and Greek studies, mathematics, and "philosophy," which was reflected in the pre-war American College Syllabus, the Reformed universities offered students a wide spectrum of "elective" subjects, including history. The student had to choose the desired discipline from those subjects. Undergraduate subjects became more intensive and specialized. That is why they needed the staff of more specialized professors.³³⁰

As Gustave Le Bon indicated in his work – “The Psychology of Nations and Crowds”- "In any epoch, among the ideas having powerful and decisive importance (often illusory in nature and scanty in number) priority should be given to education, for it changes people noticeably and makes them so noble that it can even create equality. Through teaching and repetition, this principle has become one of the most unshakable dogmas of democracy and is now as inviolable as the dogmas of the Church were".³³¹

Owing to teaching and repetition, this principle has become one of the most unshakable dogmas of democracy and is now inviolable like the dogmas of the Church used to be.

The author criticized the educational system of that period: “The main danger of this educational system (quite rightly called the Latin system) is that it relies on the basic

³³⁰ How to Write History, Introduction to the History and Practice of Discipline, editors Peter Lambert and Philip Scofield, Introductory Letter, General Editing of Translation, Comments by Mariam Chkhartishvili, Tbilisi, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press, 2017, p. 47

³³¹ Gustav Le Bon, Psychology of Nations and Crowds, Tbilisi, Mtatsmindeli, 2013, p. 177

psychological error as if the oral teaching of textbooks develops intelligence. Due to this belief, students are forced to learn as much as possible. The young person in elementary school has to memorize books so that neither his judgment nor his initiative can be developed in any way before getting a master's degree. The whole lesson for him is to respond orally and be persuasive. "Learning lessons – wrote one of the former ministers of public education, Jules Simone, – oral knowledge of the concept of grammar, good repetition or imitation – this is a deplorable educational system, where every effort is made to strengthen the teacher's faith in innocence and make us powerless and subordinated".³³²

As Anthony Smith believed: „Civic education is the most important sign of both territorial nationalism and the identity it seeks to create. Those who follow this process often notice how seriously the regimes of the new states begin to fight for primary, and sometimes secondary education for the entire population. The content of this education in territorial nations is also important. If the curriculum is secular and Western (except for some Islamic states), it is clearly "civil" in nature. This means that education is intended for the benefit of both national unity and the individual. Even greater attention is paid to the service that an individual must perform throughout unity and the responsibilities that he owes to that unity. It is possible that these ideas are not directly stated, i.e. they are not

³³² Gustav Le Bon, *Psychology of Nations and Crowds*, Tbilisi, Mtatsmindeli, 2013, P. 178-179

doctrinal teachings, but instead, there is a social will to implement them".³³³

As it has been already mentioned, during the Russian rule, the promotion of care for the activation of the educational system was limited, and the part of the Georgian society that purposefully cared for the solution and development of this problem was deprived of their rights. From 1918 a completely new phase begins in this direction. After the declaration of independence of Georgia, the Ministry of Education of the Democratic Republic of Georgia was established instead of the Ministry of Public Education of the Transcaucasia. Socialist-Federalist Giorgi Laskhishvili was appointed the Minister of Education. The new minister also abolished the Transcaucasian Educational District, the directorates of public schools of Tbilisi and Kutaisi provinces, the Tbilisi Women's Institute, the Tbilisi Military Gym-nasium (Cadet Corps), and began reorganizing of educational institutions. Three positions were established in the Ministry: 1. Head of High and Secondary Schools; 2. Head of Public Schools and 3. Head of Vocational and Technical Schools.

The Ministry maintained the Institute of Public School Inspectors to supervise local schools. The ministry had a council consisting of a minister, his deputy, three heads of state schools, the director of the Chancellery of the Ministry, a representative of the city, and Tbilisi State University, persons whom the Minister deemed necessary to convene. The nineteen people served in the Chancellery of the Ministry. The director

³³³ E. D. Smith, *National Identity*, translated by Lela Pataridze, Tbilisi, Logos Press, 2008, p. 148

of the Chancellery was Vukol Beridze; the chief clerk was Maxime Berdznishvili. The proceedings were conducted in the state language. On September 6th, 1918, the staff of the Ministry was approved by the Parliament of Georgia. The ministry had 56 employees in total, many of whom were well-known scientists, writers, and public figures. Vukol Beridze, Dimitri Uznadze, Grigol Robakidze, Giorgi Chum-buridze, Alexander Mikaberidze, Konstantine Abashidze, Maxime Berdznishvili, and others were among the employees of the Ministry.

The post of the Minister of Education in 1920-1921 was held on a part-time basis, initially by the Minister of Internal Affairs Noah Ramishvili, then the Minister of War Grigol Lortkipanidze. The Ministry set up two commissions to complete the nationalization of schools, and develop curricula for new types of secondary and primary schools. A 10-million fund has been allocated from the government of the Ministry of Education. The accomplishment of compulsory primary education began. The Transcaucasian Commissariat started the process of nationalization of primary schools which was completed in 1918 and for the next two years, other types of schools were also nationalized. For the successful implementation of the set goals, the Ministry created temporary summer courses for teachers, established terminology sections with the courses, which developed terms for various subjects before the textbooks were published for the Georgian schools. Rusudan Nikoladze worked on compiling the technical terminology. In addition to nationalization, which stipulated the teaching of basic curricula in Georgian, the government left

national minorities with the right to be taught in their own language. However, the Georgian language and literature, Georgian history, and geography were considered essential subjects in national minority schools. The Ministry established examination courses in Tbilisi and Kutaisi for identification of the professional skills of acting teachers, in case of absence of a certificate, confirming their full higher education.

In 1918-1919, the Ministry of Education of the Democratic Republic of Georgia included the following school-educational institutions:

1. Tbilisi University; 2. The Transcaucasian Private University; 3. Polytechnic School; 4. Conservatory; 5. Observatory; 6. Caucasus Museum; 7. Master Institute; 8. Master Seminary; 9. Gymnasium for boys; 10. Gymnasium for girls; 11. Technical high school; 12. Commercial school; 13. Technical school; 14. Workshop school; 15. Higher primary educational institutions; 16. Primary school, 17. Private secondary school.³³⁴

As it has been already mentioned, a completely new stage of education started in 1918. "Educational reform and further reorganization of schools envisaged introducing universal, free, compulsory education; raising the spiritual life of people and merging of traditional and modern, advanced pedagogical methods; the total nationalization of schools; the opening of new schools for national minorities (where significant place would be allotted to teaching the Georgian language and literature and the history of Georgia); Establishment of vocational and technical schools, and higher

³³⁴ <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/>

educational institutions and scientific institutions, sending teachers and students abroad for professional qualification".³³⁵

The above-indicated issues have been explored in this monograph.

³³⁵ D. Chumburidze, Education in 1918-1921, Tbilisi, 2000, p. 8-9

FIRST CHAPTER

GEORGIAN LANGUAGE, RAPPROCHEMENT PROCESS OF SOCIAL STRATA AND EDUCATION

The struggle for the Georgian Language in the nineteenth and early twentieth centuries Georgia became the main issue of the national liberation struggle of the Georgian people. non-teaching, its status in the school, completely went beyond the sphere of The question of the Georgian language, the teaching of it, and pedagogical debates, especially in the mentioned period and acquired vital importance for the nation.³³⁶ Due to the resolution of 1873, the Georgian language was removed from the official curriculum of schools, and its teaching was given a private character. From 1874, those interested could study it if they wished to pay a certain fee for the subject teachers. This problem still existed in the early twentieth century. Actually, the issue of the Georgian language always accompanied the struggle of the national-liberation movement of the Georgian nation. The reduction of rights of the Georgian language by the Russian authorities was not accidental, as “the main root of cultural life is the language. The mother tongue is the soil on which the normal, cultural growth and development of the people emerge. Therefore, education should be carried out in the native language. This is a necessary condition, without which it is impossible for educational institutions to

³³⁶ F. Gogichaishvili, *Selected Writings*, Vol. 1, Tbilisi: Soviet Georgia, 1974, p. 17

operate, and it is a basic requirement of the pedagogy of this time and all times".³³⁷

As known, language occupies one of the main places among the national characteristics. The Georgian language always played a unifying role in the life of the Georgian nation. During that period, the schools were imposed a national function through which a common national consciousness was formed. "The state and public interests unite both moral and mental development of masses of people, as well as their material well-being, based on education. Education raises the power of people and multiplies wealth. The ignorance of the people is their misfortune that impacts every aspect of the life of the individual, society, and state. Mental state education and, accessible to all, primary education is the basis of the country, which ensures material and mental well-being".³³⁸ Out of all the national issues, the issues of the national school, language, and culture are undoubted of the utmost importance, since national upbringing, language, culture – are the factors in the life of a nation, unifying different parts of the nation and giving the nation the right of existence.³³⁹ This required bringing and uniting all social strata closer together for a common reason. "It is time to realize that standing apart of different ranks of our nation: peasants, nobles, merchants, military, and others, cannot contribute to problem resolution. Therefore, it is time to immediately shorten the wings of those causes threatening the

³³⁷ Journal, Education, 1908, № 1, p. 9

³³⁸ Journal, Traveler, 1903, № 11-12, p. 662

³³⁹ Nationalism and Democratic Interests, Tbilisi, p. 2

nation's unity".³⁴⁰ The rapprochement of various strata of society, according to the publishers of the magazine "Traveler", could be achieved when "We carry out agricultural work with the help of our rustic/ignorant peasant; help him humanely to stand by in the work he has been doing for thousands of years; when we sit and drink tea together with him".³⁴¹ The rapprochement of the social strata was directly related to the formation of common national consciousness. A sense of solidarity would make it easier for members of the union to fight for one cause: "First of all, our people need to have a clear and unambiguous view of the conditions and means of improving their lives, so that every social action of ours to be one soul and one flesh".³⁴² The interest in social issues in the print media was not accidental, which can be explained by the following circumstances:

There must have been a rapprochement, between the members of the new free strata formed after the abolition of the serfdom in 1864. 2. The struggle for freedom would be impossible/unbelievable without common national interests, and the rapprochement of social strata was a necessary precondition. As at the beginning of the XX century, so in 1910's the problem did not lose its urgency. In the newspaper The Community, we read: "We raise issues, or we touch on what has already been raised, we will only take into account the welfare of the nation, in the first instance, we will take into consideration the condition of our working people. It is the

³⁴⁰ Journal, Traveler, 1904, p. 167

³⁴¹ Journal, Traveler, 1903, N° 1-2, p. 9

³⁴² Ibid., P. 795

essence of our Nation's cultural renewal, on which we base our hopes, our future. We must spread learning and help people to assimilate cultural resources in the face of difficult economic conditions and, in general, contribute to its advancement and mental prosperity”³⁴³.

Bringing the issue of education to the forefront is linked to the demand of the epoch. Apart from the fact that the Georgian nationalists aimed to raise a literate generation, it also stemmed from a historical necessity. The second half of the nineteenth century and the first twenty years of the twentieth century was a time when new political, socio-economic, and cultural transformations proceeded around the world. The need for an educated society was also demanded by the new political system. Unlike the old days, when the world was only engaged in wars, the peasant, attached to the land, had neither the time nor the means to get an education. The capitalist set-up completely changed the existing situation. In the modern era, education has become compulsory for everyone. However, everyone should study together, regardless of gender. This process was also aimed at eradicating social inequality. "Being together develops in children of different social classes such as spiritual and moral habits that become useful and helpful to many in future life. This circumstance will help to eliminate the superstition of rank “.³⁴⁴ The rapprochement of social strata has become the main function of the school. "The school has to completely eliminate the difference in rank within its walls. Propertied inequality is even more pronounced today.

³⁴³ Newspaper, Community, 1911, № 1, p. 1

³⁴⁴ Newspaper, Iveria, 1905, №148, p. 1

The school should not promote the development of selfishness of the wealthy. One should not cultivate in them any peculiar selfishness for not to feel supposed superiority. So elementary school should be common to all, that the child of a poor worker and a millionaire should be equal before upbringing. It will reduce isolation, both sides will get used to more respect for each other”.³⁴⁵

The creation of a common space of public life should have been done through the educational system produced in the Georgian language: “The mother tongue is the blood and flesh of man, and therefore, its underdevelopment gives birth to a similar physical underdevelopment, which is followed by all-round mental and moral decline and degeneration of the nation that rejects the mother tongue. It should be the foundation on which the whole education of a person should be built. Education of every person should be carried out in the mother tongue”.³⁴⁶

The discussion in the unified context of the Georgian language and education was not accidental. In the new era, the issue of education was added to the traditional national characteristics, through which the Georgian language, traditions, historical past should be preserved and at the same time, the economic-industrial level of the society should be raised. The goal of the Russian government was to reduce the right and functions of the Georgian language. According to the newspaper “Amirani” of 1909: “The mother tongue was syste-

³⁴⁵ K. Kandelaki, *Georgian National Economy*, Vol. 1, Paris: d. Kheladze Edition, 1935, p. 18

³⁴⁶ *Journal of the Traveler*, 1903, № 7-8, p. 499

matically expelled from schools by the bureaucracy. This brought great passion, not to the Russians. For example, Georgian schools, or more precisely Russian schools established for Georgians ... The fact that the schools applied Russian not the mother tongue, in fact, destroyed the importance of school in our country, schools could neither give people the knowledge nor teach Russian thoroughly. So the student came out of school with absolutely no knowledge. But this was not the only passion brought by the circumstance that education was conducted in a foreign language for Georgians. The Russian school alienated the Georgian people from the Georgian culture and society“³⁴⁷.

According to the publicists, the standardization of the Georgian language would be facilitated by the National School, where education would be provided in the Georgian language: "A school, where young people learn and master science, art and generally the aspirations of the human spirit through their mother tongue, strengthens our healthy, systematic upbringing in our youth and its moral, mental and physical development. Great is the result of the National School for humanity divided into nations. The National School is just as appropriate for a child as breastfeeding. Nation, language and national school are unanimous natural principles. We must acknowledge this as our faith, our promise”³⁴⁸.

The active struggle of the Georgian cultural and political elite for public literacy was not accidental. First, a certain reassessment of values occurred due to the current changes in

³⁴⁷ Newspaper, Amirani, 1909, № 25, p.

³⁴⁸ Journal, Traveler, 1903, №7-8, p. 500

the world, and the problem of mass education was raised in all countries. Naturally, the Georgian literate, who shared European ideas, was trying to introduce a new system in Georgia. Second, it was doubly important for the Georgian unity to act within the framework of common consciousness for the revival of the country, which should have become the basis for the further restoration of Georgia's state independence. "The main issue is public education and public upbringing. Introducing good morals, raising an educated crowd, providing them with refreshing and developing entertainment, awakening the spiritual interests of the people, fighting against their darkness and ignorance – this is what we must strive for along with other means if we sincerely wish kindness to people and really want to help them".³⁴⁹

The wrong educational system together with strengthening the Russian language in schools, harmed the teaching and educational system, losing the national form: „The only reason of sorrowful occurrence/infertility in the public school was and still is the irrational and un-pedagogical system of education, using the Russian language, unfamiliar to children and not the native Georgian language“.³⁵⁰ The Georgian cultural and political elite for the preservation of the Georgian language elaborated the following activities: 1. Publishing magazines and newspapers in Georgian. 2. Establishment of the Literacy Society in 1879. 3. Opening of schools throughout Georgia at the initiative of the Literacy Society. 4. Establishment of Georgian theater. The publicists of the newspaper „Temi”

³⁴⁹ Journal, Traveler, 1903, №7-8, P. 549

³⁵⁰ Journal, Traveler, 1903, № 7-8, p. 503

(Community) focus on the state of the Georgian language in almost every issue of the newspaper: "I do not think that the Georgian language had ever been so oppressed and disturbed in the past as it is now. Harassment, disdain of our language by natives and alien has a deplorable impact on us. The fact that our language does not receive proper attention and is suspended from compulsory subjects in school, conditions the Georgian student's and his Georgian parent's superficial attitude. These circumstances hinder the study of the Georgian language, literature, and history".³⁵¹

The publicists of the newspaper tried to justify the necessity of the educational process in Georgian. In particular, "Primary education built on indigenous soil is the strongest and greatest factor in the success of the country, it is now understood by every conscious man that the future of our country should be based on the healthy upbringing of the new generation and therefore, the attention of parents and society should be directed here. The hopes of individuals and parents, as well as the whole society, the implementation of the ideals of the nation, should be based on mental and moral upbringing of the youth, and the development of spiritual and material interests of our country is tightly linked to it".³⁵² But the most important thing was not only the teaching and education in the Georgian language, but also the elimination of the bureaucratic spirit in schools. Information on educational issues can be found in any type of sources. Because that was the main demand and challenge of the era. The Georgian cultural and

³⁵¹ Newspaper, Community, 1914, № 164, p. 2

³⁵² Newspaper, Community, 1912, № 54, p. 3

political elite tried their best to convince the public of the need to open a large number of schools. „The national school is the arena where the sense and mind of the nation should take the first step. It is the nurturer of the nation, who must empower the nation with the nourishment for soul and flesh that is proper for the nation's domestic life, its spiritual and physical life. And indeed, the schools differ: with the help of a deformed school one can completely degenerate a person, oppress his personality and kill his potential. With the help of a school, it is very easy to raise slaves. The old governmental schools in Georgia served those demands. Their primary purpose, instead of opening and developing the minds of the adolescent generation, was to degenerate the youth and bring up the bureaucratic officials they needed”.³⁵³ That was the period of espousing nationalism and socialism evoking different ideas. Every movement or body tried to establish its own ideology in the people. The school was no exception. As much as national figures wanted to preach national, economic, and educational ideas through the school, so much did the Russian government use them to achieve its own goals. When the involvement of all social strata in the struggle for the restoration of independence became necessary, it became urgent to unite society around the unified idea. This function was to be performed by the school. “The only way to strengthen and revive the state is through education. "A democratic state can solve the problem with the help of self-conscious and educated/sophisticated people”.³⁵⁴

³⁵³ Newspaper, Voice of the Warriors, 1917, № 40, p. 13

³⁵⁴ Newspaper, Republic of Georgia, 1920, № 41, p. 3

Apart from the fact that the Georgian intelligentsia was interested in opening schools, which were to raise national awareness and the level of education, the Russian government had another interest in opening schools, to serve the russification process of Georgians. „In the 1901-1902 academic year, a total of 197 primary public schools were enrolled in the Tbilisi province, and 223 in the Kutaisi province. There were 420 primary schools in both provinces, while 67% of school-age children were left out of school. In 1904 the number of primary public schools equaled 543 but a year later the number was reduced to 513, and in 1906 to 491. In eastern Georgia alone, the government has closed 59 schools. Net of urban and rural one-grade and two-grade schools in Georgia was more reduced in the period of reactions of 1907-1908. By 1913, there were 23 gymnasiums for boys and girls, 4 progymnasiums, 3 real schools, 2,163 educational institutes, 25 civil and higher primary schools, and several schools in Georgia under the state administration. Within 1908-1912 years the Care Centre of Education in the Caucasian District did not establish a single secondary school in Georgia, while due to the initiative of the population and local funds, the 6th Gymnasium in Tbilisi, Pori Gymnasium for boys, progymnasiums in Akhaltsikhe, Khoni, Batumi, and Khashuri were opened“.³⁵⁵

The educational issue underwent various stages of development. If at the beginning of the XX century the Russian government was actively trying to ban education in the Georgian language, the situation changed substantially after the

³⁵⁵ T. Sarishvili, *School and pedagogical currents in pre-revolutionary Georgia (1901-1921)*, Tbilisi, 1965, p. 26

February Revolution of 1917. The issue of nationalization of schools was one of the most important parts of the educational reforms that took place in Georgia, still undergoing the Russian influence. These processes found interesting development in the following period. This issue was on the agenda of the meeting of the National Inter-Party Council. As it is known, the National Inter-Party Council convened on November 19, 1917, and on November 20, the issue of nationalization of schools was raised. After the restoration of Georgia's state independence, the government of the Democratic Republic took active steps to address this problem. As early as July 1917, the proletariat of Georgia and the Transcaucasia, under the leadership of the Bolsheviks, demanded the introduction of a common, free, compulsory education for all (under 16) in their mother tongue, free school supplies, clothes, dinner, etc. Giving, arranging out-of-school and pre-school education, organizing free clubs, courses, libraries, small public libraries, excursions, kindergartens, orphanages and etc.³⁵⁶ In September 1917 this event entered a new phase of development. The magazine "Education wrote in # 6-7 of 1917: „The Statute of the Caucasus Temporary Special Committee on the Nationalization of Schools was published. According to this regulation, it is obligatory for secondary schools to be nationalized in the alphabet and first preparatory classes, while in other classes it depends upon the opinion of the pedagogical council. If the council deems it convenient to introduce teaching in the mother tongue in other classes, it is given the right to

³⁵⁶ Nationalism and Democratic Interests, Tbilisi, p. 146

nationalize these classes as well".³⁵⁷ The following document corroborates the above stated: State Central Historical Archive of Georgia. Fund 1935, Description 1, Case # 20. This document is dated September 5, 1917. "With reference to the Caucasian Education District, the Council proposes to nationalize the elementary and preparatory classes in secondary schools at the beginning of the school year. As for the classes, they will not be nationalized at the beginning of the school year, the council will issue a resolution to introduce them to the national subjects of enhanced and compulsory education. The national subjects can be understood as a native language, literature, history, and geography. In the 1917-1918 school year, the district commissariat set the following number of lessons in national subjects: 5 hours in the senior department of the preparatory class, 4 hours in classes 1, 2, 3, 4, and 3 hours per week in the other senior classes".³⁵⁸

Along with the resolution of the above-mentioned problem, the issue of teachers' selection was on the agenda, which was resolved as follows: 1. A person with higher education will be accepted for work at secondary and primary educational institutions owing to the evaluation and decision of the pedagogical council. 2. According to the decision of the Pedagogical Council, the heads of grades 1-4 of gymnasiums, persons of real schools, and primary schools who have completed the secondary educational institutions who receive special education in accordance with national subjects will be approved. The Commissariat considers such educational

³⁵⁷ Journal, Education, 1917, №6-7, p. 4

³⁵⁸ Central State Archive of Georgia, 1935, cens. 1, Acts. №20. Sheet.17

institutions as a) For Georgian national subjects: Georgian Gymnasium – Tbilisi and Kutaisi, Orthodox Theological Seminary – Tbilisi and Kutaisi, Diocesan School – Tbilisi and Kutaisi Province, Tbilisi Women's Training Seminar "Education". b) All Armenian secondary educational institutions for Armenian national subjects. c) For Turkish National Subjects: All Turkish-language secondary schools and madrassah. 3. As for the persons who do not have the qualification mentioned in the previous paragraph, they will be hired in accordance with the law of the Commissariat and the indication of the district.³⁵⁹

National subjects were defined in a separate item – Teaching national subjects in the Caucasian secondary and primary schools. 1. National subjects are taught in secondary educational institutions and primary schools. 2. National subjects include the mother tongue in its literary forms, national literature and its history, history of the nation, national geography, and Shariat for Muslims. 3. Teaching of national subjects is carried out according to the curriculum, approved by the National Educational Commissioners, with the consent of the National Council. 4. The staff position of a teacher of national subjects at secondary educational institutions and primary schools of the Caucasus will be established. 5. According to the decision of the Caucasian Educational District, the Commissariat determines the students' nationality and the number of staff units of teachers of national subjects can be established in each educational institution.³⁶⁰

³⁵⁹ Central State Archive of Georgia, 1935, cens. 1, Acts. №20. Sheet. 18

³⁶⁰ Ibid., Sheet. 18

Naturally, this process also continues during the period of the democratic republic and enters a new phase of development. In addition to schools being open to students, there are also pedagogical preparation courses where teachers master national subjects. The Board of the Union of Secondary School Teachers of Western Georgia has opened summer courses for secondary and lower secondary school teachers in Kutaisi since June 17 of this year – where teachers are trained for Georgian language, literature, history, and geography of Georgia. The courses are intended for 150 retrainees, 121 of whom are already in Kutaisi attending the lectures. The two monthly course costs thirty thousand two hundred rubles (30. 200).³⁶¹ There are four pedagogical schools on the territory of the Republic of Georgia: Tbilisi Vocational Institute and seminaries in Gori, Khoni, and Sokhumi. The purpose of these schools is to train public teachers for the state.³⁶² In 1917 the magazine "Education" wrote: "Now no one should doubt that the national question i.e. introduction of teaching in mother tongue occupies the first place in the reform of public schools. The national school draws people closer and allows them to participate and interfere in the teaching-educational processes".³⁶³

According to the 1897 population census, the illiteracy rate among the inhabitants of Georgia equaled 89%. There was illiteracy among the rural: 99.1% in Tbilisi province, 87% in

³⁶¹ CSAG 1935, cens. 1, Acts. № 453, p. 1

³⁶² CSAG 1935, cens.1, Acts. № 20, p. 4

³⁶³ Kakhaberi, Home Review, The Necessity of the National School, Journal, "Education", 1917, № 1, p. 56

Kutaisi province. According to the same census, the number of illiterates among Georgians consisted of 85.8%.³⁶⁴

According to the 1897 census, the total number of inhabitants in Georgia was 2,020,889. 22% of them i.e. at least 440, 000 were school-age children and adolescents. Only 21% i.e. 87360 school-age children and adolescents attended schools, while 79-80% of school-age children and adults remained out of school.³⁶⁵

In 1904, 957 students studied in the Tbilisi Gymnasium for boys, out of which 542 (50%) were from the nobility; 39 (40%) belonged to the Clerical rank; 54 (5, 7%) were children of citizens and 74 (7, 7%) were from the peasantry. At the same time, the rank of students in Kutaisi Gymnasium for boys was as follows: the nobility – 60%, clergy – 8%, children of citizens – 18%, peasants – 9%.³⁶⁶

By 1915, the number of primary schools in Georgia had increased to 1,648, and the number of school teachers had reached 124,721. From 1902 to 1915, 629 new primary schools were opened in Georgia. During the same period, the number of students increased by 62,592.³⁶⁷

As Tite Sarishvili mentioned in his work: In 1908 the Georgian language was considered a non-compulsory subject in Batumi, Kutaisi, Poti, Tbilisi 1st, 2nd, 3rd, and 4th gymnasiums; in Gori, Tbilisi and Khoni progymnasiums. In the women's gymnasiums and progymnasiums in 1907-1908 non-

³⁶⁴ History of Georgian Pedagogy, Tbilisi, Education, 1974, p. 153

³⁶⁵ Ibid., P. 153-154

³⁶⁶ Ibid., p. 154

³⁶⁷ Ibid., p. 206

compulsory subjects were: one of the new languages (German or French), Georgian language, gymnastics, and dance; students paid annually a certain fee (6-18 man.) to study them (except gymnastics). Out of 2253 Georgian female students, enrolled in Georgian gymnasiums and progymnasiums (in 1908), only 1521 (67%) Georgian and 65 students of other nationalities studied Georgian as a non-compulsory subject. The Georgian language was taught non-compulsory in Batumi, Gori, Kutaisi, Poti, Tbilisi 1st, 2nd, 4th, and 5th gymnasiums; Kutaisi, Tbilisi and Telavi St. Nino women's schools and Sokhumi progymnasium; the Armenian language was also taught as a non-compulsory subject in Tbilisi 1st and 2nd women's gymnasiums. Abkhazian language in Sokhumi progymnasium, singing, drawing, dancing and others in Batumi, Tbilisi, Kutaisi, Telavi and other schools.³⁶⁸

For the 1919-1920 academic year, there were about 1,500 primary schools, 100 upper secondary schools, and about 40 secondary schools throughout Georgia, but a significant number of these schools were inactive.³⁶⁹

Compared to the above indicated, the school net in the First Republic of Georgia has significantly increased. If in 1915 there were only 864 schools of all types in Georgia with 80 thousand students, in 1920 there were 162 thousand students in 1924 schools. There were Russian, Armenian, and German schools next to Georgian schools. The Georgian government tried to cover the non-Georgian population with primary

³⁶⁸ T. Sarishvili, *School and Public Education in Pre-Revolutionary Georgia (1901-1921)*, Tbilisi, 1951, p. 8-9

³⁶⁹ *Ibid.*, P. 125

education in order to involve them more intensively in the socio-political life of the country.³⁷⁰

In 1917, 1309 students attended 23 city schools. In the mentioned year 998 children were rejected due to school overcrowding. There was a particularly large contingent in the schools of Vera, Didube, Chugureti, Avlabari, and Sololaki districts. In September 1918, the addition of 9 city schools was not sufficient. By 1919 there were 76 municipal schools, 5 higher and 4 vocational schools, and the first new primary school opened in Saburtalo.³⁷¹

The First National Congress of Georgia enacted on November 23, 1917, to nationalize the administrative institutions in Georgia, implying the introduction of Georgian in clerical work. The implementation of this resolution was entrusted to the National Council of Georgia.³⁷²

The report of the Ministry of Education of July 17, 1917, on the reorganization of schools, spoke of the need to abolish ranks: "It is intolerable for a democratic state, built on the idea of equality, to allow every circle, every class of socially and rank-segregated nation, had its own path for development. Equality is not only a legal phenomenon, it necessarily implies cultural equality, and therefore the living forces of the whole society must be placed in the same, equal, and identical conditions for their development. It is clear that all elements of society need a common elementary school with its content and

³⁷⁰ A. Kacharava, A. Daushvili, Democratic Republic of Georgia, Struggle for Independence 1918-1921, Tbilisi, Atlanta, 2012, p. 62-63

³⁷¹ M. Kvaratskhelia, Practical Activities of Tbilisi Local Self-Government 1917-1921, Tbilisi, Georgian University, 2017, p. 84

³⁷² Ibid., Sheet. 5

curriculum. Equality requires that the groups and classes of the society not to create disruptive and splitting conditions, which happens when a school relies on rank composition. Thus, one school not only in content but also in composition”.³⁷³

The school curriculum was as follows: “Huma-nities: Georgian Language and Speech, Russian and World Literature, two foreign languages, including one Russian, the second elective – French or German or English, history, political economy, law, psychology, logic. 2. Mathematical-natural sciences: mathematics, mathematical geography, physics, chemistry, natural science. Upbringing subjects: physical exercise, singing, music, fancy work and handicraft.”³⁷⁴

The Ministry of Education stated at the meeting on August 31, 1918, that in terms of education Tbilisi province was behind Kutaisi province. In 1916, the Caucasian Calendar published information according to which there were about 1,000,000 inhabitants and 900 public schools in Kutaisi province, i.e. one school per 1,100 residents. There were 600000 inhabitants and 240 Georgian schools in Tbilisi province. i.e. one school per 2500 inhabitants. There were 70 higher primary schools in Kutaisi province, one per 14 280 inhabitants; in Tbilisi province, there were only 6, i.e. one school per 100 000 inhabitants.³⁷⁵

It is true that in 1918-1921, as a result of the purposeful and selfless work of the Georgian government, solving the problem of education was the main issue and a number of

³⁷³ CSAG 1935, census.1, Acts. № 509, p. 6

³⁷⁴ Ibid., Sheet. 12

³⁷⁵ CSAG 1935, census. 1, Acts. № 27, sh. 6

measures were taken for it, but at the initial stage, there were still many problems related to the introduction of national subjects in schools. Naturally, when estimating the mentioned period, it should be envisaged that that period was short enough for implementation in the reality of all the set goals and plans. However, it's worth mentioning, that this period was one of the most distinguished in the history of Georgia with its achievements. One of the main problems facing the newly independent Georgia in 1918 was the introduction of national subjects in schools. This is well reflected in the statement of the students of the Second Georgian Gymnasium in Tbilisi on November 13, 1918, to the director of the same gymnasium: Every resident of an independent Georgian state needs knowledge of the state language and, most of all, Georgians themselves. We Georgian students of the 2nd Boys' Gymnasium in Tbilisi (Georgia), as such, were deprived of proper study of the mother tongue. We were ashamed of ourselves for not being able to speak our mother tongue and participate in public discussions; The temptation of our heart was overshadowed, and our spiritual senses were rapidly disappearing, for the tongue could not express it, and we were not properly prepared. Years passed, but history reached its goal and Georgia has joined the army of free nations.

The state apparatus is being established quickly and the advanced Georgian youth should help it with their knowledge. For the accomplishment of its goal, the Georgian youth needs a thorough knowledge of their native language, which is manifested not only in the study of Georgian literacy but also in the knowledge of Georgian literature, Georgian history,

geography, and legislation. This has been realized in our gymnasium (we are in the 8th grade) but on an extremely small scale. The history of Georgia has a total of 2 lessons per week, while a subject such as Russian history, the content of which we have studied several times, takes place twice a week. It is true that this course in Russian history covers the subject in general in terms of culture and economics, but we 8th graders, who are due to appear before the public in a few months, need to know more about our nation, homeland history, its cultural and economic development, because from now on we will deal with it every day”.³⁷⁶ In the statement, the students raise the question: “What fate awaits us? There is only one answer here: The Georgian face of each of us will be overshadowed, and when the dispute starts over Georgia, over its history and development, we will only blush with shame.”³⁷⁷

It was considered inevitably necessary to resolve the following problems: “If we want the school to acquire the national character and become a real mother to the child and not the so-called ‘stepmother’, it has to open the door wide to everyone, regardless of gender, religion or rank. In the democratic state of Georgia, public education should be compulsory for everyone. It should be applied indiscriminately to all citizens There should be no distinction, in terms of learning, among joint schools and schools for boys and girls. Teaching-education has to be carried out due to the same

³⁷⁶ CSAG 1935, census 1, Acts. № 211, sh. 32

³⁷⁷ Ibid., sh. 32

course and the same program. Women should be given similar rights to boys”.³⁷⁸

According to the data of the Ministry of Education on September 13th, 1918, public education is not equally distributed in all parts of Georgia. In this regard, western Georgia is in relatively better conditions. Therefore, during this period, the government should pay special attention to Eastern Georgia, i.e. the Tbilisi province. There are two types of lower schools: primary and higher primary. The number of both types of schools is very small, especially the higher primary. Because of this, primary school graduates, in most cases, are either not able to continue their studies at all, or have to spend a lot of work and energy to fulfill their dream and enter a higher education institution somewhere, for example, there are 60 primaries, 1st and 2nd-grade schools in Tbilisi district and none of the higher education institutions, except in the city of Tbilisi itself. There are 117 primary schools and only one governmental higher education institution in the Gori district; There are 32 primary schools in the Dusheti district and none of them has a higher level, except for the higher primary school in Dusheti, which is maintained at the expense of the society”.³⁷⁹

The opening of educational institutions and the increase of the contingent of students and teachers naturally served one purpose – to raise the educational level of the society and national consciousness. Although under the Empire, there were schools in different parts of Georgia, but education was

³⁷⁸ CSAG 1935, census 1, Acts. № 211, P. 2

³⁷⁹ CSAG 1836, census 1, Acts №77, sh. 48

complicated because the learning process was carried out in Russian. After the restoration of Georgia's state independence, the government continued the course taken after the February Revolution of 1917 and accelerated the process of nationalization of schools, which was primarily manifested in the increase of the rights of Georgian language, although the situation was complicated by the national composition of students. It will be discussed below, and before that attention should be paid to one interesting document, dealing with the Georgian language.

The program of Georgian language and literature for secondary schools, the Junior section: 1. The student must have some skills in reading and writing before entering the Junior section. 2. Within two years he must acquire free and conscious reading, and narrate, in his own words, what he has read. 3. He should know consciously the best rhymes from the verse guide by heart. 4. He should be keen on the verbal transmission of his impressions – seen and invented. 5. Write or copy short phrases from the book, or transmit the content of the read articles in written form, as well as to write the briefly free topic on his own impressions. **The Senior section:** 1. Free, conscious reading and its reporting in literary language. 2. Oral knowledge of the best poems and fables from the textbooks, after the necessary explanation. 3. Free description of objects and pictures, and depiction of own impressions – seen and heard. 4. Written exercises: description of objects and pictures, written reproduction of the content of the read story, brief reproduction of one's own impressions, heard stories and cases from one's own life. 5. In the same section, the teacher should

introduce broadly the initial references from Geography, and then the description of the home country in particular, approximately according to the following plan: Classroom location and its plan; plan of the whole school and its surroundings and brief description; plan of the city or town where the school is located; Nearby mountain and mountain parts; nearby river and river parts; parts of the country; The part of Georgia where the school is located; Georgia and its heartlands, mountains and rivers, as well as cities and sightseeing, public information on the Caucasus”.³⁸⁰

In addition, there was a curriculum that was designed for grades 1-8. Naturally, it's impossible to fully present the program here, although the authors whose works were taught in schools may be mentioned. These are: Iakob Khutsesi, Ioane Sabanidze, Giorgi Merchule, Basil Zarzmeli, Shota Rustaveli, Sul Khan-Saba Orbeliani, Davit Guramishvili, Ilia, Akaki, Vazha, Raphael Eristavi, Sophrom Mgaloblishvili, Ekaterine Gabashvili, Niko Lomouri Shio Aragvispireli and etc. Implementation of laws enacted by the authorities was complicated by the fact that representatives of different nationalities lived in Georgia. The attitude towards the Georgian language was similar. „The Ministry has conducted a survey to find out whether Georgian parents, as citizens of Georgia, wanted to leave their children in governmental schools where education was provided in the mother tongue of students, and it appeared that almost none of the non-Georgian parents wanted citizenship of the Republic of Georgia, and at

³⁸⁰ CSAG1935, census1, Acts. № 1166, sh. 4-5

the same time, they insisted on opening by the Georgian government full-fledged schools at state expense”.³⁸¹

The Ministry of Education thinks that the Georgian language should be compulsory in all schools of the republic, but since non-Georgian students do not know Georgian completely and some of them are temporary residents, it would be impossible to introduce the state language in all classes immediately. So far, it will be convenient only in the first four grades, and in the upper grades for those who wish”.³⁸² The Georgian government developed a questionnaire and sent it to different regions to estimate the state of the Georgian language. It appeared that in most of the regions the Russian language was predominant in the proceedings, which disturbed problem resolution.³⁸³

In addition to the above indicated, there was another problem related to students of different nationalities in schools. Unlike rural schools, where the situation was much better in this respect, urban educational institutions were distinguished by the abundance of national minorities. This problem remained in the period of the Democratic Republic.

Thus, after the restoration of Georgia's state independence in 1918, the Georgian cultural and political elite had to resolve various problems. 1918-1921 was a very difficult period in the history of Georgia. The declaration of independence brought many problems along with many positive events. This was related to the preservation and revival of national symbols, as well as political, social, economic, and cultural reforms, which ultimately

³⁸¹ CSAG1935, census1, Acts. № 453, sh.8

³⁸² Ibid., Sheet. 52

³⁸³ CSAG 1836, census1, Acts. № 18

aimed to bring the consciousness of the Georgian society to the new state borders. Along with various transformations and activities having state importance, all the problems that were remains/relicts of the Russian ruling were to be solved. This is primarily concerned with the educational system. Great was the need for the Georgian language in the process of education at schools. The national composition of the students was taken into account. As known, for that period of time, many representatives of different nationalities studied in Georgian schools, especially in Tbilisi. For instance, 1736 Georgian, 1624 Russian, and 1477 Armenian students and a small number of other nationalities attended Tbilisi Gymnasiums for boys. The Minister of Education demanded from the government, to legalize separate acting of the Georgian, Armenian, and Russian gymnasiums. Three Georgian, one Armenian, one Russian, and one mixed Russian-Armenian gymnasium were to be established in Tbilisi for the next academic year. A similar reorganization was taking place in the gymnasiums for girls. By September of 1918, there were 24 gymnasiums for boys and 21 for girls, throughout Georgia, one educational institute and 4 master seminars, 3 real and 3 commercial schools. There were many private gymnasiums, real, commercial schools besides secondary schools in Georgia. According to the statistical data of 1919, there were 26 private gymnasiums for boys and girls in Georgia, 3 real schools, 2 commercial schools, 8 accounting courses. Primary, low and high schools were included in the general system of education but were registered separately. In 1919, there were 1860 primary schools throughout Georgia, and only 120 were non-Georgian.³⁸⁴

³⁸⁴ Al. Bendianishvili, *The First Republic of Georgia, (1918-1921)*, Tbilisi:

The restoration of Georgia's state independence and gaining freedom since 1918 set forth new challenges. It can be said that the main task of the political elite that came to power was to solve the issue of education and to transform it in accordance with the standards typical for that period. "The revolution and especially the declaration of Georgia's independence made major changes in the system of the Georgian school organization, as well as in the pedagogical principles. The national spirit and national upbringing, which had been repressed for centuries, was liberated today, the Georgian school was based on the principles of Georgian life, and the great idea of nationalization was linked to the foundations of democracy.

The scheme and form of the Georgian school can be considered somewhat completed. From now on, we only need to implement in life and gain civil rights to the new types of common principles embedded in the bills. Only when a new type of school is established i.e. when the basis is created for the Georgian school, only then we can rest and say, – from now on the Georgian school will never degrade or extinct".³⁸⁵

In 1918, the newspaper "Republic of Georgia" formulated all the principles on which the educational policy had to be based. At the same time, the newspaper criticized the negative consequences of Russian influence and called on the public to create a new educational space. „Our public education was even in a much worse situation: the native language was persecuted from schools; Elementary pedagogical needs were trampled underfoot. But whatever it was it went down in

Chronicle, 2001, p. 262

³⁸⁵ Leading Article, Newspaper, Public Affairs, 1918, № 319, p. 1

history. Now we have to take care of the future and take care of ourselves. All kinds of schools in our country need to be renewed and established on a new basis. The bureaucratic spirit and anti-pedagogical principles must be completely expelled from the school. It can be said definitively that a full nationalization of a state institution can only be realized via a renovated school. Therefore, the school and state education initially have to acquire a national image.³⁸⁶

Also, the Ministry of Education facilitated the rearrangement/reorganization of some separate schools to national soil. For example, Tbilisi Vocational Institute, Gori, Khoni, and Sokhumi Vocational Seminaries were completely nationalized. For this purpose, the Ministry received under administration the Tbilisi Seminary for women of the Educational Society and the Teaching School of women near the Bodbe Monastery at the state expense. To achieve the goal, the Ministry of Education established summer courses, where terms of various subjects have been developed before the publication of relevant textbooks.³⁸⁷

The schools in various agencies, except for agricultural schools, due to the decision of the Parliament of Georgia on November 19, 1918, joined the Ministry of Education. The theological schools in Tbilisi, Gori, Ozurgeti, Senaki, Telavi, were transformed into secular schools. Some of them joined local gymnasiums, and others became independent secondary schools: for example, Tbilisi 8th and Senaki Boys' Gymna-

³⁸⁶ Newspaper, Republic of Georgia, 1918, №40, p. 3

³⁸⁷ CSAG 1935, census 1, Acts. № 54, sheet 5

sium.³⁸⁸ Besides that, various scientific institutions are subordinated to the Ministry of Education: The Caucasus Museum, the Tbilisi Physical Observatory, and the Central Pedagogical Museum.

The state also took care of teacher pay. It will be discussed in more detail below. This time we note that under the law of October 18, 1918, a low school teacher was assigned 400 rubles instead of 210 rubles per month. Also, attention was paid to the students who were studying at the expense of the state and 150 00 rubles were assigned for this category.³⁸⁹ The Ministry of Education also participated in discussions on issues, related to the publication and translation of textbooks into Georgian, for which 100,000 rubles were allocated.

Besides that, various scientific institutions subordinated to the Ministry of Education: The Caucasus Museum, the Tbilisi Physical Observatory, and the Central Pedagogical Museum.

The state also took care of teacher pay. It will be discussed in more detail below. This time we note that under the law of October 18, 1918, a low school teacher was assigned 400 rubles instead of 210 rubles per month. Also attention was paid to the students who were studying at the expense of the state and 150 00 rubles were assigned for this category.³⁹⁰ The Ministry of Education also took part in discussing issues related to the publication and translation of textbooks into Georgian, for which 100,000 rubles were allocated.

³⁸⁸ CSAG 1935, census 1, Acts. № 54, Sheet. 6

³⁸⁹ Ibid., Sheet. 6-8

³⁹⁰ Life of the regions of Georgia in 1918-1921, Tbilisi, 2018, p. 206

As it has been already mentioned, after the restoration of Georgia's state independence, the government implemented a number of important reforms. Among them were transformations in the sphere of education. Part of the Georgian society, while still part of the Russian Empire, tried to raise the level of education among the masses, and naturally, after the restoration of independence, this issue became the subject of primary discussion. This was primarily reflected in the nationalization of schools, the foundation of which was laid after the February Revolution of 1917, and from 1918 onwards experienced a new upsurge. All this was related to the school reorganization program, which primarily involved the teaching and learning of the Georgian language and the introduction of Georgian history, Georgian language and literature, and geography in the subjects. As it has been mentioned, the national composition of Georgian schools, especially in Tbilisi, complicated activities in this direction. As it is known, the imperial court of Russia facilitated the settlement of representatives of different nationalities in Georgia, which became more acute after the restoration of independence. According to the data of 1918, non-Georgians dominated over Georgians in some schools. In 1918-1921, while the Republic of Georgia was developing and trying to hold the year, formally or informally, the whole society, municipalities, or representatives of cities tried to create democratic and open spaces that would be accessible to all interested people. Most importantly, any citizen in such a place would receive very important, valuable information or knowledge, and this relationship would bring fruitful results in general. Interesting lectures on such topics as

Old and New Georgian Literature, World and Georgian History, Natural Sciences, Political Economy, Women's Hygiene, Physiology, Geography, etc. were held at the People's Universities.

The unknown „Well-wisher” published a letter on the importance of the People’s University in “People’s affairs” of 1919:

„The work of the People's University is of great importance to those elements of society who, due to poverty or other reasons, couldn’t receive appropriate education in time.”⁶⁶

It seems that the People's University was quite widespread in Tbilisi, its branches existed in practically all districts of the capital and the public showed great interest in lectures and discussions.

The letter published in the newspaper – „Social Democrat” in 1918 informed: „There are public universities and workers’ clubs in almost all districts of Tbilisi. We have already established a People's University in our district -Avlabari, where lectures have already been started regularly, workers are studying old and new history, political economy and etc. We have established a workers' club where art should be brought closer to a broad democracy and nurture people culturally. To achieve this goal, the members of the Workers’ Club elected a governing body – the Board of the Workers' Club, which started the accomplishment of its duties. The board invited Directors to hold Georgian and Armenian performances and compiled a repertoire. The board is making every effort to make the Hall of Art accessible to a wider democracy. The workers' club has already started its action. The board called on the Avlabari Democracy to gather around the Workers' Club and not to

diminish sympathy. The Board of Avlabari Workers 'Club and Avlabari Democracy followed hand in hand, the pathway that the Border of Avlabari Workers' Club had formed. We are excited to start this new business with this hope“.³⁹¹

According to the data of December 29, 1919, there were 121 primary schools in the Senaki district, among which 11 were newly opened. 2. The whole primary school of the Senaki district contained 473 divisions, 3. The number of pupils was equal to 11 516. 4. There were 281 teachers and 240 were met by the treasury 41 were maintained by the local self-government office-Eroba- Community.³⁹²

According to the data of Shorapani Eroba on February 3, 1921: There were a total of 128 lower elementary schools in the district with 233 teachers.³⁹³ There were 129 primary schools, 21 higher primary schools, and 1 boys' gymnasium in Ozurgeti district. The primary schools employed 368 teachers, the higher primary schools – 160 and the boys' gymnasium – 7. Of which: the 45 primary school teachers had secondary school education and 323 lower educations. There were 10 undergraduate teachers, 115 with secondary education, and 35 with lower education, respectively. 1- with high education and 6- high school undergraduates in the boys' gymnasium.³⁹⁴

By 1919, Eroba had opened ten schools in the following villages of Tbilisi district: Agbulaghi / Kakheti / , Tskhinvali, Shindisi, Khati-Teleti, Akhali Sopeli, Vashlovani, Kumisi, Didi

³⁹¹ Life of the regions of Georgia in 1918-1921, Tbilisi, 2018 p. 208-209

³⁹² CSAG 1935, census, 1, Acts. № 546, sheet. 1

³⁹³ Ibid., Sheet. 20

³⁹⁴ Ibid., Sheet. 38

Enageti, and Ertoba. The study started in the following schools: 1. in Agbulaghi, 2. Tskhinvali, 3. Khati Teleti, 4. Patara Tonetti, 5. Vashlovani. There were a total of 71 schools in Tbilisi Mazra.³⁹⁵

The number of 2-grade primary schools in Kutaisi Mazra was 20 and 1-grade schools – 144, a total of 164 schools. A number of teachers – 319... The opening of schools was on the agenda: Matkhoji, 2. Gurni, 3. Ianeti, 4. Tskhentaro, 5. Svet-Maghali, 6. Joneti, 7. Mocha-Jikhaishi, 8. Etsri, 9. Ghaniri, 10. Archangelozi, 11. Bari, 12. Zekari, 13. Bashi, 14. Nakakhulevi, 18. Etseri, 19. Jik Ubania, 20. Bagineti, 21. Gagma Tskaltubo, 22. Geguti, 23. Akhali Sopli, 24 Tsikhis-Ulori, 25. Godogan, 26. Mechkhere, 27. Dzmuisa-Kisoreti, 28. Lekoreti, 29. Shuamti, 30. Fersati, 31. Dzevnari, 32. Jvarovani, 33. Dabadzveli, 34. Tsablari, 35. Kok -Okhomari.³⁹⁶

There were 20 two-grade schools and 144 one-grade primary schools in total: 164 schools and 319 teachers in the Kutaisi district. The opening of schools was on the agenda in Matkhoji, 2. Gurni, 3. Ianeti, 4. Tskhentaro, 5. Svet-Maghali, 6. Joneti, 7. Mocha-Jikhaishi, 8. Etsri, 9. Ghaniri, 10. Archangelozi, 11. Bari, 12. Zekari, 13. Bashi, 14. Nakakhulevi, 18. Etseri, 19. Jik Ubania, 20. Bagineti, 21. Gagma Tskaltubo, 22. Geguti, 23. Akhali Sopeli, 24 Tsikhis-Ulori, 25. Godogan, 26. Mechkhere, 27. Dzmuisa-Kisoreti, 28. Lekoreti, 29. Shuamta 30. Fersati, 31. Dzevnari, 32. Jvarovani, 33. Dabadzveli, 34. Tsablari, 35. Kok -Okhomari.

³⁹⁵ CSAG 1935, census 1, Acts. №616, sheet. 1

³⁹⁶ CSAG 1935, census 1, Acts. №742, sheet. 19

By 1920, there were sixteen governmental gymnasiums and several other types of secondary schools in Tbilisi. Such a number of secondary schools was quite sufficient for Tbilisi, but nevertheless, there were 27 more private secondary schools in Tbilisi, which were empowered with the rights of governmental schools. They gained these rights in the early days of the revolution when no one bothered to find out whether any private school was worthy to be given the full rights of a government school.³⁹⁷ That is why the government tried to solve the existing problems. The following schools were considered to be undesirable for that period: 1. Pushkin Private Gymnasium, 2. The Second People's Four Grade Gymnasium, 3. Ter-Stepanov Four-Grade Mixed Gymnasium, 4. Tofimenko's Four-Grade Full Gymnasium, 5. Agapiev's Full Real school, 7. Tikhomnov and Pasenko's full-fledged private gymnasium, 8. Gudenko full-fledged private gymnasium, 9. Orbeliantsi's gymnasium, 10. Shamov's gymnasium, 11 Alexandropol teachers' gymnasium for women, 12. Machaidze's gymnasium for adults 13. Tevzadze's gymnasium, 14. Real school of the Slavic-Russian society.³⁹⁸

The Society for the Restoration of Christianity had seven parish schools in Abkhazia and Samurzakano until 1917: Okumi, Saberio, Fokveshi, Mokvi, Gali, Dikha-zurg, Achandandar and Likhni.³⁹⁹

On March 26, 1919, Grigol Kordzaia, the priest of the Tavra parish, sent a request to the Ministry asking for help to

³⁹⁷ CSAG 1935, census 1, Acts. № 616. Sheet. 46

³⁹⁸ Ibid., Sheet. 49-50

³⁹⁹ CSAG 1935, census 1, Acts. №586, sheet. 18

pay his son's education fees. That letter elucidated the situation in Svaneti: „You know that Svanety is in darkness, distanced from cultural parts and needs educated and intelligent people to bring light and educate people to become useful and desirable economically and in various ways for the Republic of Georgia. If anyone is found in Svaneti more or less in the net of progress, it is still the children of our poor clergy. We took the last bite out of our mouths, raising our children so that they would not be left in the dark like us, and our brothers”⁴⁰⁰

According to the decree of the government of February 11, 1919, 150 thousand rubles were allocated from the state treasury at the disposal of the interagency commission to pay tuition fees for poor students.... The Svans asked the Ministry of Education to provide moral and material assistance in obtaining education, and such requests were also made by Abkhazians, Ingilos, and other residents of the outlying areas of Georgia.⁴⁰¹

On the 16th of September, 1919, the government ordered that the Ministry of Education had to award 200,000 rubles in scholarships to young people, who were considered to be the main residents of Abkhazia or any other border region of Georgia. They did not have the opportunity to receive education at their own expense. For such young people, finding help in getting an education was a must: the level of education, among the people living in Abkhazia and other parts of Georgia, was relatively low compared to the center, leaving the locals with a less spiritual connection to the rest of Georgia. According to the government:

⁴⁰⁰ CSAG 1935, census 1, Acts. № 599, sheet. 6

⁴⁰¹ Ibid., Sheet. 14

“People brought up in one culture will always be at the center and will no longer oppose our state interests to their subsistence interests, on the contrary, they will agree with us and act by contact for the common cause. In this way, it will be possible to revive the cultural relations between the center and the periphery of Abkhazia, Adjara, and others, which had been gradually weakening until the last century, to re-establish, to awaken the need and necessity of the old good-neighborly life in our wider circles”.⁴⁰²

Since the 1920 school year, four new higher primary schools were opened in the following areas: Velistsikhe, Gurjaani, Kardenakhi and Anaga. From the same school year, the primary school started functioning in the following places: 1. For Georgians: Nailuri, Kv. Kandaure, Shibliani, Pkhoveli, Kalalo, Melaani, Nalaubani, Tslunkaani, Chabukiani, Giorgeti, Karsubani, Gurgeni, Tela /fourteen schools/. 2. For Ossetians: Tona, Bolkva, /two schools/. 3. For Tatars: Kartubani, Kabali, Mughanlo, Lambalo, Tsitsmatiani, / four schools /.

From the next school year, each primary schools had to add one teacher in the following villages: Georgian schools: Vardisubani, Shroma, Athens, Leliani, Dedoplistskaro, Kvachkhaani, Bodbiskhevi, Jugaani, Zemo Machkhani, Akobo, Vakiri, Anaga, Bakurtsikhe, Kolagi, Vejini, Gurjaani, Chumlaki, Akhasheni, Jimiti, Magharo /Ossetian Teacher /. Three teachers were added to the Russian schools: Gratovka, New Alexandrovka, New Dimitrievka.

The Congress raised 150 000 rubles from the budget of 1920 for the assistance of youth in receiving education, which

⁴⁰² CSAG 1935, census 1, Acts. № 599, Sheet. 19

had to be divided due to the following rule: each student was allotted 4000 rubles per month for nine academic months and it equaled 36,000 rubles per year.⁴⁰³

The following subjects were taught in the renovated schools: Georgian language and literature, Russian and world literature, two foreign languages, including one Russian, the other elective: French, German, or English, history, political economy, law, psychology, logic, mathematics, mathematical Geog-raphy, physics, chemistry, natural sciences and hygiene, physical exercise, chanting and music, fancy work and handicrafts.⁴⁰⁴

According to the decree of the government of July 22, 1919: “1. The primary school take 7-8 years and it is the responsibility of the Ministry of Education to develop a proper plan for the introduction of univer-sal/comprehensive education. 2. The secondary school lasts 4 years and the last grades are divided into different fields. In the next academic year: 1. The preparatory classes existing at secondary schools of general education should be abolished. 2. During the 1919/20 and 1920/21 academic years, the existing secondary schools of public education, as well as the first four grades of commercial schools have to be transformed into higher primary schools. 3. Latin language, as a compulsory subject, should be excluded from the high school curriculum”.⁴⁰⁵

Besides, the Constituent Assembly adopted provisions on the introduction of universal, compulsory, free education. „1.

⁴⁰³ CSAG 1935, census 1, Acts. № 530, sheet. 6

⁴⁰⁴ CSAG 1935, census 1, Acts. № 518, sheet. 9

⁴⁰⁵ Ibid., sheet. 12

Universal education should be compulsory and free for children of both sexes in the Republic of Georgia. Note: To test the minimum knowledge of the children of citizens who do not wish to attend a state school, the Republic imposes special control. 2. The primary elementary public school with a four-year course is recognized as the body of universal education. The public school provides general education at this level. 3. A 7-11-year-old boy should be considered a school-age child. Note: The 8, 9, and also 19-year-old children may also be admitted to the first department in the first year of universal education. 4. The implementation of universal education is carried out according to the school net, which must be completed within four years. 5. The formation of the school network for the future and the following years is the responsibility of the local bodies – the self-governments -Eroba and cities, which are obliged to submit it to the Ministry of Public Education for approval within one year. 6. The general manager of the fencing of universal education is provided by the Ministry of Public Education, and it is practically implemented by local self-governments- Eroba and cities. 7. Local self-governments and cities that undertake universal education in accordance with the school network approved by the Ministry shall receive assistance only to meet the salaries of teachers”.⁴⁰⁶

Today, there are especially numerous public schools in western Georgia, where public education is provided in most cases by people with non-secondary special education. This is because the only special school in western Georgia – the Khoni Master's Seminary – could not prepare enough teachers for this region, therefore, today it is urgent to open two parallel-

⁴⁰⁶ CSAG 1935, census 1, Acts №4, sheet. 17

preparatory and first classes with the Khoni Master's Seminary and this issue should be resolved due to the interests of public education i.e. without delay. The needed amount of money until the end of this year totals 18,625 rubles. From here: 5 325 rubles are intended for the remuneration of teachers. 500 rubles to purchase training items, materials, and hand tools. 6000 rubles are needed for scholarships of 40 students. For household expenses – staff rent, building heating, lighting and repair, desks, boards, tables, and other study items- 5600 rubles and a five-year supplement for teachers for 1200 rubles should be appropriated, totaling 18625 rubles”.⁴⁰⁷

On May 3, 1919, at # 3220 #, the Ministry submitted a report to the Government on the provision of a scholarship for young people for one million rubles for special education abroad; With this project, it will be possible to send at least 83 young people abroad in the recent period, if each of them is allocated 12,000 rubles per year. By sending them, the current shortage of specialists/financiers, agronomists, engineers, etc. will be weakened a little and it will be possible shortly not to leave many responsible cases to specialists who are not nationally related to us. Our economic strengthening /prosperity resulted from technical development is beyond their interests and in state-building work, they either disappoint us or are less conscientious about building our economy on solid ground”.⁴⁰⁸

On July 8, 1919, the Constituent Assembly of Georgia sent 75 scholarship holders abroad and distributed them in the following countries: Forty were sent to Berlin and the rest

⁴⁰⁷ CSAG 1935, census 1, Acts. № 455, sheet. 39

⁴⁰⁸ CSAG 1935, census 1, Acts. № 54, sheet 11

cities of Germany; Eleven to Paris, twelve to French cities: Grenoble and Montpellier, one to Belgium, one to America, five to England and five to Italy.⁴⁰⁹

It's noteworthy to mention the memorandum/address of Delph – the legate, sent in 1919 expressing the desire of the Roman throne to spread professional and technical knowledge in our country. The people who were very close to the progress of European technical culture and were known for their initiatives could really benefit in this regard. “Therefore, in terms of public education, this initiative should not be hindered, it is only necessary to mention the foundations on which it is desirable and possible to build the school work of the Roman throne mission in our country. 1. The opening of the school must take place, obviously under the existing general rule, which is obligatory for the schools of the Republic. 2. the rights of these schools must fulfill the requirements to which all private schools in the country are subjected”⁴¹⁰.

The address of the Head of the Information Department of the Ministry of Education to the Minister of Education on March 10, 1920, states: „The Chairman of our Mission in Constantinople is interested if the Ministry of Education took all measures to introduce as compulsory subjects the History of the Caucasus, Political and Economic Geography of the Caucasus, Iran, and Turkey and the languages of our neighbors. In response to this, it was stated that the history of Georgian nations and countries, as well as political-economic geography, are taught in the schools of the Republic, as far as it is

⁴⁰⁹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 35, sheet. 11

⁴¹⁰ CSAG 1935, census 1, Acts. № 84, sheet. 22

concerned with the past of Georgia and the pre-existing situation of our motherland.

We would also like to inform you that since January of this year, the Committee of School Reform, established with the Ministry of Education, has started systematic work to clarify the types, levels, and school curricula. Among other issues, the issue of teaching Eastern languages in Georgian schools is raised in the order of work. As for the schools of national minorities / Muslim, Armenian, etc. / appropriate national subjects/language, history and geography / are mandatory in each of them”.⁴¹¹

On June 17th of 1918, the board of the Union of Secondary School Teachers of Western Georgia opened summer courses for secondary and primary school teachers in the city of Kutaisi – in the Georgian language, Literature, History, and Geography of Georgia. The courses are intended for 150 students, 121 of whom have already been to Kutaisi and listened to lectures. The expanses of the two-month courses cost thirty thousand two hundred rubles (30 200 rubles).⁴¹²

By Decree of July 2, 1919: 1. In the 1919-1920 school year, the first three grades of all secondary schools of public education were to be equated to the first three grades of higher primary school. 2. In the 1919-1921 school year, the fourth-grade course of the Secondary School of Public Education equated to the fourth-grade program of the Higher Primary School. 3. The responsibility of the pedagogical council was to correlate the program of the higher primary school to the

⁴¹¹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 84, sheet. 25-26

⁴¹² CSAG 1935, census 1, Acts. № 455 sheet. 1

knowledge of the students of each high/secondary school under the existing school charters and take the appropriate pedagogical measures for the implementation of this program, under the existing school charters.⁴¹³

„If a class starts learning a new foreign language for the first time, the school administration will act due to the following provisions: 1. In each class or class section, compulsory will be either French or German besides the Russian language if there are two or more sets. 2. The final decision to select the compulsory language, French or German, is received by the pedagogical council. 3. When choosing a compulsory foreign language, the pedagogical council takes into account a) the wish of parents of the students, in case the majority want, for example, that their children learned French, then the pedagogical council meets their interests. B) Potential of local teachers. 4. Students continue learning the language that was once chosen, in the following grades”.⁴¹⁴

In 1919, the issue of setting up mobile universities was put on the agenda in order to spread education throughout the country. “The Department of Public Education of the Union of Cities of the Republic of Georgia has decided to arrange public lectures, according to preliminarily designed program, in all cities of the Republic, as far as possible. That department intended to establish permanent public universities in all cities of the republic. Although, it was difficult to find lecturers for permanent universities locally, not only in small cities of Georgia such as Kvirila, Khoni, and Senaki but also in larger

⁴¹³ CSAG 1935, census 1, Acts. №506, sheet. 78

⁴¹⁴ Ibid., sheet. 82

cities such as Tbilisi and Kutaisi. Therefore, the Union Division intends to form a circle of lecturers who will undertake the organizing of lectures in all the cities of our country. Arranging such lectures will have a moving character and deliver great assistance to awareness of democracy. In order to set up a mobile university, we need to have well-trained lecturers to give lectures in various fields“.⁴¹⁵

In 1920, the issue of creating relevant textbooks in Georgian and developing appropriate terminology was also raised. Ivane Javakhishvili, speaking at the meeting of the Education Committee of the Ministry of Education, said: “In general, in the life of such a nation as we are, the textbook has two stages, two ways. Adapting/Revising a foreign textbook and the way to create a national-original textbook. We have almost passed the first era: we have many textbooks that have been translated and adapted according to the needs of our lives, now we have to start the second way to create a textbook that would be based on the original national ground”.⁴¹⁶

As for the second issue, he expressed the following opinion in this regard: „There are two periods in the development of terminology: spontaneous and ethnic-national. In the spontaneous period, new foreign words disseminate for the denomination of new concepts in the life of a nation, and there is a struggle to gain civil rights. This is the path we have already taken. We have got materials for that. The work of the second period has just started in our lives – the emergence of words on the national ground to express all concepts, we have

⁴¹⁵ CSAG 1935, census 1, Acts. № 623, sheet. 135

⁴¹⁶ CSAG 1935, census 1, Acts. № 875, sheet. 24

such a work in hand ...”⁴¹⁷ The discussion on this issue continued at the sitting of February 29, 1920. According to Shalamberidze: „Terminology is needed not for a narrow circle, but for the people for democracy, the terminology is needed for the latter for the struggle for existence, we will not have the physical strength for this struggle, because we are a small nation. For this, we need to follow the second pathway to culture, for the economic happiness of the people, and culture can be assimilated by the people when the terminology is completely clear to them i.e. will be national ... Such tendency was and still is in France, Germany and even in England. They try to nationalize the language by introducing national terms. Especially Germans who try to distance themselves from Latin. As for the idea that if we accept the national principle, we should develop different terminology for Svans, Megrelians, Abkhaz, this is not the case. The Georgian nation and state exist and those, residing there, have a duty to master the common terminology.”⁴¹⁸ V. Kakabadze noted: The Georgian scientific term should be national or not, the issue should not stand like this. If there is the Georgian nation, Georgian language, and statehood, of course, the terminology should be Georgian as well. Every nation has its own language and as long as it is alive – it will have it because no international language has been created and will not be created.”⁴¹⁹ Akaki Shanidze said:” Since we know the Georgian language, we notice that it lacks many words from the languages with which

⁴¹⁷ CSAG 1935, census 1, Acts. № 875, Sheet. 25

⁴¹⁸ Ibid., sheet. 30

⁴¹⁹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 875, Sheet. 30-31

it had reference and attitude: from Persian, Arabic, Greek, Russian and other languages. We can say for sure that most of the terms in contemporary Georgian language are foreign, but nevertheless, the language remained Georgian, the material was different but the word building was our national, and our nationality is reflected in this way. We must take material from the Georgian language as well as from a foreign language, and we must necessarily give the term a Georgian structure“.⁴²⁰

The issue of textbook evaluation and awarding was also raised. Special commissions were set up to discuss these issues:

1. General History – Members: Al. Tsereteli, Sh. Nutsubidze, D. Uznadze, I. Ghuladze, L. Natadze, G. Natadze, and P. Zhorzholiani.
2. History of Georgia – Members: K. Kekelidze, Iv. Javakhishvili, E. Takaishvili, and Sargis Kakabadze.
3. Georgian Language and Literature– Members: G. Chumburidze, T. Kikvadze, Ak. Shanidze, V. Beridze, S. Gorgadze, G. Akhvlediani, M. Zandukeli, and I. Sharashidze.
4. Foreign Languages and Literature – Members: Il. Kipshidze, Ak. Shanidze, N. Kutateladze, G. Akhvlediani, and M. Zandukeli.
5. Mathematics – Members: M. Koniashvili, E. Chogho-shvili, M. Taktakishvili, An. Razmadze, V. Nikoladze.
6. Physics and Chemistry – Members: M. Koniashvili. A. Didebulidze, I. Moseshvili, N. Nikoladze- Polievktov, M. Shalamberidze, Al. Javakhishvili, M. Karumidze, and M. Nikoladze.
7. Geography – Members: N. Kipiani, G. Chavchavadze, N. Chigogidze, R. Nikoladze-Polievktov, M. Koniashvili, M. Shalamberidze, and Al. Javakhishvili.
- 8.

⁴²⁰ Ibid., sheet. 32

Biological sciences and hygiene – Members: Z. Kanchaveli, D. Gedevanishvili, G. Chavchavadze, N. Chigogidze, N. Kipiani, R. Nikoladze-Polievktov, V. Gambashidze, A. Aladashvili, and Natishvili. 9. Philo-sophical fields – Members: Sh. Nutsubidze, D. Uznadze, N. Kutateladze, Danelia, Imnaishvili. 10. Special and technical fields – Members: Il. Kipshidze, M. Taktakishvili, K. Kakabadze, Didebulidze.⁴²¹

Regulations for the reorganization of secondary schools: 4. The following subjects are taught in the renovated secondary schools: Georgian language and literature, Russian and world literature, two foreign languages, including one – Russian, and the second selective either French, German or English; History, Political Economy, Law, Psychology, Logic, Mathematics, Mathematical Geography, Geography, Physics, Chemistry, Natural Sciences and Hygiene, Physical Exercise, Chanting and Music, Fancywork and Handicrafts. 5. Latin as a compulsory subject should be excluded from the high school curriculum. Note: Latin should be taught as a non-compulsory subject, not earlier than the 2nd grade of high school or if the number of applicants is not less than five.⁴²²

It's also worth mentioning that German colonists, living in Georgia, tried to interfere in the field of education. In particular, Georgian youth were offered scholarships to get an education at German universities; German Gymnasium was opened in Tbilisi; The publication of a German-language, strongly anti-socialist newspaper the *Kaukasische Post* has been resumed. The newspaper's influence, of course, was

⁴²¹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 875, Sheet. 25-26

⁴²² CSAG 1935, census 1, Acts №508, sheet. 1

limited due to the lack of both German-speaking and anti-socialist citizens.⁴²³

The Democratic Republic of Georgia, during the 1028 days of its independence, was constantly engaged in a defensive struggle and, naturally, a large part of the already unstable state revenues (30-40%) was spent on the military. However, in 1919-1920, 7% of the total budget, or 137,456,956 rubles, was provided for the Ministry of Public Education. We also note that German colonists living in Georgia also tried to interfere in the field of education. In particular, Georgian youth were offered scholarships to study at German universities; German Gymnasium was opened in Tbilisi; The German-language, strongly anti-socialist newspaper, the Kauka-sische Post, has resumed publication.

The influence of the newspaper was limited by the lack of both German-speaking and anti-socialist citizens. The Democratic Republic of Georgia was constantly engaged in a defensive struggle for 1028 days of independence, and naturally, a large part of the already unstable state revenues (30-40%) was spent on the military. However, in 1919-1920, 7% of the total budget, or 137,456,956 rubles, was provided for the Ministry of Public Education.⁴²⁴

⁴²³ Eric Lee, Experiment, The Forgotten Revolution of Georgia 1918-1921, Tbilisi, 2018, p.102

⁴²⁴ <https://civil.ge/ka/archives/249198>

CHAPTER TWO

ECONOMY AND EDUCATION

As it is known, the Russian autocracy maximally tried to lower the level of education in Georgia, because the ruling of ignorant and unlettered society would be easier. “Why did the old government behave so? The answer is clear: the education received in the Georgian language would allow a peasant to start thinking; the Georgian spirit would take root in him and acknowledge himself as Georgian; he would realize his hardship and sufferings, the enemy and lover, he would weigh the words and behavior towards them and he would understand how much the old regime wanted to degrade him and, of course, would give a worthy response”.⁴²⁵ That is why the cultural elite actively tried to raise the level of education of the peasants and preserve the historical past and traditions. Therefore, schools were opened in different regions of Georgia, in villages and cities. A large number of books, newspapers, magazines were printed and distributed. Necessary and interesting issues for the peasants were discussed. At the same time, the political elite was fighting for the development of political consciousness. Some parties were interested in raising the political level and prepare the ground for the struggle for freedom. While others, especially social democrats, wanted to unite workers and peasants and create the conditions for the implementation of a socialist system.

⁴²⁵ Newspaper, Soldier, 1917, №2, p. 1

These problems became the main challenge of the first twenty years of the twentieth century. However, the main and necessary demand was the spread of education, through which all the issues that were the requirements of the epoch were to be solved. Dissemination of education to the wider community could benefit the raise of agricultural knowledge and the result would be an economic success. In general, education played an important role in the modern era. The main mission of schools and educational institutions was not only to maintain national self-awareness but also to raise the political level and ensure economic progress. Learning and education and the development of agricultural-industrial knowledge were interrelated issues, and consequently, the main questions that the village needed to develop should be identified: 1. Educated figures who were able to popularize national ideas. They would acquaint the population with the national traditions and history of their country and create appropriate conditions for the preservation of national values. 2. Farmers, equipped with relevant knowledge, would introduce new agricultural tools, new crops to the village, establish special schools where the peasants could receive technical education. All the above stated would promote to increase the yield of the village and ultimately ensure the prosperity of the economy education. All the above stated would promote to increase the yield of the village and ultimately ensure the prosperity of the economy.

The situations in 1900-1917 and 1918-1921 were cardinally different, and rural and urban lives were no exception. The developments in those two completely different periods proceeded in different ways and relevant issues in

1900-1917 for the village, was relegated to the background in 1918-1921 and instead, new challenges were ahead. The consciousness of the rural as well as the whole population of different social strata living in Georgia could not adapt easily to the changes. The perception of different developments was changed also. Initially, for example, the propaganda of the Georgian language, education, historical past through print media was relevant in 1918-1921, naturally, these issues did not lose their urgency, but the issues of establishing state institutions and involving the society in strengthening the state, come to the fore. Both the cultural and political elite as well as the people faced new challenges and different calls emerged in the print media as well.

The Sixtiers imposed a historic mission on schools and educational institutions. Continuator of this path even in the early twentieth century sought to shape public awareness and raise the level of economic education. "Modern society and the country were beginning to solve many new practical cases: The spread of education among the poor in schools and out of schools, the rational upbringing of the new generation, the development of cooperatives of consumers and producers, the upgrading of agricultural machinery, leaving the land in the hands of the Georgian people and many other large and small tasks that were to be realized".⁴²⁶ The Georgian cultural and political elite clearly realized all problems that were evoked after the conquest of Georgia by Russia. They, at the same time, spared no effort to adapt the Georgian society to the new demands of the time. Since the beginning of the XX century, a

⁴²⁶ Newspaper, Arrow, 1908, №39, p. 1

certain part of the Georgian society has been able to get an education in Russia and various European cities, where they closely observed the ongoing transformations across Europe in all areas of state life. After returning to their homeland they strived with all might to introduce these new ideas in the field of economics because the struggle for the restoration of independence would make no sense if the country did not have adequate economic resources and did not know how to use them. So the revival of the national economy, along with many other factors, became a major requirement of the era.

That is why in the first twenty years of the twentieth century it was so important to teach industrial subjects at schools. The magazine "Traveler" and its editor Ivane Rostomashvili were one of the first to consider these issues in a unified context. According to him, "the school had to give education together with practical training. "Schooling should be done in such a way as to bring the next generation closer to nature, to equip them with the knowledge they need in life, to make their work easier, to enable them to farm rationally, and thus to ensure the economic prosperity and revival of the whole country".⁴²⁷

Adapting to the new times and applying the requirements of the era to the benefit of the country necessitated the inclusion in the curriculum of subjects adapted to the modern system. "Education has a direct impact on the development of trade and industry, their strength and success. Nowadays, all production rules are constantly changing and improving. Therefore, main-tenance of old production rules, ignoring

⁴²⁷ Journal, Traveler, 1902, № 2-3, p. 685

advanced production rules of developed nations will lead to lag and strain. We cannot avoid economic dependence on foreigners and mancipation if the old rule of production is not changed, if the people who make production are ignorant and uneducated, and unprepared for their craft".⁴²⁸

The newspaper "Temi" similar to the magazine "Traveler" devoted a lot of space to covering economic issues. In both the first and second decades of the twentieth century, the problem was equally acute and urgent: „You are well aware of the crisis our economy is experiencing, unfruitful land, old tools. The rules of paternal land cultivation no longer allow the worker to harvest.

Expenses are added to it year after year. How can a powerless and subjugated nation make economic rivalry to economically strong countries and neighbors? We need to arrange our economic life as required by modern economic conditions. Otherwise, we will be completely lost in the battle of life".⁴²⁹

The Georgian intelligentsia constantly called on the public to move away from the old system and adopt new challenges for improving their own situation. "It is clear to everyone today that Georgia is an agricultural country, a garden in the depths of which there is an inescapable wealth, the only misfortune is that our working class does not have the knowledge to eliminate this wealth from the heart of the land and consume it properly. No matter what field work you are

⁴²⁸ F. Gogichaishvili, Selected Writings, Vol. 1, Tbilisi: Soviet Georgia, 1974, p.120

⁴²⁹ Newspaper, Community, 1911, №10, p. 4

considering, the processing is carried out with time-consuming primitive tools.⁴³⁰ For this, along with general education, the teaching of agricultural and technical subjects in the school is also compulsory: "People's cultural and economic development is not determined only by literacy and the level of public education. The development of modern technologies has created new conditions for improving life and new means for struggle for subsistence. It was urgent to give people proper public education and thus, facilitate their fight for existence".⁴³¹ The newspaper's publicists assigned the school a key role in the development of the economy. "Education is in a bad condition and our society needs to be careful and wise in serving the Georgian nation.

The great economic importance of school is evident today ... In modern conditions, public education is the only real way to spread the best means of production among the people at a relative speed. This determines the public importance in the accumulation of public wealth. In this respect, the Georgian nation is poor, more backward than all nations. That is why the normal setting of education occupies one of the most important place in the program activities of public institutions".⁴³² In 1918-1921, after restoration of state independence of Georgia, the issue of national economy naturally acquired a new generalization and this problem entered a new phase of development. Representatives of the government, from the Social Democratic Party, as well as other political parties were

⁴³⁰ Newspaper, Our Friend, 1916, №123, p. 3

⁴³¹ Newspaper, Community, 1913, №118, p.1

⁴³² Newspaper, Community, 1912, № 54, p. 4

equally interested in the economy. In a word, the Georgian cultural and political elite moved to a different system of action, and the ultimate goal was one: the revival of national industry, economy. If in 1900-1917 the Georgian intelligentsia was mainly limited to calls through the press and could not take active steps for fear of the Russian government, in 1918-1921, the Georgian political elite made every effort to implement practical steps. It was manifested in various forms. 1. The started process of the opening industrial schools and the introduction of agricultural subjects in educational institutions still is in progress.

It was necessary, on the one hand, to maintain the Georgian national economy and, on the other hand, to introduce and establish the forms characteristic of the capitalist system. 2. Special projects are created, focused on every detail. "Dissemination of agricultural education in the Transcaucasia, and in particular in Georgia, has not been carried out according to a pre-arranged plan, neither in terms of school types nor their distribution ... The development of this issue was based on the provisions, concerning the distribution of agricultural high education, needed for preparation of qualified agronomists. The agency considers the existing agronomic faculties of the State University and the Tbilisi Polytechnic Institute at the disposal of the Ministry of Education to be sufficient for this. The Ministry, in turn, will assist to ensure the proper arrangement of the practical work of the students of the named institutions. Agricultural secondary education has many opponents. In their opinion, a general education and basic study of natural and economic sciences can be achieved

only at higher not secondary educational institutions”.⁴³³ Nevertheless, state agencies did their best to solve this problem and open all types of schools and colleges because the spread of agricultural education was compulsory for the future development of the Georgian economy. "We are poor not only because we have little land, but also because we do not know how to cultivate the land. Knowledge of land cultivation is of great importance. Take for example countries like Germany. Here the case is better settled and the land bears more fruit. The dissemination of such knowledge is the subject of the agronomic department".⁴³⁴

The restoration of Georgia's state independence has put the solution of many cardinal problems on the agenda. In addition to the main task of the political or cultural elite was to preserve national values and revive and strengthen them in a new way, this was compounded by the establishment of state institutions and the justification of their importance in society.

As it has been mentioned, the discussed material corroborated that the factor of education has become the utmost principle connected with almost all spheres of the life of independent and free Georgia. Education, in addition to the universal burden, acquired a national, economic and state functions and became, directly or indirectly, an integral part of the newly liberated Georgian state. In this regard, the opinion of Alexander Jabadari is interesting: "Recognized independence of Georgia is the first page of the new history of Georgia. If this is the beginning of the revival of Georgia, at

⁴³³ CSAG 1861, census 1, Acts. № 533, sheet. 5

⁴³⁴ CSAG 1830, census 1, Acts. № 21, sheet. 4

the same time it will be an indicator of the ability of Georgians to live politically and economically independently in the future. Maintaining our independence and strengthening it is in our hands, it depends on our work. Policy production is over. The quarrel on party grounds must end. Now we need to work with united courage, knowledge for our homeland, work day and night, work intensively in every field. If we want to maintain independence and occupy an honorable place among cultural states, we must create our own industry, our nation must create secular wealth. The nation must support itself with its own farm, the same farm must enable it for cultural development. The better the farm is arranged, the more the nation will develop, both culturally and politically. Our future, our well-being depends on us".⁴³⁵

Noah Zhordania wrote in his memoirs: "Our socialism has acquired a special Georgian character in this field. We transferred the confiscated arable land to the peasantry as private property, which was contrary to socialist doctrine. We have been of this opinion from the very beginning, from the very beginning of the party building. In addition to our previous documents, of a purely economic nature, national documents have now been added as well. Our guiding opinion was the vast majority of Georgians – the peasantry to see that the independence of Georgia brought them land, gave them new means of livelihood. So agrarian reform has become a highly national reform in our country".⁴³⁶

⁴³⁵ Al. Jabadari, Creation and Development of National Economy, Newspaper, Georgia, 1920, № 40, p. 4

⁴³⁶ Noe Zhordania, My Past, Tbilisi, Sarangi, 1990, p. 101

The function of school in education has increased significantly in the First Republic of Georgia. The school, besides providing the general education, had a national and economic functions. Thus, it had to raise public awareness and direct it towards the strengthening of state institutions and the country's domestic and foreign policies. "The school has to disseminate not only public education but also useful agricultural and workshop knowledge. This knowledge contributes to the economic condition of the people. Therefore, the opening of schools, spreading agricultural and workshop knowledge among the people should be considered of utmost importance. It is necessary to open an agricultural school in Gori District, which will give the necessary theoretical and practical knowledge to its students, and at the same time will be the governing body for the province in agricultural activities."⁴³⁷

This issue is indeed discussed here on the example of Gori region, but the justification of the need for agricultural education was not really a new phenomenon in Georgia in 1918-1921, and as the discussed material corroborates the basis of all was created earlier.

It was considered necessary to open workshops for training students in appropriate knowledge. The final goal was to prepare specialists, as many as possible, for the development of economic potential of the country. "First of all, we need two workshops: one for iron processing and the other for wood processing. These two objects – iron and wood – are so important to human life, and in particular to agriculture, that

⁴³⁷ CSAG 1833, census 1, Acts. №273, sheet. 50-51

almost all people need to know the ways of their processing. Such knowledge is a necessary for the farmer. A little agricultural knowledge can be spread among the people, even via primary public schools. This requires to equip the teachers with the appropriate knowledge. The teachers should be given chance to acquire such knowledge, at the courses, held by each community of the district, in the summer. Such agricultural knowledge cannot be compared to the knowledge obtained at the special agricultural school, but until a sufficient number of special schools are opened in the district, they can disseminate knowledge in market gardening, horticulture, apiculture, floriculture, etc. is spread among the people. "For this, the school needs to have an area and a knowledgeable teacher".⁴³⁸

The same case contains interesting information about the United States and is compared to Georgia. The presented material is important from the point of adapting the Georgian system to the discussed issue. Such attitude towards various occurrences was familiar to the Georgian political or cultural elite. They often cited examples from European or American life, calling on the Georgian public to imitate the introduced new standards and adjust to the Georgian reality. Comparative analysis in the field of education was especially frequent, as this issue was one of the main starting points at the beginning of the twentieth century, in particular, in 1918-1921. "... As the central government and the government of any local state behave in North America. There, those two governments seem to be competing with each other in providing material support for schools. Both the central government and the local

⁴³⁸ CSAG 1833, census 1, Acts. №273, sheet. 51

government spend a lot of money on schools. In peacetime, in America, the central government spends on schools twice as much, as it does on troops and the front. Such behavior of Americans stems from the beliefs of the founder and statesman of the Republic of America – Washington, Franklin and others. They were deeply convinced that the widespread dissemination of education was the only means of strengthening public freedom and ensuring the welfare and knowledge of the community, and therefore the widespread dissemination of knowledge they believe in, and still consider necessary in America. Public education is seen there as the greatest public and political affair. Therefore, they save nothing for this work, neither money, nor land, nor forest ...It picks the statistical data on better arrangement of education as in America so abroad and disseminates obtained information in schools”.⁴³⁹

After the restoration of state independence of Georgia, the main goal of the state was to move the educational space to a new dimension. It was envisaged to increase economic knowledge within the new framework to strengthen the economy of the country. "We will help the republic and 90% of its citizens –our peasantry, owing to the raising of agriculture. It should be deeply instilled in them that statistics are compiled not only for taxes, but also to raise their labor and strengthen their economic condition".⁴⁴⁰

From the report of the Minister of Trade and Industry on commercial agencies in Europe proceeds: "Now, for improvement of the economic situation, we have to establish

⁴³⁹ CSAG 1833, census 1, Acts. №273, sheet. 51

⁴⁴⁰ CSAG 1861, census 1, Acts. № 418, sheet. 10

closer ties with the European countries. Indeed, our Republic is not formally recognized yet, but after the factual recognition a big step will be made forward.; In any case, relations with European countries have improved in recent months, and if we experienced a brutal blockade a few months ago, intercommunications are simplified now. At the same time, Europe which seeks for raw materials, is rushing towards us, and we must use this circumstance until the Europe, has established the production of raw materials or has close ties with other countries".⁴⁴¹

The development of school and science was of key importance and almost every magazine or newspaper devoted articles to discussions. A certain part of the society tried to bring this problem to the masses of the people and to convince the population of the necessity of receiving and disseminating education. "The needs of modern life, industry, trade and culture are growing day by day, they are diversifying and giving science a thousand questions. The explanation of these questions requires deep knowledge, and science itself is expanding and growing. The division of science into diverse fields contributes to the creation of other new sciences, which, in itself, is the fruit of our fast-paced life: every field of human action be it craft need scientific ground today. The carpenter, the cobbler, the stone-mason, tailor, and all the other craftsmen who used to learn the craft by experience alone, are no longer satisfied with only experience. Today they have libraries, special magazines and newspapers, describing the improved conditions of each craft. Even the peasant working in the land

⁴⁴¹ CSAG 1833, census 1, Acts. №20, p. 28

is no longer satisfied with the customs and tools of his father. He reads thousands of science books on agriculture to make his work more productive and rewarding”.⁴⁴²

In 1897, according to the census figures, there were 868,766 Georgians in Kutaisi province, of whom 122,891 or 14.2% (of both sexes) were literate. The total number of Georgians in Tbilisi province equaled 467,631, of which 66,211 or 14.1% (of both sexes) were literate. In general, out of 1,336,397 Georgians living in both provinces 189,102 or 14.2% were literate. It can be seen that only one-seventh of the population was literate – no more – and literacy alone is not a sufficient document of human’s education. According to the same census, in 1897 there were only 12867 people (0.9% of the population) in the whole Georgia who had completed their education in higher primary schools.⁴⁴³

The Georgian government was clearly aware that the country had economic and farming potential. The main thing was to master all that. "It is not necessary to prove that we are in a very bad economic and financial situation, it is difficult to fix this situation and very little is being done to improve it. There are a lot of property to be found on the territory of Georgia. By their regular and purposeful consumption, we could better serve our homeland during this difficult time. But all this property is scattered and we are not able to use it for creating currency and importing the necessary goods from abroad. Today, some people, unreasonably in the interests of the state, gather the goods and take them abroad in parts; Then

⁴⁴² European XX Century, Tbilisi, 2019, p. 152

⁴⁴³ European XX Century, Tbilisi, 2019, p. 150

they bring something again from abroad – this only happen in the form of speculation.

If this continues, we will soon lose these goods and we will not have any currency to buy goods abroad. Such a situation would be an economic burial for us and the government should take all measures to ensure that the goods obtained in our territory are used expediently in the interests of the state. To achieve this, the government needs to have at least a little money.

Therefore, the Budget – Finance Commission considers absolutely indispensable, under the decree, to immediately transfer to the government not less than twenty million rubles and instructs it to start acting in favor of this case as soon as possible. Due to this point of view, the Commission shall submit to the Constituent Assembly the mentioned decree and ask for its confirmation".⁴⁴⁴

According to the data of the Ministry of Finance: "1. The beginning of the fiscal and budget year is adopted on June 1st and the end of May 31st. of the following year, the budget stands for twelve months. 2. The report of the budget year is made according to the calendar term, i.e. 12-fold per month. 3. The preferential terms must be abolished, under Articles 36 and 37 of the General Rules of Expenditure and the Treasury Chamber instruction with the latter abolition mentioned in paragraphs 368 and 369. 4. All loans which in 1918 and according to the estimates of previous years have not been created yet, shall be closed on February 1, 1919, except for credits allowed to be withdrawn from the ten million funds, as

⁴⁴⁴ CSAG 1833, census 1, Acts. № 20, sheet. 14

well as those of the last loan appropriations left unsecured in the treasury. In this case, the remaining unused loans will be closed on May 31, 1919. 5. From January 1, 1919, until May 31, the outstanding loans will be opened by the Parliament according to the monthly amounts. 6. The Minister of Finance shall be empowered to open credits to the agencies in January 1919, according to the number of monthly necessities required by them to provide budget information to the Minister of Finance. 7. All ministries shall submit the project on 1919/1920 budget expenses. The draft expenditure shall be submitted to the Minister of Finance by the end of January 1919. 8. The Minister of Finance is obliged to submit the 1919-1920 budget project to the Parliament by April 1st. 9. Revenue is collected from the regulation of total revenue by the government in accordance with existing law. 10. The withdrawal of loans from the ten-million fund for state and non-state expenditures shall be abolished. 11. Articles 1, 2, and 3 of this report shall be submitted to the Parliament for approval".⁴⁴⁵

According to the report of the Minister of Finance:" ... C,) for urgent resolution, the issue concerning the Government Resolution should be submitted to the Parliament, by virtue of which the loan of 9 891 261rubles out of the ten million funds will be opened to the Ministry of Finance and thus the mentioned fund will be filled. D) Transcaucasian bonds should be issued in agreement with Armenia and Azerbaijan for additional eighty million rubles for the needs of the Republic of Georgia. The republics of the Caucasian Mountaineers' Union,

⁴⁴⁵ CSAG 1891, census 1, №211, sheet. 18

according to the common rule, should be included in the same bank issue, and, due to necessity, bonds of one hundred million rubles should be issued to the Georgian treasury: one, two, three, five, ten, twenty-five, fifty, one hundred and five hundred ruble banknotes.⁴⁴⁶

Speaking at a meeting of the Constituent Assembly on March 14, 1919, Noah Zhordania said: "The Georgian treasury has not received a single cope from Russia since the day of the Bolshevik revolution in October 1917. When we declared Georgia's independence, the treasury was completely empty. Nevertheless, to this day we have succeeded not to take any foreign debt. It is true that the source of income could not withstand any criticism in financial terms, but we had no other way to print the bonuses. This was followed by a fall in the exchange rate, i.e. the issued bonds are our deficit, domestic loans, but foreign loans would bring us all these passions, and at the same time, we would become indebted to a foreign power. At the same time the government was making every effort to arrange a new system of taxes, a collecting apparatus, new customs-tariffs, and various other things. All these measures gave us 69,044,000 in the first seven months of Georgia's independence. If we add to it the railway revenue of 27 144 00 rubles, it turns out that the treasury revenue till January 1st was a total of 96 188 000 rubles; And the outflow was 342,240,000 rubles; The deficit is 246 086 000, which was covered by the issue of bonuses; at the same period our foreign trade was as follows: we imported 140 929 260 rubles from abroad and exported 87 494 105 rubles. Thus, last year, the

⁴⁴⁶ CSAG 1891, census 1, Acts. № 211, sheet. 25

sum for the last six months of our foreign receiving- lending was equal to 228 343 336 rubles. The attraction exceeded the lending of 54 435 095 rubles, which could be explained by the fact that we needed foreign bread and sugar. We had the main trade with Ukraine – equal to 110 million rubles, then -6 million; Armenia – a million and the rest – 56 million.⁴⁴⁷

As for the industry, almost nothing has been done in the industry during this time. Except for the processing of Tkibuli coal for the needs of the railways. Trade-industry and tax system here were not yet at a level to cover the state deficit.

It is true that we have one field in which we have high hopes, but even this business does not provide the necessary income. We are talking about state property. Thanks to agrarian reform, it has been accumulated in the hands of the state today: up to two million desyatin deciduous forests, half a million arable lands, eight hundred thousand pastures, resorts with their palaces, mineral waters, ores, and more. But all this, as newly introduced, requires proper arrangement, management, creation of suitable agricultural exploitation apparatus, which requires large expenses. Due to the assumptions of the agency if 71 million rubles are spent approximately, the property will give us 90 million rubles this year. This, of course, does not include the transfer of arable lands to the peasants on private property, according to a parliamentary resolution, from which we expect no less than two hundred million rubles, which, of course, will temporarily improve our finances, but cannot eliminate the deficit. The mainstay of our state needs, apart from defenselessness and

⁴⁴⁷ CSAG 1833, census 1, Acts. №81, sheet. 8

domestic enemies, is the financial situation, the improvement of which will put us on a solid, unshakable footing".⁴⁴⁸

"Strengthening our independence and democracy is closely linked to the economic revival of our country. If we do not strengthen our economy, our political freedom will be fictitious. This truth is clear to everyone. The richness of the nature of our country provides the best conditions for the development of productive forces so that our people are equipped with suitable knowledge or experience. In the old school, where our intelligentsia was brought up, classicism and the bureaucratic regime reigned. Little attention was paid to special knowledge, the study of nature, and the use of the forces of nature. And today our new life demands just this kind of education. It is well known, that people are richer and more cultured, in the countries, where great attention is focused on professional and industrial education. This concerns not only large states but also small ones such as Switzerland, Belgium, Denmark, and others. We are starting a new life today, we must pay great attention to the development of labor and production, and for this, we must try to spread professional and industrial knowledge among the people, but if we do not have sufficiently trained specialists with the highest knowledge we will not be able to do it. This is the goal set by the government today when young people are sent abroad to acquire special knowledge.

Today we have the opportunity to study the culture of Europe widely, to get acquainted with the methods of science, technology and trade-industry, where the center of world

⁴⁴⁸ CSAG 1833, census 1, Acts. № 81, sheet. 8

culture is. Richly equipped laboratories where the best scientists test the principles of science every day in large industrial centers where the latest developments in technology find application in practice. Living in such places, studying and observing will bring a lot to our youth”.⁴⁴⁹

The Law on the Issuance of the Bonn of Georgia was adopted by the Constituent Assembly on July 11, 1919, as a decree (# 101). Here is the content of the decree: 1. To allow the Government of Georgia to issue Bonds of three hundred million rubles to the Republic; 2. The bond of the Republic of Georgia shall be issued temporarily until the own money of the Republic of Georgia is introduced, through which the bond will be redeemed; 3. The bond of the Republic of Georgia is secured by the entire property of the Republic of Georgia; 4. Acceptance of the voucher of the Republic of Georgia is obligatory in the same way as the vouchers of the Russian currency and the voucher of the Transcaucasian Commissariat.⁴⁵⁰

Noah Khomeriki noted: “Our republic has one invaluable asset that can neither be touched nor easily measured. This is its geographical location. Georgia is situated at the crossroads of the world. It still has the greatest cultural and economic significance in our life, as it always used to be”.⁴⁵¹

Back in 1909, Ilia Tsinamdzgvrishvili wrote in the magazine "Harvest": "Before, we were trapped at all four

⁴⁴⁹ CSAG 1830, census 1, Acts. № 52, p. 55-56

⁴⁵⁰ K. Kandelaki, Georgian National Economy, Vol. 2, Paris, 1960, p. 69-70

⁴⁵¹ N. Khomeriki, Natural Wealth of Georgia, Tbilisi, 1920, p. 45

corners. We needed our strength to repel our enemies. We indeed came out of hardship, but the education of our children was retarded. From now on, every farmer should try to give his children the knowledge in farming so that they could improve the land they have today. Agricultural knowledge is provided by agricultural schools, agricultural magazines-newspapers, books, test fields, and more. Only an experienced farmer with agricultural knowledge can set up a good business for the benefit of himself and the community. We are sure that every Georgian loves his homeland. For this, the farmer must always keep in mind not to lose his own land, be left empty-handed, and become a tramp, otherwise many tears will be shed later in the tormented life. Knowledge and hard work cheer a man, make him honest, instill in him a love of the land. As the lamp lights the way, it makes the work easier and gives the man more yield, more life sustenance. A person rich in knowledge is not a slave to anyone. He devotes himself to his labor, maintains a family, and in good faith pays his duty to society and the state. Even the blind man knowing can live by his labor.⁴⁵²

⁴⁵² Ilia Tsinamdzhvishvili, "What is Knowledge", Journal "Harvest", 1909, № 1, p. 4-5

CHAPTER THREE

SOLDIER AND EDUCATION

The starting point of the Georgian authorities was to transform the Georgian army, not only from a military-professional point of view but also they aimed to raise their educational and national consciousness. Before that, i.e. until 1918, such a thing was unimaginable for the Georgian soldiers, who were the main backbone of the Russian imperial court and the executor of its will. The national government, in turn, focused primarily on strengthening the soldier's national self-awareness. "He (the soldier) should have at least an elementary idea of foreign countries, big states and more detailed knowledge of the geography of his homeland; he should get acquainted with the history of his nation; he should know the current economic and social prospects of his country. He is especially obliged to know the state structure of his homeland, the difference between the old and new political and social State systems. It is especially interesting to study the merits of the eminent persons of the homeland, i.e. the figures of modern Georgia, which will greatly contribute to the awakening of a patriotic feeling. Famous military actions, even of small warriors, will especially strengthen the sense of military self-confidence, which is necessary for the success of all endeavors, and at the same time will strengthen the love for the homeland in each rider".⁴⁵³ Georgian political and cultural elite believed that those who understood the essence of freedom could fight

⁴⁵³ Journal, Army of the Republic, 1918, № 1, p. 6

for freedom and independence of the homeland, so cultural work was of special importance to the army.

It was not accidental also, that Giorgi Maz-niashvili estimated the improving of order and combat readiness of the army, as the merit of the Commander-in-Chief and therefore, he considered it an honorable duty and responsibility to perform this function. For an army to be strong and patriotic, a soldier must be constantly in good form and, most importantly, have a high cultural and intellectual awareness. For centuries, a strong army has been the mainstay of any state, and Georgia has been no exception. After the restoration of independence, the revival of the Georgian army in a new form was on the agenda. The Georgian cultural and political spectrum was aware of many unresolved issues and problems threatening Georgia from all sides. They considered that the formation of a strong army was a decisive factor for the security of the country. The expression of this was, first of all, the fact that desertion was eliminated and Georgian soldiers were sent to serve in the homeland. "The Constituent Assembly of Georgia recognized the education of soldiers as necessary. They founded 2 schools of military education, which are headed by well-known among us: Colonel, Tite Artmeladze and teacher Alexander Zhorzholiani. Each brigade was given one instructor and one teacher per detachment; under their guidance, a team officer taught the men of troops reading, writing, and calculation. The teachers of the detachment teach the soldiers Georgian literature, Georgian history, and geography due to the first and second grades of public schools and talk about other fields of science. Each detachment has its own library-reading

room, a theater is arranged, where soldiers systematically organize performances and lectures with the help of specially invited people. The step has been taken. Culture and education are deeply rooted in the army. We need more attention, more work, and shortly our military, with its development and education, will ensure the prosperity of our nation and the freedom gained by the revolution".⁴⁵⁴

Although at first the situation in the Georgian army was not favorable, as a result of the active work of the government, the situation has improved to some extent. Georgian historiography focuses mainly on the fact of desertion in the armed forces, when the soldiers used to return from the war and did not have a national attitude. The memoirs of Giorgi Kvinitadze and Giorgi Mazniashvili corroborate that they were quite antipathetic towards the government, which can be explained by their nihilistic attitude towards them. Therefore, this information cannot be used as a mainstay. It's worth of interest the archival documents giving statistical information. It is necessary to reconcile the existing information and carry out the complex analysis. It should be envisaged also, that for three years it was not easy to bring the thinking of the society in general and the soldiers, in particular, within the state borders. According to the Fund of 1863, Case # 9: "The government paid great attention to promoting enlightenment work in the troops, as it was expected in the Democratic Republic, and it is worth saying that the present service of a soldier greatly differs from that of last year and the year before. I remember 1918-1919, from the life of our battalion when soldiers were enlisted

⁴⁵⁴ CSAG 1863, census 1, Acts. №9, sheet. 20

in a unit to get clothes as quickly and bluntly as possible and then be recorded in the second time and then in the third where they would behave similarly and with such malice rendered service to the homeland.

I remember April 1, 1918, when we were announced that we had to leave for Batumi the next day and had to get ready. The next day not even half of the battalion came at the appointed time. Then, most of the soldiers were living in their flats, and they used to come to the battalion only for dinner. We left with about 15 soldiers and a few officers. Fleeing soldiers were found, armed with various items, at almost every station. The rifles were not left anywhere because they could be used in the family. They had not seen the enemy yet, during the Ottoman invasion in the village of Likhauri, when the soldiers of the #detachment dismantled the machine gun, dropped it on the shoulder, and set off in separate parts on the way home. All this was done with the participation of the soldiers, many of whom are still in service today. But no one can even dare to think of such behavior today. At that time, no military magazines or newspapers were received from the government, no enlightenment work was done in the units. The soldier did not understand his duty and the aim of his job. He did not know the past and future of his homeland, and assuredly, it was difficult to talk about the victory of such an army".⁴⁵⁵ It seems that the condition of the soldiers has substantially improved as the result of the reforms carried out by the government of the Democratic Republic, which implied primarily raising their educational level. "... Lectures are given

⁴⁵⁵ CSAG 1863, census. 1, Acts. № 9, sheet. 90

to soldiers every day from 11 am to 1 am, except on Sundays. The subjects of the lectures are as follows: on Mondays and Thursdays – the current situation in Georgia, on Tuesdays and Saturdays – Georgian literature, on Wednesdays – geography, and on Fridays the history of Georgia. The Georgian military leadership tried to have the same high level of cultural and educational work in all military units. For example, the information about the Akhaltsikhe Coast Guard, preserved in the historical archives is interesting. "Recently, our detachment was visited by Captain Alexander Gorgadze, the instructor of cultural and educational affairs. From the very first day, he started to organize cultural and educational affairs in the detachment, formed a cultural-educational board, whose members are: Major Kutelia, chairman, captain Mge-ladze, Archil Avalishvili and soldier Gurgeniidze. The board aimed to carry out cultural work; arrange lectures, talks, and pay attention to the order of the Chief of the Coast Guard, concerning the compulsory training in literacy and its fulfillment".⁴⁵⁶ The letter of Colonel Tite Artmeladze sent to the Minister of Defense is interesting, where he outlines that for protection of the security it's important for the country to have own military forces. For this, it is necessary to create such conditions in the army, that the service to the homeland was both a duty and a title for a soldier. In his opinion, training in the army should be set so that a soldier was allowed to perform his duties to the homeland during his service and to acquire knowledge and education. For this purpose, special departments are created, which are responsible for resolving the mentioned problem. 1.

⁴⁵⁶ CSAG 1863, census. 1, Acts. № 9, Sheet. 197

Choral school. "The technical arrangement of the choir schools is the responsibility of the heads of battalions. They are also responsible for ensuring that not a single illiterate soldier is left in the battalion entrusted to them. Choral schools teach literacy and calculation under the guidance of a teacher in the battalion of officers. 2. Battalion school. This school is the second stage where the training is conducted through conversation and can develop both literate and non-literate, as well as soldiers with three or four classes education. The mentioned school will be a direct addition to Soldiers University. All the materials from the Georgian literature, Geography and History of Georgia that were preliminarily explained at the battalion school, or in the auditorium of the same Soldiers' University, will be read in the form of a lecture by the teacher. The role of this school will be the same in all other fields".⁴⁵⁷ 3. Soldiers' University. It's important for the lecturer to give the necessary and precise information to the soldier and to speak in a language he understands.

When reading a lecture, the aim of the lecturer should be, on the one hand, the moral and mental development of the soldiers and the expansion of their worldview in general, on the other hand, the introduction of a sense of duty. And most importantly to facilitate the formation of an organized army. Soldiers' training at the University should be as follows:

I Separate Questions from Modern Life: 1. International War and Its Causes. 2. The Russian Revolution, its economic and national causes. 3. Two periods of revolution: The Interim Government and the October Coup. 4. Causes and

⁴⁵⁷ CSAG 1833, census1, Acts. №1072, sheet. 19

consequences of the Bolshevik coup. 5. Breakdown of Russia, leaving the front by troops and the tragedy of the Transcaucasia. 6. Transcaucasian Sejm and the reasons for its incompetence. 7. The need to declare Georgia's independence. 8. Historical facts on the matter. The last days of old Georgia / Irakli II /. 9. The reasons of accession of Georgia to Russia. 10. Violation of the treaty by Russia. 11. The situation in Georgia under Russian protection during the nineteenth century. 12. Historical significance of leaving the front of Caucasus by the Russian troops. 13. Two ways: Russia and us. 14. Democratic Republic and Soviet Republic. 15. The State Work of Our Nation: The Work of the Constituent Assembly. 16. Basic laws and local self-governments. 17. Agrarian issue: possible forms of its solution. 18. A detailed explanation of our agrarian policy. Principle of Private Property and Allocation. 19. The financial state of our republic. 20. Paper money and the reason for falling currency. High prices of food and lack of goods. 21. The wealth of our country. The consequences of their application. 22. Versailles Conference, the truce, and our international situation. 23. Matters, that contributed to our recognition by Europe. 24. Temporary nature of the economic and financial crisis of our state. 25. From agronomy. 26. From medicine. 27. From Cooperation".⁴⁵⁸

From a separate field of science. A) Shota Rustaveli 1. A brief summary of the tiger-skin orally, 2. The first and second chapters were read by the lecturer himself, 3. A few sententia orally. B) N. Baratashvili 1. „Fate of Kartli,„. Definition of significant places from the content. C. R. Eristavi 1. A poem

⁴⁵⁸ CSAG 1833, census1, Acts. № 1072, sheet. 22

from the life of a peasant. / Berua's complaint, Sesia's lamentation and etc. 2. Aspindza war. Oral presentation of content and sample reading of some notable places /. D) I. Chavchavadze 1. Dimitri Tavdadebuli, Kako Kachaghi, is a man a human? and a story of a beggar, / orally conveying the content and reading some important places as an example /. E) A. Tsereteli 2. Alex, 2. Bagrat the great, 3. Tornike Eristavi, 4. Natela, 5. Natsarkekia and 6. Kikola's story. Oral presentation of the content and sample reading of some important places /. F) A. Kazbegi 82 3. Elguja, 2. Eliso, 3. Confessor, / Oral presentation of the content and sample reading of some important places /. G) Eg. Ninoshvili 1. Moses the Writer, 2. Paliastomi Lake, 3. The ordinance, 4. Gogia Uishvili, / Oral presentation of the content and sample reading of some important places /. H) G. Tsereteli 2. Kikoliki, Chikoliki, and Toffee nosed, / oral presentation of content and sample reading of some important places /.

Geography of Georgia: 1. The sky and the earth, sea, and land. 2. The Sun, the Moon, and Stars. 3. Cloud, rain, hail, snow, wind, and rainbow. 4. Heat in the heart of the earth, earthquake. 5. The face of the earth and its rotation around its axis. 6. Borders of Georgia, rivers, mountains and climate. 7. Kartli/Physical and cine-matographic review/. 8. Kakheti. 9. Western Georgia: a) Imereti, b) Samegrelo, c) Guria, d) Svaneti, e) Adjara. 10. Abkhazia. 11. A brief overview of neighboring peoples, states- Armenia, Azerbaijan, Ottoman, Russia (compared to Georgia). 12. Brief geographical, economic, and state information about the life of educated peoples of Europe and America.

History. 1. King Tamar. 2. Division of Georgia into kingdoms and principalities. 3. Shah Abbas's attitude towards Georgia. 4. The Adventures of Giorgi Saakadze. 5. King Erekle. 6. History of the agreement with Russia / in Amereti and Imereti principalities/. 7. Fight against Russia / Mtiuleti, Imereti, Conspiracy of Nobles in 1830 /. In the form of conversation. 1. Where did the army come from, what is discipline? Discipline as an express condition for the existence of an army. 2. The army and the people, their mutual relations. 3. The existence of strong discipline in the army is in the soldiers' interests. 4. The importance of instilling fear in the camp of the enemy for gaining victory 5. What kind of attack is necessary against the enemy to cause fear in the enemy camp? 6. Actions needed during repulsion. The importance of a sense of fear in a fighting army. The importance of adapting to the location and quick spreading in the plain during battle. 7. The importance of maintaining order and spiritual peace during the retreat. The crushing result of a disorderly retreat. 8. The importance of fast restoration of order, and attacking battle in maintaining the victory. 9. The importance of the prompt and correct execution of the order in the matter of saving the lives of the soldiers and etc. Chief of Staff Colonel Artmeladze.⁴⁵⁹

In 1919, the Board of the Officers' Economic Society decided to nationalize the clerical work in the community so that correspondence and reporting could be in the state language. To achieve this goal, the board dismissed up to 20 employees due to ignorance of the state language.⁴⁶⁰

⁴⁵⁹ CSAG 1833, census1, Acts. № 1072, sheet. 23

⁴⁶⁰ CSAG 2016, census 1, Acts. № 65, sheet. 188

Theatrical performances served to raise the cultural awareness of the soldiers. For example, "A group of student-actors from the Moscow Art Theater stopped in Tbilisi for a few days and expressed a desire to have some free performances there specifically for local garrison soldiers. The desire and idea of the actors were gladly received by the board of propagandists and the actors organized a performance for several days ... The performances took place on July 14 in the hall of the Real School, on July 15 in the Vera Political Club, and on July 16 in the hall of the People's House. Before and after the performance, talks were held; the panel speakers described the importance of theater. The performances had great success and the soldiers were very satisfied. Everyone expressed great desire to organize performances often, because they have great cultural and educational significance".⁴⁶¹

On July 12, 1917, a library-reading room was opened, which housed more than 2,300 books of various denominations. According to the catalog, all books include 14 sections: 1. Political Economy – 98 titles; 2. Law, state structure, political parties – 525 names; 3. History of Culture and Sociology – 186; 4. The issue of workers, the state of the working class, the movement of workers – 300; 5. Agrarian issue – 150; 6. History of the Revolutionary Movement – 175; 7. Collections and magazines – 350; 8. Criticism, publicism, bibliography – 50; 9. Biography, Memoirs, Records – 90; 10.

⁴⁶¹ CSAG 1840, census 1, Acts. № 1, sheet. 55

Fiction – 100; 12. National Question – 35; 13. The issue of women – 25; 14. Cooperation – 10“⁴⁶².

Alexander Zirakishvili, the priest of the Georgian Cavalry Regiment, sent a letter to the senior priest of the Georgian army: The letter received on January 28 of the headquarter officer of the day of the Georgian corps informs that I was assigned to the Georgian Spare Cavalry Regiment stationed at Tukurmisha. The military government ordered the commander of the mentioned regiment, Colonel Natsvalov, to take over all the property of the Tversky Cavalry Regiment in Tukurmisha and, consequently, the Molk Church, but to this day, parish priest, Al. Tuberozov is still enrolled in the Tversk regiment and serves in the above-mentioned Tukurmish parish. It depends on his will when I can have liturgy and prayer.

On the 10th of this year, on the day of the transfiguration of the Holy Spirit, in liturgy at the Regiment Church, the priest Al. Tuberozov, during his sermon, cursed the Georgian nation and called them: savages, beasts, etc. ... He called on the Russian parishioners not to obey any orders of local and national governments, not to obey government orders or decrees, and to pray for the restoration of Russian sovereignty in Georgia and etc.

He never mentions the Georgian government, the Catholicon-Patriarch, or the bishop, etc. Instead, he prays again for the Russian autocracy and the chief priest Shavelski...⁴⁶³

Activating the education factor in the army was aimed at raising its national and political awareness. "Only those who

⁴⁶² CSAG 1840, census 1, Acts. № 1, sheet. 55

⁴⁶³ CSAG 1863, census 1, Acts, №680, sheet. 40

know what freedom is can protect freedom. Our young republic will be defended by an army of Republicans. Therefore, if we want to achieve the goal, military training and cultural work in the army must be carried out in the same way. It should be obligatory for the leadership of the army to know well the army, to introduce academic knowledge to them. Making thorough republicans from them is another question. The time has gone when nobody willed to humanize the soldiers when their self-awareness was averted when blinding books, magazines and newspapers were distributed to the soldier calling to die for the king and homeland, but instead of explaining the essence of those words, they were called up to fight for strengthening the old regime. Today is a completely different situation. It is true that the morning discipline, obedience is necessary and unavoidable, but not blind. It must be based on another consciousness of duty and the result must be mutual love and respect. The army and the schoolboys are one and the same. If a soldier is convinced that the Chief loves him and at the same time the chief is loyal to the homeland, I assure you, that the soldier will love him too”⁴⁶⁴.

The Georgian political spectrum was well aware of the importance of a strong army, but did not believe only in its military training and armament, and gave the education of soldiers a great role. "International conditions forced us to create a state. The state is unimaginable without an army. Armed forces are needed. If we did not have an army, we would appear in a terrible situation. But the main thing is what the army is like. If our army was undeveloped, it would be in

⁴⁶⁴ CSAG 1830, census 1, Acts. № 9, sheet. 1-2

constant fluctuation, it would fall on one anchor today and on the other tomorrow, and would ruin not only themselves but ruin hopes of wife, children, siblings, relatives, comrades, and friends. The development and resilience of the army has so far saved our nation from many calamities and, along with its physical existence, preserved the freedom gained through the revolution. The tireless work of the leaders of the democracy of Georgia and the brave struggle of the army have won many victories for our nation, but all this needs to be strengthened and patronized.

Today, the education of most of our armed forces is not satisfactory for our future hard work. Therefore, the Constituent Assembly of Georgia recognized the need for military education. It founded 2 schools of military education, which are headed by the well-known among us: Colonel Tite Artmeladze and teacher Alexander Zhorzholiani. Each brigade was assigned one instructor, and one teacher per detachment. The team officer under the guidance of a teacher taught literacy and calculation. The teachers of the detachment teach Georgian literature, Georgian history, and geography to the soldiers through the Baas in the first and second – grade schools, as well as other fields of science. Each detachment has its own library-reading room, a theater is arranged, where soldiers systematically organize performances and lectures with the help of specially invited people".⁴⁶⁵

Authorities sought to inform the soldier about national issues. "The Artillery Brigade of the People's Guard of the First Mountain Battery has always been on the front since its

⁴⁶⁵ CSAG 1830, census 1, Acts. № 9, sheet. 20

inception, and with arms in hands stood a faithful watchman over revolution and freedom. Recently, the leaders of the mentioned battery saw that the weapon alone was not enough, they also felt the need for development-awareness along with the weapon and therefore decided to establish a book-reading library. To this end, they elected a commission tasked with resolving the case. The Commission appealed to organizations as well as individuals for assistance. They collected money with donations and opened a reading room. In memory of the famous former head of this battalion Valiko Sharashidze".⁴⁶⁶

As I have already mentioned, for the development of the soldier's national, cultural consciousness, the government purposefully tried to take measures and implement them in practical terms, for strengthening their spirit. "On January 18 of this year, according to the order of the government of the republic, our battalion was taken to the Treasury Theater, where they were to be shown for free of charge the opera "Absalom and Ether ". At two o'clock in the afternoon we were at the mentioned place. I would like to briefly mention how the opera affected the soldiers. B. Potskhverashvili explained the content of the action. The curtain rose and after a while the soldiers were eagerly exclaiming it was really worthwhile for our motherland to go through a thousand hardships and sacrifice your life/give life if required for its interests. We were told about the Georgian culture and our great ancestors but now we have discovered what it was like, said the village soldiers, who have not attended such a great performance once, and it is not surprising that these people are interested in seeing the

⁴⁶⁶ CSAG 1830, census 1, Acts. № 9, sheet. 20

performances. Now we have to work hard so that the enemy does not deprive us of a dignified homeland," said the soldiers sitting next to me".⁴⁶⁷

As expected in the Democratic Republic, the government paid great attention to promoting educational work in the army units, and as the contemporary noted, "it must be said that the service of a soldier today is very different from that of last year and that of the year before. I remember 1919 and 1918 from the lives of the battalion when the soldiers were enlisted in one unit to get their clothes as fast as possible so that they could be registered in the second unit, where they used to act similarly, and then in the third, and with such malice render service to the homeland".⁴⁶⁸

The Ministry of Defense established a cultural section and opened a cultural-educational department at the General Staff of the People's Guard. "It is not long ago that the mentioned cultural department was established, but during its short existence it has done a great job. Literacy schools were set up in the army and in the permanent parts of the Guard, and a library-reading room was opened, where soldiers and guards received almost all periodicals. There have been opened the evening courses, public universities and some more are to be opened. Dramatic performances, operas, cinematographic films and more are held especially for the army and guards. And here we are already seeing a big drawback of this work. The army of our Republic is not entirely like the army of the time of self-government. Our army knows perfectly well and understands

⁴⁶⁷ CSAG 1830, census 1, Acts. № 9, Sheet. 31-32

⁴⁶⁸ CSAG 1830, census 1, Acts. №25, sheet. 90

his duty to the homeland. He knows what and who he is protecting, he knows that he is defending the independence of the homeland, freedom, peace, the past. By doing so, he protects the working people, his fathers, mothers, children, sisters, brothers, families, and thus enables us to better organize and develop our lives. In short, our army together with the physical armed force possesses a cultural force, and no one can deceive it and exploit it. Everyone can distinguish well between enemy and friend. Our army fights against the enemies of all kinds of the homeland and at the same time lazily pursues self-development. Thus, going to the army today is no longer scary. On the contrary, during the one year and two months that should be spent in military service, our young people can pay their debt to the homeland and return to their own affairs prepared”.⁴⁶⁹ “During its long history, the Georgian nation has been surrounded almost continuously by numerous and powerful hordes of enemies, who sought to destroy it from behind. There was nothing left for little Georgia but to fight for maintaining its existence. There were moments when the Georgian nation was forced to bow before a brute force, suffer from many persecutions from a powerful tyrant; Enslaved people dreamt only of liberation. Such an almost uninterrupted belligerence, of course, could not contribute to the creative work of our nation, cultural advancement, development of science, the flourishing and beautification of the language. All these required the development and flourishing of our political and public life, but we, except for a couple of short epochs, were otherwise deprived of. Within the last 117 years, since

⁴⁶⁹ CSAG 1830, census 1, Acts. № 52, sheet. 2

our lives and bad luck were connected with Russia, the situation changed for the worse. The harsh Russifying policy of old Russia deprived the Georgian language of the opportunity for natural development. The Georgian language was forced out of schools. It was prohibited in state and civic institutions and even restricted in churches, shortening wings. It would be better for us to face up to the reality and admit that we could not resist the implementation of this evil policy enough and it bore its terrible fruit by dominating the Russian language over the Georgian language.

Our students were educated in Russian, studied Russian science and literature, got to know the life, morals, history, geography, and economy of the Russian people better than the core nation, and thus were psychologically connected and assimilated to it."⁴⁷⁰

The material corroborates that the government of the Democratic Republic carried out many efforts to strengthen the Georgian army and make it the main pillar of Georgian statehood. Despite many problematic and contradictory questions that may arise quite rightly, we have to take into consideration the fact that within three years, it was not so easy to form a centralized and nationalized army due to objective reasons, which we have already discussed.

⁴⁷⁰ CSAG 1830, census 1, Acts. №24, sheet. 13

CHAPTER FOUR

EDUCATION AND NATIONAL MINORITY

The education factor had a special place in the First Republic of Georgia. Along with various reforms, actions concerning the issue of education for national minorities have played an important role. National composition of women in **treasury gymnasia**s were as follows: "Georgian-972, Armenian -1555, Tatar -47, Russian -2065, Hebrew-209, German -55, Pole-117, Uncertain -72. **Private gymnasia**s: Georgian-560, Armenian 131, Tatar-2, Russian-62, Unidentified-122, German-1, Pole-1. **Boys' Treasury Gymnasium**s: Georgian-687, Armenian -1313, Tatar -72, Russian -950, Hebrew-176, German-28, Pole-26, Unidentified -69. **Private gymnasia for boys**: Georgian-1624, Armenian -943, Tatar -23, Russian -446, Greek -76, Hebrew-257, Pole-26, Persian-2, Ukrainian-2, Unidentified-85, English-1, Aisor-1, Englishman -1. Cadet corps and two commercial and real schools: Georgian-462, Armenian-805, Tatar-70, Russian-771, Greek-9, Hebrew-52, German-54, Pole-71, Ossetian-1, Georgian-Hebrew-4, Unidentified-38".⁴⁷¹

The national composition of students of private gymnasia in the city of Tbilisi is separated. 6. **Georgian Women's Gymnasium**: Georgian – 309. 7. **Berozashvili gender – neutral Gymnasium** – Georgian – 50, Armenian – 12, Russian – 14. 8. **Bilanashvili gender – neutral Gymnasium**: Georgian – 180. 9. **Mashchenko and**

⁴⁷¹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 249, sheet. 1-2

Tikhomirov Gymnasium: Georgian – 15, Armenians – 28, Russian – 48, Tatar- 2, Pole – 1, German – 1, Hebrew – 1. 10.

Gryaznov gender -neutral Gymnasium: Georgian – 6. 11.

Lisitsyan gender neutral Gymnasium: Armenian – 91.⁴⁷²

National composition of male students in real, commercial and cadet corps: 1. Cadet Corps: Georgian – 66, Armenian – 26, Tatar – 14, Russian – 273, Ossetian- 1, Ingilo – 4, Pole -12, German – 9, Unidentified – 3. 2. **Commercial I:** Georgian – 84, Armenian – 453, Tatar – 33, Russian – 78, Pole – 13, German – 18, Hebrew – 21, Unidentified – 16. 3. **Commercial II:** Georgian -132, Armenian – 138, Tatar – 13, Pole – 6, German- 2, Hebrew -14, Greek – 9. 4. **Real:** Georgian – 180, Armenian – 138, Tatar – 10, Russian – 40, Pole – 40, German – 25, Hebrew – 17, Uncertain – 19⁴⁷³.

It is worth mentioning, that the Government of the Democratic Republic of Georgia made important steps toward establishment of gender-neutral schools. In this regard, interesting information is contained in Case # 249. “Number of students on the example of Nadzaladevi 8 grade school, and Elene Bilanashvili’s private classical gender-neutral Gymnasium: 3rd grade, girls- 30, Boys – 6; 2nd grade: girls – 35, Boys – 16 175; 1st grade: girls – 27, Boys -13; 1st grade (parallel) girls – 32, boys – 14; Senior Preparatory Department: girls- 24, boys- 32; Senior Preparatory Division: girls – 35, boys – 21; Junior Preparatory Division (Georgian) – girls – 27, boys – 23; Junior Preparatory Division (Russian) – girls – 22,

⁴⁷² CSAG 1935, census 1, Acts. № 249, Sheet.11

⁴⁷³ Ibid., Sheet.11

boys – 27; Elementary Departments: 1. basic Georgian: girls – 20, boys – 10; 2. basic Russian: girls -12, boys -13; There are 473 students in the whole school: Georgian – 325, Russian – 103, Armenian – 24, Ossetian – 12, Aisor – 6, Greek – 2, Hebrew – 1 “ (25, 2. 20). Boys' private Gymnasium, national content of students in Tbilisi July17, 1918, 1: Georgian – 796, 2. Boy’s theological Gymnasium: Georgian – 245. 3. Bilanishvili Gymnasium Gender-neutral: Georgian – 90, Unidentified – 60, 4. Berozashvili Gymnasium Gender-neutral: 5. Female Teachers' Gymnasium: Georgian – 74, Armenian – 33, Russian – 18, Unknown – 8 176 6. Trafimenko’s Gymnasium: Georgian – 25, Armenian – 16, Russian – 25, Hebrew – 10, German – 8, Pole – 1, Persian – 1, Greek – 1, 7. Gryaznov Gymnasium: Georgian – 5, 8. New School Gymnasium: Georgian – 5, Armenian – 97, Russian – 5, Hebrew – 2, Pole – 1, Tatar -5, 9. Lewandowski Gymnasium: Georgian – 63, Armenian -119, Russian – 119, Hebrew – 10, German – 5, Pole – 7, Tatar – 4, 10. 2nd People's Gymnasium: Georgian -7, Armenian – 5, Russian – 9, 11. Gymnasium of the second group of teachers: Georgian – 6, Armenian – 38, Russian – 37, Hebrew – 6, Pole – 2, Tatar – 1, Uncertain – 5, 12. Tevzadze Gymnasium: Georgian – 21, Armenian – 8, Russian – 30, Hebrew -7, 13. Pushkin People's Gymnasium: Georgian – 89, Armenian – 248, Russian – 69, Hebrew – 5, German – 4, Pole – 2, Greek – 6, Tatar – 6, Georgian Hebrew – 35, 14. Teachers' group gymnasium: Georgian – 14, Armenian – 21, Russian – 13, Hebrew -6, German – 2, Pole – 6, Tatar – 2, 15. Real school of Pirogov: Georgian – 5,

Armenian – 4, Russian -17, Tatar – 1, Unidentified – 1, 16. Teachers' Friendship Gymnasium: Georgian – 14, Armenian – 17, Russian – 33, Tatar – 2, Unidentified – 2; 17. Ter-Stepanov Gymnasium: Georgian – 3, Armenian – 15, Hebrew – 2; 18. Hebrew Gymnasium: Georgian – 9, Armenian – 52, Russian – 19, Hebrew – 207, German – 4, Pole – 3, Tatar – 2, Ukrainian – 2; 19. Greek Gymnasium: Greek – 75; 20. Lisitsiani Armenian Gymnasium: Georgian – 1, Armenian – 232, Russian 9, German -2, Pole – 2”.⁴⁷⁴ As for the national composition of students in schools in certain regions of Georgia, Georgians were the majority compared to Tbilisi. According to the data of 1919, the situation is as follows: „Poti Boys' Gymnasium: Georgian -280, Armenian -1, Russian -53, other nationalities -47. Poti Girls' Gymnasium: Georgian -271, Russian -4. Telavi Boys' Gymnasium: Georgian-279, Russian-5, other nationalities -2. St. Nino Gymnasium in Telavi: Georgian-311, other nationalities -2; Gori Girls' Gymnasium: Georgian -209, Russian -1, other nationalities -8; Gori Boys' Gymnasium: Georgian -224, Armenian -78, Russian -46, other nationalities -20; Zestaponi Boys' Gymnasium: Georgian-299, other nationalities-2; Zestaponi Girls' Gymnasium: Georgian -258, other nationalities -1”.⁴⁷⁵

The composition of Georgians and non-Georgians in boys 'and girls' gymnasiums was distributed as follows: The situation in grades 1-4 of the first boys 'gymnasium was the following: Georgian – 209. The second boys' gymnasium:

⁴⁷⁴ CSAG 1935, census 1, Acts. № 318, sheet. 22

⁴⁷⁵ CSAG 1830, census 1, Acts. № 658, sheet. 1

Georgian – 225, other nationalities – 5. The third boys' gymnasium: Georgian – 2, Armenian – 332, Russian – 3, other nationalities – 3. The fourth Boys' Gymnasium: Georgian – 11, Armenian – 152, Russian – 94, Other nationalities – 74. The fifth boys' gymnasium: Georgian – 48, Armenian – 54, Russian – 20, other nationalities – 11. The sixth boys' gymnasium: Georgian – 4, Armenian – 5, Russian – 172, Other Nationalities – 50; The seventh Gymnasium for Boys: Georgian – 328, Armenian – 1; The eighth Gymnasium for Boys: Georgian – 95. 2. Tbilisi Real School (1-4 grades): Georgian – 150, Russian – 323, Other nationalities – 120. 3. St. Nino girls' Gymnasium: Georgian – 195, Armenian – 71, Russian – 149, Other nationalities – 30. 4. Tbilisi Governmental Commercial School – Georgian – 58. 5. Tbilisi First Commercial School: Georgian – 10, Russian – 16, Other nationalities – 222. 6. The First Girls' Gymnasium: Georgian – 163, Armenian – 90, Russian – 126, Other nationalities – 40; The girls' Second Gymnasium: Georgian – 210, Russian – 223, Other Nationalities – 52. The third girls' Gymnasium: Georgian – 2, Armenian – 232, Russian – 42, Other Nationalities – 22. The Fourth girls' Gymnasium: Georgian – 15, Armenian – 21, Russian – 116, other nationalities – 24. The Fifth Gymnasium for girls: Georgian – 0, Armenian – 258, Russian – 90, Other Nationalities – 20. The sixth Gymnasium for girls: Georgian – 40, Armenian – 84, Russian – 21, Other Nationalities – 4. The seventh Gymnasium for girls: Georgian

– 157, Armenian -1. Eighth Gymnasium for Women: Georgian – 236, Russian – 1, Other Nationalities – 5”.⁴⁷⁶ This is the composition of nationalities in the separate schools of Tbilisi according to the data of 1919.

According to the documents, there were many representatives of different nationalities in Tbilisi schools. That is why the main goal of the Georgian government was to increase the number of Georgian students in all schools of the republic. The most important expression of this was the introduction of teaching and education in the Georgian language. A large number of national minorities created significant problems for the establishment of a Georgian-language educational system. "The Ministry of Education has developed a curriculum for secondary schools in the Republic of Georgia and has already issued an appropriate ordinance for its implementation. Only the issue of teaching, not Georgians the state language remained unclear. The Ministry of Education thinks that the Georgian language should be mandatory in all schools of the republic, but since non-Georgian students do not know Georgian and some of them are temporarily residing in Georgia, it would be impossible to introduce the state language in all classes immediately. So far it will be convenient to introduce the Georgian language as a compulsory subject only in the first four grades, and in the upper classes for those who wish. For not Georgians, the History of Georgia should be mandatory, but since the students do not know Georgian yet, its teaching should be temporarily arranged in Russian”.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ CSAG 1830, census 1, Acts. № 658, Sheet.3-6

⁴⁷⁷ CSAG 1935, census 1, Acts. № 453, sheet. 52

The government of the Democratic Republic of Georgia, by declaring the Georgian language as a nonobligatory subject in schools of minorities, ignored Georgian as the state language. The document reads: "Education in non-Georgian schools is conducted in the native language of the students. The state / Georgian / language is not compulsory or taught in primary school unless the parents and students themselves wish. This is the case, for example, at the Great Durnuk School, where education is conducted in Armenian. But there are villages /Shindisi, Kumisi/ where Armenians are distinguished from Georgians by their confession Gregorianism. The mother tongue is Georgian, the morals and customs are Georgian, and etc."⁴⁷⁸ In addition, the Government of the Democratic Republic of Georgia, and in particular the Parliament, "did not forget the rights of national minorities and, as far as possible, ensured their interests. For this reason, under the existing law on conciliation judges, it is possible to obtain case papers and receive their translations free of charge in all places where the national minority constitutes a more or less significant part of the population. Only where there is a majority of those who do not know Georgian, the case should be conducted in the language of the majority as well as the state language"⁴⁷⁹.

The Constituent Assembly of Georgia discussed the issue concerning the arbitrary opening of churches by Armenians. As a result of the discussion, Ekvtime Takaishvili expressed his supposition: "As the schools were opened disregarding the Law

⁴⁷⁸ CSAG 1836, census 1, Acts. № 77, sheet. 16

⁴⁷⁹ Newspaper, Unity, 1919, № 17, p. 1

of Georgia, it is inevitable to take measures immediately to close them, otherwise if they multiply the schools, we will not be able to close them: they will shout, make a row over the whole country claim on us as if Georgians were closing schools. Many Georgians were influenced by Armenians before and now they are doing the same".⁴⁸⁰

"Up to this day (1918), there were the following schools in Saingilo: one stage normal school for boys, a parish school for girls, and four gender-neutral parish schools – six schools in total. Since this region was occupied by the army of Azerbaijan, these schools were closed except for the normal boys' school, by the government of Azerbaijan on April 1st, and the teachers were left unpaid, helpless, and suffer from extreme hardship. "Despite the fact that the situation in the whole Zakatala district in general, and Saingilo, in particular, has not been investigated yet, the Ministry of Education still recognizes the possibility of taking care of Saingilo schools, and in turn, asks the Council of Ministers to transfer 20,250 rubles to these schools from April 1 to December 31st of the current year".⁴⁸¹ According to the data of 1918, there were in Kakhi: 1. Normal school, 2. Girls' parish school and gender-neutral parish schools, in 3. Alibeglo, 4. Kotoklo and 5. Meshabashi.⁴⁸²

In the budget of 1920, the Ministry of Education of Georgia contributed a sum of 12,779,676 rubles which had to be transferred to the Ministry of Education of Abkhazia 4.

⁴⁸⁰ CSAG 1833, census 1, Acts. №302, sheet. 10

⁴⁸¹ CSAG 1935, census 1, Acts. №428, sheet. 2

⁴⁸² Ibid., Sheet.3

Article 1. The Commissariat shall request 1,032,000 rubles for sending young people abroad to gain special knowledge. For these purposes, a sum of 5 million rubles has been assigned by the Constituent Assembly to the entire republic, regardless of location or population status, to the end of the budget year, which amounts to 10 million annually and from this amount, the residents of Abkhazia should be given scholarships as a general rule and therefore it will not be necessary to take a separate loan. Article 2. Assistance to secondary schools: 581 962 rubles and 50 kopecks. The Ministry of Education provides enough financial assistance to maintain secondary schools in Abkhazia, including the Ochamchire Gymnasium and even the Gori Real School. And if the opening of 581,962 rubles and 50 kopecks is caused by any local conditions, a substantiated report is required, from which the necessity of making extra money must be made clear. Article 3. Assistance for education without school 100000 rubles. For this case, in a short time 2 million rubles will be allocated, part of which, due to the common rule, of course, will be spent on Abkhazia also. Article 4. A sum of 100000 rubles is assigned for the purchase of textbooks and training tools. This amount can be withdrawn if in the current conditions it will be convenient to solve this case, especially the purchase of training tools. Article 7. Assistance to poor students of secondary and middle schools – 50 000 rubles. The Ministry has two funds for this purpose: 200 000 rubles for a scholarship for young people from the remote regions and 150 000 rubles to pay for tuition in secondary and elementary schools. This amount can also be spent to help poor students. Article 8. The sum of 150 000

rubles is allocated to organize training courses for teachers in Abkhazia. Article 9. To arrange a teachers' house – 88 000 rubles are assigned.⁴⁸³

The Democratic Republic of Georgia has inserted a special article in the Constitution, which referred to national minorities. "The state should be able to organize the life of national minorities in such a way that each culture is elevated as much as possible. The greatest way to raise culture is through education. The fundamental essence of Chapter 12, of this draft Constitution, implies that universal education and all the measures envisaged in this section of the Constitution will be equally applied to all. In this respect, the state will not distinguish between Jewish or Greek. Because the assimilation of culture and its deepening only in the mother tongue is the easiest and most fruitful. The state opens schools for all children, regardless of nationality, and education in these schools is in the language that is the mother tongue for children. The number of schools is not determined, as many schools are opened as the number of children requires. There is complete national equality in the affairs of the school."⁴⁸⁴ P. Sakvarelidze's project about ethnic minorities allows us to draw interesting conclusions: 1. The free political, socio-economic and cultural development of any national minority of the Republic of Georgia, especially in its mother tongue, education and upbringing and the internal management of national-cultural affairs cannot be restricted. Everyone has the right to write, print, and speak their native language. 3. Every national

⁴⁸³ CSAG 1935, census 1, Acts. №835, sheet. 8

⁴⁸⁴ CSAG 1935, census 1, Acts. №508, sheet. 2

minority of the Republic of Georgia has the right to form a democratically elected National Union, to organize, produce, present, and protect its cultural affairs within the limits of the laws of the Constitution. 6. All citizens of the Republic of Georgia have an equal right to be appointed to state, civil, military, and civil service. 7. The nationally mixed self-government is obliged to establish schools and cultural-educational institutions with the money received for education following the proportion of the national composition of the inhabitants. 11. In addition to the state language, knowledge of the national minority language is mandatory for the local governor and judge. 13. A non-Georgian deputy to parliament who does not know the state language can make a speech in the parliament in his / her mother tongue.⁴⁸⁵

The Armenian National Council had 51 elementary and secondary national schools in Georgia and planned to open another 37 schools.⁴⁸⁶

There were 21 primary schools for all Muslims in the Akhaltsikhe-Akhalkalaki region of Georgia, numbering in total about 150,000. "Currently, only 9 schools are working in it, including 7 in Borchalo district, one in Tbilisi and one in Telavi, the other twelve schools are in Akhaltsikhe -Akhalkalaki district, and there is no training in any of them: somewhere because of past developments and somewhere, for example, in Borchalo district, due to the lack of suitable teachers".⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ CSAG 1935, census 1, Acts. №508, Sheet. 10

⁴⁸⁶ CSAG 1935, census 1, Acts. №937, sheet. 13

⁴⁸⁷ I. Ramishvili, Memoirs, prepared for publication, foreword and biographical information attached by Gocha Saitidze and Ketevan Ramishvili, Tbilisi, Artanuji, 2012, p. 276

"Isidore Ramishvili writes in his memoirs: "I paid great attention to enrolling as many Muslim Georgian children as possible in Georgian schools. Mose Natadze, a man who was remembered with great affection and who did a lot to bring Muslims closer to Georgian schools, became a teacher at the Georgian school which was firstly opened in Batumi. In his time, there were indeed more Muslim children. I also followed his pathway, came closer to the influential people, more to their clergy, because they had a great influence on the people. I gained their sympathy and trust. This has increased the number of Muslim children in our school. They had a religion teacher of their own, otherwise, they were not inferior to other Christian children. We also encouraged to bring them closer together".⁴⁸⁸

National minorities had full opportunities for free social, economic, and cultural development, harmonious coexistence with Georgians, and civic integration. Ethnic minorities living in Georgia have formed their own national councils, with unrestricted ethnic political organizations or associations, such as the Armenian Dashnaktsutyun, the group of Muslims, and the Hellenistic Democratic Group; There were 80 Armenian, 60 Russian, 31 Tatar schools, Abkhazian and Ossetian primary schools, etc. a significant part of which was financed from the state budget.⁴⁸⁹

According to the draft law, concerning the arrangement of schools on a national basis in the Democratic Republic of

⁴⁸⁸ O. Janelidze, *Democratic Republic of Georgia 1918-1921*, Tbilisi, 2018, p. 42

⁴⁸⁹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 34, sheet. 134

Georgia, the following is stated: “1. The state maintains at its own expense a certain number of schools for the various ethnic units living in the territory of Georgia, in which teaching must be provided in the mother tongue. 2. Teaching in the mother tongue in Georgian state schools should be introduced in all classes from the beginning of the 1918/19 academic year. Note: In those schools, where the introduction of the Georgian language in all classes will be impossible due to various obstacles – the Ministry of Education is obliged to complete the implementation of the law mentioned in Article 2 not later than two years. 3. The teaching of the mother tongue in the state schools of the national minorities and the arrangement of the public school on a national basis shall be carried out by the appropriate institution of each nation in agreement with the Ministry of Education”.⁴⁹⁰

The headquarters of the People's Guard of the station (tram) district was established in the first days of 1917 and was at that time located in the tram park. The headquarters was elected on July 17, 1919, and consisted of 7 persons: 1. Ap. Pumbadze 2. Tedore Vasadze 3. Giorgi Jvareishvili 4. Iason Chachua 5. Ivane Kantidze 6. M. Soselia 7. Dav. Makharadze, the first three of them were included in the presidium. The total number of guard's staff is 304 people. Among them are tram workers – 206 people, 49 members of the servants' union, there are railway printing workers – 21, Central Cooperation union of Georgia – 15 people, postal workers – 11 men, unemployed – 2 men. Their national composition: Georgian – 260,

⁴⁹⁰ CSAG 1826, census 1, Acts. №5, sheet. 17

Armenian – 21, Russian – 7, Ossetian – 6, Muslim -4, Hebrew – 1 and other nationalities – 4.

Party membership: Members of the Georgian Social-Democratic Workers' Party – 29 men, Georgian Socialist-Federalist Revolutionary Party members – 12 men.

On July 13, 1920, the Reserve Rearguard Unit of the People's Guard was established for the defense of rearward. The Party comrades in a total of 194 men were especially armed. Among them were: tram workers – 163, railway printing house workers – 10, supply committee workers – 16 and unemployed – 5 men. Their ethnic composition was: Georgian – 168, Armenian – 11, Muslim – 9, Russian – 6, Ossetian – 3, German – 2, Greek – 1, Assyrian – 1.

"There are about 2000 members in the second district of the Tbilisi Committee. They are divided according to nationality in the following way: Hebrew- 4, Greek – 4, Muslim – 7, Ossetian – 38, Russian – 50, Armenian – 150, up to 30 people of different nationalities, the rest 1750 people are Georgians. According to the profession, they are divided as follows: educated – up to 200 people, traders – up to 240 people, workers – up to 650 people. According to education: 18 people with higher education, 64 people with secondary education, up to 1200 people with literacy, the rest were ignorant.⁴⁹¹

I would also like to touch upon the educational and professional organizations in Georgia, which were quite numerous in the early twentieth century. Their main goal was

⁴⁹¹ CSAG 1826, census 1, Acts. №5, Sheet. 19

to raise the education of the wider community." I would like to inform you that due to the data of March 11, 1910, in the district entrusted to me, (except for Batumi and Poti), in the result of carried out observations can be corroborated that there are educational and professional organizations. 1. City of Sokhumi – Educational societies: a) Tbilisi Society for the Promotion of Literacy among the Residents of Georgia, Chairman: Maria Anchabadze. B) Society for the dissemination of education among the Abkhazians, headed by the wife of the Governor of the city of Sukhumi, Countess Elena Sologub. C) Society of Sokhumi Native University, chaired by Evgenia Simonova. D) Greek Society of Sokhumi. Chairman – George Zagrapopuli. 2. Professional: a) Sokhumi Agricultural Society, Chairman, the experienced figure of the Botanical and Treasury Gardens, Vasil Markovich. B) Sokhumi Partnership, Chairman Golashevski. 3. Kutaisi educational societies: a) Kutaisi Georgian Educational Society, headed by Giorgi Zdanovich. B) The Society of Kutaisi People's University, Chairman Mose Kikodze. 4. Professional: a) Agricultural Society "Kolkhida", Chair-man Ioseb Kutateladze b) Kutaisi Society of Nature Lovers, Chairman Director of the Public School Semyonov. C) Illegal organization in Kutaisi, headed by Koberidze and Demuria. 5. Kvirila educational society a) Chiatura Society of People's University, headed by Nikoloz Razmadze b) „Department of Chiatura Georgian Literacy Society “, Chairman Ivane Abashidze. 6. Chiatura – Professional societies a) „Bureau of the Association of Small

Entrepreneurs,, Chairman Alexander Gamrekeli.⁴⁹² There are the following legal professional and educational societies in Batumi district: 1. The Society of Batumi Public Universities. 2. Batumi branch of the society for the Promotion of Literacy among Georgians of the Caucasian Crown Principality. 3. Batumi Hellenic Cultural-Educational Society. 4. Armenian-Catholic Educational Society. 5. Batumi Mekvabe – workers' Artel. 6. Batumi Adjara Workers' Artel. 7. Batumi Consumers' Society "Black Sea".⁴⁹³

In addition to this, there was: The Society of History and Ethnography. Its members were: Iustine Abuladze, Sergi Gorgadze, Polievktov. 2. Georgian organization "Education". Members were: N. P. Baratova, N. G. Eristavi, P. K. Kurdiani, E. G. Meskhi, An. Pavlieva, A. A. Paghava, An. Tumanishvili-Tsereteli, Kalistrate Tsintsadze, Mose Janashvili, Davit Karichashvili, Alexander Kipshidze, Al. Sarajishvili. 3. Georgian organization of fiction. Members: Shio Dedabrishvili, Simon Kipiani, Konstantine Minaev, Giorgi Rtskhiladze, Irodion Khositashvili.⁴⁹⁴ 4. The Caucasian Agricultural Society. Members: Argutinski, Petre Gruzinski, Eiranov, Ioseliani, Vasil Rtskhiladze, Japaridze, Kalandadze, Petre Melia, Nikita Talakvadze. 5. Members of the Caucasian Geographical Society: Weidenbaum, Glasen, Zelenoi, Pigarev, Regevich, Satunin, Taratinov, Tkachev. 6. The Caucasian Legal Society: Brodsky Boris, Giorgi Gvazava, G. Kudrevich,

⁴⁹² CSAG 153, census 1, Acts. № 1924¹, sheet. 131

⁴⁹³ Ibid., Sheet.133

⁴⁹⁴ CSAG 153, census 1, Acts. №1924¹, sheet. 15-17

Kusikov, Limerman, Tsovyanov, Yuzinsky.⁴⁹⁵ 7. "New Club" of Tbilisi. Members: M.I. Jambakur-Orbeliani, A. A. Abkhaz, N. Z. Jorjadze, V. V Sidamon-Eristavi, Qaikhosro Kavtaradze, S.Gr. Kldiashvili, V.A. Corintheli, E. Ir. Orbeliani, P. R. Surguladze.

9. Religious-Philosophical Society in Tbilisi. Members: Ter-Alexandrov, Eugene V. Andreev, Alexander Benediktovich, Kobiev, Lomidze, Dimitri Lu-pandin, Elena Nakashidze, Arnold Rudzianski, Nick. Tsitelov. 10. Tbilisi Journalists' Society. Members: Osip Bukstein, Petre Geleishvili, Nikoloz Eliava, Alexander Starovski, Iv. Sundukiani.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ CSAG 153, census 1, Acts. №1924¹, sheet. 19-25

⁴⁹⁶ Ibid., Sheet.26-45

CHAPTER FIVE

GEORGIAN ORTHODOX CHURCH AND EDUCATION

After the restoration of Georgia's state independence, the relationship between the state and the church entered a new stage of development. In 1920, the newspaper *Ertoba* reported: "Recently, there has been a resurgence of attitudes toward the church. People of several religions live in Georgia. Orthodox, Muslim, Gregorian, and others. Putting any of them under the protection of the state would be a great clerical step, and at the same time, it would artificially oppress the rest of the faith. The church is the subject of faith. Religion is a matter of conscience. And the freedom of conscience requires that every religion be treated with full equality as every belief, every world view. Proceeding from this basic provision, we do not strive against a faith with state arms, we do not try to oppress one and dominate the other. But neither do we allow followers of the religion to interfere in the political life of the state and turn the issue of faith into a political factor. We tend to reject such tendencies of the clergy, which have historical reasons but have no justification in the present circumstances. The church is a free, independent union of believers and the state does not interfere in the issue of the faith".⁴⁹⁷

In 1916, the newspaper *Sakhalkho Purtseli* wrote: The resolutions adopted at the clergy meetings of the Imereti Diocese in Kutaisi in 1916, will undoubtedly leave a good impression on the part of the Georgian society that is sincerely

⁴⁹⁷ We and the Church, Newspaper, *Unity*, 1920, № 155, p. 1

interested in the maintenance of the national expression and the protection of national integrity.

The relatively democratic part of our clergy has clearly proved in the above-mentioned congregations that in many Georgian priests the Georgian spirit reigns and, apart from personal happiness, is not deprived of the ability to take care of the public welfare.

Let's start with the fact that the clergy almost unanimously recognized the need to establish a secondary secular school at the expense of the clergy, where the teaching of all subjects will be conducted in the Georgian language. First and foremost, it is not even doubtful that the degeneration of the national language will induce the distortion of our national expression if we do not do something in time. And what the Georgian people have to set forth against the degeneration is to promote the opening of schools and through it to spread education in the mother tongue among the people.

The clergy of Imereti understood all these, and it went so far in this direction that it turned away from its narrow rank or professional existence and chose a secular school to raise awareness among the wider strata of society”.⁴⁹⁸

In 1918, Archpriest K. Kelenjeridze wrote: “The political existence of the nation without religion is unbelievably unimaginable. Likewise, the existence of a Georgian nation whose political and religious growth had been progressing smoothly, is unbelievable without religion now. The Bible, based on which Georgians of the Golden Age were brought up

⁴⁹⁸ G-a, Georgian Clergy and Secular Affairs, Newspaper, People's Sheet, 1916, №491, p. 3

under the guidance of the best spiritual guides, gave birth to the best qualities of the Georgian nation – the strength of character, gentle morals, politeness, and self-sacrifice for the homeland. The Bible, the study of which is so immortalized by the famous Shota Rustaveli in his “The knight in the panther’s skin,” should remain as a favorite book and a must-study subject for the younger generation, if we do not want to degenerate the Georgian nation”.⁴⁹⁹

Archpriest Taras Ivanitsky wrote in the article "The Importance of Religion" the following: " Even in our renewed and free Georgia, we must also pay due attention to the protection of the interests of Christianity. But what do we hear instead? We learn from the newspapers that the divine law should no longer be taught in schools, maintenance of priests, teachers of sacred law, and cathedrals is said to be up to anyone who takes responsibilities and other humiliations of the importance of beliefs. If we follow this path, instead of gaining the profit, we will promote the spread of immorality and evil".⁵⁰⁰

After the restoration of the state independence of Georgia, the relationship between the state and the church entered a new stage of development and continued existence in a different environment. "The church of Iveria is a well-deserved, centuries – old, institution in our homeland. It nurtured the Georgian nation spiritually, morally, mentally, and

⁴⁹⁹ Deacon, K. Kelenjeridze, due to expulsion of the Theological Law from School, Newspaper, Georgia, 1918, № 208, p. 4

⁵⁰⁰ Deacon, Taras Ivanitsky, The Importance of Religion, Newspaper, Georgia, 1918, № 225, p. 4

trained his patriotic cognition. Our church in Georgia performed a great cultural and educational work, awakened the nation in times of historical ordeal, protected its national consciousness and dignity, protected it from exile. Politically entrenched and enslaved Georgia existed as a strong, ecclesiastically, religiously united entity.

In such socio-political work our church remains in the shadows, it stands in the back, we pay less attention to it, so our church is in a great ordeal today, much bigger than it was before. Foreigners would not dare to harm our church as much as the native people and their own people harmed treacherously some cognitively, some with ignorance, some with the will, some unintentionally”.⁵⁰¹

The report, submitted to the National Council of Georgians in 1917, describes the dire situation in Georgia under the influence of the Russifying processes which touched the clergy too. The confrontation between the old and new generations began, which was reflected in the Georgian Orthodox Church. "Unfortunately, the appointment of priests in the national regiments was done carelessly and without tactics. Georgian priests have been in positions since the beginning of the war, they were aware of military affairs, good times and bad times, they have completed seminary courses, they knew everything a soldier needed to know, but no one paid attention to their existence, neither to their knowledge nor to experience. The Russian military clergy was slowly keeping down the Georgian clergy. They called up the priests into the Georgian army who had no connection with the army, not only

⁵⁰¹ From the Life of Our Church, Newspaper, Georgia, 1920, № 62, p. 4

didn't have any competence in military affairs but even had never served in them, have never seen the full position Georgian priests should be recruited with service and experience in the national army and also attention should be paid to the railroad churches because they serve similarly both Georgians and Russians and are considered Russian – Georgian parishes".⁵⁰²

According to the obtained material, the Russian Empire deliberately carried out the process of Russi-fication of the Georgian Orthodox Church, which negatively affected it, and even after the restoration of state independence, this occurrence often appeared directly or indirectly. Besides, some interpretation of this phenomenon was offered to the public by part of the political elite of that period.

After the restoration of the state independence of Georgia, many issues of the state-church relationship may be controversial and there may be different attitudes, but the fact is that a completely new stage has begun in the life of these two institutions since then.

In 1917, the Ecclesiastical Assembly adopted the provisions on the secondary and lower ecclesiastical schools of the patriarchate: 1. The Georgian Church, as a Christian-religious community, has its own lower and upper secondary schools, which must raise the children of believers on a Humanitarian-Christian basis and at the same time allow the priesthood to give their children full-fledged low and secondary education in preferential conditions. The teaching of all subjects in these schools should be conducted in the

⁵⁰² CSAG 1836, census 1, Acts. №32, sheet. 15-18

Georgian language and at the same time, the teaching of divine law should be obligatory. In terms of program and rights, these schools should be equated with equal governmental schools (pro-gymnasiums and gymnasiums). 2. The existing theological schools should be modified into full-fledged pro-gymnasiums everywhere due to the program. 3. Theological schools of Tbilisi and Kutaisi should join the local seminaries and together with them transform into full-fledged gymnasiums. According to the program of governmental gymnasiums, special theological courses (two classes) should be opened in the same gymnasiums to prepare priestly candidates. Graduates of other secondary schools will also be admitted to theology courses".⁵⁰³

As far back as 1917, Sophrom Mgaloblishvili developed the following opinion about the clergy: "Theological schools and seminaries gave us degenerated clergy. Such a clergy spread throughout the countryside. Domestic study of Georgian literacy and Georgian prayers were ceased; religious sense was lost. The reason for this was the semi-Russified clergy. The old clergy brought up in monasteries, educated in their native language, slowly came out of the arena. The church has lost its importance in the eyes of the people. The beautiful, eloquent, pearly liturgy of the ancient priests, the soul – stirring and mind captivating chant were no longer heard".⁵⁰⁴

The material preserved in the fund of the Constituent Assembly of Georgia elucidates the following: "The main

⁵⁰³ CSAG 1935, census 1, Acts. № 238, sheet. 3

⁵⁰⁴ Sophrom Mgaloblishvili, Georgian Church and Clergy, Journal, Theater and Life, 1917, № 9, p. 6-7

treasures of our cultural relics are preserved in the churches and monasteries of Georgia. Monastic life in our country had been severely degraded before the revolution. However, after the revolution and the agrarian reform, the monasteries were destroyed, for example, the desert of St. John the Baptist, the monastery of David Gareji, the monastery of Armazi, and others. Their treasury was plundered by robbers and Tatar crowds. Due to the seizure of lands from other monasteries and the ceasing of monks' appointed salaries, the monks fled for life, some were haircut and engaged in other work. In the monasteries where one or two monks were left, they no longer bent to their seniors, bishops and metropolitans, nor let them into monasteries, Chkondideli no longer lives in Chkondidi, Alaverdeli in Alaverdi or Shuamta, where their residences used to be. The treasures of the monastery are stolen by the bandits, the monks are obviously selling things; every day we hear the stories and we get reports about the robbery of one or other churches; things that have been stolen from this and that monastery and so on. "If it continues and we do not take radical measures to save our treasure, in the nearest future the remnants of our culture will be annihilated and we will be removed from the list of cultured countries".⁵⁰⁵ After the restoration of Georgia's state independence, the issue of the state and the church was shifted to a new dimension. One of the problematic issues was the teaching of divine law in schools which led to great controversy between secular and ecclesiastical figures. However, as it became clear from one of the archival documents, as far back as November 30, 1918, the

⁵⁰⁵ CSAG 1833, census 1, Acts. № 167, sheet. 166

teaching of the history of the faith, as a school subject, had been envisaged in schools. It is true that this was not directly related to divine law and was the subject of a broad generalization, but it is noteworthy in the direction of the relationship between the state and the church in the field of education. At the sitting of December 5, 1918, the following issues were discussed at the Ministry of Education: “1. Introducing the Latin font while learning German. 2. Introduction of new subjects from 1919-1920 – History and Ethics of Religions, 3. Handicrafts, 4. Curriculum development issues”.⁵⁰⁶

On September 29, 1918, the parishioners of St. George's Church in Senaki gathered in the churchyard to draw up a special petition justifying the need for teaching the divine law in schools. Nestor Kavtaradze was elected as a chairman and Varlam Lezhava as a secretary. "Local priest Irakli Parkaia has raised the issue of teaching theology in lower schools and made an extensive report on the subject. After hearing the report of Parkaia – the priest, the parish unanimously stated: “The teaching of the divine law is essential in our lower schools. We, the parents, demand from the teachers that along with the other compulsory subjects, a divine law was considered as another compulsory subject, and be taught in the lower schools”.⁵⁰⁷

On October 18 of the same year, the Sokhumi Regional Council also convened a meeting to legalize the need for teaching theology. "Since the nation of the Republic of Georgia

⁵⁰⁶ CSAG 1935, census 1, Acts. № 325, sheet. 1

⁵⁰⁷ CSAG 1935, census 1, Acts. №3, sheet. 2

had been adapted to its religion since ancient times, and a large part of the Georgian nation is still a deep believer, the knowledge of the faith is an essential need for its overall development. We, the clergy, occupied the last place, if not the principal, in upbringing and strengthening the knowledge of the Christian faith in the adolescents and now we ask the Council to maintain the divine law as a compulsory subject in all schools of Georgia”.⁵⁰⁸ At the same time, they appealed to the government to appoint an additional salary. In their opinion, they are engaged in business activities of state importance and, accordingly, should have appropriate remuneration from the Treasury of the Republic of Georgia.

The above – mentioned issue was discussed by the parents' assembly and they addressed their appeal to the government. „1. Divine jurisprudence should be taught selectively; the teacher should be appointed a salary from the sum of money, earned by parents with sweat and blood, and paid to them for tuition. 2. Teachers’ service in the State shall be entitled similarly as public workers are entitled to labor and the provision of pensions and allowances are legislated for them by the Ministry of Labor. 3. To be taught at a certain time, when they go to study in the gymnasium, this is required by the basic pedagogical principle and the point of view. 4. When the government publishes something in the textbook of high moral learning, from the field of ethics, then there will be an issue on the subject. Today, our teachers do not give any moral advice to children since expelling this subject from school. We, parents convincingly urge to ensure that our

⁵⁰⁸ CSAG 1935, census 1, Acts. №3, Sheet. 3

children study the law in schools, even if it is not compulsory”.⁵⁰⁹

On December 23, 1918, a meeting of parents was held at the Kutaisi Classical Gymnasium in connection with the teaching of the Divine Law, which was chaired by the priest Nestor Abesadze. The congregation passed the following resolution: “In our country, the church served a completely different duty: teaching theology, teaching the doctrine of Jesus Christ, ecclesiastical history, instilling the word of God, deep respect, and love for parents, teachers, and friends. Rural priests do a great deal of work in the cultural movement, in the opening of reading rooms, schools and cooperatives, and more. In our history we see the clergy working hand in hand with the nation, an expression of deep love for the homeland and enthusiastic defense of the faith and the homeland. In this way, the Church in our country does not interfere in politics and does not hinder social, economic, and political progress. The second issue is the church and the divine law. The church cannot perform the functions of a school. The church is the home, chapel for the service of God. But in school there is a systematic walk of children, there is an awareness of mastering various subjects and a kind of pedagogical principle is preserved. Going to Church and ignoring the teaching of divine jurisprudence, is the same as taking children to the field by a teacher of geography and natural science, and not giving the proper theoretical knowledge”.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 3, sheet. 23

⁵¹⁰ Ibid., Sheet. 24

Similar to the previous congregation, it was decided that the teaching of the divine law should not be obligatory but selective, depending on the will of the parent and the student.

Analogous to Kutaisi, a meeting was held in Khobi, chaired by Priest Ioane Kandelaki. They appealed to the Constituent Assembly of Georgia to teach the divine law as a compulsory subject. Since the state decided to ban the teaching of theology in schools, meetings of parents and clergy have been held in almost all regions, and in most cases, there was a call for the jurisprudence to be left as an optional subject. Due to the historical past of Georgia and the situation created at that time, the state necessitated young people, and the whole of the Georgian society, who knew and professed their religion, one of the main conditions of which was to take into account the given requirement. The Khobi Congregation formulated the following appeal: For the preservation and strengthening of the faith, church, and the clergy, it is undoubtedly necessary for the state government to provide full financial support to them, expressed in salaries. The Church should not be separated from the state. The Church is not separate goodness of some special persons, but rather it represents not a private institution but a valuable institution of a public nature. The church must have a special position in the state, it must be united with the state and not separated".⁵¹¹

The above-mentioned demands were made to the authorities since according to the law adopted on November 22, 1918, the teaching of the divine law was abolished in the

⁵¹¹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 3, sheet. 30

treasury and private full-fledged schools of every type and level.⁵¹²

On November 8, 1920, the Ministry of Education responded to the Tbilisi Apostolic Delegation: "According to the Law N.26, of 1918, the divine law has been abolished in schools of all types and levels. At the same time, freedom of conscience and religion is guaranteed to all citizens of the Republic, under Article 4 of the same law, parents can, if they wish, teach their children the divine law at their own expense".⁵¹³

Law on the Abolition of the Divine Law: 1. To abolish the teaching of theology and the position of the teacher of theology in the treasury and private schools. 2. To close the credit in the mentioned schools, which was opened for salaries of a group of teachers of theology. 3. To award a teacher of divine law left without permanent staff, established by the Act of July 5, 1918. 4. Parents who wish to teach their children the Divine Law at their own expense, should be given a school building at a proper time, for avoiding obstacles to the teaching of other subjects".⁵¹⁴

On September 19, 1920, the population gathered in the village Kvabiskhevi regarding the demand for teaching the Holy Law in schools: "We, the undersigned inhabitants of the village Kvabiskhevi, Akhaltsikhe region, gathered at the fence of the church and discussed, that for two years now our children have not been taught the divine law in school: it hurts

⁵¹² CSAG 1935, census 1, Acts. № 3, Sheet. 31

⁵¹³ Ibid., Sheet. 36

⁵¹⁴ CSAG 1935, census 1, Acts. №345, sheet. 5

the development of children's morals which we consider inadmissible. Therefore, we jointly decided to present the resolution to the Constituent Assembly, a copy to the Minister of Education, and the editorial office of the newspaper – “The Republic of Georgia,” and ask him to immediately introduce the teaching of theology in schools. We trust our neighbor Erasti Maisuradze to send this resolution”.⁵¹⁵

The appeal of the Catholicos Council of Georgia to the Ministry of Finance and Trade and Industry of the Democratic Republic of Georgia says the following: “In response to your appeal #2287/5406 on November 9 of the current year, the Catholicos Council of whole Georgia informs you respectfully, that there are three candle plants in our possession: one in Tbilisi, in Tskneti Street, the second in Gelati Monastery and the third in the city of Poti, in the Bishop's Palace and nine candle shops: three in Tbilisi, – one under the bell tower of the Zion Cathedral, the other at the corner of the small Vorontsov Bridge under the London Hotel, and the third at the descent of the Vera Bridge, the fourth in Signaghi, the fifth in Telavi, the sixth in Dusheti, the seventh in Gori, the eighth in Kutaisi, in the building of the Archangel Church and the ninth in Poti – in the Metropolitan Palace”.⁵¹⁶

The clergy were dissatisfied by the actions accomplished by the Democratic Republic of Georgia towards the Church. “Our church is dying in your hands. The Tbilisi clergy have completely decayed and are disappearing. Many already miss

⁵¹⁵ CSAG 1935, census 1, Acts. № 3, sheet. 34

⁵¹⁶ CSAG 1891, census 1, Acts. № 155, sheet. 14

the management-board during the exarchs. Then, we were all more vigilant. It is possible Denikin and together with him, the Synod dominates over us. What do you think about that? We believe that some of your influential members will change their skin once again and stay in power and respect. The situation of the military temple and its leader Deacon Totibadze is an excellent example of this. If he is not ashamed, what do you think, or what is His Holiness going to do? When was either Totibadze or Kr. Tsitskishvili Priest-confessors? At this time, in this age of unbelief, can such a case be settled either in a military temple or in Kashveti? If you are at least a little bit interested in religion, why not pay attention to it? Do you really think that Kashveti has a parish council or any church in Tbilisi? The churches: Didube, Mamadaviti, St. Barbara, the cemeteries are totally robbed. Why not look at them at least once in their lives? Is this the management-board? When was the meeting of this diocese and who elected the members of the current council? Or the diocesan court and its members? Can't you see what's going on in this "court"? Here, Archpriest Shubladze and Davidov only file for divorce, costing between \$ 5,000 and \$ 15,000 per case. Sophrom Mgaloblishvili and M.Monaselidze were pushed off and the ball and the field were left to those businessmen, Subladze- Bakhtadze- Davidov. Why did you make such a mistake that our Catholicos entered the company with Davidov, sold the horses, he handed over the money to Davidov, he added his own money to that (the house was sold and the Catholicos arranged an apartment in his own yard) and bought the stolen car in his name? and then took the car to exchange to gain money, and the government took the

car as a theft. What circumstances compelled the Catholic to do so? Maybe the company will accuse the Catholicos in this matter, put an end to this immorality, be pitiful to the conscience of the believers; What did you do in the Didube process? The Catholicos strongly supports Archbishop Mirianov and his black deeds, while Pkhaladze, who denounced these deeds, was unjustly beaten, torn, and thrown away. Why does His Holiness allow such a resolution – this resolution reveals all the circumstances of the case? How much irregularity and injustice is in our theological government today, where is the new word? Or was it just for Kirion and Pachikov? Where is the liturgy, the prayer for the service of God, doctrine? If you have any power, it is the time to do it. Show us, we are tired and disgusted with "singing praises" and then printing in "Georgia". Wish we did not hear. Why didn't you answer to "Berikaoba" on May 26? Or why the Catholicos Leonid doesn't want to be among the people, as the tortured and deceased Kyrion demanded from him? That is why the public opinion calls the Catholicos and the Council, the killers of Kyrion – you have resolved this trouble and eternal shame with the help of the "new word". You usurped the Catholicos bloodied cathedral. Until this cathedra is washed away with tears of remorse/repentance, we will not be able to honor God's grace. So try to set up an ecclesiastical assembly to put an end to this blasphemy/atonement against us. We also know that the Catholicos and Davidov want to abolish the Catholic Council and run the church monarchically. Do not be fooled, do not

commit it, try to stay away from each other without scandal, and a new composition is needed in the council.⁵¹⁷

The authorities sought a peculiar explanation for the protest of the clergy over the abolition of the divine law. "... Currently, the issue of attitude towards the clergy is very acute in Didi Jikhaishi and Samtredia district in general. The point is that priests make use of the church law, as it is unseparated from the state, and give people a categorical ultimatum: whoever wants and wishes to have the church, must pay: the rich one and a half pood (16,38 kg.), the average one pood and the poor half a pood of sea maize. The latter has been developed by the Kutaisi Metropolitan and they are trying to make a living and those who refuse this proposal are banned from any religious rites. Afterward, the socialist peasants came to us for advice. Since we saw no other way out, because the vast majority of the peasantry are religious people, we advised them to set a tariff with the priests for any priesthood activities and thus reconcile them. But the priests did not give any account to the commissions that worked out the acceptable stakes for both parties.

Then, the local community was forced to involve in the case. They also set up a commission to instruct the priests to settle the issue by agreement, but the priests refused to do so, saying that according to the diocese, they had no right to compromise with the parish If the priests win and the people receive this tax, the members of our party have such an

⁵¹⁷ CSAG 1863, census 1, Acts. № 680, sheet. 77

intention: to separate as a sect and have their own priest, to whom they will appoint a suitable reward ..."⁵¹⁸

The church should not be separated from the state. The Church is not a separate entity, but rather it represents a dignity of glorious interest in the unity of the whole state. The church is not a private institution, but an institution of a public nature. The church must have a different position in the state, it must be united with the state and not separated".⁵¹⁹

Allot 45. 000 rubles, at the disposal of the Ministry of Internal Affairs, from a fund of ten million to provide simultaneous assistance to the clergy of Svaneti.⁵²⁰

⁵¹⁸ CSAG 1826, census 1, Acts. № 7, sheet. 1

⁵¹⁹ CSAG 1863, census 1, Acts. №782, sheet. 4

⁵²⁰ CSAG 2016, census 1, Acts. №103, sheet. 11

CHAPTER SIX

PROJECTS ON EDUCATION

Mafeev, while speaking at a sitting of the Georgian parliament on July 21, 1918, said: „Looking at the examples of Germany, America, Italy, and Russia, I argue that to put a special education on the proper ground, special schools in general, and in particular, agricultural schools are needed to be in the hands of a separate ministry. The speaker then notes that a central standing agronomic committee needs to be established for the organization and management of agricultural schools. According to Dimitri Uznadze: In all countries, there is a tendency to unite schools in one department, according to the orator, general education is the only basis on which a citizen equipped with the ability to work should be brought up. That is why the orator is against the development of education on a narrow-practical basis".⁵²¹

Report of Teodore Kikvidze on agricultural schools. 80% of Europeans live in cities and the remaining 20% in rural areas. The people of Europe are more involved in industry than in agriculture. In our country, 20% live in rural areas and pursue land cultivation more than industry. If agricultural education is set at the right level, our country will gradually become an industrial country. We have not had any agricultural schools to date: there was only an agricultural department with low-level schools and orchards where children used to work. Our current agronomists are theoretically trained but

⁵²¹ CSAG 1836, census 1, Acts. № 244, sheet. 3

practically cannot disseminate their knowledge among us. The agronomy department at the university should provide us with a trained staff of agronomists, but in addition to the university, the lower and upper secondary schools should train agronomists. Let's take the example of advanced countries, and do what people need: systematically, in an orderly manner, and gradually solve the issue of agricultural education.

The diverse nature of our country presents such conditions that many fields of agriculture are suitable in the same district and are favorable in the same school. Teaching everything is very difficult and difficult to manage in different parts of the republic. 1. Several low-level agricultural schools are to be opened. 2. To revise and correct the low-level agricultural school curriculum. 3. To establish two secondary economic schools: one in Eastern Georgia and the other in Western Georgia. Viticulture should be placed in the first place and the cultivation of other cultural plants in the second in Eastern Georgia. 4. The Ministry of Agriculture should be promptly requested to submit to the Education Commission its plan and intended agricultural arrangement. Together with the opening of schools the production of textbooks and tools should be carried out if we want to avoid the economic crisis; This is how we should organize agricultural schools".⁵²²

Due to the data of July 16, 1918, there were four pedagogical schools on the territory of Georgia: Tbilisi Vocational Institute and seminaries in Gori, Khoni, and Sokhumi. The purpose of these schools is to train public teachers for the state. "Tbilisi Vocational Institute is one of the

⁵²² CSAG 1833, census 1, Acts. №302, sheet. 1

oldest schools among the named institutions. It was founded in 1872, especially for the people of Trans-caucasia. But with time, the situation changed. The number of local students, among the students of the institute, reduced significantly, and the number of students from the North Caucasus, and especially from Don district, and south Russia has significantly risen. Since last year the situation has changed again in favor of the local population: if the total number of local students equaled hardly 5%, now it has suddenly risen to 35%. Due to this, on February 9, 1918, by the order of the Transcaucasian Commissariat, the Georgian and Armenian national departments were opened at these schools, although in the latter the number of students was less than usual: this may be explained by the fact that Armenians have their own seminaries for training public school teachers. In the coming academic year, the composition of the students will be as follows: a) in the first grade – after the declaration of state independence of Georgia – no student will come from Russia; Nor will any of the local Russians flow for the same reason. Moreover, they didn't use to strive for studying at the institute before: their number consisted barely 2%; B) We should not expect the accumulation of Russian students in the 2nd and 3rd- grades either, since the Ministry has official information that the students of these grades have received the appropriate certificates and have left for Russia for a long time; C) As for the 3rd-grade Russian students, the ministry, upon request, allowed them to take the exam in September and receive the graduation certificates.

Thus, in the next academic year, the institute should be

considered completely free from Russian students: other residents of the Transcaucasia have never attended this institute, and after the creation of a new political situation, they will no doubt be reluctant to enter, especially since, for example, there is a special institute for Tatars in Baku.

As for the master seminaries, things are easier to solve here: The Khoni seminary is in its second year and actually both students and teachers are engaged in the educational process, carried out in Georgian. Last year no Russian students entered the seminary and those who were, also moved to Russia. There are several departments in Gori Seminary: Georgian, Tatar, Russian, and also Armenian. The Russian branch will naturally close for the reasons mentioned above; The existence of a Tatar department loses its meaning after the partition of the Transcaucasia, especially since for them (Tatars) Ganja has its own seminary, and for Armenians in Yerevan”.⁵²³ Only the Sokhumi seminary would have two departments: Georgian and Abkhazian.

Currently, there is an especially large number of public schools in western Georgia, where the engaged teachers, in most cases, do not have special secondary education. This is because the only special school in western Georgia – Khoni Vocational Seminary – could not provide a sufficient number of teachers for this region. Thus, today the establishment of two parallel classes preparatory and first at Khoni Vocational Seminary is a very timely question and it’s necessary to resolve it due to the interests of the public education, i.e. To open

⁵²³ CSAG 1935, census 1, Acts. №453, sheet. 4

immediately these two parallels.⁵²⁴ It was also on the agenda to make the Georgian language compulsory in all schools, but taking into account the fact that non-Georgians did not know Georgian and considered that their presence in Georgia was temporary, a decision was made to make Georgian language compulsory in the first four grades, and in the following classes as a selective subject. As for the issue of teaching the history of Georgia, in this case, a regulation was adopted, envisaging the existing circumstances of teaching in Russian.⁵²⁵

By the decree of September 13, 1918, the Ministry of Education considered it expedient: to open higher educational institutions at the state expense in the following places: 1. in the village of Sagarejo / Tbilisi district /, 2. Kvemo Machkhaani and 3. Gurjaani / Signaghi district/, 4. Mtskheta / Dusheti district/. 5. In Borjomi / Gori district/. 6. in one of the central districts of Ossetia / Gori district / and 7. in Nadzaladevi, like a place on the outskirts of Tbilisi, in a school-free area / to transform the existing 2-grade railway school here into a higher-primary school. Besides, the treasury received, at its own expense, the existing higher educational institutions of the communities of 8. Dusheti. 9. Tskhinvali, and 10. Signaghi former school and excessive expenses were caused by their transformation into a higher primary school...

... According to the existing school network, the places where higher educational institutions had to be opened, at the expense of the treasury, were known: 1. Chokhatauri / in Guria /, 2. Kharagauli and 3. Chkhari / in Upper Imereti /, 4. in

⁵²⁴ CSAG 1935, census 1, Acts. №453, Sheet. 39

⁵²⁵ Ibid., Sheet.52

Lailash / Lechkhumi district/ and 5. Khorga /Zugdidi district/. At the same time, the treasury has to bear the extra costs of the former second-grade schools in Bandza and Zugdidi and the Khoni Women's Higher Educational Institution, due to the conversion of these schools".⁵²⁶

The Ministry of Education "considers the secondary type of agricultural school and the practical school to be completely acceptable and completely rejects the primary agricultural school. A three-year lower agricultural school is considered acceptable if the fourth pedagogical class is removed and instead a fourth agricultural class is introduced in its place. ...In such school the teacher will be able to train the student and instruct in working at their own lands. These types of schools are also established in Germany and help a lot in spreading agriculture among the people".⁵²⁷

A special project "Regulation of the Department of Agriculture" was developed, according to which: "The graduates of high and primary schools or suitably trained persons will be admitted in these type of schools. The study in this school lasts for 4 years / eight semesters /, the last two semesters / 7-8 / should be especially spent on practical work in the school or other rationally arranged farm. The first year is set for a thorough study of natural sciences. The development of professional skills starts only from the 4th semester".⁵²⁸ The establishment of primary and practical schools of agriculture was also envisaged. The establishment of

⁵²⁶ CSAG 1836, census 1, Acts. №77, sheet. 48

⁵²⁷ Ibid., Sheet. 2

⁵²⁸ Ibid., Sheet. 5-6

low/general/agricultural schools, according to the Ministry, is necessary for low agronomic staff, who will get the right skills in agricultural practical work and will be prepared as supervisors for practical agricultural training in primary schools. These schools will also train work supervisors in primary starting and practical farming schools. The study in such schools should last for 3 years. Moreover, the 4th pedagogical class is to be opened to prepare teachers, suitable for the primary and practical agricultural schools".⁵²⁹ At the same time, it was planned to transform these schools into secondary schools.

The establishment of such schools is intended in the main agricultural districts of Georgia: in Sokhumi and Lanchkhuti, where the cultivation of subtropical crops was mainly pursued; in Gori district, where farming, gardening, and horticulture were widespread. Also, the opening of this type of school in the state estate nearby Manglisi, in the middle zone of Tbilisi region, where the main fields of agriculture were cattle breeding and arable farming. Later this school also had to be converted into a secondary school".⁵³⁰ "According to the curriculum, students in these schools repeat their native language, arithmetic, learn about natural sciences, land surveying, local farming and basic laws. Practical training should be conducted on a peasant-type exemplary estate. Besides, teachers monitor and direct student work on their own land. At the same time, the interconnection of primary schools and public schools allows teachers to compile the so-called

⁵²⁹ CSAG 1836, census 1, Acts. №77, Sheet. 6

⁵³⁰ CSAG 1861, census 1, Acts. № 533, sheet. 6

“children's farming community” / club that has benefited a lot in North America because a club like this teaches students to love agriculture”.⁵³¹ These schools are established by the “Communities” at their own expense. Such schools already existed near the Sakara Nursery garden, and in the summer of 1919, a similar school was opened on the Skra estate. By 1920, it was planned to reopen the practical schools at the temporarily closed Tbilisi Botanical Garden and the Sokhumi Experimental Station. It was also envisaged to establish these schools on state lands in Tbilisi – horticulture, Tsinandali, Napareuli, Mukuzani, Chiatura, Mukhrani, Manavi, Vartsikhe, Zedubani and others.⁵³²

There was a draft regulation on secondary and lower agricultural education. “1. For the development of agriculture in the Republic of Georgia, the schools are intended to establish for the training of agronomic figures, as well as the schools and institutions, for the dissemination of agricultural knowledge. Agricultural schools for men, women, and common for both gender can be established. According to the curriculum, schools are divided into public schools, where agriculture is taught in general and special schools, where any field of agriculture is studied in four grades. The first of these is preparatory, the second and third are assigned to study agricultural subjects according to specialties, and the fourth for practical work. With the permission of the Minister of Agriculture, an additional department or class may be opened

⁵³¹ CSAG 1935, census 1, Acts. № 533, sheet. 7

⁵³² Ibid., Sheet. 7

in these schools for students to work in any field of agriculture or to be admitted to the school”.⁵³³

Secondary Agricultural schools. “20. The course of study in secondary agricultural schools is four years and according to this, it is divided into 4 classes. The first of these is preparatory, 2-3 are assigned to study agricultural subjects according to specialties and the fourth is practical. With the permission of the Minister of Agriculture, additional departments or classes may be opened in these schools for students to work in any of the agricultural activities or to be admitted to the school“.⁵³⁴

The following subjects are taught in schools: Morphology of plant systems, Anatomy, and Physiology, Zoology with Entomology, Animal Physiology, Non-organic, Organic and Analytical Chemistry, Physics, Mechanics, Meteorology, Mineralogy and Geology, Geodesy, Hydraulics of Agriculture, Economy of Agriculture, Calculation, and Legislation, etc”.⁵³⁵ It was also envisaged to establish a lower agricultural school, which would be divided into three classes. The following subjects were to be taught in the mentioned schools: Georgian language, Arithmetic, Geometry, Geography, Ethics, History, Drawing, Land measurement, Botany, Zoology, Chemistry, Physics and Metrology, Plant Care and Cultivation, Gardening, Horticulture, Viticulture, Winemaking, Cattle breeding, Silkworm breeding, Beekeeping, Agricultural Economy, Agricultural report and "legislation". In

⁵³³ CSAG 1935, census 1, Acts. № 533, Sheet. 10

⁵³⁴ Ibid., sheet. 11

⁵³⁵ Ibid., sheet. 12

the additional pedagogical class – Natural Sciences and Methodology of agricultural subjects, Psychology, Georgian Language, and Arithmetic methodology.

Primary agricultural schools are four grade schools old and are divided into two classes. The students are taught: Literacy and calculation, brief information on natural phenomena, reading and talking about local agriculture, simple land surveying tools, the basic laws of the republic, and the laws of agriculture.⁵³⁶

Practical agricultural schools are from one to three academic years. The education is based on practical training in producing agricultural and workshop works.⁵³⁷

According to the presented material, the government of the Democratic Republic of Georgia had written the draft laws in detail for the improvement of the educational system. In addition to the existing discussions, as can be seen from the archival documents, the idea of opening teacher training courses existed from an early stage of gaining freedom. The report of the Minister of Education of July 1, 1918, shows the following circumstance that it was considered necessary to create three-month courses for teachers in 10 different places. "Those who have completed schools of primary education, or those who will pass the appropriate exam will be admitted to these courses. The following subjects will be taught in these courses: 1. Pedagogy with didactics; 2. Mother tongue and Literature, and History; 3. Common Geography, and Geography of Georgia; 4. Arithmetic (calculation); 5. Natural

⁵³⁶ CSAG 1935, census 1, Acts. № 533, Sheet.12

⁵³⁷ Ibid., Sheet.13

sciences; 6. Singing, Gymnastics; 7. Painting and handicraft; 8. The methodology of separate subjects”.⁵³⁸

These courses will be able to gather 300 students (30 students in each place). Arranging courses will cost 252,500 rubles. The estimate looked as follows: “1. Keeping the trainees for three months (150 rubles per month) – 135 000 rubles. 2. Travel expenses (per 100 rubles) – 30,000 rubles. 3. Office expenses in ten places – 5,000 rubles. 4. Award for course directors and supervisors: 10 directors (200 rubles per month) – 6000 rubles. 6 teachers per place (400 rubles per month. 72 000 rubles in total) – which equals -78 000 rubles in total. 5. Expenses for arranging model schools (1000 rubles per month) – 1000 rubles. 6. Remunerated guards (50 rubles per month) – 1500 rubles. 7. Unexpected expenses (200 rubles per school) – 2000 rubles”.⁵³⁹

In 1918, a bill on the nationalization of educational institutions was passed. "A) To close the national departments existing at the Tbilisi Institute and the Gori Seminary; B) To recognize the Tbilisi Master's Institute, Gori, Khoni, and Sokhumi seminaries as Georgian national institutions. C) to open an Abkhazian branch at the Sokhumi Seminary d) to prolong the governmental credit to the four schools under the existing cost estimate, for the main classes of each school, and the Abkhazian branch of the Sokhumi Seminary”.⁵⁴⁰

In 1918 the opening of special training courses for teachers was also envisaged. “Courses should be arranged for

⁵³⁸ CSAG 1836, census 1, Acts. №252, sheet. 2-3

⁵³⁹ Ibid., Sheet. 3-4

⁵⁴⁰ CSAG 1836, census 1, Acts. № 247, sheet. 4

250 students; each student should be given 400 rubles a month for expenses. 200 teachers should be trained for Georgian schools, one hundred each, for eastern and western Georgia, and 25 each for Muslim and Greek schools. 334 000 rubles will be needed to arrange and keep the courses.⁵⁴¹

In 1918, the government of the Democratic Re-public of Georgia considered it necessary to open higher educational institutions at the state's expense in the following places: "1. In the village of Sagarejo, Tbilisi district; 2. Kvemo Machkhani and 3. Gurjaani, Sighnaghi district; 4. Mtskheta, Dusheti district; 5. Borjomi, Gori district; 6. The central site of Ossetia, Gori district; 7. Nadzaladevi, (a place on the outskirts of Tbilisi, left without school), the existing 2-grade railway school should be transformed into a higher-primary school. Also, the Treasury will receive at its own expense the already existing higher public educational institution; 8. Dusheti; 9. Excessive expenses of Tskhinvali and 10. Former Sighnaghi St. Marine Schools, which is caused by the transformation into a higher primary school".⁵⁴²

The National – Democratic fraction's opinion on the introduction of the Holy Law was addressed on the 62nd sitting of the Parliament of Georgia, on November 22, 1918: "There isn't any political or ideological interest in the hasty abolition of the divine law in Georgian schools. This issue can cause a great deal of confusion among the people because it was resolved without preliminary questioning of people. This issue

⁵⁴¹ CSAG 1833, census 1, Acts. №263, sheet. 2

⁵⁴² CSAG 1833, census 1, Acts. № 265, sheet. 1

should be taken to the next election company for questioning and its solution should be given to the founding assembly".⁵⁴³

"One pedagogical institute should be opened at the Faculty of Philosophy and also at the faculty of Physics and Mathematics in Tbilisi State University", the aim of which should be to provide education of teachers for our secondary and the so-called higher primary schools. All students who intend to become a teacher in the future should be received at the Institute. The institute should have two staged educations, each with a two-year course. Passing the first level should give the student the degree of higher primary school, and those who complete both levels should be given the right to teach at secondary school. The following subjects should be taught at the institute: 1. For everyone in general: a. Pedagogical Psychology, b. Secondary hygiene g. Pathological pedagogy d. School organization and school history. And specifically, according to the fields – History and methodology of secondary subjects – in connection with the history of sciences: 1. Georgian language and literature, 2. History, 3. Geography, 4. Mathematics, 5. Biological Sciences, 6. Physics and Chemistry, 7. Arts – Singing, Chanting, Painting, Sculpting, Handicrafts, Music–; 8. Raising abnormal children.⁵⁴⁴

The "Pedagogical Institute" should be allowed to instruct, from the pedagogical point of view, its students to attend the needed faculty of any scientific field at the university and to study such subjects as 1. Anatomy, 2. Physiology, 3. The History of Literature, 4. History of Art, 5. History of

⁵⁴³ CSAG 1836, census 1, Acts. № 261, sheet. 8

⁵⁴⁴ CSAG 1935, census 1, Acts. № 700, sheet. 4

Philosophy, 6. Psychology, 7. Encyclopedia of Law. Only two subjects should be considered compulsory out of these scientific fields.⁵⁴⁵

It's worth mentioning the example of Italy: "With two faculties of the university – philosophical and physical-mathematical -, there is each *Scule di Magistero*, where a student can enroll from the first year. At the university, he works as usual, and from the pedagogical – didactical point of view he studies the field of science, which he masters at the university, but before starting the pedagogical study of this or that subject in the *scule di magistero*, he must have already passed the exam in this subject. The course here, as in the faculty, lasts for four years. And for those who want to teach in junior classes of high school, only a two-year course is enough – this way the school prepares the teachers for both, lower and secondary school levels.⁵⁴⁶ Estimate of the "Pedagogical Institute": 1. Position of the director – 9000, 2. Lectures – 50 hours, each – 900, in total: 45 000. Heads of cabinets – 8-each 2400, in total: 19000. 4. Head of the library – 2 400, 5. Council Secretary – 2 400, 6. Case clerk – 6000, 7. Building maintenance – 21 000, 8. Guardians – 6, 4 200, in total 25 200. Total: 129 000.⁵⁴⁷ As Eric Lee points out: Wardrop (meaning Oliver Wardrop – N.S.) wanted to encourage English language teaching among schoolchildren and came up with the idea of opening a “public school-type English boarding schools in Georgia, where students could receive a classical, modern,

⁵⁴⁵ CSAG 1935, census 1, Acts. № 700, Sheet. 4

⁵⁴⁶ *Ibid.*, sheet. 3-4

⁵⁴⁷ *Ibid.*, Sheet. 7

science and physical education which stands at an appropriate level. Specially selected students of both sexes will be enrolled in a simplified manner at universities and colleges of the UK." Wardrop called for cultural exchange between the Caucasus and England, and offered personal assistance in this regard to the relevant agencies: I can ask that the profit of the Marjorie Wardrop Foundation in Oxford (now 3,500) be used to dedicate lectures on Georgian history, literature, and language. I also think I would give a similar instruction to the foundation to introduce Armenian and Turkish subjects, which will be done with the help of friends, without asking for help from the treasury".⁵⁴⁸

They think that many students from Georgia and the Caucasus will arrive in Germany. Measures have already been taken to allow Georgian students to study at German universities.

The Georgian-German community in Tbilisi has already taken this into account and, first of all, is taking care to find scholarships; Hopefully, this case will bring the desired fruit.

Georgian students, the future "instructors" of the new Georgia, will find at the German university what they were looking for in vain at the Russian university. A Georgian student will be accustomed to disciplinary work; he will be able to accumulate a lot of knowledge without exile to Cyberia and rebellion. for the benefit of his people and homeland; he will be acquainted with Germany, the country where work

⁵⁴⁸ Eric Lee, Experiment, The Forgotten Revolution of Georgia 1918-1921, Tbilisi, 2018, p. 138-139

honestly and intensively in all fields of science and will find out how to upraise the Georgian culture in Germany".⁵⁴⁹

There are four pedagogical schools on the territory of the Republic of Georgia: Tbilisi Vocational Institute and seminaries in Gori, Khoni, and Sokhumi. The purpose of these schools is to train public teachers for the state.

The Tbilisi Vocational Institute is one of the oldest schools among the named institutions. It was established in 1872 year, especially for the Transcaucasian population but within the times the situation changed. The number of local students, among the students of the institute, reduced significantly, and the number of students from the North Caucasus, and especially from Don district and south Russia has significantly risen.

Since the last academic year the situation changed again in favor of the local population: if the total number of local students equaled hardly 5%, now it has suddenly risen to 35%. Due to this, on February 9, 1918, by the order of the Transcaucasian Commissariat, national departments were opened at this school: Georgian and Armenian, although in the latter the number of students was usually very small: this can be explained by the fact that Armenians have their own seminaries. In terms of composition, it is as follows: a) In the first grade – after the declaration of independence of Georgia – no student will come from Russia, nor will any of the local Russians come for the same reason, especially since this element has not been brought to the institute before. It was barely 2%. B) We should not expect the accumulation of

⁵⁴⁹ European XX Century, Tbilisi, 2019, p. 15

Russian students in the second and third grade, as the Ministry has official information that the students of these classes have received the appropriate certificates and have long since left for Russia; C) As for the third- grade Russian students, their ministry, upon request, allowed them to take the exam in September and receive their graduation diplomas.

Thus, in the coming academic year, the institute should be considered completely free from Russian students: other Transcaucasians have never attended the institute and will no doubt be reluctant to enter after the creation of a new political situation, especially since, for example, the Tatar Institute is open to Tatars.

As for the master seminaries, things are easier to solve here: The Khoni seminary is in its second year and actually both, students and teachers are engaged in the educational process, carried out in Georgian. Last year no Russian students entered the seminary and those who were, also moved to Russia. There are several de-partments in Gori Seminary: Georgian, Tatar, Russian, and also Armenian. The Russian branch will naturally close for the reasons mentioned above; The existence of a Tatar department loses its meaning after the partition of the Transcaucasia, especially since for them (Tatars) Ganja has its own seminary, and for Armenians in Yerevan. It is natural to have only a Georgian seminary in Gori. Only the Sokhumi seminary would have two departments: Georgian and Abkhazian”⁵⁵⁰

⁵⁵⁰ CSAG 1935, census 1, Acts. №455, sheet. 5

CHAPTER SEVEN

EDUCATION AND TBILISI STATE UNIVERSITY

The issue of the university was of great importance together with the opening of schools. In this regard, several papers were focused on that problem. The goal of the presented work is to highlight the role of educational institutions in raising national self-awareness. Therefore, I will touch on the role of the university in this regard. From the beginning, I would like to emphasize the difficult situation in which the university was. "From the very beginning, the University Council of Professors tried to lay the solid foundation for this great scientific institution. The council considered that an increase in personnel composition would promote the success of the university. The increase in the number of professors could be explained by the two-fold increase in the number of students, who currently reaches up to two thousand. They are headed by 27 professors ... Although the university was in a material crisis, it still tried to acquire the necessary books for the library. After the separation of Georgia from Russia, the Council of Professors tried not to allow books to cross our borders. Indeed, then the university saved and preserved many books. The university is provided with old editions, only new editions are missing, without which the university cannot exist. For the present-day, the amount spent on the book depository of the University equaled 18. 880. 994 rubles, and donation 20.

304. 6000 rubles. The value of the books that are kept in the University Library is about 42. 868. 430 rubles.⁵⁵¹

From the address made by Ivane Javakhishvili at the meeting of the Constituent Assembly of Georgia on March 22, 1920, it was clarified that 2000 students were studying at the Tbilisi State University. They were led by 27 professors. 18. 880 994 rubles were spent for the university library, donation 20. 304 600 rubles. In total, books worth about 42,868,430 rubles were available in the university library. For example, 300,000 rubles were needed for the publication of Professor Ekvtime Takaishvili's work – "The Album of Georgian Art Monuments."⁵⁵²

The sum of 210,000 rubles was allotted for the arrangement of the cabinet for the Faculty of Philosophy. The different items were to be purchased timely for the cabinets of the Faculty of Natural Sciences on time, otherwise, the work activities would be stopped. The Department of Bacteriology was founded in 1919. This department took over the Sanitary Institute and was fully secured. It provides preparation of all sorts of serums, vaccines that used to come from abroad. This will provide Georgia with the first means of fighting the contagious disease: the university was optimistic that the bacteriological institute would be able to satisfy our neighbors as well.⁵⁵³

The Minister of Education of Georgia addressed the National Council regarding the University: "Only philological

⁵⁵¹ CSAG 1833, census 1, Acts. № 970, sheet. 16

⁵⁵² Ibid., sheet. 16

⁵⁵³ Ibid., sheet. 17

departments of philosophy have been opened this year; According to the curriculum presented by the university, Abkhazian, Ossetian, Lezgian, Hebrew-Aysor and Assyrian languages will be studied from the next semester (September 1918) at the university. In the first semester, in addition to other common subjects, the History of Georgian Law and Antiquity were also taught. The same curriculum corroborated that lectures on Georgian Epigraphy, Paleography, Economic History of Georgia, the current economic situation in Georgia and the Transcaucasia, and also Land Ownership are planned for the future; In addition to the usual subjects, it is also intended to study Georgian-Persian, Greek-Georgian, Armenian-Georgian, Turkish-Georgian Literature, and History. The Faculty of Law which is to be opened in the future will introduce the lectures on the history of Byzantine law, the history of Muslim law, and the customs of the Georgian and Caucasian highlanders, in addition to lectures on the dogma and history of Roman law.

The Department of Natural History pays special attention to the comprehensive study of the nature of Georgia and the Near East. In the same way, at the University, the faculty of Medicine will study health, illnesses, and diseases of inhabitants of Georgia, the Caucasus, and the Near East. Also, the diseases, characteristic of the southern and European countries will be the subject of scientific research”.⁵⁵⁴

The faculty of Philosophy was established in January of the current year. Different faculties will be opened from the next semester, and together with the existing departments, their

⁵⁵⁴ CSAG 1836, census 1, Acts. № 253, sheet. 7

number will be fifteen: 1. Philosophy and Epistemology; 2. Psychology and Pedagogy; 3. Common and Comparative Indo-European Linguistics; 4. Georgian Linguistics; 5. History of Georgian ancient writing; 6. Georgian Archeology; 8. World History; 9. History of Georgia; 10. Ecclesiastical History of the World and Georgia; 11. Classical Philology; 12. Armenian-Persian-Arabic philology; 13. Judeo-Assyrian Philology; 14. Political Economy and 15. State Law. Besides, the newly opened Faculty of Mathematics and Natural Sciences will have the following 7 departments: 1. Higher Mathematics; 2. Astrology; 3. Physics and 4. Experimental Psychology. Thus, the university will have a total of 22 professors and 17 supervisors, assistants, and lecturers from September.⁵⁵⁵

Temporary Basic Provisions of Tbilisi State University: 6. Tbilisi University is a full-fledged university with the following faculties: 1. Philosophy, which includes the fields of philosophy, history, and social sciences of the West, East, and South-North countries and nations. 2. Mathematics and Natural Sciences 3. Faculty of Law i.e. Law and 4. Faculty of Medicine. 10. There is only one scientific degree of a Doctor at Tbilisi University. The Master's degree is at the Russian Universities, and the degree of a Doctor of Western Europe is equal to the master's scientific degree.⁵⁵⁶

The Department of Natural Sciences and Mathematics has appointed: in Chemistry – P. G. Melikishvili – Honored Professor and Ias. Moseshvili (University of Odesa) – Associate Professor; Mikh. Shalamberidze (Ph.D., University

⁵⁵⁵ CSAG 1836, census 1, Acts. № 253, sheet. 10

⁵⁵⁶ Ibid., Sheet. 11

of Leipzig) and Moseshvili (Odesa Women's Higher Courses), as assistants; Professor Kurdiani in Botany (New Alex. Institute of Economics); in Anatomy – Associate Professor D. Natishvili (Kharkov University) and Kakhiani (University of Odesa); In Microscopic Anatomy, i.e. Histology -Shalva Krinitsky (University of Warsaw); Associate Professor of Physiology-Berdze-nishvili (University of Odesa) and Associate Professor Moseshvili (Kharkov University); in Mechanics – Muskhelishvili (Master of St. Petersburg University); in Astronomy and Geodesy -Professor Andr. Benashvili (The Technical Institute of St. Petersburg, and, Higher Artillery Academy). In addition, for medical faculties: in Pharmacology – Associate Professor Mosashvili and Professor Chkishvili (Kharkov University); in Pharmacy – Kutateladze (Odesa University, Institute of Sciences); in Bacteriology – Amirejibi (Kharkov University); In Pe-diatrics – Professor S. Gogidze (Odesa University; In Radiology and Radioscopy – Associate Professor Gabriel Gambarashvili (Moscow University) and others.⁵⁵⁷

“In 1919-1920 the university should acquire 20 professors: (3 at the Faculty of Philosophy, 10 at the Faculty of Mathematics and Natural Sciences, 7 at the Faculty of Medicine); 18 associate professors (3 at the Faculty of Philosophy, 15 at the Faculty of Mathematics and Natural Sciences; 10 at the Faculty of Economics); 19 Assistants (12, at the faculty of Mathematics and Natural Sciences, except for one, all at the Faculty of Agricultural faculty, and 7 for

⁵⁵⁷ CSAG 1836, census 1, Acts. № 253, sheet. 21

medicine); 14 residents; 15 laboratory assistants; 1 artist and 1 obstetrician for the Faculty of Medicine; 1 preparatory; 2 observers and 3 teachers for the Faculty of Mathematics and Natural Sciences (the last for agricultural faculty). ... In 1919-1920 the staff of the scientific-educational part of the university, together with the rest of coworkers will cost the university 18 136 899 rubles.⁵⁵⁸

The expenses were distributed to the personnel according to the faculties of the scientific-educational part: The Faculty of Philosophy – 2 33 844 rubles; Faculty of Mathematics and Natural Sciences – 6 762 081 rubles and 20 kopecks; Faculty of Medicine – 6 511 854 rubles; For Officials – 164 160 rubles; For those who maintained their positions at the university – 2 364 960 rubles; for 11 of them who will be sent abroad – 1 716 000 rubles and for those staying here 648 960 rubles; The total sum of the personnel equals 18 136 899 rubles and 20 kopecks.⁵⁵⁹

On July 28, 1919, Ivane Javakhishvili, the Deputy Rector of the University, Dean of the Faculty of Philosophy, addressed the Minister of Education and asked him to invite the following professors from Russia: 1. Professor Grigol Philemon Tsereteli – University of St. Petersburg, address – Tsarskoye Selo. 2. Professor Ni-koloz Kakhiani – Ekaterinoslav University, has left Ekaterinoslav, but we do not know where he is. 3. Prof. Simon Amirejibi – Kharkov University. 4. Alexander Aladashvili – from Kharkov University. 5. Parmen Cheishvili

⁵⁵⁸ CSAG 1935, census 1, Acts. № 834, sheet. 34

⁵⁵⁹ Ibid., Sheet. 34

– from Kharkov University. 6. Prof. Ivane Beritashvili – from Odessa University. 7. Associate Professor Didebulidze – from Odessa Polytechnical Institute. 8. Associate Professor Shalva Mich. Krinitsky –Darakhvelidze – from Rostov-On-Don University. 9. Associate Professor Alexander Tvalchrelidze – Novo-cherkassk Polytechnic Institute, now lives in Ekaterinograd. 10. Prof. Simon Avaliani, from the University of Odessa, is now in Istanbul. 11. Muskhelishvili – Master of Mechanical Engineering faculty, of St. Petersburg University. 12. Professor Gogitidze – from Odessa University. 14. Associate Professor Kipshidze. 15. Prof. Gabriel Ghambarashvili – Moscow University.⁵⁶⁰

Arsen Biktor Starkov, the professor of the Faculty of Medicine at Kiev University expressed his willingness to work in Georgia at the university or any other special institution. He also added that he would study the Georgian language which is not difficult for him at all ... He was lecturing on topographic anatomy and operative surgery at Moscow University. He is proficient in four languages: English, French, German, Italian. Professor of Obstetrics and Gynecology from Kiev University – Brown was also interested in learning the Georgian language and working in Georgia.⁵⁶¹ In addition to the professors, there are actors: 1. Al. Dogonadze (baritone from Petrograd), 2. Sikharulidze (baritone from Moscow), 3. Iv. Pet. Palia-shvili (conductor from Kharkov), 4. Vakhtang Mchedlov (Producer), 5. Marjanov Konstantine (Moscow), 6. Sum-batashvili-Eugene

⁵⁶⁰ CSAG 1935, census 1, Acts. №719, sheet. 7

⁵⁶¹ Ibid., sheet. 17

(Moscow), 7. Chagian Nick. (Tenor from Petrograd). 8. Tarkhan-Mouravi (Tarkhnishvili's daughter) was in Italy.⁵⁶²

On June 4, 1919, the Minister of Education appealed to the Council of Ministers: "University professors, have no fees except for the award – 900 rubles a month, approved by the National Council, and are forced to be satisfied with a once-determined salary. This created the situation that university professors today receive much less than high school teachers ... By reporting the above-mentioned to the Council of Ministers, I solicit for approval of 4480 076 rubles from June 1st of the current year, to maintain Tbilisi State University and arrange new departments for 1919-1920; and from January 1st to June 1st of the current year to allot 172,635 rubles as an additional award for personnel of the University".⁵⁶³

In 1919, the Georgian government sent students abroad for education. Muslim population in Georgia was relatively backward in terms of the spread of education. "Georgian Muslims of Kobuleti gorge didn't have the candidates prepared for this great affair, but owing to the fact, that Georgian Christians are residing in Kobuleti gorge, our native brothers, whose children are born and raised in our country, and have worked shoulder to shoulder to support us, they are well aware of our customs and traditions. Therefore, we intended to file a petition before the Republic of Georgia to send Georgian Christian students from Kobuleti to a university abroad, who could return to our Kobuleti district again".⁵⁶⁴

⁵⁶² CSAG 1935, census 1, Acts. №719, Sheet. 27

⁵⁶³ CSAG 1935, census 1, Acts. № 455, sheet. 65

⁵⁶⁴ CSAG 1935, census 1, Acts. № 4, sheet. 7

University financial estimate was as follows: Professor salary – 900 rubles; Rector – 1350 rubles. Dean – 1200; faculty secretary – 1100; lecturers – 500; board secretary scribe – 600 rubles. One assistant, instead of two – 500; low-ranking employee – 250 rubles. Those maintained at the university – 300 rubles, and if sent abroad – 600 rubles.⁵⁶⁵

On January 25, 1918, the first staff of university teachers was published in the press: Rector – Professor Petre Melikishvili, Dean of the Faculty of Philosophy – Professor Ivane Javakhishvili, Secretary: Prof. Ioseb Kipshidze, Professors: Andria Benashvili, Korneli Kekelidze, Dimitri Uznadze, Filipe Gogichaishvili. Deputy Professors: Andria Razmadze, Svimon Avaliani, Shalva Nutsubidze, Giorgi Akhvlediani, Akaki Shanidze. Scientific supervisors: Ekvtime Takaishvili, Justine Abuladze. Lecturers: Elisabeth Orbeliani (French), Arthur Leist and Ilia Kipshidze (German), Wanda Ghambashidze (English).⁵⁶⁶

In the 1919-1920 academic year, there were 1,801 students and 79 free listeners. According to the faculty, this number of students was distributed as follows: there were 496 students and 63 free students at the Faculty of Philosophy; 578 students at the Faculty of Mathematics and Natural Sciences and 16 free students; (311 students at the Faculty of Agriculture) and 727 – at the faculty of Medicine.⁵⁶⁷

In the 1918-1919 academic year, 900 students and

⁵⁶⁵ CSAG 1836, census 1, Acts. №245, sheet. 12

⁵⁶⁶ A. Songhulashvili, Georgian Culture and Intelligentsia, 1917-1937, Tbilisi, 2008, p. 14-15

⁵⁶⁷ Ibid., P. 21-22

listeners studied at the university. Each tuition fee was 200 rubles per year, for a total of 180,000 rubles.

According to the University plan of Scientific-Educational Publications, the scientific papers were printed in 600 copies, and the textbooks due to the needs of the faculty, but not more than 1200 copies. If the author wished, he could print more copies on the paper purchased at his own expense. In a work published by the university, if the survey was original the author received half of the royalties as income. In the case of translation or performing the same work at the expense of the university, the author received one-quarter of the royalties. The rest of the income was owned by the university.⁵⁶⁸

The Historical and Ethnographic Society organized an exhibition of samples of ancient Georgian architecture. This exhibition had two meanings: "One cultural, as it witnessed how architecture developed in Georgia from the sixth to the seventeenth century and what a great beauty the Georgian style has achieved." The second was political significance at the moment. Because there were exhibited especially the wonderful samples of monuments of Muslim Georgia, Georgia, that is today in the hands of the Ottomans and Armenians, and which was the sanctuary of our culture. Our rights to these parts of Georgia is most eloquently asserted by these monuments".⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ A. Songhulashvili, *Georgian Culture and Intelligentsia, 1917-1937*, Tbilisi, 2008, P. 55

⁵⁶⁹ CSAG 1935, census 1, Acts. №587, sheet. 45

As for Tbilisi State University: the university has 1. 801 students and 79 free listeners. According to the faculties, this number is distributed as follows: 496 students and 63 free listeners are enrolled in the Faculty of Philosophy. There are 578 students enrolled in the Faculty of Mathematics and Natural Sciences, of which 311 students are enrolled in the Faculty of Agriculture and 727 students are enrolled in the Faculty of Medicine. Total real student: 1801 and 79 free listeners ... In the 1919-1920 academic year the Tbilisi State University will receive: as a donation – 75. 000 rubles and 525 000 rubles in the form of tuition money.⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ CSAG 1935, census 1, Acts. №54, sheet. 34

CONCLUSION

After the restoration of Georgia's state independence in 1918, a completely new stage began in the country. Part of the science evaluates this chronological section positively, while part evaluates it negatively. The fact is that in 1918-1921 the country faced new challenges and after 117 years' loss of state independence the society began to live in a free country. It's worth mentioning, that the government of the First Republic of Georgia took maximal efforts to develop the domestic and foreign policy and establish a full-fledged state.

In 1918-1921, a number of reforms were carried out, which were expected to result in the political, economic, social, cultural, and religious transformations of Georgia. The issue of education occupied one of the most important places.

In the 19th century, after the abolition of state independence of Georgia, the Russian government dealt a major blow to the Georgian language and the Orthodox Church, manifested in their Russification. The reforms of the 1960s, which were triggered by certain socio-political or economic circumstances, were followed by reforms in the field of education as well. It's true, that Autocracy was obliged to open schools and increase their number to give the Youth the minimum knowledge, as much as the dominated strata, the landlords, and the capitalists considered necessary. In addition, the school was considered by the Russian authorities as a tool for pursuing its policies and strengthening the existing state apparatus. They imposed on the educational system the political tasks. They implied to bring up loyal and obedient

people in the interests of Autocracy, to alienate the non-Russian population, to wage a struggle against revolutionary ideas. Consequently, public educational bodies had a more political function than cultural-educational.⁵⁷¹

It is true that on May 26, 1918, the state independence of Georgia was restored, but along with the solution of many other problems, one of the important places was occupied by the educational reform. For 117 years, the Russian educational system had a negative impact on Georgian national consciousness, and therefore, the adaptation of this occurrence to the Georgian reality was a matter of state importance.

The role and factor of education always occupied a special place in Georgia and had a great influence on the formation and development of public consciousness due to the challenges of the epoch. In that period, when attention was paid to the educational space which acquired besides the educational also the national and state importance. Georgia met those challenges in a different reality. The Russian governmental system maximally used education for the Russification and transform of the Georgian people. That is why the political or cultural elite that came to power after the restoration of state independence was given a dual mission of responsibility. With the resolution of issues of state importance, educational reform became the key point for the resolution of foreign or domestic problems in the country.

Naturally, the interest in the problem of education was not limited to the leadership of the Democratic Republic of

⁵⁷¹ S. Sigua, *Essays on the History of the Development of Public Education and Pedagogical Ideas in Georgia*, Tbilisi, 1979, p. 22

Georgia, and all this had certain preconditions. It should be indicated that from the 1860s a completely new stage of development began implying the raise the scale of education and, most importantly, its accessibility for all social strata. One of the most important methods of disseminating education was the increase in educational centers. raising the education factor to the forefront, its connection with economic, political, cultural progress, raising national awareness.

From the second half of the XIX century until 1918, the representatives of the Georgian political and cultural elite tried their best to convert the Georgian society to the national forms in the conditions of lack of independence and Russification through education.

After the restoration of state independence, the education factor acquired a new dimension, as evidenced by the material discussed above.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიტაოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com